МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 340.137.3 : 341.171

ДІР Ігор Юрійович

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Дір І.Ю.

Науковий консультант:
ЛАЗУР Ярослав Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Ужгород, 2026

АНОТАЦІЯ

Дір І.Ю. **Теоретико-правові засади політики розширення Європейського Союзу в контексті реалізації правового механізму європейської інтеграції України.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2026.

Дисертаційне дослідження є одним з перших узагальнень науково-теоретичних та прикладних напрацювань теоретико-правових засад політики розширення Європейського Союзу в контексті реалізації правового механізму європейської інтеграції України, в якому виявлено неоднозначність науково-теоретичних поглядів у цій сфері, проведено порівняльно-правове дослідження концепцій розширення ЄС, та ймовірного членства України в ЄС у ближній перспективі. Дисертаційне дослідження є новим для юридичної науки комплексним баченням політики розширення Європейського Союзу, а також формування уявлення про правовий механізм європейської інтеграції України, за результатами якого зроблено висновки про можливість використання прогресивного досвіду країн-членів ЄС для вдосконалення українського правопорядку.

Досліджено правову природу ЄС, виявлено, що він має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям. *Європейський Союз* – це унікальне політико-правове утворення, засноване на партнерстві між суверенними європейськими державами, які об’єднані спільними цінностями і цілями. Мають характеристики інституційної, економічної, валютної систем.

Акцентовано увагу на необґрунтованості позиції, за якою держави, що стають членами ЄС, втрачають частину свого суверенітету, зважаючи на те, що ЄС обмежений у своїй діяльності нормами первинного права, які були

ними ратифіковані, а сама правова та економічна система Союзу має наднаціональний характер та інтегрується у відповідні системи цих країн. Наділяючи ЄС певними повноваженнями, держави-члени не обмежують свій суверенітет, а лише, на наше переконання, посилюють і поглиблюють його за рахунок наданих умовно суверенних повноважень ЄС, де вони, відповідно до засад функціонування увсіх інституцій, можуть впливати на прийняті рішення, які стосуватимуться не лише конкретної країни, а й усіх інших держав-членів та ЄС у цілому.

Правопорядок ЄС визначено як автономну, ієрархічно структуровану систему правових норм, принципів та інституційних механізмів, що виникли на основі установчих договорів, мають наддержавну природу та спрямовані на регулювання відносин між державами-членами, інституціями ЄС та приватними особами в межах переданих державами суверенних повноважень.

Відмежовано поняття асоційованого членства та членства в ЄС як окремих видів співпраці між ЄС та третіми країнами, що мають різні економічні, політичні та правові наслідки і характеризуються в певних аспектах одностороннім характером з погляду третьої країни.

Систему сегментованої європейської інтеграції визначено як сукупність політик, які демонструють варіативність компетенцій ЄС та держав-членів, а також держав-нечленів, у різних сферах та на різних територіальних просторах, що зберігає свою інституційність, визначену установчими договорами.

Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності політики розширення ЄС на сучасному етапі: зміцнення механізмів відповідності; підвищення рівня залученості громадянського суспільства; прийняття диференційованої моделі інтеграції через запровадження гнучких механізмів інтеграції, які дозволяють різні рівні участі в політиці та інституціях ЄС на різних етапах партнерства.

Запропоновано такі етапи процедури вступу країни в ЄС: подання та

розгляд заявки на членство в ЄС; отримання офіційного статусу країни-кандидата; офіційні переговори; розробки угоди про приєднання; підписання та її ратифікація; набуття офіційного статусу країни-члена ЄС.

Визначено такі передумови для ефективного просування в переговорному процесі щодо вступу до ЄС: а) ефективна інституційна система; б) ефективна система координації реформ; в) ефективна законодавча система.

ЄС визначено як окрему інтеграційну міжнародну систему, яка містить ознаки інших міжнародних систем, але характеризується спільними економічними, правовими, міграційними, безпековими політиками, що мають тенденцію до поглиблення та розширення, без втрати національного суверенітету країн-членів.

Обґрунтовано, що ЄС значною мірою є системою диференційованої європейської інтеграції, де в межах одного простору існує декілька правопорядків, що мають різну, а інколи – й рівнозначну силу. Це може означати суттєве переосмислення самої концепції «європейської інтеграції» в майбутньому з погляду межі, до якої країни прагнуть об’єднати свої зусилля в різних сферах для забезпечення цінностей та мети ЄС як публічно-правового економічного утворення.

Встановлено, що європеїзація є поступовим правовим, інституційним, економічним, соціокультурним процесом, який трансформує напрямок і форму політики країни до такої міри, що політична та економічна динаміка ЄС та інших інституційних утворень стає частиною організаційної логіки національної політики та розробки політик.

Встановлено багатовимірність значення адаптації національного законодавства: у макроекономічному вимірі – через інструмент включення в глобальний ринок; політичному – через зовнішні застереження запобігання авторитаризму та обмеженого впливу; юридичному – через механізм правової конвергенції (наближення). На сьогодні для України

адаптація законодавства є не просто технічною вимогою, а стратегією модернізації української держави.

Доведено, що для України як держави-кандидата критично важливим є дотримання принципу «мінімальної необхідної адаптації». Це, зокрема, дозволить прискорити закриття переговорних глав завдяки спрощенню процедур.

Обґрунтовано, що сучасна архітектура політики розширення ЄС характеризується фундаментальним зміщенням акцентів від дипломатичного заохочення до суворого інституційного контролю, де процедура моніторингу відіграє центральну роль. Якщо на етапах попередніх хвиль розширення звіти Європейської комісії виконували переважно діагностичну функцію, фіксуючи стан наближення законодавства, то після затвердження оновленої методології у 2020 році вони трансформувалися в інструмент прямої дії з чітко визначеними правовими та фінансовими наслідками.

Виокремлено правові, економічні, політичні та інвестиційні особливості моніторингу прогресу України в досягнені критеріїв вступу в ЄС. Його наслідки в досягненні критеріїв вступу мають системний та всеохопний характер. Вони не обмежуються дипломатичною площиною, а безпосередньо формують рамки фінансової стабільності, визначають пріоритети законодавчого процесу та конструюють інвестиційну привабливість держави.

Ключові слова: *теоретико-правові засади, Європейський Союз, членство, розширення ЄС, європейська інтеграція, вступ до ЄС, Угода про партнерство та співробітництво, Угода про асоціацію, Копенгагенські критерії членства, методологія розширення, acquis communautaire, адаптація законодавства, гармонізація законодавства, правопорядок, міжнародна співпраця.*

SUMMARY

Dir, I. Yu. Theoretical and Legal Foundations of the European Union Enlargement Policy in the Context of Implementing the Legal Framework for Ukraine's European Integration. – Qualifying scholarly work on rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Sciences (Law) in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – SHEI «Uzhhorod National University», 2026.

This dissertation constitutes one of the initial syntheses of theoretical and applied scholarly insights into the theoretical and legal foundations of the European Union enlargement policy within the context of implementing the legal mechanism of Ukraine's European integration. It identifies divergences across legal scholarship in this field and provides a comparative legal analysis of EU enlargement frameworks alongside the prospects of Ukraine’s accession to the EU in the near term. The study advances an original, comprehensive jurisprudential perspective on the EU enlargement policy and conceptualizes the legal mechanism of Ukraine's European integration, formulating conclusions on leveraging the progressive practices of EU Member States to advance the Ukrainian legal order.

Examining the legal nature of the EU, the study demonstrates that it combines attributes of state-like governance with characteristics intrinsic to international intergovernmental organizations. The European Union is defined as a unique political and legal entity founded upon a partnership of sovereign European states united by common values and objectives, exhibiting properties of cohesive institutional, economic, and monetary systems.

The dissertation challenges the notion that acceding states forfeit aspects of their sovereignty. It establishes that the EU’s actions remain strictly circumscribed by the primary law ratified by its Member States, while the Union's supranational legal and economic order integrates directly into domestic legal systems. In conferring select competences upon the EU, Member States do not curtail their

sovereignty; rather, they reinforce and enhance it through conferred conditionally sovereign powers. Through the institutional architecture of the EU, Member States actively shape decision-making processes that govern not only their domestic jurisdictions, but the Union and its Member States as a whole.

The EU legal order is conceptualized as an autonomous, hierarchically structured system of legal norms, principles, and institutional arrangements deriving from the founding treaties. It is characterized by supranational authority and governs legal relations among Member States, EU institutions, and natural or legal persons within the bounds of conferred sovereign powers.

The study differentiates between associated membership and full EU membership as distinct modalities of cooperation between the EU and third countries. These modalities entail disparate economic, political, and legal consequences and remain, in certain dimensions, structurally asymmetric from the perspective of the third country.

Segmented European integration is conceptualized as an aggregate of policies exhibiting differentiated competences among the EU, Member States, and non-member states across distinct policy domains and territorial dimensions, while preserving the foundational institutional integrity established by the EU treaties.

Recommendations are advanced to enhance the efficacy of the EU enlargement policy under contemporary conditions: reinforcing compliance mechanisms; enhancing civil society participation; and adopting a differentiated integration model via flexible mechanisms that permit varying degrees of participation in EU policies and institutions across progressive stages of partnership.

The accession process is structured into the following sequential stages: formal submission and review of the application for EU membership; grant of official candidate country status; conduct of accession negotiations; drafting of the accession treaty; signature and ratification; and entry into force conferring full EU Member State status.

Key structural prerequisites for advancing accession negotiations are identified as: a) an effective institutional framework; b) a robust reform coordination mechanism; and c) a resilient legislative system.

The EU is defined as a distinct integrative international order which, while sharing traits with other international regimes, is defined by deepening and expanding common economic, legal, migration, and security policies that operate without eroding the national sovereignty of its Member States.

The findings demonstrate that the EU operates largely as a system of differentiated integration, wherein multiple legal orders of varying and at times coordinate–normative force coexist within a single shared space. This dynamic portends a fundamental reassessment of the concept of «European integration» regarding the extent to which states pool efforts across specific areas to secure the values and objectives of the EU as a public-law economic entity.

Europeanization is characterized as a progressive legal, institutional, economic, and socio-cultural process transforming the trajectory and substance of domestic governance to the extent that the political and economic dynamics of the EU and related institutional bodies become embedded in the institutional logic of national politics and policymaking.

The study identifies the multidimensional nature of legislative approximation: the macroeconomic dimension (serving as an instrument of global market integration); the political dimension (acting as external safeguards against authoritarian backsliding and illicit influence); and the legal dimension (operating via mechanisms of legal convergence and approximation). For Ukraine, the approximation of national legislation represents not merely a technical requirement, but a comprehensive strategy for modernizing the state.

Compliance with the principle of «minimal necessary approximation» is substantiated as vital for Ukraine as an accession candidate. Adherence to this principle accelerates the provisional closure of negotiating chapters by streamlining administrative procedures while avoiding disproportionate regulatory burdens on the private sector.

The contemporary architecture of EU enlargement policy reflects a profound transition from diplomatic incentivization to rigorous institutional oversight, centered on strict monitoring procedures. Whereas European Commission reports historically served a primarily diagnostic function during earlier enlargement waves by recording the pace of legal approximation, the revised enlargement methodology adopted in 2020 transformed them into instruments of direct operational effect with binding legal and budgetary ramifications.

The study details the legal, economic, political, and investment dimensions of monitoring Ukraine's progress toward satisfying the accession criteria. The outcomes of this monitoring produce systemic and far-reaching effects that transcend diplomatic discourse, directly defining financial stability frameworks, shaping legislative priorities, and governing the state's sovereign investment climate.

Keywords: *theoretical and legal foundations, European Union, membership, EU enlargement, European integration, EU accession, Partnership and Cooperation Agreement, Association Agreement, Copenhagen criteria, enlargement methodology, acquis communautaire, legislative approximation, harmonization of legislation, legal order, international cooperation*.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus

1. Roman M. Fridmanskyy, Viktoria I. Fridmanska, Ihor Yu. Dir, Vasyl V. Kopcha «The human right to sterilization: medical and legal aspect». *Wiadomości Lekarskie*, 2021. Volume LXXIV, Issue 10 Part 2. P. 2674–2678. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/cbbc5108-8641-45b5-8f02-999bbe9a76cb

2. Teremetskyi V., Kovalchuk O., Kolesnikov A., Bogdanov R., Korniienko M., Dir I. Improving the Information and Legal Support of the Judicial

System of Ukraine: Experience of the European Court of Human Rights. *Journal of Ecohumanism*. 2024. Vol 3, № 3. P. 61–74. URL : https://ecohumanism.co.uk/joe/ecohumanism/article/view/3349

3. Vladyslav Ivanovych Teremetskyi, Olha Borysivna Bodnar-Petrovska, Ihor Yuriiovych Dir, Anatolii Anatoliiovych Petrenko, Tetiana Viktorivna Lien (2025). European Union`s Legal System: Essential Features and Tendencies of Modern Development. *Science of Law.* 2025. № 1. P. 1–6. URL : https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1058/117-SoL2025%281%291-6%5bUkraine%5d.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Roman M. Fridmanskyy, Andrianna Yu. Badyda, Oleksandr O. Pifko, Ihor Yu. Dir. Human rights in the context of transhumanist medicine: ethical and legal aspects. *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*, 2024. Volume LXXVII, Issue 10. P. 2077–2082 URL : https://www.wiadomoscilekarskie.pl/pdf-195164-117374?filename=Human-rights-in-the-conte.pdf

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Дір І. Ю. Євроінтеграція України на сучасному етапі: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2022. № 2–4. С. 179–183. URL : https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/88/110

2. Дір І. Ю. Основні характеристики «acquis communautaire» Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2023. № 78 (4) частина 2. С. 348–355. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/58.pdf

3. Дір І. Ю. Роль самітів Європейського Союзу у процесі розширення. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2023. № 2. С. 212–214. URL : https://kup.edu.ua/doc/chasopis/chasopis_2023_2.pdf

4. Дір І. Ю. Договір про створення Конституції Європи як етап у поглибленні інтеграції держав-членів Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 533–536. URL : http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/87.pdf

5. Дір І. Ю. Статус кандидата на членство у Євросоюзі та зобов'язання України. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2023. № 79 (5). С. 322–326. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/79_part-2.pdf

6. Дір І. Ю. Правова сутність Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2023. № 80 (2). С. 301–306. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/51-1.pdf

7. Дір І. Ю. Процес імплементації acquis ЄС у національне законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 676–682 URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024-1.pdf

8. Дір І. Ю. Основні договори Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. № 81 (1), частина 3. С. 263–268. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-3.pdf

9. Дір І. Ю. Спільні політики Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 761–765 URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/127.pdf

10. Дір І. Ю. Основні інституції Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2024. №82 (3). С. 207–213. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/04/82-part-3.pdf

11. Дір І. Ю. Спеціальні інституції Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 584–588. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/101.pdf

12. Дір І. Ю. Переговори про вступ в ЄС: досвід та перспективи для України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6. С. 370–375. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/58-2.pdf

13. Дір І. Ю. Інституційно-процедурна трансформація переговорного механізму вступу до Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2025. № 92, частина 5. С. 167–173. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/92-part-5.pdf

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

1. Dir I. Peculiarities of the negotiation process for the European Union accession. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. Issue 3. P. 11–15. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/08/Vishegrad_03_2023.pdf

2. Dir I. Bilateral relations between Ukraine and the European Union. / *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. Issue 6. P. 26–29. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/02/Visegrad_06_23_FINAL.pdf

3. I. Dir. The current state of bilateral relations between Ukraine and the European Union. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. Issue 1. P. 12–15. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Visegrad-1_2024.pdf

4. Dir I. Ukraine’s European integration aspirations: confrontation of two worldviews. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2024. Issue 1.

P. 32–36 URL : https://ehs-journal.ro/wp-content/uploads/2024/05/ESLHS-1_24.pdf

5. Dir I. Policy of the European Union in relation to Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2024. Issue 2. P. 32–36. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/07/8.pdf

6. Dir. I. Legal harmonisation of Ukraine with European Union law: institutional and normative analysis of the implementation of 33 chapters of the acquis communautaire. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. Issue 4. P. 16–22. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2025/12/Vishegrad_4_2025.pdf

7. Dir I. International investment policy of the European Union: the evolution of EU competence and contemporary mechanisms of legal regulation / Visegrad Journal on Human Rights. 2026. Issue 2. P. 52-57. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2026/08/Vishegrad_2_2026-1.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Дір І. Ю. Результати саміту Україна–ЄС: майбутні виклики. Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародне співтовариство та Україна в сучасних глобальних цивілізаційних процесах: актуальні економічні, політико-правові, безпекові та соціально-гуманітарні аспекти»: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 квітня 2023 року) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, М. М. Король, В. В. Химинець. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2023. С. 362–365

2. Дір І. Ю. Копенгагенські критерії як складник процесу вступу до ЄС. Восьмі Таврійські юридичні наукові читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168–171.

3. Дір І. Ю. Особливості переговорного процесу, які необхідно врахувати при реалізації конституційного положення щодо вступу України

до Європейського Союзу. Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 27 червня 2023 року). Київський університет права Національної академії наук України. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2023. С. 139–143.

4. Дір І. Ю. Імплементація Україною базових цінностей Європейського Союзу. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. з нагоди 75-ї річниці Заг. декларації прав людини, м. Харків (08 груд. 2023 р.) : електрон. наук. вид. / редкол.: Серьогіна С. Г., Бошицький Ю. Л., Рабінович П. М. та ін. ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; Київ. ун-т права НАН України. Харків : Право, 2023. С. 43–46.

5. Дір І. Ю. Питання відносин між Україною і ЄС в порядку денному поточних самітів Європейського Союзу: матеріали 78-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2024. С. 208–212.

6. Дір І. Ю. Євроінтеграція як пріоритет України, визначений у державних стратегіях. Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). К. : Національний авіаційний університет, 2024. С. 68–70.

7. Дір І. Ю. Торговельні відносини між Україною та Європейським Союзом. Міжнародна науково-практичній конференції «Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми»: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23–24 лютого 2024 року) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, В. В. Химинець та ін. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 241–244.

8. Дір І. Ю. Особливості адміністративно-правових засад релокації бізнесу в країни ЄС у контексті європеїзації національного правопорядку. Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних

правових режимів: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 192–194.

9. Дір І. Ю. Торгівля послугами між Україною та Європейським Союзом: сучасний стан та перспективи. Всеукраїнська науково-практична конференція «Зовнішньоекономічні відносини України в умовах російсько-української війни». Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (м. Київ, 23 жовтня 2025 року) / за заг. ред. Шниркова О. І., Поліщук Л. С. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, 2025. С. 27–28.

ПЛАН

ВСТУП…….. 18

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ…. 34

1.1. Поняття та правова природа Європейського Союзу…….. 34

1.2. Розуміння правопорядку Європейського Союзу як регіонального правового феномена…… 65

1.3. Теоретичні та методологічні засади дослідження європейської інтеграції…… 73

1.4. Політика розширення Європейського Союзу: поняття, особливості, зміна парадигми на різних етапах розвитку ЄС як політико-правового утворення…… 103

Висновки до розділу 1…….. 129

РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ……... 133

2.1. Особливості переговорного процесу щодо членства в ЄС держав Центральної та Східної Європи…… 133

2.2. Теоретико-правове обґрунтування переговорного процесу України та ЄС…… 160

2.3. Правові механізми інституційного забезпечення переговорного процесу України та ЄС…… 181

2.4. Етапи переговорів про вступ України до ЄС…… 201

Висновки до розділу 2…….. 227

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВА ПАРАДИГМА СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ……... 232

3.1 Становлення та розвиток правовідносин між Україною та Європейським Союзом…… 232

3.2. Правовий механізм забезпечення європейської інтеграції України: формування та розвиток…… 252

3.3. Правові механізми євроінтеграційних процесів в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС…… 278

Висновки до розділу 3…….. 299

РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО

ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ…….. 303
4.1 Правова регламентація процесу забезпечення відповідності вимогам членства у ЄС…… 303
4.2 Удосконалення механізмів адаптації законодавства країни-кандидата до законодавства ЄС…… 326
4.3 Моніторинг прогресу України в досягненні критеріїв вступу до ЄС: наслідки для правої системи України…….. 346

Висновки до розділу 4……. 361

ВИСНОВКИ…… 364

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…… 374

ДОДАТКИ…… 434

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС та офіційний старт переговорного процесу вивели євроінтеграційну проблематику за межі прикладного міжнародно-правового чи зовнішньополітичного аналізу, перетворивши її на визначальний вектор еволюції національного правопорядку. Це вимагає від загальнотеоретичної юридичної науки докорінного переосмислення таких фундаментальних категорій, як: суверенітет, функції держави, джерела права та принципи правової системи в умовах її взаємодії з наднаціональними утвореннями. В основі цих трансформацій лежать теоретико-правові засади сучасної політики розширення ЄС, які визначають нормативно-ціннісну матрицю, механізми та межі конвергенції національних правових систем із європейським правовим простором.

Сучасні наукові розвідки свідчать, що аналіз політики розширення Європейського Союзу лише крізь призму поточного політичного моніторингу чи технічного постатейного аналізу виконання договорів є завідомо обмеженим і не дозволяє розкрити глибинні закони трансформації сучасної держави й права.

Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю формування нової концептуальної доктрини трансформації правової системи України під впливом принципів розширення ЄС, що еволюціонують. Оновлена у 2020 році методологія розширення ЄС трансформувала процес правової інтеграції з техніко-юридичної гармонізації у складний загальноправовий інститут, що базується на принципах посиленого політичного управління, пріоритету фундаментальних цінностей та реверсивності. З позицій теорії держави і права вказане ставить завдання щодо наукового осмислення меж впливу наднаціональних інститутів на внутрішню архітектуру державного механізму, змісту та межі правової десуверенізації, а також збереження національно-правової ідентифікації в умовах правової глобалізації.

Глибокої теоретико-правової диференціації потребує понятійно-категоріальний апарат теорії права, який наразі демонструє термінологічну розмитість щодо розмежування понять адаптації, апроксимації, гармонізації, уніфікації та транспозиції. Доктринального обґрунтування вимагає перехід від статичного сприйняття адаптації як разової рецепції норм до концепції динамічної апроксимації як спеціального методу правового регулювання, що забезпечує постійну синхронізацію національного законодавства з адаптивним acquis communautaire.

Особливої теоретичної ваги ця проблематика набуває в контексті функціонування правової системи України в умовах правового режиму воєнного стану, де виникає об’єктивна суперечність між необхідністю централізації державної влади та вимогами щодо підвищення стандартів верховенства права, права на судовий захист та збереження балансу гілок влади. Розробка теоретико-методологічних засад узгодження вимог політики розширення ЄС із безпековими вимогами держави є стратегічним завданням забезпечення правової безпеки та стійкості національного правопорядку.

Таким чином, необхідність розробки цілісної загальнотеоретичної доктрини впливу теоретико-правових засад політики розширення ЄС на еволюцію правової системи України, визначення сутнісних характеристик, принципів та дефектів цього процесу в екстремальних умовах сьогодення зумовлює актуальність, високу науково-теоретичну та практичну значущість обраного напряму дослідження.

Важливо підкреслити, що, враховуючи динаміку розвитку переговорного процесу України та ЄС, в дослідженні використано публікації, нормативні акти, офіційні джерела станом на липень 2026 року.

Необхідно відзначити, що питання, які окреслюються в межах дисертаційного дослідження, ставали неодноразово предметом наукових розвідок українських та зарубіжних вчених з різних галузей права: Ю. Г. Барабаша, О. В. Батанова, І. А. Березовська, Д. М. Бєлова,

Ю. М. Бисаги, О. О. Бурлаки, О. К. Вишнякова, І. А. Грицяка, Л. М. Дешко, І. В. Дробуш, Г. В. Задорожньої, В. В. Копійки, Л. А. Луць, О. В. Марцеляка, В. І. Муравйов, Н. А. Мяловицької, М. П. Орзіха, Р. А. Петрова, Я. О. Рогача, О. В. Скрипнюка, Т. М. Слінько, О. В. Совгирі, Н. В. Стецюк, В. Л. Федоренко, О. Ю. Черняк, Т. В. Чехович, В. М. Шаповала, С. В. Шевчука, Ю. С. Шемшученка, В. В. Шишко та ін.

Окрему увагу з погляду теоретико-правових засад функціонування ЄС, змін правопорядків країн-членів ЄС та України, приділяли такі науковці: М. О. Баймуратов, О. І. Биркович, Ю. О. Волошин, В. В. Копча, М. В. Кордон, В. М. Косович, Т. П. Попович, О. М. Руднєва, М. В. Савчин, О. В. Скрипнюк, О. Я. Трагнюк, В. А. Устименко, І. В. Яковюк, О. Н. Ярмиш тощо.

Серед закордонних вчених зазначену проблематику досліджували А. Азоулай, В. Ангель, С. Аронін, К. Арчік, М. Бекер, М.-Е. Беланджер, Г. Берман, Д. Бечев, Ф. Бібер, Т. Богаертс, Т. Бьохмельт, І. Вільямс, К. Віт, Р. Гобель, Г. Граббе, С. Гіальдіно, В. Джакобі, А. Інотай, М. Йовановіч, Д. Кауфманн, Х. Лаерманс, М. Лазаревіч, Р. Лепперт, К. Пістор, М. Поллак, П. Рузенс, С. Суботіч, Е. Фендель, Дж. Фієльстул, Н. Фішер, Т. Фрейбург тощо.

При цьому погляди теоретиків на означені проблеми досить суперечливі, зважаючи на їхню прихильність до європейського вектора України. У випадку іноземних дослідників на їхні позиції також впливає країна походження, що відображається на тому, як вони тлумачать особливості переговорного процесу між Україною та ЄС. Тому існує потреба в комплексному та всебічному вивченні теоретико-правових основ політики розширення ЄС з урахуванням правових механізмів європейської інтеграції України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень, прийнятої Національною академією правових наук України на

період 2021–2025 років. Дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Тематика дослідження входить у комплексні теми: «Європеїзація публічного права України в контексті виконання умов приєднання до ЄС: рушії, впливи, виклики війни» (номер державної реєстрації 0123U102651) та «Удосконалення правового забезпечення публічного адміністрування в контексті євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0118U004531).

Метою роботи є комплексне і всебічне дослідження найважливіших теоретичних і практичних проблем теоретико-правових засад політики розширення ЄС, встановлення шляхів вирішення таких проблем; формування цілісної концепції реалізації правового механізму європейської інтеграції України.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження поставлено такі *завдання*:

1) здійснити теоретико-методологічний аналіз поняття та юридичної природи ЄС як унікального наднаціонального політико-правового утворення, систематизувавши класифікацію його політичних, правових та соціально-економічних ознак;

2) обґрунтувати концептуальні засади розуміння правопорядку Європейського Союзу як автономної, ієрархічно структурованої регіональної системи;

3) систематизувати теоретико-методологічний інструментарій дослідження європейської інтеграції, розкривши сутність доктринальних концепцій правової конвергенції, інституційної європеїзації та трансформації державних правопорядок під впливом наднаціонального чинника;

4) концептуалізувати політику розширення ЄС з позицій загальної теорії держави і права як складний нормативно-інституційний механізм,

проаналізувавши зміну її парадигми на різних етапах розвитку ЄС;

5) здійснити порівняльно-правовий аналіз еволюції та специфіки переговорного процесу щодо членства в ЄС держав Центральної та Східної Європи, виокремивши універсальні закономірності й адаптивні практики, можливі для використання в українському контексті;

6) сформулювати теоретико-правове обґрунтування сутності переговорного процесу між Україною та ЄС як двовимірного юридично-політичного феномена;

7) розкрити зміст та юридичну природу правових механізмів інституційного забезпечення переговорного процесу України та ЄС, визначивши напрями оптимізації української переговорної архітектури;

8) розробити загальнотеоретичну модель стадійності юридичного процесу приєднання України до ЄС, визначивши нормативно-процедурний зміст його основних етапів;

9) здійснити теоретико-правову типологію факторів детермінації становлення та еволюції правовідносин між Україною та ЄС;

10) дослідити генезу та сучасний стан формування і розвитку правового механізму забезпечення європейської інтеграції України, розкривши еволюцію конституційно-правового закріплення євроінтеграційного вектора;

11) визначити юридичні механізми євроінтеграційних процесів, закладені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, обґрунтовуючи зіставлення та відмінності між процедурами виконання Угоди про асоціацію та безпосередніми переговорами про членство;

12) проаналізувати особливості правової регламентації процесу забезпечення відповідності України вимогам членства в ЄС з урахуванням досвіду переговорів держав-членів та визначити засади дворівневої системи цілей євроінтеграційного процесу;

13) поглибити понятійно-категоріальний апарат теорії права щодо термінів «адаптація», «апроксимація», «гармонізація», «уніфікація» та

«транспозиція», обґрунтувавши теоретико-методологічні засади реалізації принципу «мінімальної необхідної адаптації», концепції динамічної апроксимації та функціонування правової системи в умовах воєнного стану;

14) з'ясувати юридичну природу, імперативний характер та наслідки моніторингу прогресу України в досягненні критеріїв вступу до ЄС для національної правової системи, а також розробити проєкт Стратегічної дорожньої карти вдосконалення механізму адаптації законодавства України до acquis ЄС.

Об'єктом дослідження є загальнотеоретичні закономірності, нормативно-ціннісні засади та інституційно-функціональні тенденції еволюції наднаціонального правопорядку Європейського Союзу і національних правових систем у процесі їхньої правової конвергенції, інституційної європеїзації та трансформації під впливом політики розширення ЄС та вплив таких процесів на український правопорядок.

Предмет дисертаційного дослідження – теоретико-правові засади, доктринальні концепції та юридичні механізми реалізації політики розширення ЄС, закономірності трансформації державного суверенітету, систем джерел права та державних інститутів, а також понятійно-категоріальний апарат, нормативно-процедурна стадійність і стратегічні вектори розбудови правового механізму європейської інтеграції України.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Зважаючи на специфіку предмета дослідження, що торкалась як наднаціонального, так і національних правопорядків, правопорядку України з погляду процесів європейської інтеграції, для здійснення дослідження застосовувався д*іалектичний метод, який* дозволив дослідити розвиток та еволюцію політики розширення ЄС від «технічної» процедури 1990-х років до політично керованого процесу за новою методологією 2020 року (підрозділи 1.3, 2.1), поняття «адаптації» від простого перекладу норм до «динамічної апроксимації» та глибинної трансформації інституцій (розділи 3, 4);

герменевтичний метод було застосовано для виходу за межі буквального прочитання тексту закону до розуміння його мети, де адаптація передбачає досягнення цілей правового регулювання, а не просто створення ідентичного тексту (розділи 3, 4); *метод моделювання* було використано для формулювання авторської позиції щодо гібридної системи інституційного забезпечення процесів євроінтеграції для України: поєднання сильного урядового органу з правом вето та спеціальної парламентської процедури, а також переходу від моделі статичної адаптації (переклад текстів) до моделі динамічної апроксимації, яка враховує зміни в праві ЄС у реальному часі (розділ 4); *метод аналізу* був застосований для здійснення ретроспективного (історико-правового) аналізу процесів європейської інтеграції та політики розширення ЄС (розділи 1, 2); шляхом *структурно-функціонального аналізу* досліджено архітектуру інституційного забезпечення адаптації законодавства, виокремивши специфічні функції національних координаційних органів та парламентських комітетів (розділи 3, 4); *метод синтезу* був застосований на етапі формулювання висновків та дозволив оцінити досліджувані процеси як цілісну правову категорію (розділи 1, 2); *методи індукції* та *дедукції* застосовано для формування узагальнень щодо перспектив набуття повноправного членства України в ЄС та механізмів його забезпечення (розділ 3, 4); *формально-логічний метод* став основою структурованості та послідовності дослідження та забезпечив наукову обґрунтованість кожного етапу наукової роботи, переконливість і доказовість отриманих наукових висновків та практичних рекомендацій (розділи 1, 2, 3, 4).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що представлене дисертаційне дослідження є одним із перших узагальнень науково-теоретичних та прикладних напрацювань теоретико-правових засад політики розширення Європейського Союзу в контексті реалізації правового механізму європейської інтеграції України, в якому виявлено неоднозначність науково-теоретичних поглядів у цій сфері, проведено

глибоке порівняльно-правове дослідження концепцій розширення ЄС, та ймовірного членства України в ЄС в близькій перспективі. Дисертаційне дослідження є новим для юридичної науки комплексним баченням політики розширення Європейського Союзу, а також формування уявлення про правовий механізм європейської інтеграції України, за результатами якого зроблено висновки про можливість використання прогресивного досвіду країн-членів ЄС для вдосконалення українського правопорядку. У межах дослідження отримано такі результати, що містять наукову новизну:

уперше:

– виокремлено класифікацію ознак, що характеризують ЄС як унікальне утворення: 1) *політичні ознаки*: заснованість на засадах рівності та невідчужуваності суверенітету держав; тривалість об'єднання, що побудована на стабільності інституційної системи та політичних рішеннях держав-членів; суб'єктність ЄС у межах міжнародної комунікації, яка погоджена всіма державами-членами в рамках установчих договорів; право вільного виходу зі складу ЄС; 2) *правові ознаки*: заснування на підставі установчих договорів; організаційно-правова єдність та багаторівневість інституційної системи; взаємопов'язаність національних правопорядків із правопорядком Євросоюзу; обмежена установчими договорами компетенція ЄС; спільне громадянство; 3) *соціально-економічні ознаки*: захист усіх громадян на засадах рівності, недискримінації, толерантності; спільна економічна система та валюта;

– обґрунтовано необхідність дослідження теоретико-правових засад політики розширення ЄС через сукупність гносеологічних, методологічних та державотворчих причин: а) осмислення фундаментальної трансформації державного суверенітету; б) подолання дефіциту демократичної легітимності та ефекту поверхневих реформ; в) розв'язання фундаментальних колізій між правопорядками різних рівнів; г) обґрунтування унікального правового шляху євроінтеграційних процесів України;

– визначено політику розширення ЄС з погляду теоретико-правового дослідження як складний механізм правової конвергенції та системної інституційної європеїзації, що забезпечує інтеграцію національної правової системи країни-кандидата до автономного регіонального правопорядку ЄС, зумовлюючи якісну трансформацію змісту державного суверенітету, еволюцію системи джерел права та модернізацію державного апарату під впливом наднаціонального інституційного контролю;

– запропоновано визначати систему сегментованої європейської інтеграції як сукупність політик, які демонструють варіативність компетенцій Євросоюзу та держав-членів, а також держав-нечленів, у різних сферах та на різних територіальних просторах, що зберігає свою інституційність, визначену установчими договорами;

– визначено двомірність процесу переговорів про вступ до ЄС через призму політичних (внутрішніх і зовнішніх) та технічних чинників;

– запропоновано ключові напрямки оптимізації національної інституційної української переговорної системи: 1) формування деполітизованого кадрового ядра та збереження інституційної пам’яті; 2) інституціоналізація національного діалогу з питань ЄС для структурування впливу громадянського суспільства; 3) модернізація парламентського виміру: баланс між швидкістю та легітимністю; 4) створення гібридного моніторингового механізму для Кластера 1 «Основи»; 5) децентралізація переговорної експертизи та залучення місцевого самоврядування;

– визначено особливості розширення та поглиблення співпраці України та ЄС, що включають такі: 1) ціннісні; 2) економічні; 3) правові; 4) внутрішньоєвропейські; 5) внутрішньонаціональні;

– обґрунтовано дворівневу систему цілей процесу інтеграції, у якій зацікавлені держави-члени ЄС і сам ЄС, де також беруть участь треті країни, як Україна, що перебувають на різному рівні у відносинах з ЄС;

– визначено такі етапи реалізації механізму білатералізації

переговорної рамки: політичне блокування, включення до показників відповідності вимогам, легітимізація вимог через Раду ЄС, постмоніторинг;

– виокремлено правові, економічні, політичні та інвестиційні особливості моніторингу прогресу України в досягнені критеріїв вступу до ЄС:

– запропоновано проєкт Стратегічної дорожньої карти удосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) із визначенням загальних положень та оцінки поточного стану; інституційної реформи координаційного механізму; вдосконалення законодавчої процедури (парламентські процедури); стратегічного планування та фінансової верифікації; пріоритезації Кластера 1 «Основи» та моніторингу; зовнішньополітичного супроводу;

удосконалено:

– наукову позицію щодо необхідності розширення спільної безпекової компетенції ЄС у напрямку військової співпраці, що можна визначати новим етапом європейської інтеграції як для країн-членів, так і для третіх країн;

– концепцію розуміння регіонального правопорядку ЄС. Запропоновано визначати його як автономну, ієрархічно структуровану систему правових норм, принципів та інституційних механізмів, що виникли на основі установчих договорів, мають наддержавну природу та спрямовані на регулювання відносин між державами-членами, інституціями ЄС та приватними особами в межах переданих державами суверенних повноважень;

– визначення правової природи ЄС. Запропоновано його розглядати як унікальне політико-правове утворення, засноване на партнерстві між суверенними європейськими державами, які об’єднані спільними цінностями і цілями з особливостями інституційної, економічної, валютної систем;

– розуміння процесів адаптації законодавства та переговорного процесу, які визначено як взаємопов’язані, але не взаємовиключні, де

гармонізація і транспозиція мають різне значення та правові наслідки для відносин країни-кандидата та ЄС;

– підходи до визначення ефективності переговорного процесу в межах вступу до ЄС. Запропоновано виокремлювати такі передумови для ефективного просування переговорним процесом щодо вступу до ЄС: а) ефективна інституційна система; б) ефективна система координації реформ; в) ефективна законодавча система;

– розуміння механізмів формування дворівневої системи розширення ЄС через економічну та політичну складові;

– тлумачення адаптації національного законодавства через ознаку багатовимірності: макроекономічному вимірі – через інструмент включення в глобальний ринок; політичному – через зовнішні застереження запобігання авторитаризму та обмеженого впливу; юридичному – через механізм правової конвергенції (наближення);

набуло подальшого розвитку:

– розуміння ознак, що характеризують правопорядок ЄС як регіональний (автономність, пряма дія, верховенство, динамічність, інституційна самодостатність);

– відмежування понять асоційованого членства та членства в ЄС як окремих видів співпраці між Євросоюзом та третіми країнами, які мають різні економічні, політичні та правові наслідки й односторонній характер з погляду третьої держави;

– позиція щодо функціональної сегментованості європейської інтеграції як її унікальної особливості, яка полягає в тому, що всі утворення та політики, які функціонують у межах ЄС, не виступають окремими суб'єктами із особливими юрисдикціями, кожна з яких має власну організацію, а є єдиним союзом зі спільним сегментованим організаційним ядром та територіальним розширенням, яке залежить від функцій у межах певної компетенції;

– дослідження викликів політики розширення ЄС. Запропоновано

визначати *внутрішньоєвропейські виклики*: геополітичні; розбіжність у розумінні політики розширення ЄС; політична готовність до розширення; відступ від демократичних засад розвитку; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян Євросоюзу; низька залученість громадянського суспільства до процесів розробки політики розширення та прийняття рішень щодо нього; *зовнішньоєвропейські виклики* (виклики для країн-кандидатів): геополітичні; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян; внутрішні дебати щодо доцільності вступу до ЄС, низька обізнаність громадян про переваги Європейського Союзу та наслідки вступу до нього; відступ від демократичних засад розвитку;

– визначення етапів процедури вступу країни до ЄС. Запропоновано виділяти такі етапи: подання та розгляд заявки на членство до ЄС; отримання офіційного статусу країни-кандидата; офіційні переговори; розробка угоди про приєднання; підписання та ратифікація угоди про приєднання; набуття офіційного статусу країни-члена ЄС;

– відмежування процесів адаптації законодавства в межах угод про асоціацію та переговорів про членство. Доведено, що переговори не є лише процесом адаптації законодавства, а включають також комплекс заходів економічного, інституційного, політичного та просвітницького характеру;

– наукові погляди щодо доцільності реформування переговорних процесів щодо вступу до ЄС у частині запровадження поетапної моделі та посилення механізму обмеження зловживанням традиційними членами правом голосу та вето в питаннях просування країни-кандидата;

– розуміння ЄС як інтеграційної міжнародної системи, яка містить ознаки інших міжнародних систем, але характеризується спільними економічними, правовими, міграційними, безпековими політиками, що мають тенденцію до поглиблення та розширення, без втрати національного суверенітету країн-членів;

– визначення відмінностей процесів європеїзації та європейської інтеграції, де європеїзація є ширшим за суб’єктним складом процесом та

наслідками явищем, аніж європейська інтеграція;

– бачення асиметричного характеру угод про асоціацію, де політика асоціації визначається вимогами ЄС щодо правил (темпу, ступеню і змісту відносин асоціації), а третя країна погоджується на них та бере на себе зобов'язання з удосконалення національного правопорядку, економічної та політичної систем;

– відмежування асоційованого членства та статусу асоційованих країн. Позитивно оцінюючи ідею створення механізму запровадження статусу асоційованого членства для окремих країн, що перебувають у переговорному процесі з ЄС, обґрунтовано, що розробка таких механізмів може стати стримувальним фактором до розгляду заяв на членство до ЄС, зокрема України. Тому цей шлях має йти паралельно, разом із процесом вступу, він не має ставати на перешкоді переговорному процесу з тими країнами, які наразі мають статус кандидатів;

– розуміння понять «апроксимація», «адаптація», «гармонізація» та «уніфікація», які запропоновано вирізняти за суб'єктним складом, об'єктним та наслідками для різних рівнів правопорядків.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає у тому, що результати дослідження, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

− *у науково-дослідній сфері* – у подальших наукових дослідженнях особливостей політики розширення Європейського Союзу, а також впливу таких процесів на формування українського правопорядку;

− *у правозастосовчій сфері* – при розробці рекомендацій до удосконалення переговорного процесу між Україною та ЄС (Додаток Б);

− *у законотворчій сфері* – у процесі підготовки та удосконалення українського правового механізму європейської інтеграції України (Додатки В, Г);

− *у навчальному процесі* – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з права Європейського Союзу та інших

навчальних дисциплін євроінтеграційного спрямування;

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем особисто; усі результати цієї роботи, а також сформульовані у ній висновки, пропозиції та рекоментадії обгрунтовано на основі власних авторських досліджень. Для аргументації деяких висновків у роботі використано праці інших науковців, на які зроблено посилання. З колективних наукових праць у дисертаційній роботі використано лише авторські ідеї та положення.

Деякі статті, що відображають результати роботи, написані у співавторстві. Особистий внесок здобувача у цих статтях полягає у такому:

– «Право людини на стерилізацію: медико-правовий аспект» – в дослідженні загальних принципів права людини на стерилізацію з точки зору права, зокрема розвитку правового регулювання в України, в тому числі через призму судової практики ЄСПЛ та законодавства ЄС;

– «Удосконалення інформаційно-правового забезпечення судової системи України: досвід Європейського суду з прав людини» – в обґрунтуванні необхідності суттєвої модернізації існуючих систем автоматизації судів для інтеграції з європейськими системами та покращення аналітичних можливостей для обробки великих наборів даних;

– «Правова система Європейського Союзу: суттєві риси та тенденції сучасного розвитку» – в аналізі підходів до розуміння правової системи ЄС, його взаємодії з національними правовими нормами та впливом сучасних міжнародно-правових процесів на це;

– «Права людини в контексті трансгуманістичної медицини: етичні та правові аспекти» – в розгляді розвитку трансгуманістичних ідей на їх впливу на правопорядки щодо забезпечення прав людини, особистої свободи.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію було попередньо розглянуто на засіданні кафедри міжнародного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Окремі висновки, положення та рекомендації були представлені на міжнародних науково-практичних конференціях та

правових школах, зокрема: «Міжнародне співтовариство та Україна в сучасних глобальних цивілізаційних процесах: актуальні економічні, політико-правові, безпекові та соціально-гуманітарні аспекти» (м. Ужгород, 18-19 квітня 2023 року), «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16–17 червня 2023 року), «Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації» (м. Київ, 27 червня 2023 року), «Права людини і громадянина під час дії воєнного стану» (м. Харків, 8 грудня 2023 року), «78-а підсумкова наукова конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, 2024 рік), «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 23 лютого 2024 року), «Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми» (м. Ужгород, 23-24 лютого 2024 року), «Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів» (м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 року), «Зовнішньоекономічні відносини України в умовах російсько-української війни» (м. Київ, 23 жовтня 2025 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації висвітлено у 33 наукових працях, серед яких 24 наукові статті (14 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, 7 статтей у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 статі у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science), та 9 тезах наукових доповідей і повідомлень, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях та міжнародних правових школах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, структурованих у чотирнадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 460 сторінок. Список використаних джерел нараховує 502 найменування.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ

1.1. Поняття та правова природа Європейського Союзу

Європейському Союзу присвячено низку наукових публікацій, які стосуються як права Європейського Союзу, так і його економічного та валютного союзу. Проте серед науковців за роки досліджень Євросоюзу так і не сформувалося єдиної думки щодо того, що за своєю природою він представляє міжнародну організацію, політичну систему, утворення чи державу.

На сайті Європейської комісії наводиться таке поняття Європейського Союзу: «Це група з 27 держав Європи, які об'єдналися з метою покращення, полегшення та безпеки життя громадян і які зобов'язалися співпрацювати між собою [168].

За визначенням Британської енциклопедії, Європейський Союз – міжнародна організація, яка складається з 27 держав-членів, які мають спільну економічну, соціальну та безпекову політику [48].

Кембриджський словник дає таке тлумачення Європейського Союзу: «Це група європейських держав, які разом співпрацюють у галузі політичних та економічних питань» [52].

У словнику англійської мови Коллінза зазначено, що Європейський Союз – організація європейських держав, які мають спільну політику у таких галузях: торгівля, сільське господарство та фінанси [59].

Отож фактично можемо констатувати, що офіційні інституції ЄС, а також тлумачні видання не акцентують увагу на природі та ознаках ЄС як утворення, а лише визначають його як «групу» держав, що об'єднані певною метою. По суті, це відображає також і підхід до формування нормативно-

правових актів у ЄС, де немає тяглості до сталого визначення термінології, як це притаманно українській правовій системі, а визначення певного правового поняття використовується лише для потреб регулювання конкретного виду правовідносин.

Що стосується іноземних наукових дослідників, то вони вже більш схильні до того, щоб надати ЄС ознаки міжнародної організації чи об'єднання держав. Так, американська науковиця К. Архік характеризує Європейський Союз як політичне та економічне партнерство, яке представляє унікальну форму співробітництва між суверенними державами [16].

На думку норвезького професора та політолога І. Тьоммеля, «Європейський Союз» – це політична система, яка розділяє повноваження між державами-членами [359].

Британський політолог С. Хікс та норвезький професор Б. Хойланд вважають, що Європейський Союз не можливо визначити як міжнародну організацію чи федеративну державу. ЄС – це політична система. І тут науковці наводять основні характеристики політичної системи, розробленої Г. Алмондом та Д. Істоном, які, на їхню думку, має ЄС:

1. Політична система має стабільний та чітко визначений набір інститутів для колективного прийняття рішень, а також низку правил, що регулюють відносини між цими інститутами.

2. Громадяни мають право на реалізацію своїх політичних бажань безпосередньо або через посередницькі організації, політичні партії тощо.

3. Колективні рішення в політичній системі впливають на розподіл економічних ресурсів та цінностей.

4. Існує постійна взаємодія між інститутами, визначаються нові вимоги до системи тощо [202].

Як зазначають Л. Герасіна та М. Панов [481, с. 16], існує численна кількість визначень політичної системи, де найбільш прийнятним вони називають те, що «політична система презентується сукупністю

взаємодіючих між собою ідей та норм і заснованих на цьому політико-правових інститутів та дій, які організовують політичну владу, право та механізми взаємозв'язку громадян і держави» [471, с. 105].

Вказані автори визначають політичну систему як «універсальну управлінську систему суспільства, елементи якої пов'язані політико-правовими відносинами, що регулює (зокрема і засобами права) стосунки між соціальними групами, забезпечуючи стабільність суспільства і належний соціальний порядок шляхом використання державної влади» [481, с. 16]. Можемо приєднатись до такого визначення і констатувати, що політичну систему, в першу чергу, характеризує підхід до комплексного механізму організації та функціонування політичної влади.

На наше переконання, говорити про ЄС лише як про політичну систему досить поверхово, зважаючи на те, що метою об'єднання 27 держав ЄС є не лише політичний, але й економічний союз. Вказані країни мають на наднаціональному рівні не лише політичні інституції, але й економічні, вони мають переважно спільну валюту, спільні економічні вимоги щодо митного регулювання, якості продукції, банківської системи тощо.

Швейцарський економіст Ч. Бланкарт дає таке тлумачення поняття ЄС: «Це ані конфедерація, ані федерація, а об'єднання держав» [36].

На думку ірландського науковця В. Фелана, ЄС є наднаціональним політичним та економічним союзом 27 держав-членів, які розташовані у Європі [281].

Словацький науковець М. Главак запропонував таке визначення Євросоюзу: «Це інституційна структура, яка містить як типові для держави характеристики (валютна політика, торгівля, сільськогосподарська, безпекова політики тощо), так і ті, які характерні для міжнародних організацій (діяльність ЄС тісно пов'язана з урядами суверенних незалежних держав), але саме функціонування Євросоюзу має наднаціональний вимір, що виявляється зі створенням acquis ЄС, яке є обов'язковим для всіх держав-членів і має верховенство над національним

законодавством. Звідси науковець робить висновок, що ЄС – єдиний у своєму роді (sui generesis) [204].

Д. Шоу порівнює ЄС із державами, вказуючи на наявність території, уряду та народу. Автор вказує, що ЄС – це юридична структура, де держави-члени «об'єднали» або поділилися своїм суверенітетом; і в цьому обмеженому значенні сам ЄС має суверенні повноваження, які визначені рамками, встановленими договорами [322]. Таку ідею підтримує М.В. Куян, який вказує на тлумачення Судом справедливості Європейського Союзу принципу верховенства права Співтовариства. Зокрема, автор говорить про рішення у справі Simmental [55], де закріплювалось верховенство *інтеграційного права* (яке має автономний характер) над правом держав-членів, зокрема і над конституційними нормами [450, с. 106].

Ми не можемо повністю погодитись із таким тлумаченням, зважаючи на природу суверенітету держав і на те, що ЄС обмежений у своїй діяльності нормами первинного права, які були ратифіковані державами-членами, а сама правова, економічна система ЄС має наднаціональний характер і лише «інтегрується» у правові та економічні системи держав-членів. Наділяючи ЄС певними повноваженнями, держави-члени не обмежують свій суверенітет, а лише, на наше переконання, посилюють і поглиблюють його за рахунок наданих умовно суверенних повноважень ЄС, де вони, відповідно до засад функціонування усіх інституцій, можуть впливати на прийняті рішення, що стосуватимуться не лише конкретної країни, а й усіх інших держав-членів та ЄС у цілому. Саме тому важливо усвідомлювати співіснування та роль національних та наднаціональних порядків, які не взаємовиключні, а мають навпаки, на наше глибоке переконання, взаємопідсилювальну роль.

Підтвердженням наших думок може слугувати і твердження Д. Шоу, який на підставі рішення Суду ЄС у справі Wightman вказує на добровільний характер участі в ЄС [322]. По суті, це може підсилювати не лише позицію про збереження повноти суверенітету кожної із держав-

членів, але й того, що ЄС є утворенням держав поза самими державами.

У свою чергу, П. Елефтеріадіс визначає природу ЄС через «теорію прогресивного інтернаціоналізму», де в основі лежить політична та правова теорія [104]. Автор вважає ЄС не конституційним порядком, федерацією чи федеративним союзом, а визначає його як конструкцію міжнародного права, що урегульовує відносини між державами-членами і відповідно є складовою права націй [104]. Погоджуємось із думкою М.В. Куяна, що розуміння сутності Європейського Союзу є досить неповним і потребує більш детального осмислення [450]. Як ми вказували вище, розглядати ЄС лише через призму політичної та/або правової системи недоцільно, зважаючи на мету створення та функціонування ЄС. Крім того, якщо розглядати концепцію правової системи ЄС, зважаючи на різні види правових норм, що приймаються його інституціями, не всі акти ЄС стають складовою права націй. Тобто ми не можемо говорити, що правова система ЄС повністю «поглинається» національними правопорядками. Очевидно, що міжнародні договори, які ратифіковані в межах ЄС державами-членами, є частиною національного правопорядку, так як і регламенти, зважаючи на їхню специфіку, але коли ми говоримо про директиви, то вони важливі з погляду наслідків правового регулювання і правового результату і не стають частиною національних правопорядків. Тому тут варто погодитись з позицією О.Ю. Димінської, яка визначає специфіку європейського правопорядку, відмежовуючи його конструкцію від національних та міжнародних правопорядків [421].

Щодо правової системи ЄС і відповідно його правової природи, М. Руфферт вказує, що ЄС має риси представницької демократії та федерації [483], яке він обґрунтовує через розуміння змісту положень Договору про ЄС і Договору про функціонування ЄС в редакції Лісабонського договору. Балансування ЄС між міждержавністю, плюралізацією та наднаціональністю автор пояснює запровадженим у ЄС подвійним демократичним представництвом – на рівні ЄС у Європейському

парламенті, що доповнюється вимогами демократичного представництва на рівні держав-членів. Погоджуючись у цілому з цією концепцією, однак, хочемо відзначити, що говорити про подвійне демократичне представництво досить складно в цьому випадку, зважаючи на існування в межах європейського правопорядку виняткової компетенції ЄС, де, по суті, національні парламенти не будуть відігравати ролі з погляду впливу, але можуть відігравати роль з погляду виконання вимог, встановлених ЄС у межах виняткової компетенції. Крім того, ЄС не впливає на процеси демократії в державах-членах через встановлення правил виборчих процедур до національних парламентів, натомість держави спільно в установчих документах визначили такі процедури для Європейського парламенту. Тому важливо також говорити і про специфіку дуального парламентаризму в межах конфедерацій, з якими досить часто порівнюють ЄС. Адже парламент конфедерації формують представницькі органи її суб'єктів, які зобов'язують своїх делегатів дотримуватись наданих їм настанов надутворенням, що не характерно для Євросоюзу. Крім того, тут варто також говорити і про інші ознаки конфедерацій, що не притаманні ЄС, зокрема це стосується позбавлення владних повноважень постійних державних органів конфедерації; зазвичай їхні акти не містять норм прямої дії, оскільки адресовані суб'єктам конфедерації, а не безпосередньо громадянам; суб'єкти конфедерації наділені правом нуліфікації (відмови у визнанні або відмови в застосуванні актів союзної влади) [496].

Також автор, окрім подвійного демократичного представництва, у своєму дослідженні говорить про концепцію багаторівневого конституціоналізму [483], що важливо в контексті визначення правової природи ЄС через федералізм. Однак, на нашу думку, посилатись на таку багаторівневість конституціоналізму досить складно, зважаючи на те, як відбувалася спроба в межах ЄС прийняти спільну Конституцію.

Вперше про необхідність розробки проєкту Європейської Конституції заговорили на зустрічі Ради Європейського Союзу, яка відбулася в Лаекені

14–15 грудня 2001 року. За результатами саміту було утворено Європейський конвент. Його створення передбачало завершення інституційної реформи, основна мета якої полягала у визначенні майбутнього Європи: розподіл повноважень між державами-членами, розгляд договорів ЄС, роль національних парламентів, а також статус Хартії основних прав [151].

Європейський конвент очолив колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен. Крім того, до його складу також увійшли 2 віце-голови, 15 очільників держави чи уряду держав-членів, 30 членів національних парламентів (по 2 з кожної держави), 16 членів Європейського парламенту та 2 представники Європейської комісії. Пізніше до його складу запросили 9 представників з держав-кандидатів на вступ до Євросоюзу. Робота Європейського конвенту тривала з 28 лютого 2002 року по липень 2003 року [162].

За результатами роботи Європейського конвенту наприкінці 2002 року уже був готовий проєкт Конституції Європейського Союзу, який став основою Договору про створення Конституції Європи. Першу частину, яка складалася з 59 статей, а також Другу частину, що містила 54 статті, було представлено на саміті Ради ЄС у Салоніках, який проходив 19–20 червня 2003 року [141].

Частина третя (338 статей) та Частина четверта (10 статей) були представлені на Міжурядовій конференції під керівництвом Президента Італії, яка проходила 18 липня 2003 року в Римі [245]. Проте після тривалих переговорів кінцевий текст так і не був прийнятий через суперечки, що виникли щодо положень, які стосувалися голосування кваліфікованою більшістю. Остаточний текст Договору був прийнятий на Міжурядовій конференції під керівництвом Президента Ірландії, яка проходила через рік – 18 червня 2004 року [245].

Узгоджений Договір складався з преамбули, чотирьох частин (нумеровані римськими цифрами) і 36 протоколів. Крім того, Договір також

має 2 додатки та 41 декларацію, прийняті на Міжурядовій конференції в Ірландії. У загальному Договір містить 448 статей і має таку структуру:

- Преамбула;
- Частина I – Визначення та цілі Європейського Союзу;
- Частина II – Хартія основних прав Союзу;
- Частина III – Політика та функціонування Союзу;
- Частина IV – Загальні та кінцеві положення;
- Протоколи та додатки;
- Заключний акт [362].

Урочисте підписання Договору про створення Конституції Європи відбулось у Римі 29 жовтня 2004 року 53 політичними представниками з 25 держав-членів ЄС. Президенти деяких держав особисто підписали цей Договір. Але здебільшого Договір від імені держав підписали уповноважені представники. Переважно це були прем'єр-міністри та міністри закордонних справ.

12 січня 2005 року на засідання Європейського парламенту відбулося голосування на підтримку Конституції. Так, 500 євродепутатів проголосували «за» ухвалення Договору, 137 «проти» та 40 «утрималися» [159]. Пізніше розпочався процес ратифікації, оскільки перед тим, як такий договір у Євросоюзі набере чинності, він має пройти процедуру ратифікації у кожній державі-члені. І це відбувається відповідно до норм, прийнятих у конституціях цих держав.

Проте варто відмітити, що процес ратифікації Договору був тернистим. Більшість парламентів держав-членів, відповідно до прийнятої ними процедури ухвалення договорів, ратифікували Договір через голосування у своїх парламентах (14 держав-членів ЄС). У деяких державах, таких як Ірландія та Данія, перед ратифікацією договорів, особливо тих, якими вносяться зміни до конституції, проводиться референдум, на якому

громадяни голосують за певне питання [422].

Несподіванкою для всіх стала заява у квітні 2004 року Прем'єр-міністра Великобританії Тоні Блера, який оголосив про намір провести референдум, на якому громадяни висловлять свою думку стосовно цього Договору [344]. Щодо необхідності проведення референдуму також заявили у Франції, Люксембурзі, Нідерландах, Іспанії, Португалії, Данії та Ірландії.

Першою референдум провела Іспанія 20 лютого 2005 року. За результатами референдуму, 76 % виборців проголосували «за», 24 % – «проти» при явці виборців 43 % [23].

Уже 29 травня 2005 року референдум пройшов у Франції, де 55 % виборців проголосували «проти», а 45 % – «за» при явці виборців 69 % [316]. Таким чином, Франція першою відмовилася ратифікувати Договір про створення Конституції Європи.

Пізніше на референдумі громадяни Нідерландів також не підтримали ратифікацію Договору. За його результатами, 62 % виборців проголосували «проти», і тільки 38 % виборців висловилися «за» при явці виборців 63 % [351]. Проте на референдумі в Люксембурзі громадяни висловилися «за» ратифікацію Договору. Але низка інших держав, які також вирішили провести референдум, його просто скасували (рисунок 1).

Після результатів референдуму у Франції та Нідерландах лідери ЄС ухвалили рішення взяти паузу та створили робочу групу, яка розробить наступні кроки щодо прийняття Конституції [316]. Пізніше за результатами її діяльності було вирішено створити новий договір, який буде ґрунтуватися на першій та четвертій главі Конституції. Результатом стало підписання Лісабонського договору 13 грудня 2007 року, в основі якого лежить частина Конституції Європи [364].

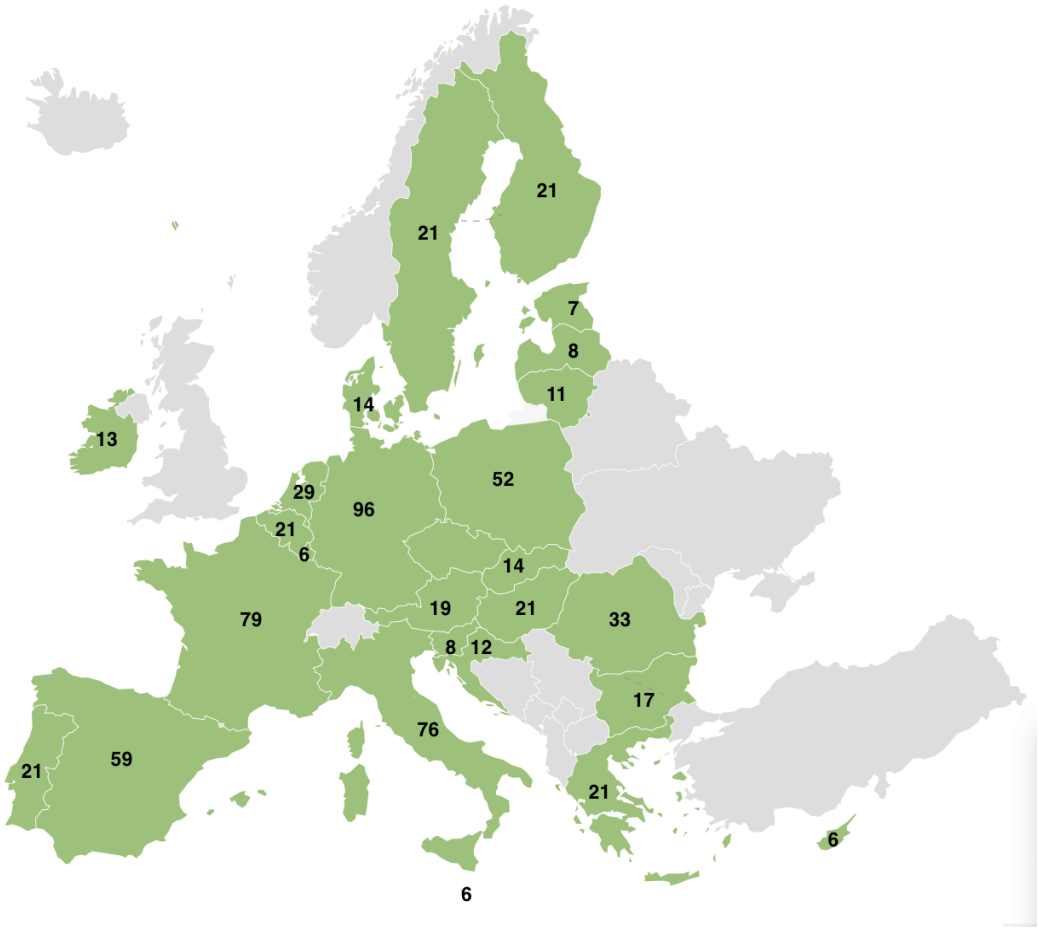

Рис. 1. 1 Результати ратифікації державами-членами ЄС Договору про створення Конституції Європи

Джерело: складено автором за [158].

Отже, на початку нового тисячоліття лідери ЄС прийняли рішення про необхідність створення Конституції Європейського Союзу, яка, у свою чергу, ознаменувала б новий інституційний рівень і, ймовірно, перехід на умовний квазіфедеративний рівень ЄС як міждержавного утворення. За досить короткий проміжок часу проєкт Конституції був розроблений і представлений у Договорі про створення Конституції Європи, який було затверджено Європейським парламентом. Проте процес ратифікації Договору серед держав-членів ЄС не був одностайним також через побоювання держав-членів втратити частину суверенітету та суб'єктності, зважаючи на те, що досить часто конституційні акти визнаються також ознакою держави. Так, подекуди ознаки конституційності мають установчі

договори ЄС, однак вони переважно відображають спільну волю всіх держав-членів, зважаючи на специфіку їх прийняття та зміни.

Як видно, цей атрибут конституціоналізму в середині ЄС не вдалося імплементувати, що вимагає пошуку нових категорій, під які підпадає правова сутність ЄС.

Тому необхідно продовжити цей аналіз. Так, за визначенням Парламенту Сполученого Королівства Великобританії, Європейський Союз – це економічний союз 27 держав, який має спільний ринок, що забезпечує вільний рух товарів, капіталу, послуг, і робочої сили між державами-членами [188].

Можемо констатувати, що всі вказані вище визначення, на наше переконання, досить близькі до того правового явища, яким є ЄС в цілому, що більш комплексно підходять до його природи, що включає не лише правове чи політичне підґрунтя, але й економічне.

Тому, повертаючись до концепції, висловленої М. Руффертом, ми можемо погодитись із міждержавністю та наднаціональністю, але не федералізмом як ознакою ЄС щодо особливого утворення, що, по суті, й далі нам вказує на наявність характеристик міжнародної організації та об’єднання держав.

Для формування більш точного визначення правової природи ЄС необхідно, на нашу думку, також проаналізувати основні цілі його діяльності, а також інституційну систему, що можуть вказати на ознаки або ж ЄС як міжнародної організації, або ж певного федеративного утворення. Так, у статті 3 Лісабонського договору визначено такі цілі ЄС у рамках внутрішньої організації: сприяти миру та добробуту громадян; забезпечити свободу, безпеку та справедливість без внутрішніх кордонів; сприяти сталому розвитку Європи, рівності та соціальній справедливості на основі збалансованого економічного зростання та стабільності цін і висококонкурентної ринкової економіки з повною зайнятістю та соціальним прогресом; створити економічний союз з євро як національною валютою;

захищати та покращувати якість навколишнього середовища; сприяти науково-технічному прогресу; створити внутрішній ринок; боротися з соціальною ізоляцією та дискримінацією; сприяти соціальній справедливості, рівності між жінками та чоловіками та захищати права дитини; посилювати економічну, соціальну та територіальну єдність між державами-членами ЄС; поважати багате культурне та мовне розмаїття держав; забезпечувати сталий розвиток, мир та безпеку у світі [75].

Щодо цілей Євросоюзу по всьому світу, то вони такі: підтримувати і просувати свої цінності та інтереси; сприяти миру, безпеці та сталому розвитку світу; сприяти солідарності та взаємній повазі між народами; розвивати вільну та чесну торгівлю, продовжувати викорінювати бідність, захищати права людини та дотримуватися норм міжнародного права [166].

Крім того, у статті 3 Лісабонського договору наведено також основні цінності, відповідно до яких функціонує Євросоюз:

1. Людська гідність – її необхідно поважати, захищати, оскільки людська гідність є недоторканою.

2. Свобода – громадянам ЄС гарантується право на вільне пересування та проживання у його межах.

3. Демократія – Євросоюз функціонує завдяки представницькій демократії. Кожен повнолітній громадянин ЄС має право висуватись кандидатом та голосувати під час виборів до Європейського парламенту.

4. Рівність – усі громадяни ЄС мають рівні права перед законом. Принцип гендерної рівності лежить в основі політики ЄС та є основою європейської інтеграції.

5. Верховенство права – функціонування Євросоюзу базується на верховенстві права та визначається договорами. Забезпечення верховенства права у ЄС здійснюється за допомогою Суду Європейського Союзу.

6. Права людини – визначені у Хартії Європейського Союзу з прав людини [57].

Отже, ЄС дійсно унікальна структура і, скоріше за все, єдина в системі

геополітики. Починалось все з певного регіонального виміру, а на сьогодні можна говорити про унікальне міждержавне утворення на більшій території європейського регіону. За свою історію об'єднання країн задля одержання економічних зисків пройшло шлях від міждержавних домовленостей до спільної валюти і зовнішньої політики та архітектури безпеки.

Таким чином, ЄС має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям. Водночас це об'єднання не є ані першим, ані другим.

Історичний розвиток Європейського Союзу, й особливо його діяльність на сучасному етапі, дають змогу проаналізувати його природу і знайти відповідне місце в міжнародно-політичній системі.

А враховуючи те, що аналогів йому у світі немає, наявна модель ще певний час буде дискусійною. Водночас ЄС вже давно є суб'єктом міжнародного права, незалежно від того, яку форму та рівень інтеграції його засновники і учасники реалізовували в процесі розвитку.

З моменту підписання першого міждержавного договору в 1951 році було утворено об'єднання, яке за своїми рисами більше нагадувало підхід щодо створення умов державотворення, ніж бажання встановити високий рівень економічної співпраці в рамках певних інтеграційних процесів.

Тут важливо відмітити, що, переходячи з одного рівня інтеграції на інший, вдосконалювались і розвивались інститути ЄС, механізми взаємодії і право в цілому. І це стало основою для ідеї, що Європейський Союз все більше за своєю формою і змістом схожий на державу (федеративного чи конфедеративного устрою).

Тут, на нашу думку, досить логічним буде відобразити специфіку основних та допоміжних інституцій ЄС, щоб зрозуміти, наскільки така структура буде відповідати ознакам міжнародної організації або ж держави чи міждержавного утворення.

Відповідно до статті 13 Договору про ЄС існує сім основних органів, які приймають рішення на території ЄС. До цих інституцій належать

Європейський парламент, Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк, Європейська рахункова палата [76].

Європейський парламент – єдина інституція ЄС, яка є виборним органом та найбільшою демократичною асамблеєю у світі [425]. Основні функції Парламенту полягають у такому:

1. Законодавчі повноваження – більшість правових актів Євросоюзу розробляються та приймаються Європарламентом та Радою ЄС.

2. Бюджетні повноваження – ухвалення бюджету виноситься на голосування у Європарламенті. Підписує бюджет та контролює його виконання Президент Парламенту.

3. Контроль над інституціями ЄС – Європарламент контролює діяльність інституцій ЄС, зокрема й Європейську комісію. Євродепутати призначають комісарів та мають право звільнити Єврокомісію, висловивши їй вотум недовіри. Також цей орган має право створювати комітети з будь-яких питань.

Лісабонський договір посилив роль Європейського парламенту, зрівнявши його з Радою Європейського Союзу. Зокрема, це стосується:

– розширення законодавчої діяльності на 40 нових галузей, включаючи сільське господарство, енергетику, міграцію, юстицію, охорону здоров’я, структурні фонди тощо;

– посилення ролі в бюджетотворчому процесі – Європарламент та Рада ЄС разом відповідальні за прийняття бюджету;

– права євродепутатів брати участь у обговоренні нових міжнародних угод, які укладаються від імені ЄС;

– слідкування за діяльністю Європейської ради, а також дотриманням правил ротаційного головування у Раді з питань зовнішньої політики;

– права на внесення змін до договорів ЄС;

– розширення повноважень стосовно призначення Президента

Єврокомісії.

Згідно з Лісабонським договором Європейський парламент складається з 705 депутатів, які делеговані державами-членами ЄС відповідно до кількості населення. Обирають членів Парламенту один раз на п’ять років. Найбільше депутатів від Німеччини, Франції та Італії (Рисунок 1.2).

Рисунок 1.2. Кількість депутатів Європарламенту від кожної держави-члена, квітень 2024

Джерело: складено автором за [161].

Депутати можуть формувати групи відповідно до політичних уподобань, незалежно від національності. Європарламент представлений сімома основними партіями, серед яких найбільшою є Європейська народна партія (178 депутатів). Другою за чисельністю виступає Прогресивний альянс соціалістів і демократів (139). Ще 50 депутатів засідають як незалежні (Рисунок 1.3).

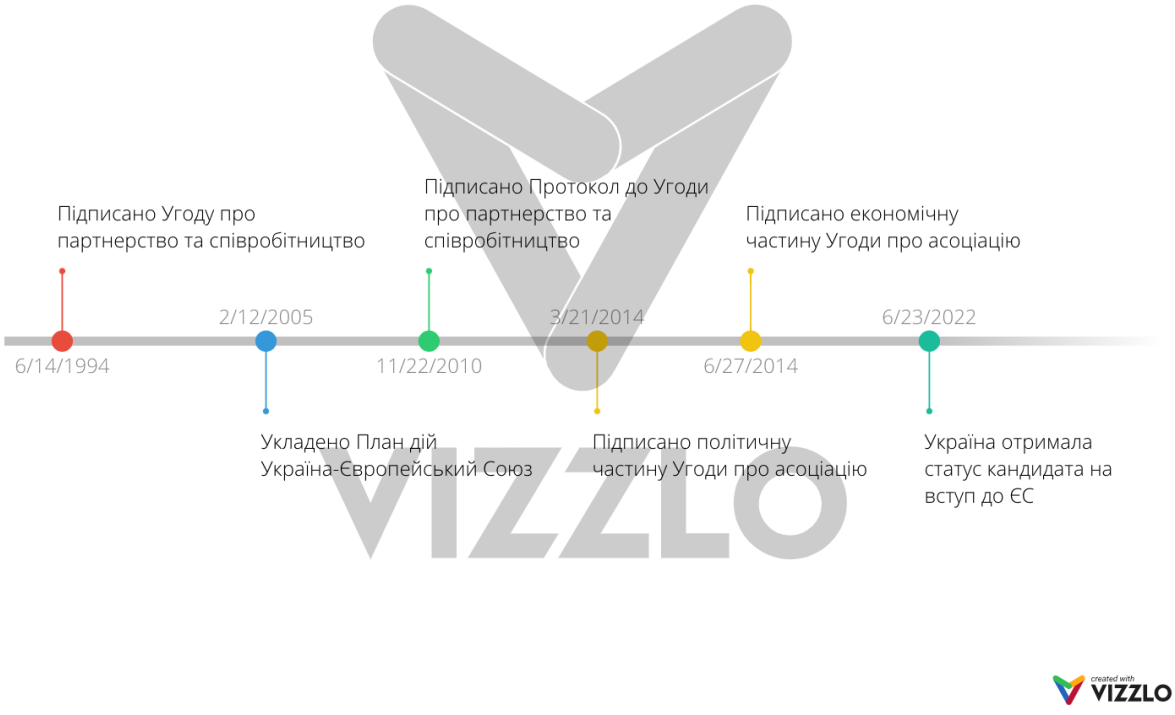

Рисунок 1.3. Розподіл депутатів за основними партіями, квітень 2024 року

Європейська рада. З прийняттям Лісабонського договору вона стала інституцією ЄС. Очолює Раду Голова, який обирається кваліфікованою більшістю терміном на два з половиною роки.

Складається Європейська рада з глав держав та урядів держав-членів, Голови Європейської ради та Президента Європейської комісії. Засідання проходять принаймні чотири рази на рік, і в їхній роботі бере участь Верховний представник ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки.

Основна роль Європейської ради полягає у визначенні загальних напрямків розвитку та політики Євросоюзу. У статті 15 Договору про Європейський Союз зазначенні такі функції: визначення стратегічних цілей ЄС, особливо тих, які пов’язані із зовнішньою політикою та безпекою; затвердження основних напрямків економічної політики держав-членів та

ЄС, боротьба з безробіттям; визначення окремих та систематичних порушень основних цінностей ЄС державами-членами.

Рішення Європейської ради, залежно від питань, приймаються консенсусно, одноголосно, кваліфікованою або простою більшістю. Європейська рада також визначає політичний порядок денний ЄС, розглядає питання, які викликають занепокоєння, а також заходи, які необхідно вжити для уникнення таких питань [146].

Рада Європейського Союзу – інституція ЄС, яка спільно з Європарламентом відповідає за законодавчий процес. До прийняття Лісабонського договору Рада була виконавчою гілкою ЄС.

Рада ЄС складається з 27 міністрів держав-членів, які відповідають за певну галузь, яку обговорюють на засіданні. Тобто склад учасників змінюється залежно від питання, яке винесено на порядок денний. Крім того, засідання відбуваються відповідно до того, чи існують нагальні питання. Кількість засідань залежать від інтенсивності законодавчого процесу. Очолює Раду Президент, який обіймає посаду упродовж шести місяців, і який представляє державу-члена почергово. Виняток становлять питання зовнішньої безпеки. Якщо на порядок денний винесені питання цієї сфери, то очолює Раду Верховний представник ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки.

Рішення Ради розробляються комітетами та підкомітетами ЄС, які відповідальні за певні питання. Варто також відмітити, що Рада ЄС та Європарламент мають однакові законодавчі та бюджетні повноваження. У деяких випадках Рада ЄС має право самостійно ініціювати обговорення та прийняття нового закону.

До основних повноважень Ради ЄС відносять законодавчий процес, координування політик держав-членів, розробку зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, ведення переговорів від імені Євросоюзу щодо укладання нових міжнародних угод. Спільно з Європарламентом Рада розглядає та приймає бюджет ЄС.

Залежно від характеру обговорюваного питання Рада ЄС може голосувати так: простою більшістю (15 держав-членів голосують одностайно), кваліфікованою більшістю (55 % держав-членів, які представляють мінімум 65 % населення ЄС), одностайно [346].

Європейська комісія – виконавчий орган ЄС. Одна із перших інституцій, яка була заснована у 1957 році і складається з 27 членів Комісії та Президента. Основна діяльність полягає у захисті загальних інтересів ЄС, незалежно від національних урядів держав-членів. Інституція підзвітна Європейському парламенту.

Єврокомісія має право пропонувати нове законодавство (у сфері юстиції спільно з державами-членами). Громадяни ЄС можуть звернутися із законодавчою ініціативою до інституції. Європейська комісія має право приймати нормативно-правові та імплементаційні акти, а також наділена важливими повноваженнями щодо забезпечення справедливих умов конкуренції між підприємствами.

Європейська комісія контролює процес виконання права ЄС, виконує бюджет у співпраці з державами-членами та керує програмами фінансування. Крім того, до її компетенції входять координаційні, виконавчі та управлінські функції відповідно до установчих договорів. Також вона представляє ЄС на міжнародних переговорах, особливо в галузі торгової політики та гуманітарної допомоги [125].

Суд Європейського Союзу – інституція ЄС, яка відповідальна за судову гілку. Суд був заснований у 1952 році. Стаття 19 Договору про Європейський Союз розділила судову систему на дві основні ланки: Європейський суд справедливості – найвища інстанція судової влади ЄС; Загальний суд.

Основні функції Суду ЄС полягають у такому: перевірка законності актів ЄС; контроль за виконанням зобов’язань державами-членами ЄС у рамках договорів; пояснення права ЄС національним судам та трибуналам.

Варто також зазначити, що Європейський суд справедливості

складається з двох основних елементів: основний суд, який розглядає справи, направлені національними судами та апеляції; загальний суд – розгляд анулювань від фізичних та юридичних осіб (державна допомога, торгівля, інтелектуальне право, сільське господарство тощо).

До складу Суду входять по одному судді від кожної держави-члена ЄС [81].

Європейський центральний банк (ЄЦБ) – головна інституція Європейської системи центральних банків (єврозони). Основна мета полягає в підтримці стабільності цін, що сприяє економічному зростанню та створенню нових робочих місць.

ЄЦБ та національні центральні банки утворюють Євросистему, основні функції якої полягають у такому: визначення та здійснення грошово-кредитної політики; валютні операції; керування валютними резервами єврозони; забезпечення роботи платіжних систем.

ЄЦБ очолює президент, якому підпорядковується віцепрезидент та чотири заступники за напрямками. Найвищий орган ЄЦБ – Управлінська рада, яка складається з членів правління, а також керівників центральних банків держав-членів [349].

Європейська рахункова палата (Європейський суд аудиторів) – зовнішній аудитор Євросоюзу. Функції та роль Палати визначені у статті 287 Договору про функціонування Європейського Союзу.

Суд аудиторів – незалежний зовнішній аудитор ЄС. Звіти і висновки, надані Судом, – важливий елемент звітності Євросоюзу. До складу Суду входять по одному представнику від кожної з держав-членів терміном на шість років (існує можливість продовжити термін повноважень). У свою чергу, представники обирають Президента, повноваження якого розраховані на три роки (також існує можливість продовжити термін).

До основних повноважень Європейської рахункової палати входить слідкування за тим, що Євросоюз веде належну бухгалтерію, дотримується фінансових правил, що забезпечує ефективне використання коштів;

покращення фінансового менеджменту ЄС, що сприяє прозорій звітності; попередження про ризики, визначення недоліків та успіхів, а також розробка рекомендацій для депутатів та працівників ЄС; представлення зауважень та рекомендацій Європарламенту, Раді ЄС, національним урядам і парламентам, а також громадськості.

Рахункова палата не має судових повноважень, тому не може накладати санкції. Після кожного фінансового року Палата складає річний звіт, який публікується в Офіційному журналі ЄС [81].

Узагальнено характеристика основних інституцій Євросоюзу наведена у Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Узагальнена характеристика основних інституцій Європейського Союзу

Назва установи	Повноваження	Рік заснування	Штаб-квартира
Європейська рада	Зустрічі на найвищому рівні	1974	Брюссель
Рада Європейського Союзу	Законодавча влада	1957	Брюссель
Європейський парламент	Законодавча влада	1957	Страсбург, Брюссель
Європейська комісія	Виконавча влада	1958	Брюссель
Суд Європейського Союзу	Судова влада	1952	Люксембург
Європейський центральний банк	Центральний банк	1998	Франкфурт-на-Майні
Європейська рахункова палата (Європейський суд аудиторів)	Фінансовий контроль	1975	Люксембург

Джерело: складено автором за [97].

Отже, відповідно до Договору про ЄС на його території функціонує сім основних інституцій, які забезпечують його «життєдіяльність» і, по суті,

характеризують усі гілки влади, що притаманні державам.

Окрім того, існує ціла низка органів, які виконують спеціалізовані функції. До їхніх основних завдань відносять консультування, дотримання правил та процедур, які прийняті відповідно до договорів ЄС тощо. До основних спеціалізованих інституцій слід віднести такі: Європейська служба зовнішніх зв'язків; Європейський соціально-економічний комітет; Європейський комітет регіонів; Європейський інвестиційний банк; Європейський уповноважений з прав людини; Європейський інспектор з захисту даних; Європейська рада із захисту даних [269].

Основна мета Європейської служби зовнішніх зв'язків – керування дипломатичними відносинами ЄС та інших держав, які не входять до його складу, а також реалізація зовнішньої політики та політики ЄС. Була заснована у 2011 році, штаб-квартира знаходиться у Брюсселі, а очолює її Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки. До основних функцій Європейської служби зовнішніх зв'язків відносять такі: підтримка Високого представника в реалізації зовнішньої політики та політики безпеки Євросоюзу; реалізація дипломатичних відносин зі стратегічними партнерами, які не входять до складу ЄС; робота з національними дипломатичними службами держав ЄС, ООН та іншими державами.

Крім того, Європейська служба зовнішніх зв'язків виконує такі завдання: розбудова миру шляхом політичної, економічної та практичної підтримки інших держав; забезпечення безпеки у світі відповідно до Спільної політики безпеки та оборони; підтримка добросусідських відносин з державами-сусідами ЄС шляхом реалізації Європейської політики сусідства; гуманітарна допомога та реагування на кризи; поширення та реалізація політики щодо змін клімату; підтримка прав людини. За своїми межами ЄС має представництва, які виконують ті самі функції, що й посольства.

Європейський соціально-економічний комітет – консультативний

орган Євросоюзу, який був утворений у 1957 році. Основна мета діяльності інституції – представлення організацій роботодавців, працівників та інших зацікавлених груп. Штаб-квартира організації знаходиться у Брюсселі. Європейський соціально-економічний комітет надає висновки з того чи іншого питання Європейській комісії, Раді Європейського Союзу, Європейському парламенту. Таким чином, інституція виступає як посередник між європейськими інституціями та громадянами Євросоюзу.

Серед основних завдань Європейського соціально-економічного комітету можна виділити такі: узгодження політики та законодавства ЄС з з соціальними та економічними критеріями; створення можливостей для працівників та організацій, що їх представляють, висловлювати власну думку з певного питання; плекання цінностей Євросоюзу, пропагування цінностей євроінтеграції та сприяння розвитку демократії у Європі та світі.

Загалом, інституція налічує 329 працівників з усіх держав-членів ЄС. Вони представляють різні організації громадянського суспільства, включаючи профспілки та роботодавців. Керівник Європейського соціально-економічного комітету призначається Радою Євросоюзу на 5-річний термін з можливістю обратися на другий термін. Члени інституції збираються дев’ять разів на рік, голосування проходять простою більшістю голосів [134].

Європейський комітет регіонів – дорадчий орган Європейського Союзу, який складається з місцевих та регіональних представників 27 держав-членів. Представники комітету висловлюють свою думку стосовно законодавства ЄС, яке безпосередньо впливає на регіони та міста. Організація була заснована у 1994 році зі штаб-квартирою у Брюсселі.

Єврокомісія, Рада ЄС та Європарламент консультуються з Європейським комітетом регіонів у процесі розробки законодавства з питань місцевого та регіонального управління, включаючи охорону здоров’я, працевлаштування, соціальну політику, транспорт, енергетику та питання змін клімату. У випадку, якщо основні інституції Євросоюзу не

консультуються з Комітетом, то останній має право подати справу в суд. Європейський комітет регіонів після розгляду законопроєкту готує відповідний висновок.

Члени Комітету – виборні особи, які є представниками місцевих або регіональних органів влади. Кожна держава-член ЄС відправляє делегатів до Комітету, яких призначає Рада ЄС терміном на п’ять років з можливістю обратися на другий термін. Кількість делегатів від кожної держави залежить від чисельності населення. Представники від однієї країни утворюють групу, яка відображає політичні, географічні та регіональні погляди держави. Щороку Комітет проводить до шести пленарних засідань, на яких розглядаються висновки щодо 50–80 законопроєктів.

Європейський комітет регіонів має власну мережу, де всі регіони та міста ЄС можуть обмінятися найкращим досвідом та співпрацювати в різних сферах – працевлаштуванні, боротьбі зі зміною клімату, транскордонній співпраці, регіональному розвитку тощо [132].

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) був утворений у 1958 році і фінансує проєкти, основна мета яких – досягнення цілей Євросоюзу як всередині, так і за його межами. Основні завдання Банку полягають у такому: збільшення робочих місць та зменшення безробіття; підтримка проєктів, метою яких є пом’якшення змін клімату; просування цінностей Євросоюзу.

Свої завдання ЄІБ досягає наданням кредитів, які підтримують цілі ЄС. Близько 90 % кредитів надаються в межах самого ЄС.

Усі держави-члени ЄС є акціонерами банку. Відповідно до цієї мети ЄІБ має чітку ієрархічну структуру. Так, загальну політику кредитування визначає Рада керуючих, до складу якої входять міністри фінансів з усіх держав ЄС. Також до складу входить Рада директорів, яка складається з 27 представників, призначених державами-членами, а також одного представника від Єврокомісії, які працюють під головуванням Президента ЄІБ. Рада директорів затверджує операції з кредитування та позик.

Виконавчим органом ЄІБ виступає Правління, а Аудиторський комітет перевіряє витрачання коштів.

Оскільки ЄІБ виступає як незалежний орган, то банк самостійно приймає рішення щодо кредитування. Також ЄІБ активно співпрацює з іншими інституціями ЄС, особливо з Єврокомісією, Європарламентом та Радою Євросоюзу. Рішення стосовно певного проєкту приймаються на основі його техніко-економічного обґрунтування.

Крім того, ЄІБ виступає мажоритарним акціонером Європейського інвестиційного фонду, який фінансує малі та середні підприємства шляхом залучення венчурного капіталу та інструментів ризикового фінансування [135].

Європейський уповноважений з прав людини (Європейський омбудсмен). Інституція була заснована у 1995 році, основна мета якої – розслідування скарг щодо поганого управління установ Євросоюзу чи інших організацій ЄС. Ці скарги подаються громадянами держав ЄС, громадськими організаціями чи підприємствами, які працюють на його території.

Офіс омбудсмена проводить розслідування у відповідь на скарги або за власною ініціативою. Інституції Євросоюзу зобов’язані надати Офісу будь-яку інформацію, а також доступ до окремих документів. Омбудсмен та працівники Офісу не мають права розголошувати інформацію, яку вони отримують у процесі розслідування. У випадку виявлення порушень Європейський уповноважений повідомляє інституцію про них, а також надсилає свої рекомендації. Інституція має три місяці для того, щоб надати детальну відповідь. Після цього остаточний звіт надсилають до Європарламенту. Також Офіс омбудсмена повідомляє особу чи організацію, яка подала скаргу, про результати розслідування [136].

Європейський інспектор із захисту даних. Основна роль полягає у гарантуванні того, що інституції Євросоюзу поважають право громадян на конфіденційність під час обробки їхніх персональних даних. Організація

була заснована у 2004 році, штаб-квартира знаходиться у Брюсселі. До основних завдань Європейського інспектора із захисту даних належать контроль за обробкою персональних даних інституціями ЄС щодо дотримання правил конфіденційності; надання консультацій інституціям ЄС щодо правил обробки персональних даних; розгляд скарг та проведення розслідування щодо використання персональних даних громадян ЄС; співпраця з національними органами держав-членів щодо захисту персональних даних; відстеження нових технологій, які можуть впливати на захист персональних даних [133].

Європейська рада із захисту даних – спеціальна інституція, основна мета якої полягає в забезпеченні послідовного застосування Загального регламенту захисту даних та Директиви щодо захисту даних у державах Євросоюзу, а також у Норвегії, Ліхтенштейні та Ісландії. Рада була заснована у 2018 році, штаб-квартира знаходиться у Брюсселі. Європейська рада із захисту даних – незалежний орган, який виконує такі завдання: забезпечення послідовного впровадження та дотримання законодавства ЄС із захисту персональних даних; співпраця з національними урядами щодо їх захисту.

До основних функцій цієї інституції відносять надання загальних рекомендацій щодо законодавства в галузі захисту даних; допомогу національним урядам розтлумачувати окремі положення законодавства; консультування Єврокомісії з питань захисту даних; співпрацю з національними органами щодо захисту даних; розгляд нового законодавства ЄС у цій сфері; допомогу в обміні інформацією між державами [140].

Отже, крім основних інституцій на території ЄС функціонує низка допоміжних, що демонструє розгалуженість їхнього впливу на національні правопорядки і системи. Важливо, що всі інституції, як основні, так і спеціальні, мають безпосередній контакт з відповідними національними органами, але, що важливо, не обмежують їх повноваження, а лише комунікують та співпрацюють. Вказане, по суті, демонструє ще раз

неможливість застосовувати до ЄС всі ознаки держави або ж форми державного устрою, як конфедерація.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що, швидше за все, на меті в засновників ЄС було не створити в майбутньому державу, а досягнути того рівня інтеграції, який задовільнив би всіх учасників об'єднання, і закласти сталий мир у Європі.

Безумовно, ідея створення Сполучених Штатів Європи час від часу привертала увагу певних політичних і наукових кіл європейського регіону. Але всі дії еліт того часу не вказують на те, що вона була домінантною й серйозно ними сприймалася. Головне, що дві концептуально важливі ідеї з усіх були втілені в життя з початку інтеграційних процесів і ґрунтувались на добровільному обмеженні суверенітету держав-учасниць, виокремленні й об'єднанні певних функцій із відповідною передачею їх наднаціональному органу, який діє в загальних інтересах.

Сьогоднішні інститути Європейського Союзу в певних моментах нагадують нам національні органи влади, але це пояснюється тим, що вони є прикладом ефективного функціонування державного механізму в багатьох країнах світу.

Для більш комплексного аналізу поняття «ЄС» необхідно також розглянути через тлумачення міжнародної організації. Згідно з міжнародним правом «міжнародна організація» – це об'єднання, засноване міжнародним договором, яке має власну правосуб'єктність. Існує три основних критерії міжнародної організації: до складу організації входять принаймні три держави, організація здійснює діяльність у кількох державах, члени цієї організації об'єднані офіційною угодою [301].

Досліджуючи концепції європейської інтеграції та ЄС в цілому, І. В. Яковюк, узагальнюючи праці інших авторів, вказує на такі риси ЄС, що знаменують його схожість із міжнародними організаціями:

– заснованість на засадах суверенної рівності держав;
– організаційно-правова єдність держав-членів;

– утворення на підставі установчих договорів;

– особлива характеристика правосуб'єктності ЄС, що на початку мала переважно функціональний характер;

– тривалість, що виявляється через стабільність інституційної структури;

– пов'язаність національних правопорядків із правопорядком ЄС;

– суб'єктність ЄС в межах міжнародної комунікації [502, с. 93].

Усі ці ознаки дійсно властиві Європейському Союзу, але зі своїми особливостями. У першу чергу, це стосується питання членства у ЄС. Згідно зі ст. 1 Договору про ЄС [76] визначається новий етап процесу творення тіснішого союзу між народами Європи. При цьому Союз має міждержавний характер, що покладає на учасників як права, так і обов'язки. І, враховуючи те, що членами ЄС можуть бути лише держави Європи, існують і відповідні критерії, яким треба відповідати для оформлення членства. Як процес виконання цих критеріїв, так і процедура схвалення членства у Євросоюзі є дійсно унікальними і несхожими на умови класичних міжнародних організацій. А порядок функціонування органів ЄС, які приймають рішення, їхні компетенція і повноваження також вказують на особливий характер домовленостей держав-членів Європейського Союзу. Хоча вони і закріплені в установчих договорах, коло питань, які входять до спільної компетенції, постійно розширюється. Крім того, формування спільних політик Євросоюзу та права ЄС є прикладом створення нового правового порядку на міжнародній арені.

Якщо ж брати до уваги правову природу конфедерацій, то ЄС як такій формі держави можуть бути притаманні такі ознаки (що, очевидно, не включають усіх ознак, як ми вже зазначали вище):

– утворення на підставі відповідних угод;

– право вільного виходу суб'єктів;

– необмежений нормами суверенітет, що належить державам-членам;

– обмежена компетенція.

Водночас під критерії визначення суверенної держави, якого високого рівня інтеграції ЄС не був би, він не підходить. Повноцінній державі потрібна своя територія, народ, який проживає на ній і єдина влада. У нашому випадку ЄС не має власної території, крім умовно визначеної у відповідних договорах. Важко говорити про існування єдиного європейського народу, з огляду на те, що, не маючи довгої спільної історії, відповідна самоідентифікація не може бути виражена.

Що стосується громадянства ЄС, то згідно зі ст. 9 Договору про Європейський Союз [76], громадянином Євросоюзу є кожна особа, яка має громадянство держави-члена. Тобто громадянство ЄС доповнює національне громадянство і не є його замінником. Відповідно і влада у Європейському Союзі формується не народом, а фактично делегується інститутам ЄС урядами держав-членів для реалізації певних повноважень, необхідних для вирішення спільних завдань, які передбачені договорами, укладеними в рамках ЄС.

Тут також необхідно згадати, що науковці розходяться у визначенні поняття, що таке держава. Проте найбільш поширеним є визначення німецького соціолога і філософа Макса Вебера, який трактує державу як політичну організацію, що обов'язково керується центральним урядом, який зберігає монополію на законне застосування сили [13].

Далі пішов американський соціолог і політолог Ч. Тіллі, який визначив мінімальний набір видів діяльності держави: ведення війни, державотворення, захист власного населення, видобуток корисних копалин, судочинство, розподіл благ між населенням і виробництво [356].

І тут варто згадати, наприклад, довготривалі дискусії у ЄС щодо створення «євроармії», які поки що так і не реалізувалися [427].

Вищезазначене дає підстави науковцям у галузі міжнародного права розглядати концепції ЄС по-різному: як міжнародну організацію [45, p. 47; 501], як міжнародну регіональну організацію [199, с. 1499] або як

міжнародну організацію інтеграції [54, p. 63–64].

Слід погодитись із В. І. Яковюком, який зазначає, що ці моделі, якщо і використовувалися засновниками європейських співтовариств, то були лише початковою точкою для пошуку оптимальної форми для новоствореного об'єднання [502, с. 95].

Треба зауважити, що договори ЄС не містять визначення цього об'єднання. Тому і висувається багато концептуальних пропозицій щодо його сутності. Проаналізувавши низку понять ЄС, держава, міжнародна організація, з погляду певних науковців та міжнародного права, пропонує сформувати таке визначення ЄС.

Європейський Союз – це унікальне політико-правове утворення, засноване на партнерстві між суверенними європейськими державами, які об'єднані спільними цінностями і цілями з особливостями спільної інституційної, економічної, валютної систем.

Також вважаємо за доцільне виокремити таку класифікацію ознак, що характеризують ЄС як унікальне партнерське утворення:

1) політичні ознаки:

– заснованість на засадах рівності та невідчужуваності суверенітету держав;

– тривалість об'єднання, що побудована на стабільності інституційної системи та політичних рішеннях держав-членів;

– суб'єктність ЄС у межах міжнародної комунікації, що погоджена усіма державами-членами в рамках установчих договорів;

– право вільного виходу зі складу ЄС;

2) правові ознаки:

– заснування на підставі установчих договорів;

– організаційно-правова єдність та багаторівневість інституційної системи ЄС;

– взаємопов'язаність національних правопорядків із правопорядком ЄС;

– обмежена установчими договорами компетенція ЄС;

– громадянство ЄС;

3) соціально-економічні ознаки:

– захист всіх громадян ЄС на засадах рівності, недискримінації, толерантності, рівності жінок і чоловіків;

– спільна економічна система;

– спільна валюта.

1.2. Розуміння правопорядку Європейського Союзу як регіонального правового феномена

Становлення інтеграційного права в середині XX століття постає як закономірний етап еволюції правової реальності та принципово нове явище в суспільно-політичному житті. У цьому контексті право ЄС доцільно розглядати як самостійну, автономну правову систему, що посідає особливе місце в ієрархії правопорядків. Ключовою диференційною ознакою права ЄС є його онтологічна відокремленість: воно не може бути ідентифіковане ані як складник національного права держав-членів, ані як похідна форма класичного міжнародного публічного права.

Просторова детермінація права ЄС визначається його регіональним характером, оскільки сфера його юрисдикції обмежена колом держав, об'єднаних спільним географічним та геополітичним простором. Формування цієї системи є результатом консенсуальних та цілеспрямованих інтеграційних процесів, формалізованих у відповідних установчих актах. З огляду на наднаціональну природу інтеграційного права, його норми утворюють не лише самобутню систему, а й наділені властивістю верховенства щодо положень національного законодавства держав-членів, що забезпечує єдність правового регулювання в межах ЄС.

Наукове осмислення архітектури сучасного правового простору зумовлює необхідність критичного аналізу взаємодії національних правових порядків із регіональним (зокрема, європейським) та міжнародним правопорядками, що в умовах глобалізації набуває ознак багаторівневого правового механізму. В українській та зарубіжній юридичній доктрині фундаментальні основи цієї проблематики закладалися через дискурс моністичних та дуалістичних концепцій, які сьогодні трансформуються в теорії правового плюралізму та інтеграційного праворозуміння. Серед європейських дослідників особливу роль відіграють праці Г. Кельзена, чия нормативістська теорія з ідеєю ієрархічної єдності

правопорядку на чолі з міжнародним правом досі слугує методологічним підґрунтям для прихильників радикального монізму [225]. Натомість представники дуалістичного підходу, зокрема Д. Анцилотті [14], обґрунтовували автономність національного та міжнародного правопорядків, що сьогодні знаходить своє відображення у концепції «конституційної ідентичності» держав-членів ЄС.

Особливе місце у європейській доктрині посідає аналіз складових правопорядку ЄС як регіонального утворення *sui generis*. Так, А. Розас та Л. Арматі акцентують увагу на автономності правопорядку ЄС [299, p. 96], який не є суто міжнародним, але й не стає внутрішньодержавним, формуючи унікальну систему «вертикальної інтеграції». Питання примату права ЄС та його прямої дії, детально розроблені у працях П. Крейга та Г. де Бурки [83, p. 566], демонструють зміщення акцентів від класичної суверенності держави до функціонального розподілу компетенцій. Водночас Ю. Габермас розглядає зіставлення правопорядків крізь призму постнаціональної демократії, де легітимність правових норм детермінується їхньою відповідністю універсальним стандартам прав людини, що стирає жорсткі кордони між внутрішнім та зовнішнім регулюванням [197].

Українська правова думка на сучасному етапі характеризується відмовою від вузького сприйняття правової системи, адаптуючи фундаментальні напрацювання зарубіжної доктрини до реалій трансформаційного періоду та стратегічного вектора на вступ до ЄС. Зокрема, В. Н. Денисов розглядає правопорядок як відкриту систему, де міжнародне право виконує роль зовнішнього аксіологічного стандарту [408].

Розглядаючи правопорядок як системну категорію, що відображає стан упорядкованості суспільних відносин, М. В. Цвік акцентував увагу на його генетичному зв’язку з демократичними засадами державотворення [497]. У свою чергу, О. В. Петришин обґрунтовує концепцію «багаторівневого правопорядку», де національний сегмент

дедалі більше корелює із наднаціональними регулятивними системами [467]. Згідно з його позицією, сучасна правова реальність виключає моноцентризм: правопорядок функціонує як складний механізм конвергенції, у якому норми міжнародного права стають органічною частиною внутрішньої правової тканини, не втрачаючи своєї автономності.

На думку О. Ю. Димінської, взаємодія правопорядків у трикутнику «національне право – право ЄС – міжнародне право» створює нову якість регулювання – інтеграційний правопорядок. Це утворення характеризується пріоритетом ціннісних орієнтирів ЄС, які стають інструментом модернізації українського державного апарату та правозастосовної практики [421].

Як зазначає О. К. Вишняков, право ЄС виступає унікальним інтеграційним механізмом, який пом’якшує зіткнення глобальних вимог міжнародного права із консервативними національними системами [409].

Правопорядок ЄС не виступає просто інструментом координації інтересів, він є «живим організмом», який, як зазначає Т. Тридімас, спирається на «загальні принципи права, що виконують роль конституційних орієнтирів, забезпечуючи передбачуваність та справедливість у системі, де стикаються різні правові культури» [366, p. 131–148]. Генезис цієї системи був зумовлений не лише політичною волею держав-засновників у повоєнний період, а й об’єктивною функціональною необхідністю створення стабільного юридичного фундаменту для глибокої інтеграції. У свою чергу, П. Крейг підкреслює, що виникнення цієї системи було відповіддю на потребу ефективного спільного ринку, яка вимагала переходу від міжурядового узгодження до наднаціонального регулювання, де право стає головним інструментом інтеграції [82, p. 14].

Важливість розвитку правопорядку ЄС виходить далеко за межі суто технічної гармонізації законодавства, трансформуючись у фундаментальний чинник забезпечення цивілізаційної стійкості європейського простору. Цінність цієї правової системи полягає,

насамперед, у її здатності забезпечувати тривалий мир через правову інтеграцію, що докорінно змінює парадигму міжнародних відносин від сили примусу до сили закону. Правопорядок ЄС виступає в ролі демократичного чинника, який не лише стабілізує внутрішні процеси в державах-членах, а й формує спільну політичну ідентичність, засновану на верховенстві права та захисті меншин [38, p. 22]. Розвиток цього правопорядку є критично важливим для збереження «європейського способу життя», де юридичні гарантії стають вищими за політичну доцільність, що є особливо актуальним в умовах сучасних викликів.

На сучасному етапі особливого значення набуває роль правопорядку ЄС як гаранта верховенства права у відповідь на системні загрози всередині окремих держав-членів. Цінність системи в цьому випадку виявляється у здатності наднаціональних інститутів діяти там, де національні системи стримування і противаги належно не працюють. Таким чином, правопорядок ЄС є не просто сукупністю правил, а ціннісною архітектурою, яка забезпечує життєздатність європейського інтеграційного проєкту, роблячи його привабливим еталоном для країн-кандидатів та стабільним партнером на світовій арені.

Глибинна природа взаємодії правопорядку ЄС із національними системами розкривається через модель «багаторівневого конституціоналізму». Це означає, що регіональний правопорядок не заміщує національний, а інтегрується в нього. Автори наголошують, що національні судді де-факто стають «суддями загального права ЄС», забезпечуючи виконання наднаціональних норм на місцях [239, p. 51]. Проте така інтеграція не є безконфліктною. Так, Н. Волкер стверджує, що в європейському просторі існує «конституційний плюралізм», де співіснують декілька претензій на верховенство: з боку ЄС та з боку національних конституційних судів, що створює ситуацію продуктивної напруженості [392, p. 27]. На противагу, Р. Шутзе вказує на модель кооперативного федералізму, де конфлікт норм вирішується через їх незастосування на

користь європейської норми, що забезпечує гнучкість системи [315, p. 84]. Додаткову складність вносить принцип співпраці, закріплений у ст. 4(3) Договору про ЄС, який зобов'язує держави утримуватися від будь-яких заходів, що можуть поставити під загрозу досягнення цілей Союзу. На думку М. Кламерта, цей принцип є фундаментальною опорою, яка перетворює сукупність національних правопорядків на єдину, функціонально пов'язану мережу [227].

Особливого значення набуває той факт, що правопорядок ЄС еволюціонував від суто економічного регулятора до системи, що захищає фундаментальні цінності. ЄС перетворюється на ціннісну спільноту, де правові норми захищають демократичні стандарти навіть усередині держав-членів. Ця регіональна система також характеризується особливим підходом до прав людини. Хартія основних прав ЄС створила новий рівень правового захисту, який не дублює, а доповнює національні конституції та Європейську конвенцію з прав людини, формуючи унікальний правовий стандарт. Таким чином, правопорядок ЄС як регіональна система демонструє еволюційне зростання, забезпечуючи юридичну конвергенцію на континенті при збереженні поваги до національної ідентичності. Взаємодія між рівнями є динамічним процесом адаптації, де кожна сторона впливає на іншу, формуючи цілісний європейський правовий простір, який є найбільш довершеним прикладом наднаціонального будівництва в історії права.

У юридичній площині трансформація до єдиного інтеграційного об'єднання, модернізація правових інститутів та генезис автономного правопорядку ЄС постають як взаємозумовлені процеси, що знаменують якісно новий етап європейської інтеграції. Водночас за формальною ознакою цілісності правової системи ЄС приховується суттєва детермінованість порядку реалізації владних повноважень залежно від галузевої специфіки. Неоднорідність процедур прийняття рішень та

механізмів їх імплементації зумовлена складністю архітектури розподілу компетенцій між Союзом та державами-членами.

Показовим прикладом такої диференціації є сфери спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також спільної політики безпеки і оборони. У зазначених галузях законодавчі акти ЄС не знаходять свого прямого застосування, а юрисдикція Суду ЄС залишається обмеженою, що підкреслює особливий правовий режим цих напрямів.

Різноманітність правового інструментарію, що використовується для реалізації компетенцій ЄС, дозволяє стверджувати, що формування єдиного правопорядку на сучасному етапі перебуває у стані динамічного розвитку, а не остаточного завершення. Ця інституційна специфіка відображена в дуалізмі установчих документів: якщо Договір про Європейський Союз визначає концептуальні засади, цілі та принципи функціонування об’єднання, то Договір про функціонування Європейського Союзу нормативно закріплює конкретні умови прийняття рішень та визначає правовий інструментарій, релевантний кожній окремій сфері. Таким чином, категорії компетенцій та чітке розмежування сфер повноважень складають базис, на якому вибудовується та еволюціонує система права ЄС.

На сучасному етапі правова система ЄС як особливий інтеграційний правопорядок вступає у стан складної міжсистемної конвергенції з внутрішнім правом України. Цей процес зумовлений не лише зовнішньополітичними векторами, а й об’єктивною необхідністю модернізації українських правових інститутів у межах виконання зобов’язань, передбачених Угодою про асоціацію та набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС.

Фундаментальною основою цієї взаємодії є поступова трансформація функціонального змісту державного суверенітету України. Можна говорити про певне делегування або спільне здійснення окремих суверенних повноважень, що зумовлює вихід інтеграційного права за межі суто зовнішнього чинника та його поступову інкорпорацію в нормативну

тканину національного буття. При цьому правопорядок ЄС зберігає свою автономність, що створює специфічну дихотомію: з одного боку, він функціонує як незалежний регулятор, а з іншого – стає іманентним складником правового поля України через механізми апроксимації та адаптації.

Еволюційна трансформація взаємодії правової системи України з правопорядком ЄС свідчить про вичерпаність потенціалу моделі точкового або фрагментарного наближення законодавства. На сучасному етапі цей процес переходить у фазу системної інституційної адаптації, що передбачає якісне переосмислення механізмів конвергенції. Якщо на початкових етапах співробітництва адаптація здебільшого зводилася до формальної рецепції окремих нормативних приписів ЄС у національне законодавство, то нинішній порядок денний вимагає формування цілісної системи правозастосування.

Глибока детермінація цього процесу полягає у відмові від стратегії механічного копіювання тексту директив чи регламентів, оскільки такий підхід нерідко призводить до виникнення правових неузгодженостей. Системна адаптація, на противагу декларативному наближенню, орієнтована на створення адекватного, узгодженого правового середовища. Це середовище охоплює не лише нормативний масив, а й інституційну інфраструктуру, специфічну правову культуру та методологію тлумачення норм. У цьому контексті «ефективність наднаціонального регулювання» в Україні залежить від здатності національних інститутів (зокрема, органів виконавчої та судової влади) оперувати категоріями інтеграційного права як внутрішніми, а не зовнішніми інструментами регулювання суспільних відносин.

Системна адаптація передбачає, що українська правова система має не просто вмістити норми acquis communautaire, а трансформувати власні засадничі алгоритми функціонування. Це включає впровадження процедур оцінки відповідності на всіх етапах нормопроєктування, забезпечення

функціональної незалежності регуляторних органів та, що найважливіше, перебудову судової методології.

Таким чином, зіставлення правопорядку ЄС та української правової системи слід кваліфікувати як динамічний процес правової синхронізації. Це не просто паралельне існування двох систем, а формування цілісного правового виміру, де національне право адаптується до стандартів наднаціонального управління. У підсумку інтеграція українського правопорядку до європейського простору стає головним драйвером еволюції джерел права, системи судочинства та правосвідомості, що вимагає подальшого обґрунтування статусу інтеграційного права як особливої правової реальності, інтегрованої в національний правовий ландшафт.

Специфіку правопорядку ЄС варто розкрити через сукупність ознак, які відрізняють його як від міжнародного права, так і від внутрішнього права держав. По-перше, це автономність, яка полягає в незалежності системи від законодавчих процедур держав-членів після моменту делегування повноважень. По-друге, пряма дія, яка дозволяє індивідам апелювати до норм права ЄС у національних судах. По-третє, верховенство, що передбачає пріоритет європейської норми над національною в разі колізії. Варто зазначити, що право ЄС володіє унікальною здатністю до саморозвитку через судову практику, що робить його більш динамічним, ніж будь-яка інша регіональна система у світі. Крім того, важливою ознакою є інституційна самодостатність, де Суд ЄС володіє виключною компетенцією щодо остаточного тлумачення норм, що унеможливлює фрагментацію правового простору.

Отже, теоретичне осмислення правопорядку ЄС дозволяє визначити його як автономну, ієрархічно структуровану систему правових норм, принципів та інституційних механізмів, що виникли на основі установчих договорів, мають наддержавну природу та спрямовані на регулювання

відносин між державами-членами, інституціями ЄС та приватними особами в межах переданих державами суверенних повноважень.

1.3. Теоретичні та методологічні засади дослідження європейської інтеграції

Незалежно від ставлення до ЄС як особливого регіонального утворення, очевидним є той факт, що не може бути жодних сумнівів в успіху європейської інтеграції в економічному та політичному сенсах. З моменту перших кроків, зроблених невдовзі після Другої світової війни для створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, проєкт європейської інтеграції пройшов шлях від обмеженої форми промислової співпраці до економічного, валютного, правового та ціннісного союзу, який не має аналогів серед усіх регіональних утворень.

У сучасному загальнотеоретичному правознавстві та галузевих юридичних науках категорія «засади» посідає чільне місце, виступаючи фундаментальним гносеологічним, методологічним та праксеологічним інструментом для дослідження надскладних юридичних явищ і процесів. Смислове та нормативно-функціональне наповнення цього поняття в українській науковій школі традиційно розкривається через багатоаспектний етимологічний, семантичний та порівняльно-правовий аналіз терміна «засади». Як обґрунтовано доводить у своєму ґрунтовному дослідженні Д. Г. Заброда [433, с. 46–47], у лексикографічній традиції української мови та академічному правничому полі слово «засади» стабільно вживається у трьох взаємопов'язаних ієрархічних значеннях:

1) як основа чи головне підґрунтя, на якому базується, будується та функціонує певне соціальне чи правове явище (онтологічний аспект);

2) як вихідне, керівне положення, фундаментальний принцип, основа світогляду або нормативна вимога найвищого рівня абстракції (аксіологічний та регулятивний аспект);

3) як системний спосіб, метод чи гносеологічна техніка здійснення відповідної юридичної діяльності чи реалізації владних повноважень (інструментально-методологічний аспект).

Аналіз законодавчої практики України свідчить про широке застосування категорії «засади» у назвах та структурі ключових нормативно-правових актів. Зокрема, Конституція України (1996) оперує поняттями «засади внутрішньої і зовнішньої політики», «засади національної безпеки», «конституційні засади судочинства». Водночас профільні закони України, до прикладу, «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 липня 2010 р., «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07 квітня 2011 р., «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06 вересня 2012 р., «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., розкривають «засади» через визначення цільових пріоритетів, організаційно-правових механізмів, базових принципів та суб'єктного складу відповідних сфер державного управління. Водночас у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 16 вересня 2003 р. спостерігається законодавче ототожнення категорій «засади» та «основи».

Можемо погодитись із думкою Д. Г. Заброди, який запропонував авторську систему елементів категорії «засади», яка може мати принципове методологічне значення для нашого дослідження політики розширення ЄС. Так, автор визначив категоріальний елемент, який охоплює науково-доктринальне моделювання понять, ознак, мети, завдань та методології досліджуваного явища, його зіставлення з юридичною реальністю та формування цілісної наукової концепції. Крім того, виділено нормативний елемент, що передбачає систематизацію та аналіз нормативно-правових актів, міжнародних договорів, установчих угод та нормативно-правових

приписів, які становлять юридичну основу регулювання відповідного масиву суспільних відносин. У свою чергу, інституційний елемент визначає розгалужену систему суб'єктів правовідносин, їхній правовий статус, компетентнісний мандат, функції, повноваження, а також алгоритми координації та взаємодії на національному й міжнародному рівнях; а також інструментально-технологічний елемент, що відображає зовнішні форми (правотворчу, правозастосовну, інтерпретаційну, контрольно-наглядову) та юридичні методи (правові й організаційні) реалізації норм суб'єктами владних повноважень [433].

В українській теоретико-правовій доктрині категорії «засади» та «принципи права» найчастіше розглядаються як синонімічні або зіставні як ціле та частина. Окремі автори зазначають, що принципи права становлять фундаментальну основу, на якій базується увесь правопорядок, виступаючи орієнтиром для правотворчості, правозастосування та заповнення правових прогалин [300, p. 77–78]. На думку В. О. Котюка, важливим є теоретичне розмежування понять «принципи права» та «юридичні принципи», де юридичні принципи виникають у правосвідомості та юридичній практиці задовго до їхньої формалізації, тоді як принципами права вони стають лише після офіційного закріплення в системі позитивного права та законодавства [447, с. 108]. У свою чергу, Ю. О. Волошин підкреслює двоїсту природу принципів через призму вихідних універсальних ідей доктрини та внутрішніх переконань суб'єктів права [411].

О. Ф. Скакун свого часу запропонувала уундаментальну класифікацію засад (принципів) за рівнем їхньої дії та виокремила універсальні (загальнолюдські, загальноцивілізаційні) засади, притаманні всім розвиненим правовим системам (гуманізм, справедливість, рівність, верховенство права); регіонально-континентальні засади, характерні для конкретних інтеграційних об'єднань чи правових сімей (зокрема, принципи прямої дії та верховенства права ЄС, субсидіарності, пропорційності); національно-державні засади (загальноправові, міжгалузеві, галузеві,

інституційні) [488]. У свою чергу, С. П. Погребняк доводить, що засади права володіють найвищим рівнем нормативної імперативності, виступаючи критерієм легітимності будь-яких підзаконних актів та судових рішень [470, с. 106].

У процесуальних та галузевих науках також виникли академічні дебати щодо нормативного закріплення засад. Представник формально-нормативістського підходу М. М. Михеєнко вказує, що засадою може вважатися лише те вихідне положення, яке безпосередньо зафіксоване в тексті закону та порушення якого імперативно тягне скасування прийнятого рішення [454]. Прихильники широкого доктринального підходу вказують, що засади можуть існувати у формі стійких правових ідей та загальних принципів права, виводжуваних із духу закону. Зокрема, М. М. Михеєнко сформулював кваліфікуючі ознаки фундаментальних засад: засадничий характер для всієї системи чи інституту; вираження панівних у державі політико-правових ідей; закріплення в нормах права; наскрізна дія на всіх стадіях процесу; імперативність безумовного дотримання під загрозою недійсності правових актів [454]. Відповідно можемо констатувати різнобічність поглядів на теоретичну конструкцію засад в межах наукових розвідок.

Зарубіжна юридична та методологічна думка пропонує розмежовувати поняття теоретичних та концептуальних засад [72]. Відмінність між цими категоріями полягає в тому, що теоретичні засади вже наявні, перевірені та загальновизнані в науковому співтоваристві теоріями, концепціями або доктринальними моделями. Теоретичні засади окреслюють спрямованість наукового пошуку, виступаючи фундаментальним підґрунтям для формулювання вихідних гіпотез. Відповідно концептуальні засади є оригінальною, авторською аналітичною конструкцією, сформованою безпосередньо самим дослідником шляхом синтезу та інтеграції різних теоретичних підходів, емпіричних спостережень, юридичних змінних та понятійних конструктів задля

пояснення специфічного зв'язку між елементами конкретної наукової проблеми.

В межах нашого дослідження варто констатувати, що необхідність глибокого теоретико-правового аналізу засад політики розширення ЄС зумовлена не лише академічними потребами юридичної науки, а й практично-прикладними викликами, з якими стикаються як сам ЄС, так і держави-кандидати (зокрема Україна) у процесі міждержавної інтеграції. Поверхневе сприйняття розширення ЄС лише як техніко-бюрократичного процесу гармонізації нормативних актів звужує розуміння цього феномену та приховує глибокі суперечності між наднаціональним та національним правопорядками. З погляду загальної теорії держави і права, комплексне дослідження теоретико-правових засад розширення є важливими, зважаючи на осмислення трансформації державного суверенітету та виникнення правопорядку sui generis. Політика розширення ЄС становить унікальний в історії людства процес добровільного обмеження та делегування державами-кандидатами частини своїх суверенних повноважень на користь наднаціональних інституцій [405, с. 18]. Це призводить до виникнення автономного правопорядку sui generis, який не є ні класичним міжнародним правом, ні внутрішньодержавним правом [172]. Відповідно без розробки теоретико-правових засад неможливо пояснити, як змінюється юридична природа держави, її законодавча, виконавча та судова гілки влади під час підпорядкування принципам прямої дії та верховенства права ЄС. Крім того, таке дослідження може бути спрямоване на подолання ефекту «фасадних реформ» та забезпечення ціннісно-правової легітимності. Досвід розширення ЄС на Східну Європу та Західні Балкани доводить, що лише механічна транспозиція актів acquis communautaire в національне законодавство без глибокої трансформації правосвідомості та правової культури призводить до виникнення «фасадних реформ» (більш детально про це буде мова йти в наступних підрозділах). Засади розширення дозволяють пов'язати формально-юридичні процедури вступу з суттю ЄС,

тобто тими фундаментальними цінностями верховенства права, демократії та прав людини, зафіксованими у статті 2 Договору про ЄС.

Крім того, розробка теоретичних засад сприятиме розв'язанню конституційно-правових колізій через концепцію конституційного плюралізму. Входження держави до ЄС неминуче породжує гострі колізії між національною конституцією як актом вищої юридичної сили та наднаціональним правопорядком ЄС. Дослідження теоретико-правових засад надає науковий інструментарій для розв'язання цих конфліктів не через ієрархічне підпорядкування, а через концепції багаторівневого конституціоналізму [275] та конституційного плюралізму [21], де національні конституційні суди та Суд ЄС функціонують як паритетні партнери в єдиному європейському правовому просторі.

Важливим, на наше переконання, також є наукове обґрунтування унікальної парадигми євроінтеграції України в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Український правопорядок стикнувся з безпрецедентним завданням щодо здійснення масштабної адаптації законодавства до acquis ЄС в умовах воєнного стану та бойових дій. Формулювання теоретико-правових засад цього процесу дозволяє науково обґрунтувати нові доктринальні концепції поступової інтеграції, забезпечуючи гармонійне поєднання вимог оборонної безпеки держави з євроінтеграційними зобов'язаннями.

Зважаючи на викладене вище, можемо констатувати, що теоретико-правові засади політики розширення ЄС становлять цілісну, системно впорядковану структуровану модель, яка охоплює *онтологічно-суб'єктні засади* **(**вчення про державу, суверенітет та наднаціональність, доктрину наднаціональності та феномен правопорядку sui generis, сформований у прецедентній практиці Суду ЄС, а також трансформацію державно-правового режиму та специфіку реалізації інтеграційної функції сучасної держави в умовах глобалізації); *аксіологічно-методологічні засади* (формально-юридичний аналіз установчих договорів (ст. 49 та ст. 2

Договору про ЄС, ст. 288 Договору про функціонування ЄС); вивчення фундаментальних цінностей верховенства права, свободи, демократії, рівності та прав людини як непорушний критерій легітивності вступу (ст. 2 Договору про ЄС)); *нормативні засади* **(**вчення про джерела права та їхню ієрархію, зважаючи на специфіку первинного та вторинного права ЄС, їхній вплив на національні правопорядки); *інституційно-правозастосовчі засади* **(**основоположні принципи взаємодії правопорядків, правові форми та механізми адаптації національного права, а також процедурний алгоритм вступу в ЄС).

На основі здійсненого системно-структурного, гносеологічного та порівняльно-правового аналізу української та зарубіжної доктрини можемо визначити, що *теоретико-правові засади політики розширення ЄС* – це фундаментальна, системно впорядкована сукупність методологічних підходів, доктринальних концепцій, конституційно-правових принципів та нормативно-договірних механізмів, які визначають юридичну природу, умови, процедурний порядок, субстантивні критерії та межі трансформації наднаціонального й національного суверенітету в процесі набуття новими державами статусу члена ЄС, а також зумовлюють адаптацію національних правових систем до правопорядку ЄС (acquis communautaire) та гарантують збереження інституційної стійкості, верховенства права і ціннісної цілісності ЄС.

Як ми вже зазначали в попередньому підрозділі, приналежність до ЄС передбачає набагато більше зобов'язань та наслідків, ніж членство в міжнародних організаціях. Також варто констатувати, що така приналежність не є статичною, оскільки змінюються установчі договори, відбувається послідовне розширення (а подекуди – і звуження), що супроводжується значною кількістю політико-правових ініціатив ЄС. Характеризуючи ЄС, В. Вессельс вказує, що з розвитком ЄС став одночасно «ширшим» і «глибшим» [395, p. 12].

Для досягнення та підтримки такої інтеграції було створено сильні

інституції, розроблено нові правові та політичні механізми, а також на рівні ЄС розподілено значні повноваження, причому зберігається влада, демократична, легітимність держав-членів, а також їхній суверенітет.

Незважаючи на те, що досить часто європейську інтеграцію оцінюють через призму політичних та правових механізмів партнерства, такий високий рівень інтеграції як наслідок має достатню кількість переваг з погляду економіки, стабільності та впливу. Це пояснюється тим, що велика частина ефективного рівня інтеграції полягає в тому, що вона, зрештою, є безпрограшною для всіх партнерів. Так, для держав, громадян та бізнесу інтеграція може забезпечити життєво важливі економічні та політичні переваги. Крім того, зважаючи на глобалізаційні процеси, важливим залишається збереження економічного та політичного значення окремих держав. Оскільки ринки, компанії та цифровий світ долають кордони, так само і держави повинні долати власні межі та співпрацювати, щоб зберегти своє значення, однак не втратити суверенність та суб'єктність.

Звісно, на шляху кожного успішного починання, зокрема і проєкту європейської інтеграції, будуть з'являтись перешкоди. Вони можуть бути зумовлені викликами належного структурування регіональної інтеграції, пов'язаними із подоланням короткострокових перешкод та конфліктів інтересів, економічними та глобальними чинниками, або ж непередбачувано ситуаційними, такими як пандемія тощо. Крім того, інколи досить складно вдається збалансувати вплив та інтереси різних держав-членів, розподілити вигоди та витрати інтеграції, структурувати демократію на наднаціональному рівні, наслідком чого може бути криза існування інтеграційного об'єднання в цілому або ж вихід з такого угрупування окремих партнерів. Тому протягом багатьох років ЄС стикався з чисельними викликами, зважаючи на те, що фактично був першим успішним прикладом регіональної інтеграції, що намагається адаптувати регіональне управління, економіку та правопорядок до реальності.

У цьому дослідженні ми не ставимо за мету глибоко дослідити

історичну ретроспективу європейської інтеграції, зважаючи на значну кількість публікацій у цій сфері [502; 452; 457; 484; 487; 460]. Можна лише констатувати, що ідея об'єднання Європи існує вже давно, навіть якщо саме значення слова «Європа» ніколи не було статичним [215; 251]. В історичному дискурсі відомі факти, коли окремі королі, імператори та диктатори намагалися «об'єднати» Європу силою. Однак також існує тривала історія спроб об'єднання Європи мирним та партнерським шляхом. Так, у 1693 році Вільям Пенн розробив конфедеративну пропозицію для Європи у своєму «Есе про теперішній та майбутній мир у Європі». У 1814 році французький філософ Сен-Сімон досить близько підійшов до інституційної структури ЄС, яка має місце сьогодні, з визначенням столиці такого союзу поблизу Брюсселя [85, p. 25].

Очевидно, що для того часу це були досить нереалістичні ідеї, які не могли отримати належної підтримки. Тогочасний баланс сил, замість співпраці та розподілу влади, диктував умови про концентрацію влади в державі та її більшій абсолютності. Водночас погляди на неможливість впливу на одноосібне панування державного суверенітету змінили дві світові війни. Після Першої світової війни, де загинули 16 мільйонів людей, була створена Ліга Націй для запобігання майбутнім війнам, що стала своєрідним праобразом Організації Об'єднаних Націй. Однак ця відносно слабка міжурядова організація зазнала невдачі та не змогла запобігти спалаху Другої світової війни. Хоча, з критичного погляду, і сьогодні ООН, яка була створена після Другої світової війни, не може запобігти тій кількості і складності військових конфліктів, які відбуваються у світі, незалежно від того, що саме ООН є найбільшою міжнародною організацією у світі.

Обидві світові війни продемонстрували руйнівний характер та наслідки сучасної промислової війни в поєднанні з націоналізмом та централізацією держав. Тому запобігання майбутнім війнам набуло першочергового значення. Об'єднана Європа не була створена одразу чи за

єдиним планом. Вона була побудована через призму конкретних досягнень, яким передувала фактична солідарність низки країн в ідеї спільного добробуту та захисту. Відповідно об'єднання європейських націй вимагало усунення багатостолітніх протиріч Франції та Німеччини.

З цією метою французьким урядом було запропоновано, щоб франко-німецьке виробництво вугілля та сталі в цілому було передано під юрисдикцію спільного Вищого органу влади в межах організації, відкритої для участі інших країн Європи. Таке об'єднання мало негайно забезпечити створення спільних засад для економічного розвитку як перший крок до федералізації Європи, у результаті чого такий економічний альянс виключив ймовірність будь-яких військових агресій між Францією та Німеччиною. Саме так, по суті, без поглиблення дослідження ідей федералізму Європи та інших засадничих планів створення ЄС відбулось те об'єднання інтересів, яке стало важливим для створення спільної економічної системи.

Подальший розвиток європейської інтеграції ознаменувався функціонуванням Європейського економічного співтовариства. Однак ця спільнота досить тривалий час була в критичному стані, що було зумовлено виходом з переговорних процесів Франції, та введенням у функціонал спільноти у 1966 році права вето в межах Люксембурзьких угод, яким блокувалися прийняття рішень, підривалося значення наднаціональних інституцій, що призвело до тривалого періоду політичної стагнації [6, p. 27].

У цей період саме Європейський суд підтримував процес інтеграції, зокрема, своїми фундаментальними рішеннями щодо прямої дії та верховенства права ЄС, а також щодо прав на вільне пересування компаній та фізичних осіб [85, p. 29]. Можливості створених судових інституцій та правової системи того часу дозволяли тлумачити та застосовувати первинне право ЄС у момент, коли прийняття політичних рішень щодо законодавства Євросоюзу було заблоковано. Таким чином, судова практика допомогла зберегти європейську інтеграцію актуальною, а також надала поштовх для

політичного відродження європейської інтеграції та внутрішнього ринку. Відродження євроінтеграційних процесів відбулося разом із прийняттям Єдиного європейського акта 1986 року [326], що став першим великим документом, яким вносились зміни до Договору з 1957 року. Вказаний договір привернув увагу до єдиного ринку як засадничої ідеї європейської інтеграції, що допомогло активізувати діяльність Європейських товариств. Серед іншого Єдиним європейський актом встановлювались строки завершення формування внутрішнього ринку до 31 грудня 1992 року, у зв'язку із чим було запроваджено можливість прийняття рішень кваліфікованою більшістю, уникаючи права вето, створеного Люксембурзькими угодами. Проводячи паралелі з сучасним станом європейської інтеграції, ми вважаємо, що ЄС вкотре повертається до питання неможливості прийняття рішень одностайно, де будь-яка країна-член може блокувати питання, до прикладу, розширення, зважаючи лише на свої інтереси, або ж враховуючи вплив третіх країн. Крім того, у результаті розпаду Радянського Союзу ЄС змушений був провадити політику розширення європейської інтеграції з метою поширення впливу на нових суб'єктів міжнародної політичної арени, що з'явились на мапі Європи.

Оновлення євроінтеграційних процесів знайшло своє відображення в Маастрихтському договорі 1992 року [75], який офіційно розширив сферу застосування та амбіції європейської інтеграції до Спільної зовнішньої політики та політики безпеки Євроюста та Європола. Така легалізація вивела інтеграцію на новий рівень, що виключав лише економічне співіснування та співпрацю. Водночас кроки у сфері юстиції та зовнішніх відносин завжди були досить обережними з боку держав-членів, зважаючи на їхнє прагнення зберегти ці сфери для власного суверенітету та не надавати розширені повноваження інституціям ЄС, що могли б впливати згодом на внутрішню політику цих країн. Маастрихтський договір створив так звану структуру, де було утворено три окремі «стовпи». Перший «стовп» був утворений колишнім Європейським економічним співтовариством, яке

було перейменовано на «Європейське співтовариство», щоб відобразити його розширену сферу діяльності. Воно залишалося наднаціональним за своїм характером. Спільна зовнішня політика та політика безпеки Євроюст та Європол утворили два окремі, по суті міжурядові, «стовпи». Разом вони підтримували Європейський Союз. Таким чином, на цьому етапі інтеграції Європейське співтовариство залишалося наднаціональним центром європейської інтеграції, тоді як назва «Європейський Союз» стосувалася лише ширшої конструкції, що ґрунтується на трьох «стовпах».

Маастрихтський договір також запровадив громадянство ЄС та додатково розширив можливості Європейського парламенту в рамках спроби покращити демократичну легітимність та функціонування ЄС. Крім того, в Договорі визначались засади утворення економічного та валютного союзу, зокрема запровадження єдиної валюти (євро).

Однак легалізація Маастрихтського договору не була швидкою, оскільки ратифікація Договору була спочатку відхилена на референдумі в Данії, отримала лише 51 % голосів на референдумі у Франції та була предметом запеклої боротьби у Великій Британії. Лише після другого референдуму в Данії у травні 1993 року Договір набрав чинності. Такі події можна пояснити певним розчаруванням європейською інтеграцією серед населення країн-членів.

Наступні договори не були настільки революційними, але і далі працювали на поглиблення європейської інтеграції. Так, Амстердамський договір, який набрав чинності 01 травня 1999 року [363], запроваджував засади вільного пересування осіб, розширював використання процедури спільного ухвалення рішень та запроваджував можливості «тіснішої співпраці» між державами-членами. На поглиблення вказаних процесів на шляху до євроінтеграції було спрямовано також норми Ніццького договору [365].

Далі Лакенська декларація Європейської ради 2001 року закликала до «глибших і ширших дебатів щодо майбутнього Європейського

Союзу» [233]. На базі цієї Декларації було створено Європейський конвент для обговорення майбутнього ЄС та розробки Європейської конституції, яка дозволила б ЄС розвиватися далі та більш ефективно вирішувати питання, пов'язані з наближення одного з найбільших розширень ЄС. Водночас про долю Конституційного договору ми зазначали в попередньому підрозділі. Однак, не варто недооцінювати цей акт як певну сходинку в євроінтеграційних процесах і спробу їх поглибити.

З одного боку, Конституційний договір, безумовно, не був традиційною державною конституцією і не мав на меті створити європейську федерацію, водночас він ставив за мету подальшу конституціоналізацію європейської інтеграції та відображення глибокої інтеграції, досягнутої в Європі.

У результати провалу голосування за Конституційний договір у 2007 році відбулася коротка Міжурядова конференція, яка розробила новий Документ, який значною мірою заснований на тексті Конституційного договору [98, p. 617]. Новий Договір був підписаний 13 грудня в Лісабоні [364], але набув чинності лише в 2009 році. Ним було встановлено правову основу для ЄС, яка діє і сьогодні. З моменту набрання чинності Лісабонського договору ЄС базується на двох документах, що мають однакову юридичну силу – Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС. Крім того, стаття 6 ДЄС проголошує, що Хартія основних прав Європейського Союзу має таку ж юридичну силу, як і Договори. Хоча включення Хартії безпосередньо до тексту Договорів було політично недоцільним, вона є частиною первинного права ЄС і має такий самий статус, як ДЄС та ДФЄС.

Лісабонським договором було скасовано структуру «стовпів», запроваджену Маастрихтським договором. Формально Європейське співтовариство було замінено Європейським Союзом. Однак застереження держав-членів щодо підпорядкування зовнішньої політики наднаціональним інституціям призвело до того, що розділ V ДЄС створює

спеціальний, значною мірою міжурядовий режим для зовнішньої діяльності ЄС і Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Напрацювання такого механізму можна вважати своєрідним «прихованим стовпом» для зовнішніх відносин, де держави-члени залишаються ключовими гравцями в більшості сфер зовнішньої політики, крім таких сфер, як торгівля.

Фактично передбачалось, що зміни, внесені Лісабонським договором, надовго залишать питання модифікацій євроінтеграційних процесів поза увагою. Однак вихід Великобританії зі складу ЄС призвів до необхідності внесення відповідних трансформацій, та й ті загрози, переважно геополітичного характеру, що сьогодні стоять перед ЄС, також вимагають перегляду компетенцій ЄС та держав-членів, а також ймовірного напрацювання нових політик у сфері безпеки та оборони.

Якщо характеризувати історичний дискурс європейської інтеграції, на наше переконання, варто говорити не лише про поглиблення напрямків партнерства та співпраці, розподілу компетенцій з наднаціональними структурами, але й можливостями розширення сфери впливу ЄС. Таке розширення відбувалось за рахунок визначення суб’єктності ЄС у межах Лісабонського договору, що дозволило ЄС виступати від свого імені на світовій арені. Але не менш важливим чинником ми вважаємо також розширення впливу ЄС через збільшення кількості його членів.

Кожне із розширень ЄС давало йому новий поштовх до інтеграційних процесів не лише з погляду вертикальних зв’язків на рівні збільшення наднаціональних інституцій, але й на рівні горизонтальних, коли за рахунок таких розширень постійно зростала кількість громадян ЄС, території ЄС, на які поширюється правова та економічна системи. Звісно, приклад виходу Великобританії зі складу ЄС може сигналізувати про можливість виходу й інших країн (так, на сьогодні неодноразово це питання порушувалось, зокрема в Італії та інших країнах). Однак, зважаючи на кількісні показники приросту країн-членів, все ж, на наше переконання, мова йтиме про розширення, навіть за умови поодиноких випадків виходу зі складу ЄС. Чи

варто такі виходи розцінювати як занепад ЄС? Ймовірно, ні, але як кризовий період розвитку, що спонукає до перегляду засад інтеграційних процесів, так. Крім того, на наше переконання, коли зі складу ЄС забажає вийти більша частина його членів – це означатиме ліквідацію усього утворення, оскільки той рівень інтеграції, що є на сьогодні, може реально та виправдано функціонувати в межах великої кількості правопорядків та економічних систем. Саме тому ми вважаємо, що розширення є обов'язковим складником (ознакою) європейських інтеграційних процесів, про що детальніше буде розкрито далі. А відповідно про самі засади та проблеми розширення мова йтиме у наступному підрозділі цього дослідження.

Отже, навіть якщо ЄС зараз може страждати на «втому від розширення», одним із відкритих питань інтеграції до ЄС залишається питання, де зупиниться Європа, особливо в контексті переговірних процесів з Грузією та іншими державами. Однак, щоб приєднатися, країни-кандидати повинні пройти дедалі довший і складніший шлях. І це є виправданим, зважаючи на обсяг сучасної правової та економічної системи і зобов'язань, які взаємно беруть на себе країни-кандидати та ЄС. Тому, нам здається, що з часом строки вступу до ЄС будуть лише збільшуватись, а це, у свою чергу, означатиме наступні кроки з поглиблення європейської інтеграції.

Завершуючи ретроспективний дискурс у питанні розширення євроінтеграційних процесів, важливо також зрозуміти поняття інтеграції, визначити підходи до формування її засад, методів тощо.

Варто відзначити, що досить часто питання європейської інтеграції розглядається через історичні процеси, інституційну, політичну чи правову системи, однак важливо також розуміти теоретичні засади.

З розвитком процесу європейської інтеграції його аналіз відійшов від переважної уваги на визначенні нормативних меж європейського устрою або на пояснення процесу інтеграції в рамках соціально-наукового підґрунтя, що формується на теорії міжнародних відносин. Досить часто вчені звертають увагу на критичний аналіз процесів інтеграції, розвиток

міжнародних відносин з 1980-х років, також дослідження присвячують визначенню ЄС як політичної системи, яка стикається із загальними проблемами управління і тому не повинна розглядатися тільки як виняток із міжнародної політики, який потребує пояснення [91]. Така різнобічність досліджень говорить вкотре про феномен ЄС як особливе політико-правове, економічне, цілісне утворення. Це також притаманне й українській науці [404; 407; 444; 468; 413; 414; 446; 448; 500].

Поняття інтеграції Е. Хаасом було визначено як процес, за допомогою якого політичні актори в кількох різних національних умовах переконуються змістити свою лояльність, очікування та політичну діяльність у бік нового центру, чиї інституції мають або потребують юрисдикції над уже наявними національними державами [195, p. 16]. Можемо констатувати, що таке визначення є найширшим, яке включає як соціальний (зміну лояльності), так і політичний (побудову нових політичних інституцій з прямим правом голосу принаймні в частині справ своїх держав-членів) процеси.

Переважно інтеграційні процеси пов’язують з економічними відносинами з поясненням неможливості досягнення глобальної вільної торгівлі. Зважаючи на це, регіональні домовленості (регіональна інтеграція) виступають важливим чинником для економічного розвитку регіону.

У 1954 році Я. Тінберген стверджував, що інтеграцію можна назвати створенням найбажанішої структури міжнародної економіки, усуненням штучних перешкод для оптимального функціонування та навмисним впровадженням усіх бажаних інструментів координації чи об’єднання [357, p. 95]. Він також наголошував на необхідності належного розподілу політичних компетенцій між різними рівнями управління. У свою чергу, Я. Вінер запропонував поняття «створення торгівлі» та «перенаправлення торгівлі», вказуючи, як країни, що погоджуються знизити торговельні бар’єри між собою, виграють, якщо створена нова форма торгівлі перевищує торгівлю, перенаправлену з країн поза межами угоди [391, p.22].

Також аргументи на користь об'єднання підтверджуються у праці Р. Манделла про оптимальну валютну зону [260]. Про валютну інтеграцію також наголошував П. де Грауве [88, p. 20], вказуючи, що вона була невід'ємною частиною європейської інтеграції протягом десятиліть.

На думку О. О. Ковальової, варто визначати такі основні теоретичні підходи до аналізу європейської інтеграції:

- розвиток ЄС через призму міжнародної міжурядової організації. Її існування підпорядковується законам і логіці функціонування власне міжнародної організації;
- розвиток європейської інтеграції під впливом теорій регіоналізму, де важливою засадою інтеграційного процесу є географічна близькість держав, яка відповідно впливає на ефективність економічних та торговельних відносин між ними;
- розвиток європейської інтеграції під кутом процесів формування спільних політик, що змінюються залежно від інтеракції національних груп політичних акторів з імплементації взаємоузгоджених рішень [445, с. 6].

Двоїстий характер взаємопов'язаних процесів у межах явища європейської інтеграції визначає І. В. Яковюк, що вказує на цей термін як на два процеси щодо «зміцнення співпраці держав, що за змістом не відрізняється від міжнародної співпраці в її традиційному розумінні (наприклад, у межах Ради Європи)», а також щодо «створення інтеграційного об'єднання (ЄС), у механізмі якого поєднані міжурядові і наднаціональні інститути, баланс повноважень між якими обумовлюється завданнями конкретного етапу інтеграції» [502, с. 11].

Як бачимо, у другому випадку автором не акцентується увага окремо на економічному складнику інтеграції, що, на нашу думку, не в повному обсязі відображає як першопричини об'єднаної Європи, так і сутність ЄС у цілому.

Теорія інтеграції, запропонована Б. Балассою ще у 1962 році, що і сьогодні часто використовується, навпаки апелювала до п'яти форм

економічної інтеграції:

- зони вільної торгівлі, що дозволяють необмежений експорт та імпорт між учасниками, але дозволяють їм мати власні угоди з неучасниками такого договору;
- митні союзи, які також дозволяють вільну торгівлю всередині країни, але нав'язують спільну зовнішню політику щодо неучасників;
- спільні ринки, що додають свободу переміщення суб'єктам виробництва та, залежно від характеру більш базових моделей, торгівлю послугами;
- економічні союзи, в яких існують спільні правила та більш широка координація національної економічної політики;
- повна інтеграція, що включає також єдину валюту [19, p. 17].

Але варто зазначити, що ця теорія є неповною і без розуміння сенсу та змісту політичної інтеграції в межах Європи, яка, попри початкову мету створення Співтовариства, була завжди актуальною. Як зазначає С. В. Череватий, з теоретичного погляду, обґрунтування інтеграційних процесів у Європі завжди базувалось на наукових школах федералізму, функціоналізму, неофункціоналізму, які відрізнялись різним ставленням до ролі та місця політичної інтеграції в процесах об'єднання [498].

Серед багатьох «засновників» теорії європейської інтеграції (Алсіде де Гаспері, Жан Монне, Вальтер Хальштейн та Роберт Шуман) поширеною була ідея федеративної Європи як завершального етапу інтеграції [350].

Однак таку ідею поставила під сумнів криза «порожнього стільця», спровокована президентом Шарлем де Голлем у середині 1960-х років. Проте Ю. Габермас говорив про ЄС як про форму «виконавчого федералізму», оскільки в межах ЄС не відбулось об'єднання навколо думки про утворення спільної самостійної демократії [196, p. 10].

Європейську інтеграцію завжди обмежує поєднання опору держав-членів та занепокоєння щодо її демократичної легітимності. Звісно ЄС було делеговано широкі повноваження, але саме слово «делегувати» видає всю

суть цього явища. Тому говорити про федералізм як наукову школу європейської інтеграції досить складно. Вказане також можна пояснити і на прикладі Конституційного акта, що не був ратифікований у ЄС, про який ми писали вище. Але змістом конституційного договору центральні інституції ЄС обмежені у своїй політичній автономії та умовами цього Договору. Як зазначає Д. Вайлер, який стверджує, що ЄС «не користується такою ж владою, як федеральні держави, де їхній федералізм корениться в класичному конституційному ладі. Європейський федералізм побудований з ієрархією норм зверху-донизу, але з ієрархією влади та реальної влади знизу-догори» [394, p. 57].

Звісно, висхідною засадою об'єднання Європи є економічна інтеграція, але європейські спільноти в будь-якій конфігурації завжди мали ширші плани та засади, ніж лише економічний союз. Так, у преамбулі ДЄС вказано на історичну важливість припинення поділу Європейського континенту, що, очевидно, є ширшою метою, аніж укладення економічної угоди. Звісно, Договір про ЄС встановлює чітку економічну мету для членів, яка полягає у зміцненні та конвергенції їхніх економік і створенні економічного та валютного союзу, що включає, відповідно до положень цього Договору та Договору про функціонування ЄС, єдину та стабільну валюту. Але, крім того, у преамбулі досліджуваного Договору також мова йде про рішучість Союзу сприяти економічному та соціальному прогресу своїх народів, враховуючи принцип сталого розвитку. На додачу, розширення мети інтеграції за межі економічного союзу зумовлено формуванням спільної зовнішньої політики та політики безпеки, співпраці в галузі оборони, вільного пересування осіб та створення зони свободи, безпеки та правосуддя. Також у преамбулі сформульовано мету, яка полягає у продовженні процесу створення дедалі тіснішого союзу між народами Європи, у якому рішення приймаються якомога ближче до громадян відповідно до принципу субсидіарності.

Це дає підстави обґрунтовано інтерпретувати викладені тези через

призму теорії суспільних благ, які прагне забезпечити ЄС. Така широка палітра варіацій до співпраці вказує, наскільки ЄС відрізняється від інших регіональних інтеграційних проєктів за обсягом своїх дій та метою.

Звісно, з погляду економіки, ЄС на сьогодні є економічним і валютним союзом, однак варто наголосити на тому, що навіть таке об'єднання не є всеосяжним, оскільки залишає за державами-членами право встановлювати або ж не встановлювати різні режими економічної інтеграції. Так, зона вільного пересування (Шенгенська зона) охоплює більшість (але не всі) держави-члени, й існують значні спільні програми, зокрема, для колективних досліджень, сільського господарства та сприяння економічній, соціальній та територіальній згуртованості через бюджетну підтримку ЄС. ЄС є правовою спільнотою з мандатом, що випливає з ДЄС та ДФЄС, але з обмеженнями щодо процедури прийняття рішень у межах тих політик, які не визначені договорами (компетенція ЄС).

Крім того, ЄС має сталу інституційну особливу систему управління, яка значно виходять за рамки інших регіональних торговельних угод. Окремі з них наслідують аналогічні інституції в національних державах, федеральних чи унітарних. Так, до прикладу, законодавча влада представлена Радою ЄС та Європейським парламентом. А Європейська комісія, що є виконавчою інституцією, все ж має досить вагому специфіку, що полягає у фактично ексклюзивному праві законодавчої ініціативи.

Інші органи мають більш спеціалізовані ролі, зокрема Європейський центральний банк, який відповідає за монетарну політику членів єврозони та за деякі інші завдання, включаючи банківський нагляд та врегулювання проблем банківської системи.

Саме тому ми не вважаємо ймовірним та логічним визначення європейської інтеграції лише через інституційну систему побудови політичної надсистеми або ж економічного об'єднання. Європейська інтеграція має значно ширший масив функціональних об'єднавчих засад, що також включає соціальний функціонал та робить цю інтеграцію

унікальною.

Пропонуємо в цьому контексті спробувати визначити цю функціональну сегментованість європейської інтеграції як її унікальну особливість.

З погляду неофункціоналізму в поясненні теорії європейської інтеграції, автори більше уваги приділяють процесам об'єднання, ніж політичній системі, до якої це злиття призводить. Переважно, коли мова йде про систему політичного управління в межах ЄС, вона розглядається крізь наслідки для національних правопорядків [250].

Для багатьох головною метою вивчення інтеграції є краще розуміння того, як функціонує сам ЄС. У зв'язку з цим, необхідно узагальнити знання про створення та функціонування інституцій ЄС, визначити їхні компетенції, роль та функції конкретної інституції відповідно до Договорів.

Однак розуміння сенсу процесу європейської інтеграції має допомагати усвідомити самі процеси та результати такого об'єднання, що не лише призводить до кращого розуміння поточного переліку органів, але й може допомогти сформулювати очікування щодо майбутнього розвитку та інституційної поведінки. Звичайно, на сьогодні є ідеальною та інституційна будова ЄС, що дозволяє йому досягати всіх результатів, закладених у Договорах. Однак розвиток самого Євросоюзу, його безпосередньої співпраці як у межах самого Євросоюзу, так і з третіми країнами, глобалізаційні виклики, з часом можуть призвести до потреби формування нових інституційних форм, які забезпечуватимуть нові вектори діяльності в межах доданої компетенції ЄС. Таким вектором, на наше переконання, може стати військово-політичний блок.

Крім того, важливо не забувати, що європейська інтеграція не лише визначає структуру, ролі та функції формальних інституцій. Також важливим є визначення демократичних реформ та легітимності, що опосередковано містяться як у межах європейських правових цінностей, так і Копенгагенських критеріїв членства. У зв'язку із цим, європейська

інтеграція має рухатися у напрямку визначення нормативних підвалин легітимності інституцій та інститутів, форм демократії, які були б доречними для державного устрою поза межами національної держави на наднаціональному рівні, який, однак, не відповідає рівню федерації.

Так, до прикладу, неодноразово піддавався критиці або ж отримував підтримку інститут громадянства ЄС [431; 491; 432; 449]. Досить часто його розглядають як «тонкий» інститут, який не має суттєвого значення. Проте деякі автори зазначають, що елементи (ринкового) громадянства, тобто фундаментальні права працюючих громадян, були включені до договорів раніше, а спосіб, у який виникло європейське громадянство в межах Маастрихтського договору, фактично був зумовлений попередніми судовими справами, рішеннями та положеннями [268, p. 96]. Інші автори вказують, що визначення громадянства як політики та політичних процесів, які сформували інституціоналізовані терміни громадянства в певному контексті, сформували елементи громадянських прав, їхньої доступності та приналежності до спільноти, які, врешті, і сформували визначення громадянства Союзу [323, p. 10]. Вказаний приклад демонструє, що визначення інституціоналізації громадянства ЄС Маастрихтським договором як важливого розвитку європейської інтеграції, буде залежати від інституційної ролі та функції, тобто підходу до розуміння громадянства з нормативного, ліберального чи догматичного правового погляду. Крім того, процес інтеграції порушує питання щодо теоретичних припущень та оспорюваних концепцій, наприклад, питання про те, чи підриває таке громадянство звичну концепцію сучасного (національного) громадянства [91].

У цьому контексті окремої уваги набуває дослідження досить складної для ЄС теми щодо розробки глибших спільних політик та відповідного поглиблення інтеграції, – у сфері безпеково-оборонного союзу в межах ЄС.

Згідно з опитуванням Євробарометра, опублікованим у березні 2025

року, дві третини громадян ЄС (66 %) мають бажання, щоб ЄС відігравав помітнішу роль у їх захисті від ризиків безпеки. Безпека та оборона були визначені як сфери, де Євросоюз повинен зосередити найбільше уваги. Цей напрямок визнаний пріоритетом для 36 % респондентів по всьому ЄС [336].

На сьогодні оборона залишається національною компетенцією, але у ЄС розроблено такі механізми співпраці, як: Спільна зовнішня політика та політика безпеки [65], а також спільна політика безпеки та оборони [345]. Також паралельно існують міжурядові ініціативи, які впроваджують ці політики (Європейський оборонний фонд, Європейський фонд миру та Постійне співробітництво (PESCO). Однак держави-члени мають різні оборонні пріоритети та бюджети, і це перешкоджало створенню єдиної політики безпеки.

Пояснити невдачу Європейського оборонного співтовариства, що певний час функціонувало на початку становлення європейських спільнот, можна декількома чинниками.

По-перше, вже існувала більша оборонна спільнота – НАТО. З 1948 року НАТО є головним військовим альянсом західних країн. Створений для протидії радянському експансіонізму, НАТО еволюціонував за розміром та цілями до своєї нинішньої конфігурації. Хоча основна мета цієї організації була видозмінена після падіння Берлінської стіни, Альянс розвивався з часом. Існування цього спільного проєкту під керівництвом США значною мірою затьмарило зусилля та наміри створити європейський оборонний аналог.

По-друге, завжди в питаннях безпеки та оборони мова йшла про націоналізм, який все ще переважав серед європейських держав, особливо у Франції. Навіть сьогодні, з постійною глибокою політичною, економічною, правовою інтеграцією, військові справи все ще часто розглядаються як останній елемент стримування до розмиття національних суверенітетів.

Також варто враховувати поступове дистанціонування населення від збройних сил. Європа після Другої світової війни не зазнавала військової

агресії (за винятком Балкан), вона має тенденцію до миру, забуваючи про війни. Також помітним є старіння населення, що не може виконувати відповідні військові обов'язки. Крім того, спільна армія завжди має певну ідеологічну та мотиваційну пересторогу як з погляду розуміння армії поколіннями, так і національними суверенітетами.

Крім того, ДЄС визначає обмежені положення щодо територіальної оборони. Стаття 42(2) ДЄС абстрактно посилається на створення «спільного захисту», але його умови є суворими щодо процедури прийняття рішень і, ймовірно, вимагатимуть змін у національних конституціях. Окрім цієї статті, чітка правова основа для територіальної оборони під керівництвом ЄС відсутня.

Стаття 42(7) ДЄС включає положення про взаємну оборону, яку порівнюють зі статтею 5 Договору НАТО, але вона адресована державам-членам, а не самому ЄС. Інституційні межі військових операцій у ст.ст. 42–46 ДЄС зосереджені, у першу чергу, на місіях з управління кризовими ситуаціями за межами ЄС, спрямованих на стабілізацію та розбудову потенціалу. Прикладом може слугувати EUNAVFOR, який застосовує ембарго ООН на постачання зброї до Лівії [1]. Такі місії вимагають одностайної згоди держав-членів (ст. 42(4) ДЄС), що очевидно перешкоджає швидким діям. Більше того, ЄС не має справжньої постійної військової командної структури з достатньою оперативною силою, що ускладнює виконання спільної місії. Наявний військовий план та спроможність проведення спільних операцій реалізовується на військово-стратегічному рівні, але він створений для підтримки (невеликомасштабних) військових місій за межами території ЄС.

Більше того, покладення завдань територіальної оборони на держави-члени викладено не тільки в договорах ЄС, але й у національних конституціях. Наприклад, рішення Федерального конституційного суду Німеччини [198] обмежує приписування наднаціональних оборонних повноважень ЄС без внесення змін до Договору та нової німецької

конституції.

Демократична легітимність таких процесів також створює певні проблеми. Так, враховуючи міжурядовий характер, теоретично, національні парламенти можуть контролювати рішення своїх урядів у Раді ЄС. Однак на практиці національним парламентам важко впливати на прийняття рішень своїми урядами. Тому посилення (національної) парламентської участі матиме важливе значення для демократичної підзвітності.

У наднаціональній моделі Європейський парламент потребуватиме розширених повноважень, схожих до прав національного парламенту щодо національної оборонної політики.

Однак на сучасному етапі динаміка європейської оборони змінилася. Фінляндія приєдналася до НАТО у квітні 2023 року, Швеція – у березні 2024 року.

Данія припинила свою 30-річну відмову від Спільної політики безпеки та оборони ЄС, приєднавшись до PESCO у травні 2023 року. Країна переглядає свій план фінансування оборони, щоб досягти мети НАТО у 2 % ВВП, і розглядає можливість підвищення її до 3 % [338].

Пресреліз Європейської комісії 2024 року показав, що ЄС розглядає Європейський оборонний фонд для підвищення закупівель та готовності. Це вказує на поглиблення переходу до більш тісної європейської оборонної інтеграції [112].

Саме тому європейську інтеграцію варто розглядати не тільки через призму економічних та політичних процесів, чи інституційної, або ж політичної системи, а це має бути функціональне дослідження, що сегментоване за різними показниками та оцінками.

З цього погляду, важливо зазначити, що іноземні дослідники вказують, що політичні утворення можна концептуалізувати як тривимірні конфігурації влади [241, p. 8–9]:

– за рівнем централізації: політичні утворення, які монополізують авторитетні рішення в центрі, відповідно мають максимальний рівень

централізації; повноваження щодо прийняття рішень, розподілені між безліччю учасників, як наслідок мають низький рівень централізації;

– за функціональним обсягом політичні утворення можуть мати одне питання до повноважень або ж визначати весь спектр політик;

– за територіальним поширенням повноваження політичного утворення можуть бути географічно обмежені однією політичною територією або можуть охоплювати кілька територій – аж до всього світу.

Класичними конфігураціями є (унітарна) держава та міжнародна організація. В унітарній державі всі політики вирішуються на одному (центральному) рівні та охоплюють одну й ту саму (обмежену) територію. Крім того, сучасна держава має максимальний функціональний обсяг: вона охоплює всі сфери політики. На противагу цьому, міжнародні організації, як правило, децентралізовані та мають специфічні завдання, але охоплюють велику кількість територій.

Федеративні держави відрізняються від унітарних держав тим, що сфери політики регулюються на різних рівнях централізації або спільно керуються субнаціональними та національними органами влади. Однак територіальне розширення та функціональний обсяг федеральної держави такий самий, як і в унітарних держав. Вона охоплює усі сфери політики в межах замкнутої території. Така теза, як ми вже зазначали, є основною моделлю федералістських концепцій європейської інтеграції, які визнають наявність групи держав-членів, що утворюють союз і розподіляють повноваження над секторами політики між собою, союзом або як змішані компетенції.

На відміну від федералістської концепції, у ЄС як рівень централізації, так і територіальне розширення можуть відрізнятися залежно від політики чи завдання. Євросоюз має різні кордони та склад членів для єврозони, Шенгенської зони чи Єдиного ринку. Водночас він відрізняється від об’єднання спеціалізованих формально незалежних міжнародних організацій [314].

Вказані підходи, на наше переконання, дещо ігнорують ступінь, до якої ЄС розвинув інституційне ядро або централізоване управління, що охоплює всі сектори політики ЄС, однак таке управління варіюється за централізацією та територіальним охопленням. Це яскраво демонструється розподілом компетенції між Євросоюзом та державами-членами. Інституційна сегментована система ЄС формується ДЄС та інституціями, як-от: Європейська рада, яка узагальнює діяльність Союзу за всіма секторами політики і бере участь у перегляді договорів; Рада ЄС, Єврокомісія, Європарламент та Суд ЄС, – усі вони діють у межах своїх компетенцій і присутні у всіх сферах діяльності ЄС, а також на територіях, на які поширюються його зовнішні відносини. Тому варто говорити, що всі утворення та політики, що функціонують у межах ЄС, не виступають окремими суб'єктами із особливими юрисдикціями, кожна з яких має свою власну організацію, а є єдиним союзом зі спільним сегментованим організаційним ядром та територіальним розширенням, яке залежить від функцій в межах тієї чи іншої компетенції. Саме тому ми будемо говорити про систему сегментованої європейської інтеграції, що характеризуються вертикальною та горизонтальною сегментацією.

Такий підхід обумовлений «політиками» як набором правил та процедур, що регулюють питання або сферу питань. Кожна така політика має певний рівень централізації (або вертикальної інтеграції) та територіального розширення (або горизонтальної інтеграції). Різниця у вертикальній інтеграції між політиками становить його ступінь у системі. Крім того, ми можемо визначити горизонтальну інтеграцію в кожній сфері політики, враховуючи кількість держав-членів, що в ній взаємодіють. Тому і тут різниця в горизонтальній інтеграції між політиками також становить його ступінь у системі.

Окрім ступеня горизонтальної сегментації, варто також говорити про її різні види. Так, до прикладу, горизонтальної сегментації у сфері політики немає у випадку, коли існує рівномірне та виняткове членство держав-

членів ЄС (наприклад, спільна сільськогосподарська політика). Сфера політики характеризується внутрішньою сегментацією у випадку, коли принаймні одна держава-член не бере участі в інтеграції. Це серед іншого може стосуватись монетарної політики. Також сфера політики може характеризуватись зовнішньою сегментацією, якщо принаймні одна держава, що не є членом, бере участь у її реалізації. До прикладу, мова може йти про внутрішній ринок, який поширюється на Європейську економічну зону. Крім того, внутрішня та зовнішня сегментації можуть поєднуватись у таких політиках, які охоплені Шенгенською угодою [309].

Підтвердити цю позицію також можна через призму координації різних політик ЄС, де може бути як вертикальна, так і горизонтальна міжурядова координація та співпраця, спільне прийняття рішень, а також наднаціональна централізація. Можемо констатувати, що така сегментація європейської інтеграції заснована, по суті, лише на первинному праві ЄС і визначена договорами.

Отже, ми вважаємо, що система сегментованої європейської інтеграції є сукупністю політик, які демонструє варіативність компетенцій ЄС та держав-членів, а також держав-нечленів, у різних сферах та на різних територіальних просторах, що зберігає свою інституційність, визначену установчими договорами. Відповідно виникнення, конфігурація та розвиток системи сегментованої європейської інтеграції має розглядатись через призму відповідних політик та країн.

Основними факторами, які зумовлюють результати такої інтеграції в кожній сфері політики, окремі автори називають ступінь взаємозалежності; ступінь політизації самої політики; асиметрію політизації європейської інтеграції в різних країнах [309].

Таким чином, розвиток європейської інтеграції характеризується поглибленням, розширенням та сегментацією. Зростання взаємозалежності між політиками та учасниками створює попит на її поглиблення. Допоки інтеграція стосується лише другорядних державних повноважень або

відбувається у країнах, які відкриті до інтеграції, то вона, ймовірно, уникатиме політичних конфліктів і залишатиметься більш однорідною та стабільною.

1.4 Політика розширення Європейського Союзу: поняття, особливості, зміна парадигми на різних етапах розвитку ЄС як політико-правового утворення

Процеси європейської інтеграції неможливі, на наше переконання, без процесу розширення. Так, держави-члени ЄС можуть поглиблювати свою інтеграцію, створювати нові спільні політики, однак, окрім внутрішніх питань Євросоюзу як особливого політико-правового партнерства, очевидно, в умовах глобалізації, вагоме місце посідає питання ролі на світовій арені, впливу (як політичному, так і економічному) на розвиток регіону. Історія вказує, що успішними є переважно регіональні об'єднання держав. Тому ЄС (об'єднання, що стали його праобразами), який першопочатково створювався досить обмеженим колом країн і з досить конкретною метою, з часом на тлі геополітичних викликів почав розширюватись. Звісно, під час кожного розширення мова завжди йде про кризу ЄС, про доцільність чи недоцільність такого рішення, але очевидним є факт, що лише розширення впливу за рахунок участі нових країн чи всередині самого ЄС зможе робити з цього утворення й надалі ефективну систему «стримувань» політичних та економічних воєн на континентах.

Сучасна Європа зазнала досить великих трансформаційних змін з моменту започаткування політики розширення ЄС. Коли утворені в середині минулого століття спільноти, що мали досить незначний економічний вплив, переросли в потужну політичну, а можливо й цивілізаційну, та економічну сутність [206, p. 48]. Розширення Євросоюзу не лише збільшило його кордони, диверсифікувало його членство та посилило глобальний вплив, але й постійно породжує додаткові виклики та ускладнення, зважаючи на специфіку правопорядків нових держав-членів, а також інколи – супротив та скептичне ставлення вже чинних. Цей процес передбачає поступове включення нових держав-членів, які відповідають певним критеріям, і регулюється набором принципів та особливостей.

Однак кожне розширення ЄС не було простим процесом. Воно включає складну взаємодію політичних, економічних та правових чинників, які визначають, чи відповідають країни-кандидати вимогам членства.

Крім того, перед кожним розширення ЄС переживає політичну кризу, де в середині громадська та політична думка може бути скептичною щодо нових членів. Так, протягом 2012–2021 років з'явилась чітка модель послідовного скептицизму щодо розширення ЄС, особливо щодо Західної та Північної Європи. За проведеними дослідженнями [399], найбільш критично налаштованими країнами є Австрія та Люксембург. Крім того, Франція та Німеччина, які на сьогодні є двома найвпливовішими країнами ЄС, коли справа доходить до розширення, переважно демонструють загострення громадської опозиції, сумніви, які глибоко вкорінені у національний дискурс. Як Україна могла переконатись у процесі ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС, Нідерланди та Фінляндія також часто демонструють обережне, але інколи і стійке ставлення до подальшого розширення [399]. Тоді як громадяни інших країн-членів демонструють коливання рівня підтримки, вказана вище група держав підкреслює політичні та досить чутливі перешкоди, з якими стикається розширення в самому Євросоюзі. Тому на сьогодні, коли Європейський Союз став на шлях чергового розширення після виходу зі свого складу Великобританії, це розширення тісно перекликається із ймовірним безпечним існуванням усього Союзу. Адже досвід попередніх розширень є різним, зважаючи на політики окремих країн, що на сьогодні мають досить вагомі «відкати» в дотриманні демократичних цінностей та інших вимог, що є визначальними і засадничими для ЄС. Саме тому сучасні підходи щодо вступу нових членів набувають іншого значення, потребують осмислення, зокрема і за рахунок пропрацювання минулих процесів та врахування наявних загроз, з якими Європа не стикалась після завершення Другої світової війни.

Політика розширення є одним із найпотужніших інструментів ЄС, який допоміг збільшити його кордони, створивши союз держав зі

сформованими демократіями та розвиненою економікою. Євросоюз вперше прийняв нових членів у 1973 році: Сполучене Королівство, Ірландію, Данію, а потім Грецію у 1981 році, Іспанію та Португалію у 1986 році. 01 січня 1995 року до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція, у результаті чого кількість країн зросла до 15. 2004 рік ознаменувався найбільшим розширенням ЄС, до складу якого увійшли Кіпр, Чехія, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія. Останніми трьома країнами, які приєдналися до ЄС, були Болгарія та Румунія у 2007 році та Хорватія у 2013 році [15, p. 3–4]. Наразі, після виходу Сполученого Королівства у 2020 році, до складу ЄС входить 27 держав.

Що стосується країн-кандидатів, то на сьогодні дев’ять країн визнані офіційними кандидатами на членство в ЄС і перебувають на різних етапах вступу: Туреччина (з грудня 1999 року), Північна Македонія (з грудня 2005 року), Чорногорія та Сербія (з грудня 2010 року), Албанія (з червня 2014 року), Україна та Молдова (з червня 2022 року), Боснія і Герцеговина (з грудня 2022 року), Грузія (з грудня 2023 року) [114].

Правові засади розширення ЄС викладені у ст. 49 ДЄС, яка зазначає, що будь-яка європейська держава, яка поважає цінності Союзу, викладені у статті 2 цього Договору, такі як: свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини, включаючи права меншин, –може подати заявку на членство.

Незважаючи на достатню відкритість такого формулювання з погляду можливості його тлумачення та врахування в досвіді конкретної держави-кандидата, процес вступу в загальному є досить унормованим, зарегульованим. Автори виділяють такі основні етапи процесу вступу до ЄС:

1. Визначення готовності держави та надання їй статусу офіційного кандидата у члени.

2. Початок країною-кандидатом офіційних переговорів про вступ. Цей процес включає прийняття встановленого законодавства ЄС, підготовку до

його належного застосування та впровадження судових, адміністративних, економічних та інших реформ, необхідних для виконання країною умов вступу (Копенгагенських критерії членства). Ці критерії полягають у:

– стабільності інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист меншин;

– функціонуючій ринковій економіці та здатності залишатись стійкою, зважаючи на конкурентний тиск та ринкові сили всередині ЄС;

– здатність брати на себе зобов'язання, пов'язані з членством, зокрема здатність ефективно впроваджувати правила, стандарти та політику, що складають основу acquis ЄС, та дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу [4].

Крім того, для країн Західних Балкан було встановлено додаткові умови для членства, так звані «Процеси стабілізації та асоціації», які головним чином стосуються регіональної співпраці та добросусідських відносин [74].

Переговори про вступ з державою-кандидатом розпочинаються лише після того, як усі країни-члени одноголосно ухвалять це рішення під час засідання Європейської ради. Вони проводяться на міжурядових конференціях між державами-членами ЄС та країною-кандидатом. Метою цих переговорів є допомога країнам-кандидатам у підготовці до членства в ЄС.

3. Процес приєднання за результатами задовільного виконання вимог державою-кандидатом та позитивного рішення інституцій ЄС та держав-членів [335].

Після завершення переговорів Євросоюз визначає, чи готова держава приєднатися до ЄС з урахуванням її здатності впроваджувати політики ЄС, виконувати умови, та можливих запобіжних заходів і перехідних угод, які також включають договір про приєднання. Договір вимагає погодження Європейського парламенту та одноголосного схвалення Ради, перш ніж усі держави-члени ЄС та держава-кандидат зможуть його підписати. Потім

договірні сторони ратифікують його відповідно до своїх конституційних норм [5].

Фактично кожен із вказаних етапів тягне за собою клопітку працю не лише держави-кандидата, але й усього Євросоюзу, як з погляду роботи з такою державою у сприянні досягнення цілей ЄС та відповідності вимогам членства, так і з погляду комунікації з державами-членами, з огляду на доцільність розширення, позитивного сприйняття країни-кандидата, напрацювання політик гарантування відсутності негативних наслідків для ЄС у цілому та чинних країн-членів.

У своїх висновках 2006 року Європейська рада зазначила, що «стратегія розширення, заснована на принципах консолідації, обумовленості та комунікації, у поєднанні зі здатністю ЄС інтегрувати нові держави-члени, формує основу для оновленого консенсусу щодо цього процесу [73].

Європейська комісія завжди стежить за прогресом держав-кандидатів, надаючи рекомендації та оцінюючи виконання зобов'язань, що є основою для завершення переговорів та приєднання до Союзу.

На цьому етапі ми не ставимо за мету детально дослідити процедуру самого розширення, адже це буде зроблено в наступних підрозділах дослідження. У цій частині ми хочемо проаналізувати ймовірні політичні, юридичні, глобалізаційні аспекти розширення з погляду самого ЄС та країн-кандидатів, що є досить актуальним в умовах, коли Україна набула цього статусу.

Варто підкреслити, що критика розширення ЄС не виникла лише через вихід Великобританії з Союзу. Навпаки, її вихід, ймовірно, є результатом заглиблення кризи, пов'язаної з процесом розширення ЄС.

Досить помітною ця криза стала на тлі економічних перетворень, що сколихнули весь світ на початку 2000-х років. Після великого розширення ЄС у 2004 році, зважаючи на світову економічну кризу 2008–2009 років та її наслідків для країн світу, всередині самого ЄС змінилось ставлення до ідеї

розширення. Такий підхід, що з'явився наприкінці 2012 року, був обумовлений внутрішніми подіями в ЄС, які відбулися протягом 2010–2012 років після кризи суверенного боргу. З цією метою країни-члени зосередили свою увагу на питаннях майбутнього економічного та валютного союзів, координації економічної політики, додаванні «відсутніх ланок» для підтримки єдиної валюти, співпідтримання та мінімізації боргу, збалансуванні фіскальної дисципліни та економічному зростанні [87], а не розширенні, яке завжди передбачає додаткові витрати та використання ресурсу з ЄС для нових країн-членів тощо.

У зв'язку з цим Д. Краль та В. Бартовіч акцентують увагу на двох звітах, що з'явилися протягом 2012 року, в яких сформульовано поточний дискурс, надано певні рекомендації для європейських політиків щодо майбутнього напрямку розвитку ЄС, а також інституційних змін, які повинні лежати в його основі. Особливо це стосувалося політики розширення.

Перший звіт опублікований напередодні червневого засідання Європейської ради. Він був підготовлений президентом Євроради Германом ван Ромпеєм у тісній співпраці з президентом Комісії Жозе Мануелем Баррозу, президентом Єврогрупи Жан-Клодом Юнкером та президентом Європейського центрального банку Маріо Драгі. У звіті розглядаються переважно питання, що стосуються економічного та валютного союзу. У ньому взагалі не згадується розширення, що пояснюється, на нашу думку, метою самого звіту проаналізувати внутрішні питання ЄС. Однак така позиція є досить симптоматичною і показовою, коли в документі не відображено взаємозалежності між зростанням ЄС, зайнятістю, стабільністю та іншими процесами цього періоду. По суті, це можна охарактеризувати як реакцію на незадоволення попередніми розширеннями.

Другий звіт був опублікований 17 вересня 2012 року групою однодумців-міністрів закордонних справ [175]. На відміну від раніше згаданого звіту, цей документ охоплює ширше коло питань, включаючи

зовнішні відносини ЄС. Однак навіть у ньому розширення згадується лише побіжно серед інших сфер, що стосуються зовнішньої діяльності, поряд із політикою сусідства, розвитком, торгівлею та зовнішньоекономічними справами, управлінням міграційними потоками, зміною клімату та енергетичною безпекою. Набагато більше уваги приділяється міжнародним відносинам та політиці безпеки, яка сприймалась як головний виклик у сфері зовнішньої діяльності ЄС. Водночас не робиться конкретних посилань на те, як пришвидшити цей процес. Розширення, ймовірно, розглядалось як потенційний виклик з погляду майбутніх реформ договорів, коли в останньому розділі, що стосується довгострокового загального функціонування Євросоюзу, визнається, що «у ЄС з 28 або більшою кількість держав-членів реформа договорів буде складнішою» [175].

Фактично Україна на собі відчула питання, пов'язані із кризою розширення, під час ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС. Геополітична ситуація, що на той час вже прослідковувалась у світі, впливала на внутрішню політику як у межах самого ЄС, так і окремих країн-членів.

Шлях до членства кожної з держав зовсім не простий. Вступ гальмується складною взаємодією політичних, економічних чи правових факторів, як це видно у випадку країн Західних Балкан. Розширення з одного боку, ефективно сприяло демократії та зростанню в нових державах-членах, але з іншого – кожен раунд розширення також ставить під сумнів здатність ЄС «вбирати» нових членів, не втрачаючи при цьому єдності.

З погляду еволюції процесів розширення ЄС, на нашу думку, важливим наслідком розширень 1995, 2004 та 2007 років став розвиток елементів диверсифікованої інтеграції в Союзі, що полягав у розробці нових підходів до співпраці з третіми країнами, які потенційно в майбутньому могли стати членами. Такі країни (так звані, треті країни) беруть на себе зобов'язання вносити зміни в законодавство, враховуючи стандарти та регуляторну практику ЄС, але не отримують права впливати на формування acquis communautaire, а також права брати участь у інтеграційних процесах

ЄС. Така взаємодія переважно відбувається в межах укладених угод про асоціацію й окремими дослідниками називалась асоційованим членством [403; 402; 451]. Але тут необхідно зауважити, що укладення та виконання угод про асоціацію є певним видом співпраці між ЄС та третіми країнами, і він, очевидно, не має лише односторонній характер з погляду третьої країни. Однак прирівнювати таку співпрацю до членства є досить поверховим та недоцільним, зважаючи на різні економічні, політичні та правові наслідки. В обох випадках має місце взаємодія на декількох рівнях, проте коли мова йде про членство в ЄС, то права та обов'язки країн-членів досить детально описані в установчих документах, їхні дії мають безпосередній вплив на інших учасників цього утворення, відбувається поглиблення інтеграції. Коли ж мова йде про співпрацю в межах асоціації, вона, звісно, має досить обмежений функціонал та не надає юридичних підстав для третьої країни із формування важелів впливу на політику ЄС у цілому. Відповідно Східне партнерство сприймається як винагорода для країн-кандидатів за їхні реформи. Учасники отримують преференції, такі як пільгові торговельні умови та безвізовий режим, що дозволяє їм активніше взаємодіяти з правовим простором ЄС, але без повного членства в ньому. Така зовнішня диверсифікована інтеграція науковцями інтерпретується як сукупність різних форм взаємодії ЄС з третіми країнами [283; 194].

Після розширення ЄС у 2004–2007 роках згадана політика балансувала між необхідністю визначити чіткі кордони Європи та самого Союзу, а також побоюванням, що відмова від принципу відкритості для всіх європейських країн може призвести до зменшення впливу ЄС у регіоні. Цей принцип відкритості був однією з основних цілей створення ЄС. Серед науковців існує думка, що країни Західних Балкан та Східної Європи досить часто сприймали політику розширення як практику виключення, тобто встановлення реальних обмежень для країн, що перебувають поза межами ЄС [27]. В академічному просторі зв'язок між усуненням бар'єрів всередині ЄС (коли мова йде про свободи внутрішнього ринку) та їх посиленням на

зовнішньому кордоні став досить часто визнаватись обґрунтованою, але не визнаною на рівні ЄС політикою [304].

З кінця 2000-х років і до 2022 року політика розширення зайшла в глухий кут як у географічному сенсі, так і в сенсі трансформації країн-кандидатів, тому вона фактично обмежувалася регіоном Західних Балкан. Саме в цей період було укладено значну кількість угод про асоціацію з третіми країнами як своєрідний сигнал стриманого і повільного бажання до співпраці із актом переконання у важливості третьої країни для ЄС у цілому, але певної неготовності поглиблювати співпрацю та розпочинати етап переговорів про членство. Зазвичай для пояснення цього автори наводять такі причини: втома Євросоюзу від розширення, втома країн-кандидатів від очікування, вплив інших геополітичних акторів [155; 223; 43].

Так, наприклад, Боснія і Герцеговина подала заявку на членство в 2016 році і лише за три роки Європейська комісія видала висновок [67] щодо цієї заявки, вказавши на 14 ключових пріоритетів реформ, які Боснія і Герцеговина повинна була виконати до отримання статусу країни-кандидата. Серед іншого їй було необхідно виконати рішення Європейського суду з прав людини 2009 року [318], змінивши конституцію. Однак, незважаючи на те, що вказана країна не виконала цієї вимоги, як і частини інших, вона отримала статус країни-кандидата у 2022 році [144], та рішення про відкриття переговорів про приєднання у 2024 році [145].

Чорногорія, у свою чергу, розпочала переговори про вступ до ЄС у 2012 році і зуміла відкрити всі 33 глави *acquis*, але закрила лише три до 2017 року. Оскільки політика розширення втрачала пріоритет у Євросоюзі, Чорногорія почала втрачати політичну волю до реформ [254]. Після кількох років внутрішньої нестабільності, коли новий уряд прийшов до влади в 2023 році, Чорногорія відновила свою прихильність реформам ЄС і на сьогодні є лідером серед країн Західних Балкан. Однак, згідно з новою методологією, її переговорний процес та прогрес залежать від проведення реформ у сфері верховенство права, і вона не може закрити інші глави, незалежно від рівня

їх готовності [62]. По суті, це та ж ситуація, перед якою може постати й Україна.

Північна Македонія подала заявку на членство в ЄС у 2004 році, маючи серед іншого питання, пов'язані з етнічними конфліктами та кризами. Однак тривалий розгляд заяви призвів до політичної кризи та зменшення темпів реформування [63]. Вступ Північної Македонії до ЄС був розблокований Грецією в 2019 році, але того ж року його знову заблокувала Францією. Серед іншого Президентом Еммануелем Макроном було висунуто ідею щодо необхідності переформатування процесу розширення ЄС. Як наслідок – з'явився неофіційний документ, у якому вказано ймовірні сценарії зміни парадигми і процесів розширення [264], що лягли в основу наступного перегляду такої політики.

Крім того, для подолання такої кризи до 2022 року Союз зосередився на зміцненні своєї політики розширення шляхом підвищення довіри до неї. Особлива увага акцентувалась на таких засадах, як: верховенство права, керівництво економікою та реформа публічного управління. У цих сферах було запроваджено нові підходи, включаючи стратегії зміцнення верховенства права та економічного управління. Європейська комісія запропонувала нові способи підтримки реформ державного управління в країнах, що прагнуть членства, причому прогрес у цих сферах став ключовим для визначення готовності держав до вступу.

Реформи, що стосуються верховенства права, економічного управління, конкурентоспроможності та зміцнення демократичних інституцій, розглядались як пріоритетні в процесі розширення, що прослідковується і в тексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та рамкою реформ, що запроваджені нашою країною у зв'язку із ратифікацією цієї Угоди. У багатьох країнах, що постали перед процесом розширення, державне управління вважалось слабким, політизованим та таким, що мало певні обмежені можливості, які перешкоджають ефективному впровадженню реформ. Тому зміцнення демократичних інституцій,

включаючи покращення виборчих процесів та функціонування парламентів, мало вирішальне значення для цього процесу [85].

Ключовим стабілізуючим фактором є чітка перспектива членства, яка мотивує держави до проведення реформ. Фінансова підтримка країн-кандидатів на вступ до ЄС також є важливою. У рамках Інструменту допомоги перед вступом (IPA II) ЄС надавав значну фінансову підтримку в розмірі 11,7 млрд євро у 2014–2020 роках [212]. IPA II був зосереджений на таких пріоритетних питаннях, як: демократія, верховенство права, конкурентоспроможність та економічне зростання. Впровадження секторального підходу та посилена увага до результатів були спрямовані на ефективне впровадження реформ та сприяння інвестиціям в інфраструктуру, які є складовою до зростання та зайнятості в регіонах розширення.

Однак також варто додати, що повідомлення Європейської комісії щодо реформ, що передують розширенню, опубліковане у 2024 році, є важливим елементом оновленого консенсусу розширення ЄС в цілому. Його важливість випливає з того, що воно чітко визначає як очікування від держав-кандидатів, так і необхідні зміни в самому Євросоюзі, які необхідно впровадити для успішного прийняття нових членів. Комісія наголошує, що процес розширення не можна розглядати лише як односторонні зусилля кандидатів, а й як поштовх до поглиблення інституційних та політичних реформ у самому ЄС. Таким чином, документ відіграє ключову роль у формуванні майбутньої архітектури Союзу та забезпеченні того, щоб розширення було не лише можливим, але й сталим та відповідало цінностям і цілям спільноти [68].

Можна вважати, що розширення ЄС було одним із найуспішніших у світі проєктом демократичного державотворення. Ще до вступу до ЄС реформи в країнах-кандидатах трансформували їхню економіку та модернізували державні інституції, що призвело до ефективного економічного зростання. Звичайно, існують також і негативні практики з

невиконання або ж неповного виконання вимог окремими суб'єктами. Тісні економічні зв'язки між старими та новими членами все ж мають тенденцію до зміцнення політичної стабільності та безпеки для всіх. У грудні 2023 року, через десять років після того, як Хорватія стала останньою країною, яка приєдналася до ЄС, Європейська рада дала згоду на реалізацію нового процесу розширення на схід, розпочавши переговори про вступ з Молдовою та Україною, та надавши статус кандидата Грузії. Цей крок, хоча й викликаний, у першу чергу, безпековою ситуацією в Європі, з погляду науковців розглядається як певний сигнал до того, що ЄС нарешті знову готовий до відновлення процесів розширення [321].

У XXI столітті виклики, що стоять перед політикою розширенням ЄС, стали складнішими, вони відображають зміну політичного, економічного та геополітичного ландшафту світу та регіону. Хоча зобов'язання ЄС сприяти стабільності, демократії та процвітанню за допомогою розширення залишається сильним, шлях до розширення дедалі складніший. Внутрішні розбіжності між державами-членами, занепокоєння щодо відступу від демократії в країнах-кандидатах та інші чинники уповільнили процес майбутнього розширення ЄС.

У процесі розширення та поглиблення співпраці ЄС зіткнувся з низкою складних питань, що є центральними для його функціонування та сталості. На думку науковців, до них належать такі: як збалансувати вплив та інтереси держав-членів, як розподілити вигоди та витрати інтеграції, а також як формувати демократію на наднаціональному рівні. Тому ЄС зіткнувся з багатьма викликами та невдачами, намагаючись розвинути регіональну інтеграцію, яка є ефективною та легітимною і яка може протистояти антиєвропейським настроям, кризам (особливо економічним) та іншим подібним процесам [85].

Необхідно констатувати, що саме геополітичний, а не внутрішньоєвропейський вимір політики розширення, став більш вираженим у 2022 році, коли Україна, Молдова та Грузія подали заявки на

вступ до ЄС [334].

Незважаючи на те, що останніми роками було надано статусу кандидата Україні та Молдові в червні 2022 року, Боснії та Герцеговині – в грудні 2022 року та Грузії – в грудні 2023 року, початок переговорів про вступ та перша міжурядова конференція, проведена з Албанією та Північною Македонією в липні 2022 року, з Молдовою та Україною – в червні 2024 року, які свідчать про певний прогрес у політиці розширення ЄС, залишається все ще низка перешкод у цих процесах.

Так, ймовірно, однією з найактуальніших внутрішніх проблем для ЄС є відсутність консенсусу серед чинних держав-членів Євросоюзу щодо його майбутнього. Більшість держав-членів зараз розглядають цей процес як спосіб реагування на геополітичну реальність та зміцнення Союзу у його безпосередньому сусідстві, а не отримання тих переваг та позитивних цивілізаційних та ціннісних наслідків, що закладено в його існування як такого. Однак, хоча геополітичні аргументи на користь розширення сьогодні досить сильні, вони все одно не позбавлені низки зауважень та недоліків [51].

Проведене європейськими авторами дослідження [51] вказує, що опитування серед політиків та політичних мислителів у всіх державах-членах ЄС показує сприйняття розширення як способу реагування на геополітичні зміни. Існує думка, що розширення на Схід допоможе ЄС утвердити свої позиції як домінантного стратегічного гравця. Однак, крім того, опитані говорили про те, що відмова країнам, що на сьогодні прагнуть вступити до Союзу, може сприяти їх зближенню з іншими геополітичними гравцями. Очевидно, що для України реалізація європейського вектора буде визначальним, навіть за умови, якщо переговорний процес щодо вступу до ЄС затягнеться.

Геополітичне обґрунтування політики розширення поділяють країни з різною стратегічною культурою та інтересами безпеки (Франція, Німеччина, Польща, Португалія, Швеція та Чехія), відповідно держави зі

скептичним ставленням до розширення, про які зазначалося вище, змінили свій підхід. Президент Франції Еммануель Макрон, який у 2019 році заблокував початок переговорів про вступ з Албанією та Північною Македонією, заявив, що «питання не в тому, чи варто нам розширюватися…, а в тому, як нам це зробити», вказуючи, що ЄС повинен прийняти нові країни «якомога швидше» [51].

Однак спільність геополітичної мети розширення не означає однакове розуміння того, як її досягти. У цій ситуації на перший план виходить питання безпеки, де воно може розглядатись через призму ЄС або ж через членство в ЄС тих країн, що мають відносини з НАТО. У Польщі та країнах Балтії політичні еліти вважають геополітичним пріоритетом розширення НАТО, а не вступ до ЄС. Держави-учасниці Східного партнерства, які потенційно найбільше постраждали від загроз безпеці, хочуть надати пріоритет розширенню трансатлантичного альянсу, а наступним кроком – членство в ЄС. Саме таким порядком вступу йшли країни Центральної та Східної Європи: Польща, Угорщина та Чехія приєдналися до НАТО у 1999 році, а до ЄС – п’ять років потому. Держави-члени Центральної та Східної Європи вважають, що лише членство в НАТО може гарантувати безпеку. Для них членство в ЄС без гарантій НАТО не забезпечить новим членам рівня безпеки та стабільності, необхідного для успішного процесу їхньої інтеграції, і навіть може створювати ризики для безпеки ЄС [51]. Однак ми вимушені констатувати, що для деяких політиків вказаних країн така позиція стала розмінною монетою для затягування переговорних процесів як щодо вступу в НАТО, так і ЄС. На сьогодні, на нашу думку, варто говорити не тільки про забезпечення безпеки країни-кандидата через наявний механізм, а і створення нового ефективного інструменту захисту, який був би європейським та реалізовувався на рівні регіону.

Але не варто випускати із уваги і внутрішні реформи, які є важливими, перш ніж Євросоюз розпочне подальше розширення. Дедалі очевиднішим стає той факт, що він не спроможний прийняти нових членів із Західних

Балкан, не кажучи вже про Східну Європу. Також жодна країна-кандидат, ймовірно, на сьогодні не готова дотримуватися критеріїв вступу до ЄС або навіть гарантувати, що після досягнення членства не відбудеться відступу від демократії, як, наприклад, в Угорщині чи Польщі. На думку Дж. Демпсі, геополітична тенденція розширення ЄС за рахунок України також малоймовірна, поки триває війна [90].

Окрім геополітичних викликів, варто говорити і про кризу демократії як у цілому світі, так і у країнах, що прагнуть вступити до ЄС. Так, останніми роками в деяких державах-членах та країнах-кандидатах спостерігається занепад демократичних інституцій та верховенства права. І хоча ці події ще не мали жодного відчутного впливу на процес прийняття політичних рішень у ЄС, проблема залишається активною і має тенденцію до загострення [181]. Угорщина та Польща вважалися консолідованими ліберальними демократіями до приходу до влади партій «Фідес» (Угорський громадянський альянс) та «Право і справедливість» (PiS). Відтоді обидві країни зазнали найбільшого падіння рівня демократії. Freedom House зафіксував постійне зниження демократичних показників з 2010 року в Угорщині та з 2015 року в Польщі. У 2020 році першу країну було понижено до статусу «перехідного або гібридного режиму», а другу – до «напівконсолідованої демократії». На думку дослідників, якби ці держави, які відступають від норм, не були членами ЄС, погіршення було б ще більш масштабним [205, p. 4–6]. Уряд Угорщини довгий час демонстрував автократичні тенденції. Навіть після того, як у 2022 році ЄС призупинив розподіл коштів, виділених Будапешту, вони не вносили суттєвих змін до політичної системи.

Що стосується Польщі, то зміни відбулись через багаторічне однопартійне правління, де в руках однієї сили було зосереджено контроль над державними інституціями та ресурсами. Найбільше негативних наслідків зазнали судова система, місцеве демократичне управління та плюралізм громадянського суспільства.

Деякі країни-кандидати також переживають зниження рівня демократії. Статус кандидата, наданий Євросоюзом Боснії та Герцеговині у грудні 2022 року, супроводжувався відсутністю прогресу в демократичних та економічних реформах. Громадянське суспільство цієї держави протягом 2023 року було стурбовано тим, що рішення ЄС може створити враження, що керівний апарат Боснії та Герцеговини щиро намагається наблизити країну до стандартів ЄС. Насправді, хоча всі боснійські чиновники заявляють про готовність до європейської інтеграції, необхідні реформи гальмуються через бездіяльність, перешкоджання та активний бойкот політики тими самими діячами. Як ми вже зазначали, у 2014 році ЄС оголосив 14 пріоритетів для Боснії та Герцеговини, але до грудня 2023 року було досягнуто лише одного [10].

Європейська рада надала Грузії статус кандидата у грудні 2023 року. Незважаючи на те, що Грузія досить довго прагнула отримати цей статус, згідно з річним звітом Freedom House за 2024 рік, вона зупинила прогрес у впровадженні 12 пріоритетів щодо реформ, викладених Європейською комісією. У звіті ЄК про прогрес запропоновано нові кроки для Грузії, такі як: боротьба з дезінформацією, розрядка поляризації та проведення відкритих виборів. Судова реформа є ключовим питанням, яке держава повинна вирішити, щоб стати членом ЄС. Національно-демократичне управління в Грузії формується в умовах глибокої політичної поляризації, де уряд зосереджений на збереженні управлінських важелів. На тлі слабких опозиційних партій громадянське суспільство залишається ключовою політичною силою. Хоча Грузія і є лідером у регіоні Південного Кавказу в боротьбі з побутовою корупцією, сприйняття безкарності щодо цього явища на високому рівні продовжує бути серйозним викликом у країні [185].

У червні 2024 року, через місяць після прийняття у країні суперечливого Закону «Про іноземних агентів», посол ЄС у Грузії Павел Герчинський оголосив, що процес вступу цією держави до ЄС наразі зупинено [119].

Відхід від демократичних тенденцій у деяких державах-членах та країнах-кандидатах ще більше ускладнює процес розширення. Зрозуміло, що пріоритетом для ЄС у цьому випадку є існування та збереження демократичних інституцій та верховенства права в Центральній та Східній Європі. Що стосується країн-кандидатів, дуже важливо, щоб вони підтримували поточний прогрес у демократизації.

Крім того, ситуація з безпекою в Україні може залишатися нестабільною ще деякий час, враховуючи окуповані або анексовані Росією території. Аналогічно, ні Грузія (Абхазія та Південна Осетія), ні Молдова (Придністров'я) не здійснюють контролю над усією своєю територією, з якою вони прагнуть приєднатися до ЄС [242, p.4–5]. Ще раз хочемо наголосити, що в цьому випадку, якщо для вказаних країн це загроза національному суверенітету, цілісності й існуванню взагалі, то з погляду процесів розширення та процедурного закріплення цього питання, для ЄС це може стати формальною передумовою до неможливості офіційного закріплення вступу цих держав, зважаючи на питання територій.

Отже, Південно-Східна Європа все ще має невирішені конфлікти щодо зовнішніх кордонів, територій та етнічної приналежності всередині та між (потенційними) країнами-кандидатами. Для ЄС такі причини неодноразово ставали проблемою на шляху до членства інших держав. Так само Західні Балкани залишаються регіоном нестабільності. У зв'язку з цим, на ЄС, НАТО, США та ООН мають бути покладені обов'язки із забезпечення довгострокового контролю над ситуацією. Так, до прикладу, саме це є причиною знаходження військ на кордоні між Косово та Сербією, а також сил ЄС у Боснії та Герцеговині. Тому сподіватись на таке вирішення та/або стримування конфлікту як у балканських країнах, досить необґрунтовано та нерозважливо. Власне, вказаний геополітичний виклик на шляху розширення Євросоюзу ставить питання більш глобальні, аніж врегулювання ситуації на кордоні двох держав. Відповідно, коли мова йде про розширення через членство України, вона має розглядатись, у першу

чергу, як важливий стратегічний безпековий партнер для ЄС.

Що стосується Молдови, то її двома сусідами, є Румунія, дружня країна ЄС, та Україна, також кандидат на вступ до ЄС. Підтримка обох сусідів дозволила Молдові обрати ЄС своїм основним постачальником газу з 2022 року та розпочати переговори про вступ з Брюсселем.

Крім того, середньострокове майбутнє цих країн визначатиметься трьома іншими геополітичними факторами, в яких ЄС та РФ відіграватимуть певну роль: проблеми внутрішньої безпеки країн, вибір та рішення, прийняті політичними лідерами, а також те, наскільки успішно та швидко просуватиметься оновлена політика розширення ЄС [89].

На сучасному етапі згадана політика посіла пріоритетне місце в порядку денному ЄС. Однак вона включає численні пункти, де держави-члени можуть накласти вето, і є досить містким, з огляду на постійні переговори між членами ЄС, які мають різні підходи щодо швидкості та доцільності такого розширення. Це можна вже зараз спостерігати в контексті риторики Угорщини та інших держав щодо потенційного членства України. 2030 рік визнано цільовим роком для завершення вступу нових країн, включаючи Україну. Цей рік був запропонований серед інших Шарлем Мішелем і видається досить оптимістичним і обґрунтованим, оскільки це як знизить, так і підвищить очікування.

Варто зазначити, що після завершення згаданого процесу населення ЄС стане приблизно 506 мільйонів жителів і робоча сила збільшиться на 28 мільйонів осіб. ЄС буде більшим, але, в економічному плані, біднішим, зважаючи обсяг реформ та допомогу, яких потребуватимуть як приєднані території в цілому, так і економіки вже чинних членів ЄС. Центр тяжіння ЄС зміститься в напрямку Чорного моря, а держави-члени ЄС розташовуватимуться на заході, півночі та сході від цього регіону. Як зазначають окремі дослідники, включення Західних Балкан також збільшить кількість малих за розміром держав у ЄС, що може ускладнити процес прийняття рішень [47]. Уже сьогодні на рівні Союзу активно

обговорюються зміни до методик прийняття рішень. Крім того, розширення за рахунок Грузії, яка не має прямих кордонів з іншими країнами єдиного ринку, створить практичні проблеми до реалізації спільних політик ЄС та гарантування забезпечення основних свобод внутрішнього ринку.

Крім того, на ускладнення проходження процедур розширення негативно впливають постійні відступи від демократичних засад як самих держав-членів, так і країн-кандидатів. Однак варто також зазначити, що ця тенденція не є характерною лише для європейського регіону. Це глобальна проблема, яка потребує додаткового вивчення з метою пошуку балансування демократичних та авторитарних суспільств, відсутності перекосів у гарантуванні та забезпеченні прав людини.

Ще однією важливою перешкодою поряд із глобальними загрозами є безпекові. Так, подекуди ці два аспекти перетинаються, але варто говорити, що глобалізаційні ризики впливають і на економічну сферу, шляхом ускладнення відносин між країнами та регіонами тощо.

Сьогодні, згідно з останнім опитуванням Євробарометра, 66 % європейців хочуть, щоб ЄС відігравав сильнішу роль у захисті їх від глобальних криз та ризиків безпеки. Оборона та безпека зараз є провідними сферами, де громадяни очікують, що ЄС підтвердить глобальний вплив (36 %), а економічна конкурентоспроможність відходить на інший план (32 %) [399]. Для країн-кандидатів до ЄС це дає можливість позиціонувати себе не лише як бенефіціарів стабілізаційних зусиль, а як активних учасників більш стійкої Європи. Особливо це актуально для України, зважаючи не лише на її географічне розміщення, але й те, що набутий на сучасному етапі досвід стане неоціненним здобутком для ЄС з погляду формування нового етапу інтеграції, як ми зазначали в попередньому підрозділі.

Якщо ЄС прагне реально переосмислити сутність та зміст розширення, то безпека та демократія мають стати пріоритетними. У свою чергу, ці два чинники не є настільки відірваними один від одного. На наше

переконання, вони є взаємозалежними, оскільки лише демократичне суспільство здатне забезпечити ефективний рівень безпеки для громадян через якісну систему органів влади та оборони. Як наслідок, ефективно збудована система оборони тягне за собою підтримку та контроль для належних демократичних процесів.

Саме таке поєднання має гарантувати стійкість демократичних інститутів та регіональну стабільність. Структурна вразливість інституцій, слабке верховенство права в країнах-кандидатах не тільки перешкоджають прогресу, але й піддають як регіон, так і ЄС впливам організованої злочинності, поширенню мереж торгівлі людьми, воєнним загрозам існування певної нації в цілому. Зміцнення демократичного управління та верховенства права є надважливою засадою для забезпечення довгострокової безпеки.

Ми вже говорили про те, що ставлення до процесів розширення змінюється в ЄС залежно від обставин. Але у зв'язку з цим важлива і реальна швидка реакція Союзу на зміни у ставленні до цієї політики як у середині самого ЄС, так і стосовно третіх країн та світу в цілому.

Європейський Союз має переосмислити політики інформування та просування ідей розширення, як у країнах-кандидатах, так і в ЄС. Для країн-кандидатів це має бути сформульовано з погляду відчутних, повсякденних переваг, які імпонують громадянам цих держав. Наприклад, це може стосуватись демонстрацій впливу на громади та індивідуальний добробут. Одним з ефективних підходів є використання культурної дипломатії для перенесення процесів розширення у знайомі та доступні межі. Це може відбуватись через мистецтво, спорт, літературу, науку, музику, бізнес тощо. Особливо швидко це може відбуватися, враховуючи можливості сучасних комунікаційних систем. Звичайно, світова пандемія та інші фактори ускладнили ці процеси, однак на сьогодні, на наше переконання, крім економічних чинників, важливу роль для громадян третіх країн відіграють інші показники. Це стало досить очевидним із вимушеною міграцією з

України в країни ЄС.

Водночас Євросоюз повинен активно звертатися до урядів держав-членів, парламентів та громадськості, висвітлюючи, який економічний, соціальний та стратегічний внесок роблять країни-кандидати. Вони також повинні активізуватися, взявши на себе ініціативу виступати за власне приєднання через стійку дипломатичну роботу в столицях ЄС. Така активна дипломатія повинна розпочатися на початку процесу і тривати до завершення переговорів про приєднання, щоб уникнути опору в останню хвилину. Особливо актуально це для країн, на території яких є конфлікти, та, як наслідок – міграція. Це може бути певним джерелом невдоволення серед громадян Союзу.

Також, щоб змінити громадську думку, розширення має стати темою у внутрішніх політичних дискусіях у державах-членах. Дебати щодо цієї політики повинні заохочуватися на всіх рівнях. Коли громадяни розглядають розширення як щось більше, ніж просто політичне рішення, вони, швидше за все, підтримають його. Для цього варто говорити про залучення активної частини громадянського суспільства, в тому числі молоді. ЄС, як і весь світ, переживаючи кризу демократії, відчуває її наслідки під час виборчих процесів, що, в першу чергу, відображається в активності населення як на національних, так і європейських виборах. На наше переконання, місцеві ради, молодіжні організації та академічні спільноти повинні проводити дискусії щодо впливу політики розширення на робочі місця, безпеку та культуру. Представництва Комісії в державах-членах та офіси зв’язку Європейського парламенту можуть організовувати більше заходів на цю тему та надавати інформацію для стимулювання цих розмов. У свою чергу, академічні спільноти можуть проводити більше семінарів з інтеграції в ЄС, зокрема й із залученням представників академічного світу з країн-кандидатів. На нашу думку, зважаючи на двосторонність (зокрема багатосторонність) процесу розширення, відповідальність за його результати мають нести не лише ЄС чи держави-

члени, але і країни-кандидати, оскільки наслідком вступу є позитивні зміни для всіх сторін таких угод. Європейський Союз не може брати на себе процес розширення самостійно. Він повинен бути прозорим, передбачуваним і підтримувати зусилля з реформування. Але фактично це основний обов'язок країн-кандидатів, який полягає в тому, щоб просувати процес вступу і брати на себе повну відповідальність за виконані та невиконані зобов'язання.

У цьому контексті важливо говорити про посилення підзвітності контролю за процесом реформ у країнах-кандидатах. Але вона має бути не лише щодо інституцій ЄС, а й щодо власних громадян, суспільства, яке, по суті, висловивши бажання приєднатися до європейської спільноти, надало повноваження щодо реалізації необхідних реформ органам влади. Створення міцнішого зв'язку між урядом та громадянами має важливе значення для запобігання звинуваченню ЄС у внутрішніх недоліках та сприяння прозорості та відповідальності у новоприйнятих державах-членах.

У контексті посилення участі громадянського суспільства як на рівні ЄС, так і серед країн-кандидатів, однією з частих критик процесу розширення є те, що громадяни мають недостатньо впливу на прийняття рішень. Так, до прикладу, під час розширення 2004 року суспільна стурбованість у державах-членах щодо трудової конкуренції та міграції була відкинута на другий план. Це було зроблено на користь формування політичного ентузіазму щодо розширення ЄС [382], що в результаті стало поштовхом до загострення суспільної негативної думки стосовно нього. Ця тенденція зберігається і надалі, оскільки належно не проартикульовані питання, пов'язанні з персональною економічною та соціальною безпекою громадян ЄС, трудовою міграцією тощо.

Якщо громадяни не беруть участі в процесі прийняття рішень, розширення може не повністю резонувати з тими, кому воно прагне принести користь. Відповідно референдуми є одним з небагатьох способів прямого залучення громадян до цього процесу, особливо в країнах-

кандидатах. На референдумі у Хорватії 2012 року 66 % населення схвалили членство в ЄС [274]. Однак низька явка виборців – лише 43 % – виявила обмежений суспільний ентузіазм щодо розширення [347].

Варто нагадати, що у 2016 році 61 % нідерландських виборців виступили проти Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [348]. Але ця цифра відображає скоріше невдоволення рішеннями ЄС, а не думку громадян про Україну.

Звісно, можна говорити, що референдуми є демократичними. Без ефективного інформування громадян питання про те, чи є розширення позитивним явищем чи ні, залишається дуже сприйнятливим до поляризаційних, популістських перспектив.

Тут також варто наголосити на наявності обмеженого демократичного арсеналу процесів розширення в країнах-кандидатах. Дотримання *acquis communautaire* та інституційних реформ залишається найважливішим аспектом членства в ЄС. Ці реформи, однак, часто впроваджуються за допомогою підходу зверху-вниз, з обмеженою участю громадян.

У таких країнах, як: Україна, Молдова та Грузія, – реформи, які підтримує Євросоюз і які стосуються управління, боротьби з корупцією та незалежності судової влади, безсумнівно, є критичними та пріоритетними для приєднання та демократизації. Однак часто саме інституції ЄС формують історію цих реформ, що не дає можливостей для публічного обговорення цих процесів у країнах-кандидатах, де можна було б впливати на те, які сфери повинні бути пріоритетними. Тоді як Союз зосереджується на бюрократичних та інституційних орієнтирах, громадяни країн-кандидатів можуть вбачати більш нагальні проблеми, такі як: бідність, безробіття, доступ до медичних послуг, що в контексті вступу в ЄС можуть бути гарним аргументом на його користь [44]. Для підсилення нашої думки, можна вказати на досить істотну зміну громадської думки щодо розширення ЄС. Згідно з даними, наведеними в Євробарометрі від червня 2023 року [170], 53 % громадян ЄС у принципі підтримують розширення, тоді як 37 %

проти нього.

Варто констатувати, що готовність ЄС до розширення, не залежить від будь-яких об'єктивних стандартів або прийняття конкретних рекомендацій, висунутих експертами чи політиками [51]. Реальна оцінка його здатності до розширення полягає в тому, чи можуть держави-члени досягти політичного консенсусу щодо того, коли буде розширюватися ЄС, і за яких умов. Різні національні інтереси, владні відносини, громадська думка та очікування стосовно кінцевої мети інтеграційного процесу мають їх демонструвати. Ці оцінки, на наше переконання, можуть бути більш ефективними, аніж суто технічні чи юридичні. Якщо держави-члени не зможуть дійти спільної згоди щодо розширення, ЄС відповідно не зможе прийняти нові країни, навіть за умови того, що вони виконають усі необхідні вимоги.

Процес розширення Європейського Союзу у XXI столітті стикається з великою кількістю викликів, сформованих як внутрішніми розбіжностями, так і зовнішнім геополітичним тиском. Хоча він розглядається як життєво важлива стратегія для сприяння стабільності та демократії в регіоні, шлях е цьому процесі досить проблемний. Відродження геополітичної напруженості додало не лише невідкладності, але й складності дебатам щодо розширення. Відхід від демократичних засад як у деяких країнах-членах, так і в деяких країнах-кандидатах ще більше ускладнює процес інтеграції, порушуючи важливі питання щодо здатності ЄС сприяти демократичній стійкості.

У таких регіонах, як: Західні Балкани, Східна Європа та Південний Кавказ, – проблеми безпеки та триваючі конфлікти перешкоджають перспективам вступу. Хоча нещодавні події (зокрема статус кандидата в Україні, Молдові та Грузії) сигналізують про прогрес, суттєві реформи все ще необхідні як у ЄС, так і в країнах-кандидатах, щоб забезпечити розширення. Шлях до членства в ЄС залишається довгим, а внутрішні реформи ЄС, геополітична динаміка та стабільність демократичних інституцій є вирішальними факторами успіху. Зрештою, стратегія

розширення ЄС не лише формуватиме його майбутнє, але й ширшу стабільність Європи.

Тому, на наше переконання, на сьогодні ЄС має рідкісну можливість розвивати цю підтримку для просування цього процесу. Але, незважаючи на широкий консенсус щодо того, що розширення допоможе зміцнити ЄС у його безпосередній перспективі та дозволить йому діяти як вагомому геополітичному актору, маємо зазначити, що дебати про способи, методи та наслідки розширення лише набирають обертів. Збільшення його підтримки є реакцією на поточну геополітичну ситуацію і ще не ґрунтується на глибоких політичних та концептуальних змінах.

Розширення ЄС не є політикою Союзу як такою, але фактично еволюціонувало до неї, що потребує, вочевидь, детальніших розробок на рівні актів ЄС, які б гарантували як права та інтереси держав-членів, так і держав-кандидатів.

Зважаючи на викладене, можемо визначити таку класифікацію викликів політики розширення ЄС:

1) *внутрішньоєвропейські виклики*: геополітичні; розбіжність у розумінні політики розширення ЄС; політична готовність ЄС до розширення; відступ від демократичних засад розвитку; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян ЄС; низька залученість громадянського суспільства до процесів розробки політики розширення та прийняття рішень щодо нього;

2) *зовнішньоєвропейські виклики* (виклики для країн-кандидатів): геополітичні; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян; внутрішні дебати щодо доцільності вступу до ЄС, низька обізнаність громадян про переваги ЄС та наслідки вступу до нього; відступ від демократичних засад розвитку.

Висновки до розділу 1

Отже, підсумовуючи викладене в розділі щодо теоретико-методологічних засад дослідження європейської інтеграції, можна зробити такі висновки:

1. Досліджено правову природу ЄС, було виявлено, що він має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям.

Відповідно *Європейський Союз* – це унікальне політико-правове утворення, засноване на партнерстві між суверенними європейськими державами, які об'єднані спільними цінностями і цілями. Мають характеристики інституційної, економічної, валютної систем.

Виокремлено класифікацію ознак, що характеризують Союз як унікальне партнерське утворення:

1) *політичні ознаки*: заснованість на засадах рівності та невідчужуваності суверенітету держав; тривалість об'єднання, що побудована на стабільності інституційної системи та політичних рішеннях держав-членів; суб'єктність ЄС у межах міжнародної комунікації, що погоджена усіма державами-членами в рамках установчих договорів; право вільного виходу зі складу ЄС;

2) *правові ознаки*: заснування на підставі установчих договорів; організаційно-правова єдність та багаторівневість інституційної системи Європейського Союзу; взаємопов'язаність національних правопорядків із правопорядком Союзу; обмежена установчими договорами компетенція; спільне громадянство;

3) *соціально-економічні ознаки*: захист всіх громадян ЄС на засадах рівності, недискримінації, толерантності, рівності; спільна економічна система; спільна валюта.

2. Акцентовано увагу на необґрунтованості позиції, за якою держави, що стають членами ЄС, втрачають частину свого суверенітету. Зважаючи на те, що ЄС обмежений у своїй діяльності нормами первинного права, які

були ними ратифіковані, а сама правова та економічна система Союзу має наднаціональний характер та інтегрується у відповідні системи цих країн. Наділяючи ЄС певними повноваженнями, держави-члени не обмежують свій суверенітет, а лише, на наше переконання, посилюють і поглиблюють його, за рахунок наданих умовно суверенних повноважень ЄС, де вони, відповідно до засад функціонування всіх інституцій, можуть впливати на прийняті рішення, що стосуватимуться не лише конкретної країни, а й усіх інших держав-членів та ЄС у цілому. З огляду на це, важливо усвідомлювати співіснування та роль національних та наднаціональних порядків, які не взаємовиключні, а навпаки, взаємо підсилюють одна одну.

3. Правопорядок ЄС визначено як автономну, ієрархічно структуровану систему правових норм, принципів та інституційних механізмів, що виникли на основі установчих договорів, мають наддержавну природу та спрямовані на регулювання відносин між державами-членами, інституціями ЄС та приватними особами в межах переданих державами суверенних повноважень.

4. Визначено, що правова система ЄС не «поглинається» національними правопорядками. Вона не є міжнародним правопорядком у класичному розумінні, оскільки має свою відмінну структуру та цінність. Міжнародні договори, які ратифіковані в межах ЄС державами-членами, є частиною національних правопорядків. Водночас регламенти, зважаючи на їхню специфіку, на відміну від директив, які є важливими з погляду наслідків правового регулювання і результату, не стають частиною національних правопорядків.

5. Відмежовано поняття асоційованого членства та членства в ЄС як окремих видів співпраці між ЄС та третіми країнами, що має різні економічні, політичні та правові наслідки, і мають подекуди односторонній характер з погляду третьої країни.

6. Обґрунтовано необхідність розширення спільної безпекової компетенції ЄС щодо військової співпраці, яку доцільно визнавати новим

етапом європейської інтеграції як для країн-членів Європейського Союзу, так і для третіх країн.

7. Акцентовано увагу на функціональній сегментованості європейської інтеграції як її унікальній особливості. Усі утворення та політики, що функціонують у межах Євросоюзу, не виступають окремими суб'єктами із особливими юрисдикціями, кожна з яких має власну організацію, а є єдиним союзом зі спільним сегментованим організаційним ядром та територіальним розширенням, яке залежить від функцій у межах певної компетенції.

8. Систему сегментованої європейської інтеграції визначено як сукупність політик, які демонструють варіативність компетенцій ЄС та держав-членів, а також держав-нечленів, у різних сферах та на різних територіальних просторах, що зберігає свою інституційність, визначену установчими договорами.

9. Проаналізовано особливість процесу розширення ЄС, які включають складну взаємодію політичних, економічних та правових чинників, що визначають, чи відповідають країни-кандидати вимогам членства.

10. Запропоновано таку класифікацію викликів політики розширення Європейського Союзу:

1) *внутрішньоєвропейські виклики*: геополітичні; розбіжність у розумінні політики розширення; політична готовність; відступ від демократичних засад розвитку; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян ЄС; низька залученість громадянського суспільства до процесів розробки політики розширення та прийняття рішень щодо нього;

2) *зовнішньоєвропейські виклики* (виклики для країн-кандидатів): геополітичні; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян; внутрішні дебати щодо доцільності вступу до ЄС, низька обізнаність жителів про переваги ЄС та наслідки вступу до нього; відступ від

демократичних засад розвитку.

РОЗДІЛ 2.
ГЕНЕЗА ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1. Особливості переговорного процесу щодо членства в ЄС держав Центральної та Східної Європи

Коли мова йде про розширення ЄС, завжди виникає низка питань, які мають свою прив'язку до суб'єкта. Такі питання стосуються Європейського Союзу в цілому з погляду доцільності розширення, впливу на спільні політики нових держав-членів, економічні витрати, пов'язані з новою країною, збереження єдиного політичного та ціннісного вектора розвитку. Що стосується держав-членів ЄС, то очевидними є питання щодо впливу представників нової держави-члена в інституціях Союзу, наслідків міграційних процесів, економічний вплив на неї в результаті додаткового розподілу загального бюджету. Крім того, важливим для країни-кандидата є усвідомлення збереження суверенітету, економічні наслідки для громадян та бізнесу, наслідки міграційних процесів, зміна її місця на геополітичній мапі світу тощо. Відповідно вступ окремих держав до складу ЄС досить помітно змінив геополітичний розподіл впливу. Особливо такі наслідки помітні для вступу країн Центральної та Східної Європи.

Розширення Євросоюзу, завершене у 2004 році, було визнано одним із найважливіших його досягнень. Цю подію називають найефективнішим механізмом просування демократії, який будь-коли розроблявся та застосовувався. Звісно, з таким твердження можна переважно погодитись. Вісім країн Центральної та Східної Європи, які приєдналися до ЄС, стали найуспішнішими прикладами консолідації демократії та переходу до ринкової економіки в усьому посткомуністичному регіоні [103, p. 1]. Однак варто розуміти історичний та геополітичний підтексти такого приєднання. Крім того, важливим, на нашу думку, був фактор піднесення ролі ЄС у

регіоні і бажання розширити свій вплив, коли після такого масового розширення наступні випадки ставали все більш складними та непередбачуваними, з огляду на тривалість та наслідки. Тому, очевидно, важливо дослідити ці питання з погляду проходження переговорів та сучасних реалій, з якими Україна стикається на шляху вступу до ЄС.

Фактично весь процес європейської інтеграції завжди формувався на засадах прагнення до зміцнення ліберальної демократії в усій Європі. Участь у нових європейських інституціях була можливою для держав, що характеризувалися надійними демократичними системами та послідовною повагою до політичних та громадянських прав. Зважаючи на специфіку формування Європейського Союзу як особливого утворення, звісно, початковою метою було не так формування та збереження демократичних цінностей, як мета економічного зростання, але повага до демократії залишалась неявно присутньою в ранніх документах ЄС. І вже згодом наявність сильної демократичної системи в країні-кандидаті стала невід'ємною умовою для вступу до ЄС.

Так, формально Римський договір 1957 року дозволяв будь-якій європейській країні подати заявку на членство в ЄС (ст. 237), зважаючи на її територіальне розташування, вимагаючи переважно лише змін до національного законодавства. Незважаючи на очевидну відкритість, усі європейські лідери визнавали наявність демократичної політичної системи необхідною передумовою для вступу [267, p. 28.]. По суті, вона стала фактором, де протягом холодної війни Східна Європа була виключена з участі у Співтоваристві, а Іспанія та Португалія були ізольованими через диктатури Франсіско Франко та Антоніо Салазара відповідно.

У зв'язку із появою в 1960-х роках вимог щодо розширення ЄС на регіон Середземномор'я, європейські інституції системно наголошували на міцному зв'язку між вступом до ЄС та існуванням ліберально-демократичної системи в країні-кандидаті. Відсутність такої і стала підставою у 1962 році для Європейської комісії проігнорувати письмовий

запит Іспанії про початок передвступних переговорів. Також у 1967 році ЄС призупинив дію своєї Угоди про асоціацію з Грецією у відповідь на правий переворот, яким було започатковано військову диктатуру. Наслідком авторитарного режиму Салазара стало виключення Португалії з членства в Раді Європи та, як наслідок, з членства в ЄС (однак тут варто нагадати, що при всій схожості мети створення та локалізації Рада Європи та ЄС фактично мають різну правову природу, хоча і пов'язані як на рівні гарантування цінностей, так і членства). Паралельно до цього три усталені демократії (Велика Британія, Данія та Ірландія) приєдналися до Співтовариства в 1973 році. Відповідно вказані приклади ще раз підтверджують тезу, що з початку створення Союзу демократичні засади певної країни, що претендує на членство, є важливими.

Втрата сили авторитарними режимами у 1970-х роках дозволила окремим країнам претендувати на вступ до ЄС як частини визнання демократичних цінностей цих держав. Таке прагнення було очевидним не лише з боку країн, що хотіли розвитку і відбудовувались. ЄС, у свою чергу, також був зацікавлений у розширенні свого впливу на регіон Середземномор'я та використовував відновлення зв'язків з державами-кандидатами після авторитарного ізоляціонізму як ефективний інструмент для забезпечення ліберальної демократії.

Таким самим чинником став крах комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі, що дало ЄС можливість розширити зону свободи та демократії за межі «залізної завіси». Перспектива членства в Європейському Союзі стала важливим фактором у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики цих країн. Відповідно спільною метою об'єднаної Європи стало зміцнення демократії та побудова ринкової економіки.

Держави-члени ЄС досить активно підтримували країни колишнього радянського табору у прагненні побудови демократії. Саме тому після 1989 року розширення на Схід стало офіційною політичною метою ЄС. Для підготовки посткомуністичних держав до майбутньої інтеграції у Євросоюз

були розроблені комплексні схеми допомоги і рамки умов та було виділено значні ресурси [18]. У межах політики підтримки ЄС сприяв економічним перетворенням, закріпленню демократичних ефективних практик, зменшенню перспектив внутрішніх конфліктів та транскордонних загроз, а також подальшому зміцненню демократії в регіоні. Визнанням того часу стало те, що саме така широка підтримка була одним із найбільш послідовних та потужних механізмів просування демократії [328].

Членство в ЄС, на думку Л. Вайтхеда, генерувало потужну, широку та довгострокову підтримку для встановлення демократичних інституцій, оскільки воно було незворотним, та запускало кумулятивний процес економічної та політичної інтеграції, який пропонував стимули та гарантії широкому колу учасників у межах кожного суспільства. Він запускав складний та глибокий комплекс механізмів взаємного пристосування, як у межах демократії, що зароджується, так й у взаємодії з рештою членів Співтовариства, де майже всі сприяють демократичній консолідації [396].

Більшість зусиль Євросоюзу з початку 1990-х років були зосереджені на підтримці переходу до ринкової економіки та зміцненні управлінського потенціалу. Лише приблизно 1 % допомоги від Союзу використовувався на пряме просування демократії. Г. Екерт справедливо стверджує, що наявність демократичних інституцій та практик була необхідною умовою для встановлення формальних зв’язків та взаємних зобов’язань, а також для виділення ресурсів на всі види підтримки та реформи. Відповідно очевидним був той факт, що в процесі формування та підписання всіх угод про співробітництво та асоціацію було додано вимоги про забезпечення прав людини [103]. Згодом так звані Копенгагенські критерії членства (до аналізу яких ми повернемось трохи згодом у межах цього підрозділу) формалізували умови членства та визначили, що воно вимагає, щоб країна-кандидат досягла стабільності інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу, захист меншин, існування функціонуючої ринкової економіки, а також здатність витримувати

конкурентний тиск у межах Союзу.

Отже, вступ до ЄС, що регулюється ст. 49 ДЄС, вимагає від держави-кандидата перебувати у Європі та дотримуватися спільних цінностей. Таке членство не є автоматичним і передбачає перед вступний (переговорний) період, протягом якого країна повинна досягти стандартів Євросоюзу. Тривалість процесу вступу варіюється, що надважливо усвідомлювати Україні зараз, коли ми знаходимосяперебуваємо в переговорному процесі. Так, до прикладу, Австрія, Фінляндія та Швеція вели переговори протягом лише двох років, тоді як для Хорватії цей строк становив майже вісім. Як зазначає М. Бевінгтон [31], середня тривалість переговорів становить п’ять років, але інші автори вказують, що середня тривалість цього процесу для 21 країни-члена, що не були співзасновниками, становила дев’ять років [240]. Різниця у тривалості переговорів залежить від внутрішніх та зовнішніх політичних чинників, а також від часу, необхідного країні-заявнику для проведення правових реформ, що відповідають вимогам ЄС. Також очевидно, що цей строк залежав від базової «точки відліку» в межах наявного в державі правового порядку, засад формування інституційної системи та рівня економічної спроможності.

Геополітичне створення передумов для розширення Європейського Союзу, що було спричинено розпадом Радянського Союзу, стало підґрунтям для того, щоб Рада ЄС у 1993 році у Копенгагені розробила низку критеріїв, які визначили необхідні умови для вступу цих країн [272].

Критерії приєднання або Копенгагенські критерії – це низка основних вимог, які країна-кандидат має виконати, щоб стати членом ЄС. У загальному ці критерії можна поділити на три групи:

1. Політичні критерії – стабільність інститутів, що гарантують забезпечення демократії, верховенства права, прав людини, а також захист національних меншин. Так, Європейська комісія під час оцінки відповідності бере до уваги низку факторів. Відповідно до принципу демократичного врядування необхідно, щоб усі без винятку громадяни

держави мали право участі у прийнятті політичних рішень на кожному окремому рівні управління – від місцевого муніципалітету до найвищого рівня. Також громадяни мають право засновувати політичні партії, право на свободу думки, право на вільний доступ до судів тощо.

Згідно з цими критеріями, необхідно, щоб у державі було забезпечено верховенство права на всіх рівнях, а державна політика повинна здійснюватися відповідно до прийнятих у державі законів.

Права людини повинні забезпечуватися відповідно до Конвенції про захист прав людини 1950 року, основні положення якої включають право на життя, заборону катувань, заборону на рабство та насильницьку працю, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливе судове розслідування, право на приватне та сімейне життя, право на свободу слова та релігії тощо [167].

Також національні меншини мають право на збереження своєї самобутньої культури, звичаїв та мови за умов, що це не порушує права інших людей, відповідно до Рамкової конвенції про захист національний меншин від 1995 року.

2. Економічні критерії – ринкова економіка та конкурентоспроможність. Основна складова економічних критеріїв полягає у функціонуванні ринкової економіки. Крім того, не менш важливим є також конкурентоспроможність національних виробників з виробниками ЄС [128]. З метою подальшого приєднання до єврозони, враховуються критерії конвергентності, визначені у Маастрихтському договорі 1992 року. Загалом, їх можна поділити на чотири групи: стабільність цін, стан державних фінансів, стабільність обмінного курсу, а також рівень відсоткової ставки в довгостроковому періоді [127].

3. Наближення законодавства – адміністративна та інституціональна спроможність щодо ефективного впровадження acquis communautaire і змога взяти на себе зобов’язання щодо членства: дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу [125].

Acquis Communautaire – це сукупність загальних прав і обов'язків держави, які є обов'язковими для всіх держав-членів ЄС. У Євросоюзі постійно розробляють та удосконалюють законодавство відповідно до викликів сьогодення. Основні компоненти цього критерію включають зміст, принципи та політичні цілі договорів ЄС; законодавство, розроблене відповідно до них, та прецеденти, прийняті Судом ЄС; директиви та регламенти; документи, прийняті у рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки; міжнародні договори, прийняті Євросоюзом [131].

На засіданні Європейської ради у Люксембурзі 1997 року було зазначено, що основною передумовою для початку переговорного процесу виступає відповідність політичним критеріям. Так, наприклад, переговори про вступ зі Словаччиною були призупинені, коли при владі знаходився уряд Володимира Мечіяра, який нехтував демократичними принципами.

Щодо відповідності економічним критеріям, то, на думку багатьох науковців, оцінка їх відповідності невизначена, оскільки чітко прописаних показників не існує на рівні Копенгагенських критеріїв [379].

Крім того, держави-кандидати повинні прийняти acquis communautaire, перш ніж вони вступлять до Союзу і зроблять право ЄС частиною свого національного законодавства [424].

Отже, Копенгагенські критерії були створені Радою Європейського Союзу у 1993 році як відповідь на бажання країн Східної Європи приєднатися до складу ЄС. Копенгагенські критерії, за своєю суттю, складаються з трьох основних груп: політична, економічна, а також адміністративна та інституційна спроможність щодо ефективного впровадження acquis communautaire у середині держави. При цьому виконання політичної групи критеріїв виступає основним фактором початку переговорів про вступ держави до Євросоюзу.

Засідання Європейської ради в Мадриді додало ще один пункт – посилення адміністративної спроможності країн-кандидатів. Коли країни Центральної та Східної Європи проходили процес приєднання, більше уваги

приділялося верховенству права та основоположним правам, а менше – готовності їхніх економік. Відповідні негативні наслідки цього були очевидними після приєднання Румунії та Болгарії [342].

Процес вступу держав Західних Балкан змінив фокус механізмів інтеграції. Зосереджуючись першочергово на правосудді, основоположних правах та внутрішніх справах з акцентом на верховенство права, у новій стратегії розширення ЄС, починаючи з 2018 року, приділено більше уваги економічним аспектам, таким як конкурентоспроможність та розвиток. Європейська комісія відповідно надає пріоритет вирішенню таких питань, як: безробіття, створення кращого бізнес-середовища, підвищення продуктивності, усунення фінансових обмежень та зменшення корупції. Однак, як справедливо зазначається, постійний розвиток інструментарію розширення вказує на неможливість формування єдиного кількісного методологічного інструменту для вимірювання виконання критеріїв вступу [262].

Розширення ЄС після запровадження Копенгагенських критеріїв розділяється на три умовні фази [305]. Так, перша фаза тривала до 2004 року (мова йде про найбільше розширення станом на сьогодні для ЄС); друга фаза охоплювала період з 2005 по 2021 роки, де мала місце криза ЄС у цілому та криза розширення зокрема; відповідно третя поточна фаза розпочалася у 2022 році після подання нашою державою та іншими сусідніми країнами заявок на членство в ЄС.

Звісно, визначені фази характеризуються різними умовами як для країн-кандидатів, так і для ЄС в цілому, тому процес та результат розширення були завжди різними. Так, якщо перша фаза демонструвала високий прогрес у досягненні єдності формування європейських цінностей, демократичних засад суспільства, збільшення територіального та геополітичного впливу Євросоюзу, то друга фаза характеризувалась низькою інтенсивністю, подекуди розчаруванням від наслідків масштабного розширення 2004 року. Відповідно третя фаза знову

відзначається високим прогресом [305]. Однак, на наше переконання, такі очікування від неї є дещо завищеними, зважаючи на період, протягом якого Туреччина та країни Західних Балкан перебувають у переговорному процесі. Це, ймовірно, і стало однією з причин пришвидшення інтеграції України, Молдови та Грузії.

Тим більше, що критерії членства важко виміряти за допомогою конкретних показників. Переважно вони є складними та суб'єктивними в оцінці. Усталеною є практика ЄС з оцінки прогресу країн-кандидатів за допомогою щорічних звітів та оцінок, але і цей процес не завжди легко відобразити в цифрах або метриках, що можна спостерігати в таких звітах.

На думку окремих авторів, важливим показником є інтеграційна зрілість [273], у яку вкладаються конкретні показники для оцінки результатів діяльності кандидатів. Так, Т. Паланкай [273] вказує на існування чотирьох вимірів інтеграційної зрілості: економічний, політичний, інституційний та соціальний. Для врахування економічного виміру інтеграційної зрілості використовуються показники макроекономічної стабільності, ринкової економіки, що функціонує, конкурентоспроможності, доступу до іноземного фінансування та конвергенції [325]. Відповідно макроекономічну стабільність оцінюють за допомогою даних про зростання ВВП (наприклад, з показників світового розвитку) [393], про інфляцію та безробіття, а також про платіжний баланс. Для підтвердження функціонування ринкової економіки пропонується використовувати індекс трансформації Бертельсмана або показники перехідного періоду Європейського банку реконструкції та розвитку [325]. Для вимірювання конкурентоспроможності корисним вважають індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, а для оцінки доступу до іноземного фінансування – дані про прямі іноземні інвестиції [342]. На підтримку такої ідеї для визначення економічного виміру інтеграційної зрілості можемо зазначити, що це, по суті, єдиний показник, що може бути заснований на кореляції відповідних критеріїв, які

підлягають конкретному виміру. Тоді як інші характеристики, на нашу думку, таких переваг, вочевидь, не матимуть, оскільки «перевести у цифри» політичний, інституційний та соціальний вимір досить складно. Тут мова завжди йтиме про певний суб'єктивізм у таким оцінках. Так, наприклад, Польща, яка визнавалась країною, що відходить від базових цінностей ЄС, на момент вступу до Союзу не мала ідеальних, з погляду вимог ЄС, підходів до побудови демократичних та політичних засад формування суспільства.

Щодо політичного та соціального виміру зрілості інтеграції У. Шредер [312] вказує на необхідність виокремлення кількох різних показників та індексів. Наприклад, у сфері верховенства права боротьбу з корупцією пропонується оцінювати та вимірювати за зіставленням корупції з ВВП або індексом сприйняття корупції, розробленим Transparency International. Звісно, такий показник можна встановити, але чи реальним буде визначення його кількісного критерію, невідомо. На нашу думку, формальне досягнення необхідного рівня показника, не відображатиме фактичний стан боротьби з корупцією тощо. Так, наприклад, якщо в теперішніх умовах такий показник застосувати до Молдови та України, ми, вочевидь, будемо мати різні значення, зважаючи на те, як геополітична ситуація в країні впливає на рівень ВВП.

Інституційну спроможність, адміністративну ефективність та ефективність судової системи пропонують вимірювати за допомогою індексу трансформації Бертельсмана, світових показників управління [224], індексу відкритого бюджету або індексу громадянського суспільства [312].

Однак, на нашу думку, ідея, закладена в Копенгагенських критеріях, не пов'язана лише з кількісними показниками, вона напряму залежить від якісного аналізу та думки експертів у різних сферах, що можуть аналізувати кожен із показників та визначати його, зважаючи на реалії, у яких перебуває держава. Тому далі, на наше переконання, важливо говорити про диверсифікацію конкретизованих критеріїв вступу для кожної із країн-кандидатів.

Перший етап розширення після впровадження Копенгагенських критеріїв почався з приєднання Австрії, Фінляндії та Швеції у 1995 році. На відносній плановості цього процесу, враховуючи розвинені економічні та політичні системи цих країн, наголошує Е. Моравчик [256, p. 35]. Однак згодом постало питання про інтеграцію країн Центральної та Східної Європи, що, вочевидь, була ускладнена їхніми вихідними показниками за всіма критеріями членства, а також впливом зовнішніх акторів на ці процеси.

Найсуттєвіше розширення, що на сьогодні є найбільшим у історії Євросоюзу, відбулося у 2004 році, коли до Союзу приєдналися десять нових країн – Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія. Він став важливим етапом європейської інтеграції, що обумовило об'єднання Східної та Західної Європи після холодної війни. Цей процес був зумовлений бажанням стабілізувати та демократизувати колишні країни комуністичного блоку та інтегрувати їх у європейську ринкову економіку [383, p. 23]. Уся робота з розширення була підкріплена проведеною підготовчою роботою, зокрема і з підписанням на початку 1990-х років партнерських угод, які забезпечили основу для політичної та економічної співпраці та заклали базис для повноцінного членства. Варто нагадати, що Угода про партнерство та співробітництво України та ЄС також була укладена в цей період. Процес вступу передбачав ретельну перевірку дотримання країнами-кандидатами Копенгагенських критеріїв. Це вимагало суттєвих реформ в управлінні, судовій системі та економічних структурах [190].

Однак, на відміну від країн Центральної та Східної Європи, Туреччина подала заявку на членство в 1987 році, ще до запровадження Копенгагенських критеріїв, і отримала статус кандидата в 1999 році, тобто під час швидкого (першого) етапу розширення [343]. Тим не менш, заявка Туреччини на членство до ЄС була однією з найбільш суперечливих та тривалих в історії розширення, залишаючись такою і сьогодні. Переговори

на різних етапах заходили в глухий кут через різні політичні та культурні проблеми: з дотриманням прав людини, що було зумовлено, і релігійним впливом, відходом від демократичних передумов розвитку, складну геополітичну ситуацію, пов'язану з Кіпром [259]. Відносини Євросоюзу з Туреччиною ще більше ускладнювались пересторогами щодо її розміру та потенційного впливу на процеси прийняття рішень та бюджет ЄС. Зважаючи на територію України, така сама пересторога, вочевидь, може стосуватися і нашої держави. Крім того, культурні та релігійні відмінності Туреччини відіграли не останню роль у бажанні деяких держав-членів ЄС підтримувати вступ Туреччини. Така ситуація підкріплює висловлену нами вище тезу про неможливість повного визначення усіх показників інтеграційної спроможності країни-кандидата. Однак варто констатувати, що Туреччина до сьогодні залишається важливим стратегічним партнером для Євросоюзу, особливо в таких сферах, як торгівля та міграція [313].

Звісно, варто зазначити, що міжнародний контекст першої фази розширення був найбільш сприятливим, порівняно з двома іншими фазами, оскільки головний ідеологічний суперник Заходу, Радянський Союз, розпався. Також на нього впливали ідеї необхідності інтеграції, що панували в країнах-членах як на рівні політичних еліт, так і громадянського суспільства [305].

Однак, наслідки, з якими стикнувся ЄС після такого глобального розширення, зумовили необхідність перегляду відповідних політик і тенденцій у межах ЄС під час другої фази.

Так, Європейською комісією було включено додаткові політики та вимоги до оновленої стратегії розширення. По-перше, вони стосувались критеріїв належного демократичного управління з погляду підтримки верховенства права, незалежної судової системи, ефективної державної адміністрації, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, розвитку громадянського суспільства та свободи ЗМІ, що відтепер мають значення ще на етапі передвступного етапу.

По-друге, переговори Хорватії чітко показали, що всі вищезазначені сфери реформ є складними, які неможливо ефективно вирішити за декілька місяців. Тому ЄС на сьогодні виступає за якнайшвидший початок найскладніших розділів переговорів, таких як: розділ 23 про судоустрій та основні права та розділ 24 про правосуддя, свободу та безпеку (що підтверджується й у випадку з Україною). У червні 2012 року Чорногорія стала першою країною, яка розпочала переговори про вступ до ЄС саме з цих двох розділів, і, у свою чергу, решта претендентів повинні будуть дотримуватися того ж порядку.

Крім того, у середині Євросоюзу стали більш вимогливими до моніторингу, який має демонструвати фактичні результати, та просування за різними показниками.

Так, наприклад, на рівні ЄС було запроваджено нові механізми початкових, проміжних та закритих критеріїв, захисні положення для продовження моніторингу; більш деталізовані процедури для призупинення переговорів; посилені вимоги до країн-кандидатів з демонстрації реального, а не формального досвіду проведених реформ.

На додаток, ЄС розширив свій інструментарій з можливого врегулювання співпраці за проблемними сферами, які залежать від міжнародного та внутрішнього дискурсу, для кожної країни. Так, на сьогодні Союз намагається політично балансувати з окремими країнами-членами, які перешкоджають країнам-кандидатам рухатись під час переговорів, зосереджуючись на технічних деталях, які паралельно можуть просувати програми реформ. Яскравим прикладом може слугувати Північна Македонія, яка була визнана кандидатом у 2005 році та вважалась готовою для початку переговорів з 2009 року. Однак відтоді процедура вступу неодноразово блокувалася через спір щодо назви з Грецією. Відповідно у березні 2012 року Комісія розпочала діалог високого рівня щодо вступу з Республікою Македонія. Це дозволило країні досягти значного прогресу в низці пріоритетів, що надало Єврокомісії у жовтні 2012 року вагоміші

аргументи на користь початку переговорів, незважаючи на питання щодо назви. Таку ж ситуацію ми спостерігаємо сьогодні і стосовно України з боку Угорщини та інших країн, про що детально мова йтиме в наступних підрозділах нашого дослідження. Очевидно, що Європейська комісія намагається допомогти у вирішенні будь-якого питання, яке може забезпечити продовження переговорів. Іншим способом, за допомогою якого Єврокомісія може посилювати свій нагляд і тиск на реформи та внутрішні зміни країни-кандидата, є процес раннього скринінгу, який, наприклад, був запроваджений з Албанією.

Посилення геополітичної складової на політику розширення визначає загальну тенденцію еволюції зовнішньої політики ЄС. Важливість балансу між інтересами та цінностями було обґрунтовано в Глобальній стратегії ЄС 2016 року [345], якою було встановлено формулу «принципового прагматизму», яка відображала перехід від цілей трансформації партнерів (особливо сусідів) до більш реалістичного підходу, спрямованого на підвищення стійкості країн-партнерів. Така концепція стійкості доповнила концепцію стратегічного суверенітету (стратегічної автономії) Союзу. Необхідність його досягнення стала ключовою метою зовнішньої політики ЄС та інтеграційних процесів. На нашу думку, це демонструє виправдане бажання ЄС зберегти статус найважливішого міжнародного учасника на континенті та важливого геополітичного актора у світі.

Протягом багатьох років у зовнішній політиці Європейського Союзу не враховувався фактор важливості геополітичних «ігор», тому сьогодні ЄС дедалі частіше стикається з викликами, які пов’язані з діями трьох великих держав – США, Китаю та Росії [35р. 7, 18]. Але навіть ще 2018 року президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер говорив, що необхідно знайти єдність стосовно Західних Балкан – раз і назавжди. Якщо Євросоюз цього не зробить, то безпосереднє сусідство буде сформовано іншими [221].

Відповідно концепція стійкості дозволяє ЄС прагматично збалансувати інтереси та принципи [37, p. 7]. Водночас забезпечення

стратегічного суверенітету має на меті впровадження та підтримку інструментів для більш ефективної взаємодії із зовнішнім світом. Як зазначає С. Біскоп, мета зовнішньої політики ЄС має полягати в захисті європейських інтересів, забезпечення того, щоб європейці могли продовжувати жити так, як вони обрали, не змінюючи способу життя інших [35]. З цього погляду, ключовим інтересом Євросоюзу щодо сусідніх країн є сприяння стабільності їхнього розвитку та запобігання припливу біженців та економічних мігрантів, «імпорту» тероризму та нестабільності із зон регіональних конфліктів тощо.

Геополітизація зовнішньої політики відобразилася в оцінці політики розширення. У Повідомленні Європейської комісії 2018 року було заявлено, що потенційне приєднання країн Західних Балкан відповідає «власним політичним, безпековим та економічним інтересам Союзу». Це «геостратегічна інвестиція в безпеку, економічне зростання та вплив ЄС, а також у його здатність захищати своїх громадян» [124].

Порівняльний аналіз Повідомлення Європейської комісії 2018 року та попереднього документа 2015 року вказує на зміну риторики щодо Західних Балкан – від пріоритетного просування норм до захисту інтересів Євросоюзу у регіоні [280]. Еволюція позиції Європейської комісії відображає зміни в політичній риториці країн ЄС. У національному дискурсі щодо розширення та Східного партнерства, питання економіки та демократизації поступово поступалися місцем проблемам безпеки [187]. Водночас така геополітизація не означає нав’язування членства, ключовою передумовою політики розширення ЄС залишається бажання країн-кандидатів стати членами Союзу та отримати всі вигоди, що з нього випливають.

Третій етап розширення розпочався у 2022 році, майже через десять років після того, як Хорватія стала останнім новим членом ЄС. Він розпочався, коли Україна разом з Молдовою та Грузією подали заявку на членство в ЄС. Враховуючи, як швидко Європейський Союз надав цим

країнам, а також Боснії та Герцеговині, статус кандидата, варто відзначити про актуалізацію геополітичного, а не ціннісного розширення. На думку Ф. Шиммельфенніга [306], 2022 рік був винятковим з погляду обсягу офіційних заходів щодо розширення, чого не відбувалося з часів першого етапу розширення на Схід. Дійсно, протягом двох років після його початку чотири країни отримали статус кандидата [305]. Відповідно логіка та кореляція цієї фази розширення деталізується паралельно з просуванням переговорних процесів з країнами-кандидатами. На думку, Ю. Якименка та М. Пашкова [398], з одного боку, ЄС докорінно змінив свою філософію подальшого розширення, але з іншого, – зробивши висновки з попередніх раундів розширення, він розуміє важливість політичної та економічної готовності країн-кандидатів до вступу в ЄС. Ф. Шіммельфенніг переконує, що така умовність затримає весь процес [305], що, як наслідок, може зупинити інтеграцію, як було і на попередньому етапі.

Отже, сьогодні Європейський Союз стикається з необхідністю визначення компромісних позицій у межах третьої фази розширення, де є країни Західних Балкан та Східної Європи, кожна з яких має свої політичні, безпекові та інші перестороги. При цьому ЄС має залишатися значним геополітичним актором.

Звертаючи увагу на саму процедуру вступу, варто зазначити, що він, за інформацією Європейської комісії, складається з трьох етапів [157]: надання статусу кандидата, переговори про вступ, ратифікація угоди. Але на думку Р. Лепперт [240], варто виділити 5 фаз процедури вступу:

1) подання заявки до Європейської комісії з висновком;

2) надання статусу кандидата Європейською радою;

3) початок офіційних переговорів;

4) підписання договору;

5) офіційний вступ до ЄС [120].

Водночас таку класифікацію можна піддати певній критиці та розширеному тлумаченню. Так, країна подає заявку на членство до Ради ЄС,

після чого Європейська комісія надає свій висновок, за результатами якого країна може отримати офіційний статус кандидата. Але початок офіційних переговорів не завжди збігається з надання статусу країни-кандидата. Такі переговори можуть розпочатися після того, як Європейська рада одноголосно підтримає кандидатуру на основі рекомендацій Європейської комісії. Лише після виконання цих умов розпочинаються переговори про вступ за згодою всіх держав-членів. Згодом Рада ЄС та країна-кандидат узгоджують рамки для переговорів про вступ. Це призводить до фактичного початку офіційних переговорів про членство, що супроводжуються фінансовою та технічною допомогою ЄС для країни-кандидата.

Початок переговорів про вступ характеризується узгодженням країною-кандидатом національного законодавства із законодавством ЄС, реалізацією реформ для дотримання критеріїв вступу. Відповідно переговори про вступ завершуються, коли всі 35 розділів acquis одноголосно закриваються усіма країнами-членами. Відповідно ми бачимо, що на кожному етапі держава-кандидат може стикатись з обґрунтованим або ж політично заангажованим вето однією або ж декількома країнами-членами Євросоюзу. Така практика, вочевидь, буде затягувати процес приєднання; і на інституції покладається додаткове завдання у врегулюванні таких затягувань.

Необхідно погодитись з позицією М. Даброу, що надання статусу кандидата, незважаючи на його політичне значення, є лише початком тривалого та технічно складного процесу приєднання [86]. На думку автора, він включає такі етапи:

1) відкриття переговорів про членство;

2) відкриття переговорів щодо кожної з 35 глав *acquis,* згрупованих у шість тематичних кластерів відповідно до нової методології розширення, прийнятої в лютому 2020 року;

3) тимчасове закриття переговорів щодо кожного розділу;

4) завершення переговорів про членство;

5) розробка та підписання угоди про приєднання;

6) ратифікація угоди про приєднання кандидатом і всіма чинними державами-членами ЄС та офіційний вступ до ЄС.

Також в історії Євросоюзу відомі факти, коли перехід до наступного етапу (відкриття переговорів про членство) займав кілька років. Тоді як у випадку з Хорватією цей етап зайняв лише один рік (з 2004 по 2005 рік), Туреччині довелося чекати шість років з моменту отримання статусу кандидата (1999 року) для того, щоб розпочати переговори про членство у ЄС 2005 року. Північна Македонія, яка отримала статус кандидата у 2005 році, чекала 17 років, щоб відкрити переговори про членство. Ми маємо усвідомлювати, що для країн Східної Європи, що розпочали процес приєднання у 2022 році, цей етап також міг би бути тривалішим.

Європейська рада у 2022 році не встановила чіткого графіка подальших інтеграційних кроків для Молдови та України. Лише в параграфі 12 вказується, що Європейська комісія повинна повідомити Раду ЄС про виконання умов, зазначених у її висновках щодо відповідних заявок на членство в рамках регулярного пакету розширення. Відповідно Рада прийме рішення про подальші кроки, як тільки всі ці умови будуть повністю виконані [143].

Розглядаючи позиції Європейської комісії щодо відповідних країн [120], можна констатувати, що вони вказували на кілька дій, які повинні бути виконані парламентами та урядами і які будуть підлягати детальній оцінці Комісії до кінця 2022 року. Відповідно, за результатами прогресу, початок переговорів міг стартувати не раніше першої половини 2023 року.

Список очікуваних реформ для Молдови та України схожий. Це, у першу чергу, пов’язано з першою складовою Копенгагенських критеріїв, що включає завершення інституційних реформ судової системи, зокрема і процес відбору та перевірки суддів на основі досягнень; посилення антикорупційних органів та їх незалежності; зміцнення вільних та

плюралістичних засобів масової інформації та громадянського суспільства; боротьбу з організованою злочинністю та відмиванням грошей; подальшу реформу державного управління та деолігархізацію. Згідно з новою методологією розширення, більшість з них належать до 1 кластера «Фундаментальні сфери».

Тут варто зазначити, що зміни, внесені Євросоюзом за результатами першої та другої фаз розширення, структурують розділи переговорів на шість тематичних кластерів [334] та наголошують на фундаментальних принципах, таких як: верховенство права та функціонування демократичних інституцій. Ці коригування спрямовані на те, щоб вимагати більше від країн-кандидатів та покращити процес переговорів.

Відповідно, продовжуючи аналіз класифікації етапів переговорного процесу щодо членства, варто вказати, що після позитивного, прийнятного для всіх сторін завершення переговорів та супутніх реформ Європейська комісія надає свій висновок щодо готовності країни стати державою-членом. Цей висновок стає основою для проєкту Угоди про приєднання, що підлягає ратифікації у встановлений установчими договорами порядок. Договір не є остаточним, доки не отримає схвалення Європейського парламенту, Європейської комісії та Ради ЄС. Лише після ратифікації кожною державою-членом ЄС, а також країною-кандидатом, він стає юридично обов'язковим. Країна-кандидат і кожна держава-член ЄС повинні ратифікувати його відповідно до своїх конституцій (парламентське голосування, референдум тощо). Після цього країна вважається «державою, що вступає» до офіційної дати вступу, що ознаменує її повноправне членство в ЄС [240].

У сформованій автором Таблиці 2.1 можна простежити фактичний статус та стан перемовин усіх країн-кандидатів, що на сьогодні мають намір приєднатися до Європейського Союзу (Додаток Д).

Вказане вище дозволяє нам запропонувати такі етапи процедури вступу країни в ЄС:

1) подання та розгляд заявки на членство у Європейському Союзі;

2) отримання офіційного статусу країни-кандидата;

3) офіційні переговори;

4) розробка угоди про приєднання;

5) підписання та ратифікація угоди про приєднання;

5) набуття офіційного статусу країни-члена ЄС.

На думку С. Ароніна [17], Євросоюз перебуває на другому за швидкістю етапі розширення, де він використовує перспективу членства для країн як нагоду забезпечення гарантій безпеки. Але у випадку країн Центральної та Східної Європи всі країни, що приєднувались, мали зовнішнього гаранта безпеки через членство в НАТО, і ЄС вимагав лише деяких інституційних реформ., тоді як у випадку Туреччини, наприклад, Євросоюз використав перспективу членства для мотивації складних у реалізації демократичних реформ, що, на думку автора, є причиною дуже повільного процесу приєднання.

Також важливо розуміти, що інтеграція на сьогодні, незважаючи на безпекові пересторогі та геополітичні прагнення ЄС, багатьма державами розглядається із загальною «втомою від розширення», наслідками економічної та міграційної криз. Процеси приєднання сьогодні балансують переважно в межах міжурядової співпраці, порівняно з великим розширення 2004 року [253], тому держави-члени відіграють важливу роль у формуванні цієї політики ЄС [368].

Ми погоджуємось з думкою Т. Берзель та У. Седельмайєр про те, що тривалість інтеграції можна розглядати не лише як негативний фактор, оскільки він впливає на легітимний підхід процесу розширення [42]. Наскільки країна спроможна дотримуватись правил Євросоюзу, залежить від того, як вона відчуває себе пов’язаною з Союзом та погоджується з самим регулюванням ЄС. Що довше країна є членом Європейського Союзу, то більше вона схильна автоматично дотримуватися правил, адже вважає їх нормальними. Вступ до ЄС перетворює країни на членів, які природно

дотримуються правил. Однак, коли до ЄС приєднується більше країн, це може ускладнити їх дотримання. Але в деяких випадках, якщо держави мають певний зв'язок з ЄС до членства, наприклад, через угоди про асоціацію, у межах яких завжди працюють процеси адаптації внутрішнього законодавства із законодавством ЄС (наприклад, окремими положеннями Угоди про партнерство та співробітництво та Угоди про асоціацію України та ЄС), є вимоги про узгодження національного законодавства із законодавством Євросоюзу). Очевидно, що така практика може допомогти звикнути до правил та вимог Союзу, однак, це не є панацеєю, як ми бачимо на прикладі Польщі та Угорщини, які свідомо відходили від законодавства Європейського Союзу в частині гарантування прав людини.

Інтеграційний потенціал кожної з держав-кандидатів може залишатися високим, але він може обмежуватись різними факторами. Під час другої фази розширення в публічному дискурсі відчувалася втома від нього [337], а відсутність активних дій та інструментів з нівелювання таких настроїв, вочевидь, уповільнювала його прогрес. Однак, така ситуація може зазнати змін у межах третьої фази. Очевидно, що на інтеграційний потенціал держави впливає громадська думка як у межах самої країни-кандидата, так і у межах країн-членів Євросоюзу. Громадська думка може опосередковано позначитися на темпах та напрямку розширення та безпосередньо впливати на розширення через референдуми щодо вступу. У наявних державах-членах громадський скептицизм щодо інтеграції, зумовлений занепокоєнням щодо імміграції, економічної конкуренції та культурної інтеграції, може призвести до політичного опору та уповільнити процес розширення [218]. На думку А. Дімітрової та Е. Кортенської [95], взаємодія з громадськістю в середині ЄС разом зі сприянням кращому управлінню у країнах-кандидатах є ключовими для підвищення інтеграційної спроможності ЄС та держав-кандидатів. Крім того, на думку Ю. Майєра та Б. Ріттбергера, громадська думка визначається через роботу ЗМІ [247]. Зокрема, вони формують стандарти, за якими громадськість оцінює

придатність країн-кандидатів до членства. Якщо суспільство приймає думку, що держава-кандидат добре функціонує економічно, має достатній рівень демократії та культурно відповідає цінностям Євросоюзу, тоді підтримка політики розширення буде значно вищою [247]. Дослідження громадської думки щодо варіацій механізмів прийняття рішень для диференційованої інтеграції показало, що хоча вона залежить від попередніх про- та антиєвропейських настроїв, недієздатність та обмежена кількість підстав для ветування та припинення членства були двома аспектами інституційної системи ЄС, які найбільше хвилювали громадян [308]. Під час третьої фази розширення громадська думка щодо України демонструє загалом позитивні показники, однак має тенденцію до зниження. Водночас зростання євроскептицизму на політичному ландшафті може негативно впливати на рівень підтримки інтеграційних процесів у майбутньому [27]. Ця тенденція демонструється зростаючим успіхом правопопулістських партій з єврокритичними позиціями на виборах як на національному, так і на європейському рівнях [203]. Тому Союзу та окремим державам-членам, ймовірно, варто активізувати взаємодію з громадянами з метою балансування негативного впливу на перспективи майбутнього розширення.

Також варто підсумувати, що геополітика може мати глибокий вплив на процес приєднання ЄС як з погляду того, що Євросоюз зацікавлений у збереженні стабільності своїх кордонів та миру в сусідніх регіонах, так і з погляду конкуренції великих держав та зовнішньої загрози. Міркування щодо членства та його наслідків враховуються не лише в процесі прийняття рішень Європейського Союзу, але й коли країни-претенденти визначаються щодо зовнішньополітичної орієнтації.

Закінчення холодної війни та розпад Радянського Союзу створили для ЄС можливість стабілізувати та інтегрувати Східну Європу у свою політичну та економічну структури. Перші дві фази розширення були зумовлені стратегічним інтересом ЄС до збереження стабільності своїх

кордонів, яку Е. Моравчик та М. Вачудова називають «європейською стратегією геополітичної стабілізації» [257, p. 204]. Деякі автори стверджують, що геополітичні передумови є найнадійнішим для розуміння розширення ЄС на Схід. Вони залишають позаду ліберальні підходи, адже у цьому поясненні увага зосереджена на безпеці та стабільності в Європі [327]. Як зазначають В. Анхел та Є. Дзанкіч [11], балканські конфлікти, такі як: війна в Косово 1999 року та повстання у Північній Македонії 2001 року, – разом із тиском з боку США щодо прийняття політичних рішень мали сильний вплив на визначення порядку денного політики розширення. Однак слід зазначити, що деякі двосторонні конфлікти між державами-членами та країнами-кандидатами, наприклад, Грецією та Кіпром щодо Туреччини чи Греції [369] та Болгарією щодо Північної Македонії [58], негативно вплинули на процес вступу в окремих випадках. Як вказує Ф. Шиммельфенніг [305], перша фаза інтеграції відзначалась покращенням міжнародної ситуації, що дозволило ЄС і країнам-кандидатам швидко розвиватися.

Однак прискорені темпи третьої фази вказують на нелінійність зв’язку між геополітикою та розширенням. Низка чинників підкреслили необхідність додаткової підтримки Євросоюзом країн Східної Європи, які прагнуть приєднатися до Спільноти, таких як: Україна, Молдова та Грузія, з метою зміцнення регіональної стабільності. Рішення ЄС надати цим країнам статус кандидата відображає стратегічне використання розширення як інструменту геополітичної безпеки [305]. Проте, як саме себе позиціонує ЄС з погляду геополітики, наразі не зовсім очевидно [217]. Вочевидь, це зумовлено тим, що вказані вище країни Східної Європи не в повному обсязі контролюють свої офіційно визнані території. Відповідно Європейський Союз, замість того, щоб призупинити процес вступу до моменту вирішення цих конфліктів, навпаки, їх активізував, що може свідчити, на нашу думку, лише про критичний рівень загрози безпеці всієї Європи. Але чи досягнуть ці країни результату у вигляді отримання статусу країни-члена, наразі

невідомо.

Безпекові загрози, вочевидь, можуть негативно впливати не лише на рішення ЄС щодо цих країн, але й на рішення самих країн до інтеграції з ним. Так, наприклад, Вірменія, готуючись підписати Угоду про асоціацію з ЄС, вирішила приєднатися до Євразійського союзу за декілька місяців до Вільнюського саміту 2013 року [208].

У цьому контексті важливо, щоб позиція Євросоюзу щодо розширення була достовірною, тривалою, підкріпленою політиками на всіх етапах. Як зазначає Ф. Шиммельфеніг, геополітизоване розширення стикається з дилемою: або процес має прискоритися та ігнорувати демократичні та економічні умови, або він забезпечить виконання умов, але втратить імпульс та характеризуватиметься застоєм [306]. У зв'язку із чим, ми погоджуємось з дослідниками, які вказують на необхідність прийняти диференційовану модель інтеграції. Хоча вона не є новим явищем для ЄС [306], вона може якісно спрацювати, зважаючи на особливості поточної геополітичної ситуації та забезпечити швидкий прогрес у членстві, та гарантувати безпеку і поступове виконання умов [305].

Таким чином, стратегія розширення ЄС є складним явищем, яке визначається поєднанням різних факторів, які не завжди корелюються один з одним. Різні їх набори можуть як стимулювати цей процес, так і бути тягарем на етапі переговорного процесу.

У сучасному середовищі розширення Європейського Союзу та НАТО ґрунтується на схожих міркуваннях. Це можна продемонструвати у співпраці України з цими співтовариствами. Політики, які приймають такі рішення, зважують переваги та недоліки в кожному конкретному випадку. Ми бачимо, що наразі докладаються політичні зусилля щодо наступного розширення ЄС [26], але недоліком (або ризиком) цього є те, що навіть ті 27 країн, що вже є його членами, не можуть прийняти одностайного рішення з багатьох питань. Як зазначають окремі автори [231], якщо прийняття рішень базується на чітких правилах, це сприяє більш стабільним і прозорим

результатам у довгостроковій перспектив. Коли політики приймають рішення залежно від обставин, це може підірвати довіру, що автори (Ф. Кідланд, Е. Прескотт) називають динамічною непослідовністю [231]. На їхню думку, ad hoc рішення є неоптимальними в довгостроковій перспективі. Процес вступу також розглядають з погляду безпеки. За С. Ароніном [17], наявні фази розширення ЄС після холодної війни базуються, головним чином, на відносинах із зовнішнім гарантом безпеки НАТО, адже вона стає дедалі важливішою, створюючи стабільну основу для економічних показників і допомагаючи підтримувати найважливіші цінності Євросоюзу [262].

Оскільки ЄС стикається з новими геополітичними викликами та внутрішньою динамікою, вкрай важливою сьогодні є адаптація своєї стратегії розширення для забезпечення успішної інтеграції майбутніх членів. Така адаптація, на наше переконання, має стосуватись механізмів диференціації обсягу вимог, посилення залучення громадянського суспільства, вирішення регіональних відмінностей та особливостей. На нашу думку, можна запропонувати такі рекомендації щодо підвищення ефективності політики розширення ЄС на сучасному етапі:

1) зміцнення механізмів відповідності. Для цього важливо забезпечувати ефективний моніторинг прогресу країни-кандидата з погляду дотримання Копенгагенських критеріїв. Такий результат може бути досягнутий через введення окремих кількісних показників для контролю прогресу у цих державах;

2) підвищення рівня залученості громадянського суспільства. Цього можна досягти через збільшення підтримки організацій громадянського суспільства у країнах-кандидатах, які будуть відігравати важливу роль як у просуванні демократичних цінностей та забезпеченні підзвітності уряду в межах самої держави, так і в комунікації із громадянським суспільством країн-членів;

3) прийняття диференційованої моделі інтеграції через

запровадження гнучких механізмів інтеграції, які дозволяють різні рівні участі в політиці та інституціях Євросоюзу на різних етапах партнерства. За такого підходу можна враховувати різні рівні готовності країн-кандидатів, зберігаючи при цьому імпульс у процесі розширення. Диференційована інтеграція також може служити перехідним етапом, забезпечуючи гарантії безпеки та поступове дотримання стандартів ЄС. Але очевидною за такої диференціації буде потреба у віднайденні балансу, щоб держави-кандидати не зазнавали непропорційного тиску з погляду їх участі в політичному та економічному житті ЄС.

Історія розширення ЄС з моменту запровадження Копенгагенських критеріїв підкреслює складність та виклики інтеграції для нових членів. Відданість Європейського Союзу демократичним цінностям, правам людини та верховенству права було постійною темою протягом усього процесу інтеграції. Оскільки ЄС продовжує взаємодіяти з країнами-кандидатами і розширює їхню кількість, висновки, отримані з попередніх розширень, матимуть вирішальне значення для формування майбутньої політики. Адже цей процес залишається потужним інструментом для сприяння стабільності, демократії та економічного розвитку в Європі.

2.2. Теоретико-правове обґрунтування переговорного процесу України та ЄС

У попередньому підрозділі було визначено 6 етапів процедури вступу країни в ЄС, серед яких найбільш складним, на нашу думку, і тривалим за часом є етап офіційних переговорів.

З отриманням Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу в червні 2022 року постала необхідність дослідження особливостей процедури переговорного процесу, який у Євросоюзі має чітку та послідовну структуру. Вона формувалася протягом тривалого періоду часу.

З 2020 року, за результатами усіх попередніх етапів розширення, підводних каменів, що супроводжували приєднання окремих країн, рамки переговорів щодо вступу до ЄС з країною-кандидатом було окреслено в межах Методології розширення 2020 року [462]. Необхідність адаптації політики розширення стала ще більш вираженою після 2022 року. Низка факторів спонукала до численних пропозицій щодо внесення змін у методологію, але «поетапний вступ» залишається єдиною моделлю, яка забезпечує передбачуваний шлях для всіх нинішніх та майбутніх кандидатів на членство паралельно з внутрішніми реформами, спрямованими на безперебійне функціонування розширеного ЄС [252].

За останні майже 30 років процес переговорів про вступ до ЄС пройшов кілька етапів, і, як результат, варто говорити про те, що перемовини мали свою специфіку із кожним етапом розширення. Відповідно оновлена методологія розширення ЄС, яка була прийнята в лютому 2020 року, стала новим керівництвом для тих країн, що зараз перебувають на стадії відповідних перемовин, зокрема і для України.

Вказана методологія забезпечує концептуальну основу для переговорів про вступ до ЄС і базується на таких принципах:

1) підвищення рівня довіри. Успішність переговорного процесу і вступ повинен базуватися на міцній довірі, взаємній впевненості та чіткому

контакті. На практиці це означає для лідерів країн-кандидатів необхідність демонстрації їхньої авторитетності та відповідальності у своїх зобов'язаннях щодо проведення фундаментальних реформ. Для Європейського Союзу це означає, що країни-кандидати на вступ повинні виконувати свої зобов'язання у процесі членства, який базується на заслугах. Тобто держави-члени погоджуються рухатися вперед у переговорах тільки за умови, що країни-кандидати відповідатимуть об'єктивним критеріям. Переговори щодо основоположних питань – верховенства права, функціонування демократичних інституцій та економічних реформ розпочинаються першими та закриваються останніми. У контексті України варто констатувати, що на сьогодні обидві сторони переговорних процесів досить умовно виконують цей принцип. Відповідно лідери інституцій ЄС на сьогодні не можуть гарантувати реальну «відкриту» участь у переговорах окремих країн-членів, що мають намір свідомо затягувати процес вступу України до ЄС. Така ситуація, очевидно, вимагатиме від ЄС перегляду процедури в частині, що пов'язана з одностайністю прийняття рішень всіма країнами-членами. Тому прогрес кандидатів на шляху до вступу до ЄС залежить від численних одностайних рішень, прийнятих Радою ЄС. Як наслідок, політика розширення страждає від одностороннього вето окремих держав-членів, яке в багатьох випадках навіть не було безпосередньо пов'язане з критеріями вступу, як ми це бачимо на прикладі України. Варто підтримати позицію, що динаміці процесу розширення значно сприяло б можливе поширення голосування кваліфікованою більшістю на численні проміжні кроки в тривалому переговорному процесі [92]. Така зміна в політиці розширення, хоча й залежить від політичної волі та згоди всіх держав-членів ЄС, є можливою в рамках чинного ДЄС. Єдиним положенням договору, що регулює вступ нових держав-членів, є ст. 49 ДЄС, яка прямо вимагає від Ради ЄС діяти одностайно під час прийняття рішень щодо заявок на членство. Можна стверджувати, що це положення стосується лише одного кроку процесу

вступу (власне кінцевого прийняття рішення про вступ), але у процесі тривалої еволюції політики розширення воно було поширено шляхом звичайного «soft law» на кожне рішення і тому стало дедалі фрагментованішим процесом.

Очевидною складністю скасування такої практики може бути те, що кожна держава-член повинна буде погодитися із запровадженням методу голосування за допомогою кваліфікованої більшості в певних сегментах, таких як рішення про відкриття кластерів з країнами, які розпочали переговори про вступ. Звісно, воно може бути політично складним у досягненні через бажання держав-членів зберегти повний контроль над усім процесом вступу, проте воно значно полегшить його динаміку, оскільки не доведеться щоразу застосовувати політичні важелі впливу на країни-члени, що свідомо затягують переговорний процес з країною-кандидатом без достатніх на те обґрунтованих позицій. Проте у такому випадку країна-член, що не змогла заблокувати переговорний процес, може це зробити на фінальному етапі національної ратифікації угоди, але для цього також потрібно шукати консенсус. На нашу думку, очевидно, що розширення ЄС щоразу буде проблемнішим з погляду кількості країн, що вже є його членами. Тому зміна політичних та інших практик прийняття рішень країнами-членами та впливу на нього має напрацьовуватися з часом. Однак, на наше переконання, крок до переходу на кваліфіковану більшість у прийнятті рішень про відкриття переговорів за кластерами зробить значний зсув у цьому процесі, де держави будуть вчитись співіснувати і враховувати не лише національні інтереси, а і виходити з інтересів усього ЄС;

2) посилення політичного співробітництва та лідерства. Незважаючи на те, що подекуди переговорний процес щодо вступу до ЄС може розглядатись переважно як механізм технічного виконання вимог, де з боку ЄС Європейська комісія відіграє важливу, якщо навіть не домінантну роль, у майбутньому такі переговори повинні отримати більше політичного підтексту. Це пов’язано із необхідністю демонстрації політичного лідерства

та виконання відповідних зобов'язань усіма учасниками переговорів. З боку ЄС в Методології очікується більш пряма участь та контроль з боку Ради. Відповідно запропоновано набір інституційних структур для забезпечення такого процесу:

- регулярні саміти та міжвідомчі зустрічі;
- міжурядові конференції для окремих країн;
- регулярніші зустрічі органів Угоди про асоціацію;
- запропоновано більш глибоко залучати держави-члени в саму процедуру вступу до ЄС нових країн;

3) поглиблення динамічності процесу. Методологією визначено врахування потреб та запиту країни-кандидата на швидкість переговорного процесу та процедур вступу. Основним інструментом, який застосовується для того, щоб зробити процес динамічнішим, є об'єднання наразі 35 розділів acquis у шість логічно пов'язаних тематичних кластерів політики: основи процесу вступу до ЄС (Fundamentals); внутрішній ринок (Internal Market); конкурентоспроможність та інклюзивний розвиток (Competitiveness & Inclusive Growth); зелений порядок денний та стале з'єднання (Green Agenda & Sustainable Connectivity); ресурси, сільське господарство та політика згуртованості (Resources, Agriculture & Cohesion); зовнішні відносини (External Relations).

Таке укрупнення розділів у логічні за тематикою кластери, ймовірно, має потенціал для пришвидшення процесу переговорів, але, на нашу думку, це можливо лише за умови, що переважна більшість необхідних реформ буде реалізована до відкриття конкретного кластера. Для того, щоб їх ефективно розробляти, формулювати та впроваджувати, країна-кандидат повинна мати високий рівень аналітичної та технічної підготовки, інституційної спроможності, політичної та технічної синергії усіх гілок влади. Також держава-кандидат має напрацювати ефективну пріоритезацію реформ та визначити рівень необхідних ресурсів для їх впровадження. Так, у травні 2025 року Міністерство юстиції України запустило процес

розробки Національної програми адаптації законодавства до права ЄС [455].

Відповідно за умови виконання вказаних передумов, визначена структура переговорного процесу дозволяє закрити кластер, який складається з кількох розділів aquis, досить швидко. Винятком є перший кластер фундаментальних питань, який залишатиметься у центрі переговорів про вступ від початку переговорів до їх завершення. Тому прогрес у межах цього кластера визначатиме загальний темп переговорів і буде враховуватися під час прийняття рішення про відкриття або закриття нових кластерів. Варто зазначити, що для України рішення про початок переговорів було прийнято ще у червні 2024 року [116];

4) передбачуваність та обумовленість. Держави-члени ЄС, як і країни-кандидати, очікують чіткий передбачуваний перелік вимог ЄС до країн-кандидатів, і відповідно конкретні позитивні наслідки досягнутого прогресу або негативні наслідки, пов'язані з його відсутністю [376]. Відповідно Європейська комісія використовує щорічний пакет розширення як інструмент перевірки прогресу або його відсутності [60]. Методологією визначено позитивну обумовленість. Тобто достатнє виконання означених пріоритетів таким чином, щоб це призводило до тіснішої інтеграції країни з ЄС або до своєрідного «поетапного впровадження» його окремих політик; забезпечувало доступ до збільшення фінансування та інвестицій з IPA [211] на основі результатів співпраці з міжнародними фінансовими установами.

У свою чергу, серйозний та тривалий застій у реформах або відступ від них може призвести до появи механізмів негативної обумовленості, що передбачають заморожування або призупинення переговорів у певних сферах, повторне відкриття вже закритих розділів, а також коригування обсягу та інтенсивності фінансування ЄС у бік зменшення.

Методологія розширення 2020 року, з одного боку, стимулює до більш сильного політичного керівництва країни-кандидата задля ведення ефективних переговорів. Водночас вона посилила негативну обумовленість для країн-кандидатів та ще більше активізувала «практичний» підхід

держав-членів до переговорів про вступ. Внаслідок цього країни-кандидати, зокрема і Україна, які розпочинають переговорний процес з ЄС, мають здійснити відповідні кореляційні заходи в межах своїх переговорних інституційних структур та процедур. Так, помітною є увага до політичної рішучості країни-кандидата, яка повинна мати всі необхідні спроможності технічного, інституційного характеру для ефективного ведення переговорів. Також політизація процесу приєднання підтверджується поглибленням визначення основоположних принципів (у межах першого кластеру), де передбачаються не лише такі «традиційні» сфери, як верховенство права, зокрема судова реформа, боротьба з корупцією та організованою злочинністю, гарантування основних прав та зміцнення демократичних інституцій (розділи 23 та 24), але й включено реформу державного управління та економічні критерії. Для всіх цих сфер, інтегрованих у кластер фундаментальних питань, переговори триватимуть протягом усього процесу, а їхній загальний прогрес буде залежати від виконання різних контрольних показників.

До 2020 року логіка переговорного процесу будувалась на почергових перемовинах за кожним розділом aquis. Для України, як і інших держав-кандидатів, ця процедура побудована через переговори за кластерами. Відповідно вони можуть бути розпочаті лише тоді, коли будуть виконані всі умови відкриття для всіх відповідних розділів переговорів у межах цього кластера. Такі обставини, очевидно, будуть впливати на країну-кандидата, яка веде переговори, щоб пришвидшувати реформи за розділами і відповідно кластерами.

На відміну від попередніх розширень, сучасний процес перемовин про вступ до ЄС має набагато сильнішу та детально розроблену негативну обумовленість, яка може у спрощеному порядку призвести до їх тимчасового призупинення. На відміну від попередніх етапів розширення, коли, по суті, більшість переговорів країнами, що приєднувались, де-факто проводилися з Європейською комісією (а держави-члени здебільшого

надавали свою згоду), наразі ж держави-члени мають набагато більш «активну» позицію в переговорах. Очевидно, це робить перемовини набагато вразливішими до політичного тиску з боку однієї або кількох держав-членів і, як наслідок, значно менш передбачуваними.

Аналізуючи саму процедуру переговорів, варто зазначити, що до їх початку про вступ до ЄС держави-члени зазвичай укладають міжнародну угоду з третьою країною, яка спрямована на її підтримку в наближенні законодавства, політики та адміністративних практик до принципів і стандартів ЄС. Спільними характеристиками цих угод, які називаються угодами про асоціацію для країн-кандидатів Центральної та Східної Європи, угодами про стабілізацію та асоціацію для країн Південно-Східного регіону та угодами про асоціацію для країн Східної Європи, є те, що вони забезпечують привілейований торговельний доступ країн-кандидатів до єдиного європейського ринку. Такі домовленості іноді супроводжуються рамками для тіснішої співпраці в деяких інших секторах, таких як: спрощення візового режиму та, зрештою, лібералізація, а також допомога, спрямована на покращення адміністративного потенціалу відповідних країн.

Також існує ще один компонент співпраці між державами-членами ЄС та потенційною країною-кандидатом, який зазвичай встановлюється вже на ранній стадії процесу вступу до ЄС та задовго до початку переговорів про вступ. Він стосується фінансування та технічної допомоги. Таке фінансування надається країнам-претендентам з метою сприяння тим, хто відповідає стандартам, що вимагаються для членства у ЄС. Ця допомога перед вступом надається через різноманітні інструменти, такі як: Phare, ISPA, Sapard та CARDS. З 2006 року фінансування надається через різні покоління фондів IPA для країн-кандидатів на вступ до ЄС із Західних Балкан та Туреччини, а також фонди ENI для східноєвропейських партнерів. У разі надзвичайних макроекономічних дисбалансів ці країни також мають право на отримання коштів макроекономічної допомоги, що надаються

державами-членами ЄС.

Відповідно третім компонентом процесу розширення є обумовленість. Вона стосується умов, які країна-кандидат повинна виконати, щоб претендувати на членство в ЄС. Умовність розширення значно змінилася протягом десятиліть, і ці коригування стали найглибшими з кінця холодної війни. Тоді ЄС опинився в ситуації перспективного розширення за участю великої кількості країн Східної Європи. Це були держави, які донедавна мали зовсім іншу політичну структуру та економічну систему, ніж вже наявні члени ЄС. Саме в цьому контексті держави-члени ЄС вирішили повернутися до питання обумовленості, одночасно розпочавши будувати нову політику розширення, що нещодавно почала працювати також і щодо вступу України в ЄС.

Процедура переговорного процесу Європейського Союзу має чітку структуру. Так, основою переговорів виступають умови, за яких держава-кандидат буде прийнята до складу Євросоюзу, і зосереджується на імплементації у внутрішнє законодавство держави правових актів ЄС (acquis). Їхня основна мета полягає в тому, що держава-кандидат повинна виконувати умови членства, які більш відомі як Копенгагенські критерії (про які мова йшла в попередніх підрозділах цього дослідження) [164].

Законодавчою базою під час проведення переговорів слугує ст. 218 ДФЄС [77]. Так, у цьому Договорі наведена така процедура проведення перемовин: Рада ЄС – відповідальна за проведення переговорів. Вона ініціює початок переговорного процесу, ухвалює директиви, які були укладені під час нього, санкціонує підписання договорів.

Європейська комісія, або в окремих випадках Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, надає рекомендації Раді ЄС, яка приймає рішення щодо початку переговорного процесу.

Рада ЄС може надсилати кожну окрему директиву, щодо якої ведуться перемовини, у спеціальний комітет, який від імені держав-членів ЄС перевіряє впровадження окремих директив у законодавство держави-

кандидата на вступ до ЄС.

У загальному процедура вступу до ЄС складається з трьох етапів:

1. Отримання державою статусу кандидата на вступ до ЄС.

2. Перехід до офіційних переговорів про членство. Ця процедура включає адаптацію внутрішнього законодавства до acquis ЄС, а також впровадження судових, адміністративних, економічних та інших реформ, які необхідно імплементувати в державі-кандидаті, для виконання Копенгагенських критеріїв.

3. Після того, як переговори будуть завершені, держава може вступити до ЄС [139].

Також варто зазначити, що перемовини про членство з державою-кандидатом розпочинаються після одностайної згоди всіх держав-членів ЄС, яка висвітлюється в офіційному документі Ради Європейського Союзу. Вони відбуваються на різноманітних міжурядових конференціях між урядами держав-членів Євросоюзу та державою-кандидатом [165].

Перша міжурядова конференція – важливий політичний крок, який означає офіційний початок переговорного процесу. Вона має урочистий характер, на якій представники держав-членів ЄС та держави-кандидата висловлюються стосовно своїх очікувань щодо майбутніх переговорів. До складу делегації від ЄС входять представники Ради ЄС та Європейської комісії, а очолює делегацію міністр закордонних справ, який на момент конференції головує в Раді ЄС; Комісар ЄС відповідальний за політику розширення. Від імені держави-кандидата до складу делегації входять прем’єр-міністр, міністр закордонних справ та особа, яка відповідальна за проведення переговорів (призначається державою).

Отже, перша міжурядова конференція щодо вступу країни-кандидата до ЄС є офіційним початком таких переговорів. На ній ЄС представляє так звані Рамкові умови переговорів про вступ країни-кандидата до ЄС.

Двосторонні конференції проводяться двічі на рік: один раз на рік на рівні міністрів та один раз на рівні заступника голови делегації [28].

Переговори по кожній главі acquis ЄС складаються з таких елементів:

1. Перевірка – Європейська комісія проводить детальний аналіз разом з державою-кандидатом щодо кожної глави та кластера acquis ЄС. Під час цього процесу Європейська комісія та країна-кандидат аналізують законодавство останньої в кожній галузі acquis (на сьогодні це 35 сфер, які називаються «розділами»). Головною метою цього процесу є визначення того, де, чому та як національне законодавство потрібно адаптувати до права ЄС. Єврокомісія звітує Раді про скринінг кожного розділу та може запропонувати початок переговорів або умови, які мають бути виконані – так звані контрольні показники – до початку переговорів.

Цей аналіз проводиться, щоб перевірити, наскільки держава підготовлена до вступу до Союзу. За результатами перевірки готується звіт, який надається державам-членам. Він складається з трьох основних частин:

1) зміст глави – у цій частині наводиться короткий огляд acquis ЄС, а також основні законодавчі акти, які потребують узгодження з внутрішнім законодавством;

2) узгодження з внутрішнім законодавством та спроможність держави до її впровадження – ця частина формується на основі інформації, яку Європейська комісія отримала від держави-кандидата під час проведення перевірки. Найбільш важлива складова цього звіту присвячена узгодженню з внутрішнім законодавством. Також Єврокомісія може вимагати будь-яку іншу додаткову інформацію, зокрема й від громадського сектора;

3) оцінка рівня узгодженості з внутрішнім законодавством та оцінка спроможності держави до її впровадження – найважливіша частина, адже в цій складовій звіту Європейська комісія оцінює спроможність державних органів до наближення внутрішнього законодавства з acquis. Крім того, саме тут Комісія надає рекомендації державі-кандидату щодо необхідних додаткових кроків по кожній главі.

Крім того, Єврокомісія надає рекомендацію щодо того, чи варто

починати переговори стосовно наступного кластера чи глави з державою-кандидатом, чи надати ще час для імплементації положень acquis ЄС. Власне, від цього звіту і залежить тривалість переговорів. Як тільки Європейська комісія надає задовільну оцінку щодо впровадження acquis, звіт з позитивною оцінкою передається на розгляд Раді ЄС. На основі висновків щодо цього документа розпочинаються перемовини стосовно глави з державою-кандидатом.

Крім того, оновлена методологія визначає особливості виконання умов «відкриття контрольних показників». На відміну від великих переговорів про розширення на Схід, де країна-кандидат безпосередньо переходила до стадії переговорів після скринінгу, новий етап де-факто було запроваджено в процесі переговорів з Хорватією та Туреччиною, а пізніше – із Сербією та Чорногорією. На цьому етапі країна-кандидат повинна виконати певні контрольні показники, які називаються «відкриттям контрольних показників» і які сформульовані як передумова для відкриття переговорного розділу. «Відкриття контрольних показників» не встановлюються для всіх переговорних розділів, а лише для тих, які вважаються найбільш важливими для конкретної країни-кандидата.

2. Переговорні позиції – перед початком переговорного процесу держава-кандидат представляє свою переговорну позицію, а лідери ЄС мають прийняти її. Отже, після того, як виконано «відкриття контрольних показників» для всіх переговорних розділів у рамках тематичного кластера, країні-кандидату пропонується представити свої переговорні позиції щодо всіх розділів, що входять саме до цього кластера. Відповідь ЄС (проєкт спільної позиції) готується Європейською комісією, але має бути схвалена Радою. «Критичні показники закриття» є невід'ємною частиною спільної позиції ЄС [122]. Метою перемовин відповідно є досягнення домовленостей щодо точних умов членства, включаючи виключення з acquis. Відповідно можна виділити два типи можливих виключень:

1) перехідний період, який є найпоширенішим. Він дозволяє

тимчасове виключення країни-кандидата з acquis. Такі приклади трапляються в Договорах про членство Польщі, Угорщини та інших країн;

2) постійне виключення з acquis. Таке виключення не застосовувалось під час останнього розширення, за винятком деяких незначних технічних деталей.

Тут варто відзначити, на нашу думку, що незастосування другої умови виключення з acquis на постійній основі очевидно показало негативні наслідки і в частині виконання умов членства країнами, що приєднались у межах останніх розширень; і складністю самого правопорядку ЄС, де для нормального функціонування вільного руху осіб, товарів, послуг, капіталів, спільне наближене законодавство відіграє надважливу роль.

Процес переговорів зазвичай триває кілька років і завершується, коли країна-кандидат та ЄС досягають домовленостей щодо всіх «розділів».

Необхідно також зауважити, що для більшості кластерів ЄС встановлює контрольні показники, виконання яких передбачає закриття кластеру. Глави 23 та 24 відкриваються на основі розробленого плану дій, який містить проміжні контрольні показники. Вони повинні бути виконані. Тривалість переговорів також залежить від швидкості та якості реформ, які передбачають узгодження із законодавством Євросоюзу. Крім того, на перших етапах не розглядаються глави 34 та 35. Їх розгляд виноситься на етапі, який передує завершенню перемовин. Переговорні позиції готуються по кожному розділу окремо державою-кандидатом та Євросоюзом, які ґрунтуються на звіті Європейської комісії, та обговорюються на спеціально створеній платформі щодо кожної окремої глави права ЄС.

З метою пришвидшення та допомоги державам у здійсненні реформ, які необхідні безпосередньо для приєднання, ЄС розробляє спеціальну стратегію перед початком переговорів. Так, у рамках цих стратегій надається допомога для держави-кандидата, яка може бути як у вигляді консультування з відповідальними органами, так і у формі фінансування [173]. Інструмент допомоги перед вступом (IPA) є засобом, за

допомогою якого ЄС підтримує реформи в регіоні розширення з фінансовою та технічною допомогою з 2007 року. Фонди IPA нарощують потенціал країн-бенефіціарів протягом усього переговорного процесу, що слугує основою до прогресивних та позитивних подій у регіоні [211]. Перший інструмент IPA мав бюджет у розмірі 11,5 млрд євро. А вже у рамках багаторічного бюджетного періоду протягом 2021–2027 роки на інструмент IPA III було виділено14,2 млрд євро. Поточними бенефіціарами є Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія, Туреччина. Допомога також надається через багатонаціональні та/або регіональні програми.

Повертаючись до процедури переговорів, варто зазначити, що вона завершується закриттям глав та кластерів – жоден кластер не вважається закритий, допоки уряд кожної держави-члена альянсу не буде задоволений досягнутим прогресом держави-кандидата, оскільки перемовини остаточно завершуються після закриття кожного з 35 розділів та 6 кластерів. Відповідно в цьому випадку ми можемо констатувати про потенційні ускладнення переговорного процесу з Україною, де вже сьогодні на рівні офіційних заяв частини країн-членів ЄС звучать застереження щодо небажання визнавати прогрес України за різними кластерами і показниками.

Після закриття всіх кластерів Європейська комісія складає спеціальний звіт, у якому оцінює готовність держави-кандидата взяти на себе зобов’язання щодо членства у ЄС. Також у звіті наводиться рекомендація щодо завершення переговорів. Цей звіт направляється до Ради ЄС, яка підтверджує рішення та призначає заключну міжурядову конференцію, на якій буде підписано договір про приєднання. Крім того, Рада ЄС офіційно призначає дату, коли держава-кандидат стане повноправним членом ЄС. Ця дата формується відповідно до завершення перехідних періодів.

Наступним етапом після перемовин вже будуть питання щодо напрацювання договору про приєднання. Цим документом визначається

порядок та отримання повноправного членства у Євросоюзі державою-кандидатом. У цьому договорі зазначаються умови членства, визначаються всі перехідні домовленості та кінцеві терміни тощо [139].

На завершальному етапі, коли узгоджено всі політичні складові договору, а ключові інституції ЄС надали задовільні висновки та підтвердили свою готовність до розширення, настає час остаточного затвердження перехідних періодів. Вони приймаються на завершальному етапі перемовин і визначають правила, які можуть бути запроваджені поступово з метою адаптації держави-кандидата [169]. Після цього договір направляється до Європейського парламенту для отримання згоди. Потім він вноситься до Ради ЄС, де його мають одностайно ухвалити. Після цього всі держави-члени ЄС підписують його, а держава-кандидат отримує статус «держави, що приєднується», починається процес ратифікації між сторонами договору, відповідно до прийнятих у державах конституційних норм. Деякі держави (крім Греції, Іспанії, Португалії, Кіпру, Болгарії та Румунії) можуть винести питання ратифікації договору про приєднання на референдум. Здебільшого для ратифікації договору серед держав-членів ЄС достатньо голосування в національному парламенті, проте у Бельгії, наприклад, договір такого типу має пройти процедуру ратифікації також серед Сенату та Палати представників.

Варто також зазначити, що в період між підписанням та ратифікацією договору держава, що приєднується, користується спеціальними умовами. Так, країна проводить консультації щодо законодавства ЄС. Крім того, держава отримує право коментувати нові законодавчі положення, що розробляє ЄС.

Крім того, держава отримує «статус активного спостерігача» в інституціях та агентствах ЄС, де вона може висловлювати свою думку стосовно певного положення, але не має права голосувати [232].

Окремі автори зазначають, що вступ до ЄС насправді є питанням лише адаптації [253]. Ініціатива щодо вступу завжди виходить від країни-

кандидата, а не від ЄС. Тому значну частину процесу, який називають «переговорами», як зазначають деякі автори (Я. Поточнік, Ф. Черне, Е. Єравек тощо), доречніше було б назвати «адаптацією» країн-кандидатів до acquis [286, p. 45]. З одного боку, така позиція є досить логічною, враховуючи, що країна-кандидат приєднується до «об'єднання держав» з усталеними правилами гри, які є результатом компромісів, досягнутих у минулому між ними. І предметом переговорів можуть бути лише винятки з цих правил у формі перехідних періодів. Однак варто констатувати, що умовна «перебудова» правопорядку країни-кандидата відбувається не лише на формальному рівні узгодження національного законодавства до законодавства ЄС, а потребує змін також економічна система, і, власне, політична система з погляду побудови інституційного розгалуженого механізму, що якісно функціонуватиме як з інституціями ЄС, так і з іншими країнами-членами. Більшість переговорів про вступ проводиться у межах самої країни-кандидата. Лише невелика частина процесу перемовини про вступ до ЄС проводиться через переговори між країною-кандидатом, з одного боку, державами-членами та інституціями ЄС, з іншого. Такі перемовини де-факто відбуваються всередині країни-кандидата, через обговорення між різними зацікавленими сторонами під час підготовки переговорних позицій. Слід також зауважити, що вступ країни-кандидата до ЄС та узгодження її законодавства із acquis пов'язане із істотними коригуваннями та змінами внутрішньої політики, зі створенням нових інституційних та громадянських структур, а також зі збільшенням бюджетних витрат. Як наслідок, вступ до ЄС часто пов'язаний зі складними внутрішньополітичними дискусіями щодо фіскальних пріоритетів країни. Крім того, узгодження з acquis часто пов'язане з додатковими витратами для окремих економічних агентів у країні, і саме уряд у переговорах з ними визначає свою переговорну позицію щодо вступу до ЄС у такій сфері. Тому, на наше переконання, важливим чинником є загальногромадянська просвіта населення країни, налагоджений діалог із суб'єктами господарювання з

погляду цінностей ЄС, особливостей співіснування в межах спільноти, економічних наслідків вступу до ЄС, розвінчування міфів, що, очевидно, ширитимуться про негативні наслідки приєднання.

Ще однієї особливістю переговорного процесу можна назвати те, що, по суті, перемовини про вступ до ЄС у дійсності ведуться з державами-членами, а з Єврокомісією лише формально. Європейська комісія, зважаючи на специфіку своєї інституційної будови та покладених на неї повноважень, веде переговори від імені держав-членів, а тому відіграє роль певного посередника в переговорах. На практиці це означає, що країна-кандидат має набагато більше шансів на успіх своєї переговорної позиції, якщо вона зможе переконати Європейську комісію на професійному рівні [376].

Отож процес переговорів про вступ до ЄС можна визнати багатовимірним, що включає щонайменше два чинники – політичний (внутрішній та зовнішній) і технічний. Зовнішній політичний вимір, як показує практика євроінтеграції країн Західних Балкан, пов’язаний зі зниженням інтересу окремих країн-членів ЄС до подальшого розширення (так звана, «втома від розширення»). Щодо внутрішнього політичного виміру, то він стосується ефективного діалогу з активною економічною спільнотою та громадянським суспільством, що буде підтримувати відповідне інституційне реформування, а також правову адаптацію. У цьому контексті важливо відзначити підняття рівня зацікавленості громадянського суспільства в питаннях просування країни до членства з ЄС.

Крім того, процес переговорів має вагомий технічний вимір, оскільки вимагає значного досвіду з боку країни-кандидата як для підготовки її переговорних позицій, так і для ефективного представлення та аргументації цих позицій у переговорах з державами-членами ЄС.

Підсумовуючи, необхідно вказати, що важливою передумовою успішних внутрішніх політичних та технічних процесів мають стати фахівці, відповідальні за певний розділ acquis communautaire, оскільки слабкі сторони національного законодавства можуть стати помітними ще

під час процесу скринінгу, тобто на досить ранній стадії переговорів. Іншими факторами, які відіграють важливу роль для успішних перемовин щодо вступу країни-кандидата до ЄС, є широкий політичний консенсус, громадянська підтримка та налагоджений контакт з бізнес-спільнотою щодо інтеграції країни до ЄС. Саме ці чинники дозволяють переговорному процесу пройти ефективно та безперешкодно. Крім того, зважаючи на зовнішній політичній вимір, країна-кандидат має напрацьовувати протягом усього етапу переговорів такі зовнішньополітичні заходи з країнами-членами ЄС, що дозволять провадити безперешкодно перемовини та здобути одностайність у прийнятті рішень щодо переходу до наступних кластерів. Такими діями має бути робота не лише з політичною владою країни, але й із самим населенням кожної із держав-членів, де будуть пояснювати особливості України, її значення для ЄС в цілому та конкретної країни-члена, позитивні зміни та практики, що будуть слідувати за Україною у ЄС.

На нашу думку, важливим фактором, що впливає на швидкість та здатність країни-кандидата виконати вимоги ЄС та узгодити національне законодавство із законодавством ЄС, є не лише добре організована, ефективна інституційна система, але й менш відчутні елементи, такі як: адміністративна культура, інституційна стабільність, політична культура, реактивність громадянського суспільства. У зв’язку із викладеними, на нашу думку, варто виділити такі передумови для ефективного просування перемовин щодо вступу до ЄС:

а) ефективна інституційна система;

б) ефективна система щодо координації реформ;

в) ефективна законодавча система.

Ефективна інституційна система для забезпечення вступу до Європейського Союзу повинна включати стратегічні та координуючі органи, які здатні управляти всіма етапами процесу: від стратегічного планування до впровадження й моніторингу реформ. Ці структури мають

забезпечувати розробку необхідного законодавства, а також мати повноваження ініціювати його зміну в разі потреби. Вони несуть відповідальність за контроль над допустимістю витрат, проведення результативних переговорів з ЄС і національними партнерами для узгодження стратегічних інтересів, а також за інформаційну роботу з установами і громадянським суспільством. Отже, такі інституції повинні здійснювати координацію всього процесу інтеграції, гарантуючи виконання реформ та підтримуючи конструктивний діалог з усіма зацікавленими сторонами для досягнення успішного вступу до ЄС. Більш детально роль інституційної системи ми проаналізуємо в наступному підрозділі дослідження, однак зараз варто зазначити, що така інституційна система має бути збалансована. Вона має бути представлена керівними органами, які відповідають за програмування, управління та впровадження реформ; виконавчими органами, відповідальними за реалізацію різних компонентів реформ; органами аудиту, відповідальний за аудит систем реалізації реформ та використання фінансування ЄС та національного бюджету, спрямованого на реформи; установою, відповідальною за фінансове управління та отримання коштів від ЄС (зазвичай це Міністерство фінансів); установами, відповідальними за оцінку ефективності та результативності реформ (важливо, що цю функцію можуть також виконувати неурядові громадські організації, наукові установи, спеціально створені агенції тощо).

Ефективна система щодо координації реформ має вирішальне значення для забезпечення того, щоб компоненти програмування, впровадження, моніторингу та оцінки реформ були взаємопов’язані та здатні надавати інформацію, яка сприятиме пришвидшенню та результативності запроваджуваних політик. Належна координація забезпечується окремими державами-членами шляхом відповідного законодавства, створення спеціальних установ для вирішення управлінських питань та відповідних процедур. Через зростаючий тиск Європейської комісії щодо використання територіальних інструментів,

спрямованих на функціональні територіальні суб'єкти (субрегіональні, регіональні, сільські та інші), організації та структури, що представляють ці райони, також повинні бути включені до координації. Крім того, у межах цієї системи має забезпечуватись постійний діалог з громадянським суспільством, що також має бути зацікавлене у просуванні євроінтеграційних реформ і контролі за їх реалізацією.

Ефективна законодавча система передбачає запровадження національних механізмів з імплементації особливого вторинного законодавства ЄС залежно від його виду. Ми вже зазначали в попередніх підрозділах, що залежно від того, який акт приймає ЄС (або регламент, або директиву тощо), країна-член або ж країна-кандидат можуть мати різні наслідки для національних правових систем. Важливо в цьому контексті, щоб національний правопорядок визначив місце європейських актів у системі внутрішнього законодавства та розробив чіткі та прозорі процедури реагування та впровадження актів ЄС. Також важливою залишається якість тих нормативних актів, що приймаються нині на виконання вимог Угоди про асоціацію з ЄС та вимог для відкриття переговорів за першим кластером. Подекуди національні акти мають настільки складну та непродуману структуру і зміст, що їх прийняття формально наближає країну до вимог ЄС, але такі норми є незастосовними. Більш детально про це мова йтиме в наступних підрозділах нашого дослідження.

Для уточнення певних положень регламентів Європейська комісія готує імплементаційні акти та рекомендації, які формально не мають юридичної сили. Вони виконують важливу функцію в роз'ясненні та забезпеченні керівництва щодо впровадження принципів політики згуртованості, а також у чіткому формулюванні конкретних положень регламентів.

Це означає, що теоретично немає потреби приймати національне законодавство для реалізації політики згуртованості ЄС, але на практиці держави-члени ЄС схильні імплементовувати правові акти або національні

рекомендації для різних груп бенефіціарів та стосовно різних процесів. Також необхідним є створення системи моніторингу дотримання національних правових норм та за необхідності – вжиття належних законодавчих заходів для забезпечення ефективного впровадження реформ.

Підсумовуючи, варто сказати, що запропоновані нами заходи можуть допомогти пришвидшити процес вступу України до Європейського Союзу та забезпечити фактичний початок переговорів. Окремі країни чекають цього моменту десятиліттями (до прикладу, Туреччина). Насправді початок переговорів є однією з найскладніших частин процесу для політичного управління, оскільки це момент, коли починають усвідомлюватися реалії розширення ЄС як з погляду готовності країни-кандидата, так і самого ЄС. Політичні класи, бізнес-спільнота та громадянське суспільство починають розуміти, що таке вступ до ЄС. Це може призвести до протистоянь та маніпуляцій, що затягуватимуть ці процеси. Однак ми переконані, що надто швидкі темпи вступного процесу не будуть корисними ні для процедури переговорів, ні для вступу до ЄС у цілому. Відповідні умови можуть виглядати нешкідливими та бажаними на перший погляд, але вони містять суворі вимоги, які вимагають непопулярних заходів, що, очевидно, будуть негативно сприйняті як ззовні в ЄС, так і внутрішньо в Україні.

Очевидно, що поява нових країн-кандидатів на східному боці континенту лише загострила потребу в посиленні політики розширення ЄС та стимулюванні внутрішніх реформ, водночас даючи ЄС час адаптувати свою інституційну базу для розширеного членства.

У зв’язку з цим, лідери Європейського Союзу та його країн-членів неодноразово підкреслювали важливість використання цього переломного моменту для посилення безпеки в Європі та підготовки Союзу до наступного етапу розширення [252]. Оновлена процедура переговорів наразі залишається єдиною загальною пропозицією, яка прокладає шлях для вступу нових членів паралельно з внутрішніми реформами, спрямованими на зміцнення інституційної бази та безперебійне функціонування ЄС.

Європейський Союз повинен зважено підходити до питання швидкого розширення, щоб країни-кандидати мали змогу пройти переговорний процес, заснований на реальних досягненнях та об'єктивному аналізі їхньої готовності. У разі виникнення застою або регресу передбачено застосування відповідних заходів, зокрема можливість відкату в інтеграційному процесі.

2.3. Правові механізми інституційного забезпечення переговорного процесу України та ЄС

Функціонування ЄС – це, в першу чергу, історія його розширення, як географічне, так і політичне, економічне, ціннісне, а також розширення впливу у межах Європи та світу. Очевидно, що всі процедури розширення в будь-яких виявах безпосередньо реалізуються належно сформованим інституційним механізмом, що об'єднує діяльність інституцій ЄС, його країн-членів та країн-кандидатів, у зв'язку із чим у контексті нашого дослідження важливим є опрацювання інституційного досвіду переговорного процесу з метою напрацювання рекомендацій для України щодо швидкого та ефективного проходження переговорного процесу.

Інституційна побудова переговорного процесу вступу до ЄС є глибоким багаторівневим механізмом, у якому відбувається складна взаємодія між наднаціональними інституціями та міжурядовими органами держав-членів. Фундаментальною правовою основою цього процесу є ст. 49 ДЄС, яка разом зі ст. 2 ДЄС визначає не лише географічні, але й ціннісні критерії членства, делегуючи процедурні аспекти ключовим інституціям ЄС. Проте формально-юридичні рамки доповнюються Копенгагенськими критеріями 1993 року (політичними, економічними та інституційними) та Мадридським критерієм 1995 року щодо адміністративної спроможності, які формують матрицю оцінювання країн-кандидатів. Центральну політичну роль у цьому механізмі на рівні ЄС відіграє Європейська рада,

яка на основі консенсусу ухвалює стратегічні рішення про надання статусу кандидата та відкриття переговорів. Безпосереднє оперативне управління переговорним процесом покладено на Раду Європейського Союзу (зокрема, у форматі Ради із загальних питань), яка затверджує індивідуальну переговорну рамку та ухвалює рішення щодо відкриття і закриття кожного окремого переговорного етапу на основі принципу одностайності. Технічна міжурядова робота здійснюється на рівні Комітету постійних представників та спеціалізованої Робочої групи з питань розширення. Як зазначає К. Гілліон, така конфігурація з обов'язковою одностайністю на десятках проміжних етапів свідчить про поступову «повзучу націоналізацію» політики розширення ЄС, за якої держави-члени інституційно закріпили за собою жорсткий міжурядовий контроль над кожним кроком інтеграції, що суттєво політизує процес і робить його вразливим до національних вето окремих столиць [201]. Таку думку також поділяє М. Вахудова, яка наголошує на асиметричній взаємозалежності, де ЄС як інституція володіє монополією на встановлення правил, а країни-кандидати змушені адаптуватися до них без права голосу в процесі їх формування [386, p. 122]. Однак переговорні процеси, що відбуваються зараз у межах ЄС, зокрема і щодо членства України, демонструють негативні наслідки такої «націоналізації» та можливості ветування окремими країнами на кожному з етапів переговорів, що перетворюється на політичні ігри та зловживання окремими країнами-членами.

Фактичним генератором аналітичної та нормативної бази в цій інституційній структурі на рівні ЄС виступає Європейська комісія, а саме її Генеральний директорат з питань політики сусідства та переговорів про розширення. Саме Єврокомісія здійснює скринінг, що полягає в глибинному аналітичному процесі, який складається з роз'яснювальних та двосторонніх сесій, метою яких є встановлення рівня відповідності національного законодавства країни-кандидата масиву *acquis communautaire*, який сьогодні налічує понад 100 тис. сторінок первинного та вторинного права, а

також прецедентної практики Суду ЄС. За результатами скринінгу, Комісія визначає індикатори відкриття, моніторить динаміку реформ та публікує щорічний Пакет розширення, який стає доктринальним підґрунтям для ухвалення політичних рішень Радою ЄС. У європейському академічному дискурсі цей механізм традиційно аналізується через призму концепції «європеїзації» та політики зумовленості. За визначенням Ф. Шіммельфенніга та У. Зедельмаєра, ефективність інституційного впливу ЄС на країни-кандидати прямо залежить від логіки наслідків: трансформаційний процес є успішним лише тоді, коли існує оптимальний та передбачуваний баланс між достовірністю винагороди з боку Брюсселя та політико-економічними витратами на адаптацію для національних урядів [312, p. 89]. Г. Граббе також наголошує на трансформативній силі Європи, яка досягає максимуму саме на етапі інтенсивних переговорів, коли Європейська комісія здійснює мікроменеджмент національних політик кандидата через систему показників [189].

Оновлена методологія розширення 2020 року базується на чотирьох фундаментальних принципах – посилення довіри, сильніше політичне управління, більша динамічність процесу та його об’єктивна передбачуваность. Д. Коченов пояснює архітектурну зміну процесу переговорів тим, що ЄС виніс суворий урок із проблеми «відкату демократії» всередині самого ЄС (зокрема, в Угорщині та Польщі), тому інституції намагаються унеможливити імпорт авторитарних тенденцій шляхом жорсткішого превентивного контролю за верховенством права ще на етапі кандидатства [228, p. 202].

Критичною особливістю інституційної системи після 2020 року є формальне запровадження принципу оборотності та безпрецедентне посилення негативної зумовленості. Якщо Європейська комісія у своїх звітах або будь-яка з держав-членів фіксують серйозну стагнацію чи свідомий відкат у проведенні демократичних реформ, переговорна рамка передбачає жорсткі санкційні механізми. Переговори можуть бути

призупинені в окремих кластерах або загалом, раніше закриті розділи можуть бути відкриті знову для перегляду, а інтенсивність фінансової підтримки, зокрема доступ до фондів Інструменту передвступної допомоги, може бути суттєво скорочена або повністю заморожена. Водночас посилене «політичне управління» підвищило статус Міжурядових конференцій, перетворивши їх із суто техніко-юридичних заходів на інституційні майданчики для стратегічного діалогу на найвищому рівні між міністрами країн ЄС та керівництвом країни-кандидата. Аналітики європейської інтеграції підкреслюють, що хоча нова методологія мала на меті розблокувати стагнацію процесу, зберігаючи суворий контроль, сама по собі вона залишається вразливою до політичної кон'юнктури. На думку авторів, існує необхідність подальшої інституційної еволюції у бік моделі «поетапного приєднання», яка б інституційно дозволяла країнам-кандидатам інтегруватися до Єдиного ринку та поступово отримувати право дорадчого голосу в окремих інституціях ЄС у міру виконання критеріїв ще до моменту набуття ними повноправного членства [106].

Завершальним етапом інституційного циклу легітимізації розширення є залучення Європейського парламенту. Історично цей орган не брав безпосередньої участі у технічних раундах переговорів і традиційно розглядався як вторинний актор у процедурі прийняття міжурядових рішень. Проте після набуття чинності Лісабонським договором політична та правова вага Парламенту у сфері розширення кардинально зросла. Сьогодні він здійснює безперервний демократичний контроль через регулярні комітетські слухання, виряджання (розгортання) оцінювальних місій, затвердження фінансування передвступних інструментів та ухвалення резолюцій щодо прогресу країн-кандидатів, які хоч і не є юридично зобов'язувальними для Ради ЄС, однак формують важливий політичний тиск на Комісію. Зрештою, офіційна згода Європарламенту, яка надається абсолютною більшістю голосів його членів, є імперативною юридичною

умовою для підписання Договору про приєднання. Жодне розширення не може відбутися без схвалення Європейським парламентом.

Таким чином, сучасна інституційна система переговорного процесу на рівні ЄС остаточно еволюціонувала від суто технократичної вправи з імплементації європейських норм до комплексної, глибоко політизованої та багаторівневої процедури, де успішність правової інтеграції країни-кандидата залежить від безперервної синергії наднаціонального моніторингу Європейської комісії, жорсткого міжурядового контролю Ради ЄС та політико-демократичного контролю з боку Європейського парламенту.

Що стосується досвіду країн, які проходили переговорні процеси з ЄС, то практична реалізація переговорного процесу щодо вступу до ЄС вимагає від країн-кандидатів не лише рецепції правового масиву *acquis communautaire*, але й глибокої структурної трансформації національного державного апарату для забезпечення ефективної взаємодії з інституціями ЄС. У європейській академічній літературі така співпраця описується через концепцію «інституційної європеїзації», яка передбачає безпосередню адаптацію внутрішніх адміністративних та законодавчих структур держави до політичних і регуляторних імперативів ЄС [40]. Історичний досвід Центральної та Східної Європи демонструє, що Європейська комісія під час переговорів відігравала роль не лише зовнішнього політичного аудитора, але й безпосереднього архітектора нових інституційних дизайнів у країнах-кандидатах. Класичним прикладом такої взаємодії є досвід Польщі під час підготовки до вступу (1998–2004 роки). Для координації масштабної роботи з імплементації європейського права уряд Республіки Польща створив спеціалізований центральний орган виконавчої влади – Комітет європейської інтеграції, який став головним контрагентом для Генерального директорату Комісії з питань розширення. Водночас Європейська комісія безпосередньо взаємодіяла з польським парламентом, де було запроваджено безпрецедентну процедуру «швидкої європейської законодавчої колії».

Комісія через механізм регулярних звітів здійснювала жорсткий мікроменеджмент, вказуючи національному парламенту та профільним міністерствам на необхідність внесення точкових правок до законопроєктів ще на стадії їх розробки, що фактично трансформувало традиційний розподіл владних повноважень всередині держави на користь технократичної ефективності [189].

Еволюція політики розширення та подальше зміщення фокусу на критерії верховенства права кардинально змінили характер взаємодії між інституціями ЄС та національними органами також під час вступу Хорватії (2005–2013 роки). Усвідомивши інституційні прогалини попередніх хвиль розширення, Європейська комісія та Рада ЄС запровадили безпрецедентну систему жорстких перехідних критеріїв для відкриття та закриття найскладнішого розділу 23 «Судова влада та основоположні права». На цьому етапі інституції ЄС вийшли далеко за межі класичного дипломатичного спілкування з Міністерством закордонних справ і розпочали прямий, оперативний моніторинг діяльності конкретних правоохоронних та антикорупційних органів країни-кандидата. Зокрема, делегація Єврокомісії безпосередньо взаємодіяла з Міністерством юстиції Хорватії та новоствореним Управлінням з протидії корупції та організованій злочинності. За оцінками дослідників, саме систематичний тиск Комісії та реальна загроза блокування переговорів з боку Ради ЄС змусили хорватське політичне керівництво надати цьому органу операційну та фінансову незалежність. Це інституційне посилення з боку ЄС призвело до важливих зрушень у правоохоронній системі Хорватії, наслідком чого стали арешти високопосадовців, включно з чинним на той момент прем’єр-міністром Іво Санадером. У цьому випадку наднаціональні інституції ЄС виступили гарантом автономії національних антикорупційних органів, свідомо формуючи «захисну парасольку» від втручання місцевих політичних еліт.

Ще одним прикладом інституційної співпраці є досвід Румунії, де Європейська комісія виступила фактичним генератором створення ключового правоохоронного органу. Зважаючи на критичний рівень інституційної корупції під час переговорів, було поставлено ультимативну вимогу щодо створення автономної спеціалізованої установи, в результаті чого у 2002 році було створено Національне антикорупційне управління. Унікальність румунського прикладу полягає в тому, що формальна взаємодія між ЄС та румунськими антикорупційними органами не завершилася після підписання Договору про приєднання у 2007 році. Через збереження серйозних ризиків відкату реформ, інституції ЄС запровадили поствступний механізм співпраці та перевірки. У рамках цього механізму експерти Єврокомісії продовжували здійснювати регулярний аудит румунської судової системи та безпосередньо контактували з керівництвом і прокурорами створеного управління. За висновками європейських аналітиків, механізм поствступної співпраці перетворив Європейську комісію на своєрідного зовнішнього арбітра: будь-які спроби румунського парламенту звузити юрисдикцію Управління або політизувати процес призначення прокурорів негайно наражалися на жорстку реакцію ЄС у вигляді негативних звітів, що загрожувало обмеженням доступу країни до Шенгенської зони [317].

Подібна логіка поглибленого інституційного втручання знайшла свій розвиток також під час підготовки Болгарії до членства, де фокус Європейської комісії та суміжних наднаціональних структур змістився з лише антикорупційних органів на інституції фінансового контролю. Через масові зловживання коштами передвступних фондів, Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству ініціювало пряму оперативну співпрацю з національними правоохоронними органами. Під тиском ЄС та загрозою повного заморожування фінансування у структурі Міністерства внутрішніх справ Болгарії було створено спеціалізовану дирекцію, яка діяла за протоколами та під безпосереднім

наглядом європейських аудиторів. Як відзначає А. Дімітрова, цей прецедент продемонстрував здатність ЄС примусово змінювати інституційний дизайн та процесуальні норми країни-кандидата, штучно створюючи так звані «острови ефективності» у державному апараті, який загалом страждав від масштабної адміністративної слабкості [94].

Найбільш радикальним прикладом сучасної інституційної європеїзації, що межує з частковим делегуванням державного суверенітету, є поточний переговорний процес з країнами Західних Балкан, зокрема з Албанією. Зважаючи на глибоке укорінення організованої злочинності та клієнтелізму в албанській судовій системі, Європейський Союз у 2016 році обумовив подальший рух країни до членства безпрецедентною вимогою, що полягала в тотальному очищенні всього суддівського та прокурорського корпусу. Для реалізації та контролю цього завдання було створено Міжнародну моніторингову операцію під егідою Європейської комісії та за безпосередньої участі експертів з країн-членів ЄС та США. Експерти цієї місії отримали прямі конституційні повноваження наглядати за діяльністю національної Незалежної кваліфікаційної комісії та Апеляційної палати, маючи безперешкодний доступ до конфіденційних фінансових і професійних документів суддів, а також право оскаржувати рішення національних органів. Так, А. Ходжай характеризує цей механізм як екстремальну форму політики зумовленості, за якої наднаціональні актори фактично інтегруються в суверенну гілку влади та виконують квазіконституційні функції всередині країни-кандидата, щоб зруйнувати стійкі корупційні мережі до моменту набуття нею повноправного членства [209].

Аналогічна, хоч і дещо інша за формою, модель прямої взаємодії реалізується у Чорногорії та Сербії, які перебувають у переговорному процесі найдовше з усіх поточних кандидатів. У рамках застосування принципу проміжних показників для розділів 23 та 24 Європейська комісія стала ініціаторкою створення нових національних органів. У Чорногорії за

вимогою та методологічною підтримкою європейських інституцій було створено Агентство з питань запобігання корупції та Спеціальну державну прокуратуру, структурно змодельовану за зразком успішного хорватського інституційного механізму. Проте в цьому регіоні інституції ЄС зіткнулися з феноменом «стабілократії», коли місцеві політичні еліти майстерно імітують реформи, створюючи фасади європейських органів без надання їм реальної операційної незалежності. У відповідь на це Європейська комісія була змушена еволюціонувати від макрорівневого політичного діалогу до жорсткого мікроменеджменту, направляючи до цих органів європейських радників через механізм TAIEX та жорстко прив'язуючи висновки своїх щорічних звітів до кількості реальних обвинувальних вироків щодо посадовців найвищого рівня [33].

Новітній етап політики розширення, що охоплює країни Східного партнерства – Україну та Молдову, – вивів взаємодію інституцій ЄС із національними органами на безпрецедентний рівень безпосередньої участі у формуванні їхнього кадрового складу. В обох державах рішення Ради ЄС щодо відкриття переговорних кластерів було жорстко обумовлено завершенням реформи системи правосуддя. У випадку Молдови це продемонстровано створенням спеціальної Комісії з преветтингу, яка перевіряє фінансову та етичну доброчесність кандидатів до Вищої ради магістратури та Вищої ради прокурорів. Показово, що половина членів цієї Комісії призначається парламентом безпосередньо за рекомендаціями міжнародних партнерів розвитку, де делегація ЄС відіграє ключову роль. В Україні інституції ЄС, тісно координуючи свої дії з Венеційською комісією Ради Європи, імплементували гібридну модель: створення Дорадчої групи експертів для відбору суддів Конституційного Суду, а також Етичної ради для перевірки членів Вищої ради правосуддя.

У цих конкурсних комісіях міжнародні експерти, делеговані також структурами ЄС, наділені правом вирішального голосу (переважного права голосу в разі рівного розподілу), що фактично нівелює можливість

національних політичних еліт одноосібно призначати лояльних суддів. На думку європейських аналітиків, така інституційна інновація, де наднаціональні представники інтегруються безпосередньо в суверенні органи кадрового відбору, є відповіддю ЄС на досвід відкатів реформ у попередніх хвилях розширення. Це яскраво свідчить про доктринальний перехід ЄС від політики «м'якого заохочення» до інструментів «прямого запобіжного контролю» в умовах геополітичної турбулентності, перетворюючи Європейську комісію з аудитора на умовного співзасновника національних інституцій влади [105].

У зв'язку із цим, варто констатувати, що переговорний процес з ЄС не є суто зовнішньополітичним актом, а є глибоким інституційним проникненням, за якого наднаціональні органи формують, контролюють та захищають цільові державні інституції в країні-кандидаті, перетворюючи їх на своєрідних внутрішніх агентів європеїзації.

Досвід інших країн-кандидатів у переговорному процесі, зокрема і щодо напрацювання особливої інституційної системи органів, що забезпечують інтеграційні процеси, дозволив визначити ключові елементи та їхні функції у межах національної інституційної структури, які є важливими для успішного ведення переговорів з ЄС.

Так, ретроспективний аналіз п'ятої та шостої хвиль розширення чітко засвідчує, що, попри відмінності в конституційному устрої, держави-кандидати змушені були формувати високостандартизовану архітектуру управління інтеграційним процесом. Переговори з ЄС, за своєю природою, є глибоко «екзекутивними», тобто вимагають безпрецедентної концентрації владних повноважень та аналітичних ресурсів у руках виконавчої гілки влади, що часто призводить до формування своєрідного паралельного апарату державного управління, орієнтованого лише на ЄС [243]. Ця архітектура традиційно вибудовується у формі суворої ієрархічної піраміди, на вершині якої знаходиться політичне керівництво, а в основі – розгалужена мережа вузькопрофільних експертів.

Вершиною та дипломатичним обличчям цієї піраміди є інститут головного переговорника та державна делегація. Європейська практика, зокрема досвід Хорватії (де цю роль виконував Владімір Дробняк) та Польщі (Ян Кулаковський), доводить, що такий переговорник повинен поєднувати високий політичний мандат із глибокою технократичною експертизою. Його головна функція полягає не лише у веденні прямого діалогу з Європейською комісією та Радою ЄС на Міжурядових конференціях, але й у вирішенні складних міжвідомчих конфліктів усередині країни. Державна делегація (або переговорна команда), яка формується з профільних заступників міністрів та ключових експертів, виконує функцію стратегічного ядра. Саме це ядро бере на себе тягар управління складним адаптаційним процесом, узгоджуючи темпи лібералізації національних ринків із вимогами ЄС та формуючи консолідовану переговорну позицію держави [7]. Важливою умовою функціональної спроможності цього елемента є його пряме підпорядкування прем'єр-міністру або главі держави, що унеможливлює саботаж євроінтеграційних реформ з боку окремих галузевих міністерств.

Водночас фактичним «двигуном», де відбувається безпосередня адаптація національного права з масивом *acquis communautaire*, є секторальні робочі групи. Їхня структура дзеркально відображає архітектуру переговорних розділів (чи кластерів за новою методологією 2020 року). Наприклад, у Сербії та Чорногорії було створено понад 30 таких груп, до складу яких увійшли сотні державних службовців середньої ланки, юристів та перекладачів. Функціонал робочих груп є вичерпним: від участі у сесіях скринінгу до написання первинних проєктів переговорних позицій та розробки детальних планів імплементації директив ЄС із розрахунком фінансових витрат. Ефективність робочих груп критично залежить від стабільності інституційної пам'яті: надмірна політизація та плинність кадрів на рівні середньої ланки державних службовців є найчастішою причиною

стагнації переговорів, оскільки технічний діалог з Комісією вимагає багаторічної безперервної експертизи [106].

Незважаючи на домінування виконавчої влади, критичним елементом інституційної структури залишається парламент, зокрема його спеціалізований комітет з питань європейської інтеграції. Оскільки переговори з ЄС вимагають ухвалення сотень нових законів у стислі терміни, традиційні парламентські процедури стають неефективними. Тому в країнах-кандидатах парламентський вимір виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечення «швидкої європейської колії» для урядових законопроєктів, а з іншого – збереження демократичної легітимності процесу [302]. Досвід країн Балтії та Центральної Європи показує, що парламенти часто ухвалювали так звані «пакети європейських законів» без тривалих дебатів, делегуючи уряду безпрецедентні повноваження заради досягнення зовнішньополітичної мети. Однак парламентський комітет слугує запобіжником, перевіряючи нормативні акти на відповідність праву ЄС ще до їх винесення на пленарне голосування, тим самим мінімізуючи ризик ухвалення норм, які суперечать зобов'язанням перед Брюсселем.

Останнім, але концептуально необхідним елементом сучасної моделі є формалізовані механізми залучення громадянського суспільства та бізнес-асоціацій. З огляду на складний досвід ранніх розширень, коли внутрішні домовленості урядів призводили до банкрутства цілих галузей національної економіки через неготовність до конкуренції на Єдиному ринку ЄС, нова методологія розширення вимагає обов'язкової інклюзивності. Найбільш успішною європейською практикою стала інституціоналізація Національного конвенту про Європейський Союз, вперше апробована у Словаччині, а згодом імплементована в Сербії та Албанії. Конвент становить структурований майданчик, де робочі групи уряду зобов'язані консультуватися з неурядовими організаціями, профспілками та академічною спільнотою перед тим, як остаточно затвердити переговорну позицію та направити її до ЄС [33]. Цей елемент виконує функцію

соціального амортизатора: він легітимізує складні трансформаційні реформи в очах суспільства та надає урядовій переговорній команді фахову експертизу, без якої інтеграція перетворилася б на відірвану від реалій бюрократичну процедуру.

Що стосується України, то її інституційна архітектура в переговорному процесі щодо вступу до ЄС є складною, зважаючи на виклики, які стоять перед нашою державою поряд із викликом членства в ЄС. З теоретичного погляду, українська модель яскраво ілюструє концепцію «інституційної європеїзації», яка вимагає глибокої структурної адаптації національного апарату до нормативних імперативів ЄС [40]. В Україні ця адаптація призвела до формування суворої ієрархічної системи. На політичній вершині цієї піраміди знаходиться Президент України та Рада національної безпеки і оборони, які формують стратегічний вектор, проте безпосереднє операційне управління зосереджене в руках Кабінету Міністрів. Ключовою фігурою, яка уособлює дипломатичне та технократичне лідерство, є Віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, що офіційно наділений мандатом головного переговорника. На думку окремих авторів, така централізація повноважень на рівні віцепрем'єра є критично необхідною для подолання відомчої роздробленості та забезпечення єдиного голосу держави в діалозі з європейськими інституціями, особливо враховуючи необхідність швидкої імплементації Угоди про асоціацію, яка стала юридичним фундаментом для поточних переговорів [279].

Фактичним адміністративним та аналітичним двигуном української переговорної машини є Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів. Цей орган виконує функцію стратегічного ядра, що має схожість із досвідом інституцій Польщі. Саме Урядовий офіс взяв на себе тягар проведення первинного селфскринінгу національного законодавства у 2023 році, а також координації офіційних двосторонніх зустрічей з Європейською

комісією в межах аналітичної перевірки *acquis communautaire*. Для забезпечення глибинної секторальної експертизи Урядом було сформовано офіційну делегацію України для участі у переговорах та створено понад 30 міжвідомчих робочих груп, архітектура яких дзеркально відображає 33 переговорні розділи, згруповані у 6 кластерів відповідно до оновленої методології розширення ЄС 2020 року. До складу цих груп залучені тисячі державних службовців середньої ланки, профільних експертів та юристів-міжнародників. Як слушно зауважує Б. Ліпперт, успіх переговорів залежить саме від функціональної спроможності цього технократичного блоку: здатність робочих груп швидко генерувати якісні проєкти переговорних позицій та розраховувати фінансові наслідки адаптації директив визначає загальний темп руху країни до членства [243].

Окремим, але концептуально невід'ємним елементом інституційної системи є законодавча гілка влади – Верховна Рада України, діяльність якої в умовах переговорів зазнає суттєвої функціональної трансформації. Оскільки переговори вимагають швидкого ухвалення тисяч сторінок євроінтеграційного законодавства, традиційні парламентські дебати часто поступаються місцем процедурі «швидкої європейської колії». Ключову роль умовного фільтрування відіграє Комітет Верховної Ради з питань інтеграції України до ЄС, який здійснює обов'язкову експертизу всіх урядових та депутатських законопроєктів на предмет їхньої відповідності праву ЄС (відповідно до статті 116 Регламенту ВРУ). Водночас, як зазначає В. Садурський, така прискореність класичного парламентського процесу на користь урядових розпоряджень несе ризики для демократичної легітимності законів [302]. Тому український парламент змушений балансувати між вимогою ЄС щодо турборежиму ухвалення законів і необхідністю дотримання інклюзивних конституційних процедур, спираючись на висновки українського урядового офісу та зовнішні оцінки Венеційської комісії. Більш детально про розробку оновлених механізмів

прийняття нормативних актів ми розкриємо в межах розділу 4 цього дослідження.

Специфічною рисою української інституційної моделі, яка відрізняє її від попередніх хвиль розширення, є пряма та жорстка інтеграція антикорупційної інфраструктури (НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК) у переговорний процес під егідою Кластера 1 «Основи». Згідно з новою методологією ЄС, цей кластер має абсолютний пріоритет, і Європейська комісія здійснює безпосередній мікроменеджмент цих органів. Більше того, інституції ЄС інкорпорували своїх делегатів у суверенні процеси кадрового відбору (наприклад, до Етичної ради Вищої ради правосуддя та Дорадчої групи експертів для відбору суддів Конституційного Суду). Як зазначає М. Емерсон, Україна стала полігоном для тестування механізму «превентивного контролю» з боку ЄС, коли європейські інституції не просто вимагають реформ, а стають співтворцями та гарантами незалежності національних органів правосуддя від місцевих політичних еліт [105].

Завершальним структурним компонентом цієї системи є глибоко інституціоналізоване громадянське суспільство, яке в Україні відіграє безпрецедентну роль у євроінтеграційному процесі. На відміну від країн Західних Балкан, де залучення громадськості часто має фасадний характер, українські неурядові організації (такі, як: Центр протидії корупції, Фундація DEJURE, Український центр європейської політики) діють як повноцінні тіньові переговорники. Для формалізації цього впливу в Україні створюються консультативні майданчики на кшталт платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, що дозволяє урядовій переговорній команді спиратися на зовнішню фахову експертизу та легітимізувати складні трансформаційні рішення перед суспільством.

Отже, підсумовуючи, важливо констатувати, що початковим фактором будь-якої інституційної структури переговорів є чітка інтеграційна стратегія країни. Для подальшого успіху процес вступу до ЄС

повинен мати чітке політичне керівництво та інституцію із правом «останнього голосу», яка візьме на себе відповідальність за реалізацію непопулярних рішень, що потребують значних витрат. Це ключовий елемент у побудові взаємної довіри з ЄС.

Механізм політичної координації процесу вступу повинен знаходити правильний баланс між «вертикальною» централізацією та «горизонтальною» координацією між галузевими міністерствами. Останній процес має бути стійким та захищеним від впливу виборчих циклів (наприклад, така координація може бути «кластерною» та здійснюватися спеціалізованими технократичними державними секретарями).

Крім того, важливо визначити правильне місце в урядовій ієрархії урядового органу (управління), який виконуватиме роль міжвідомчого координатора роботи (процесів) на рівні робочих груп. Позиція такого офісу в урядовій структурі повинна гарантувати йому достатні повноваження та ресурси для впливу на міністерства та ведення професійної комунікації з ЄС. Належна технічна координація переговорного процесу на рівні робочих груп (між керівниками департаментів європейської інтеграції міністерств) є запорукою швидкого наближення країни до стандартів ЄС та підготовки якісних переговорних позицій.

Також на рівні міністерських команд вкрай важливо забезпечити сталість професійного ядра державних службовців, які супроводжують діяльність робочих груп, та створити систему належної мотивації для цієї категорії державних службовців.

Участь Парламенту в переговорному процесі важлива для його прозорості та підзвітності, але також бажано уникати його надмірної політизації. Участь Парламенту в розробці переговорних позицій залежить від його здатності надавати відповідну експертизу.

Залучення неурядових організацій не лише сприяє його кращій прозорості, але й дає змогу організувати передачу експертизи від неурядових організацій до уряду, за умови уникнення ситуацій, коли це

призводить до конфліктів або затримок в обговоренні потенційних переговорних позицій.

На підставі комплексного ретроспективного аналізу хвиль розширення Європейського Союзу, досвіду держав Західних Балкан та імперативів оновленої переговорної методології 2020 року, на нашу думку, інституційна архітектура України потребує цілеспрямованої модернізації для забезпечення стійкості в умовах тривалого адаптаційного процесу. Хоча поточна українська модель демонструє високу централізацію та здатність до швидкої мобілізації ресурсів, перехід від політичного діалогу до виснажливого технократичного марафону вимагає переходу від «кризового менеджменту» до сталого інституційного дизайну. На нашу думку, інституційна оптимізація української переговорної системи має концептуально базуватися на таких ключових напрямах:

1) *формування деполітизованого кадрового ядра та збереження інституційної пам'яті*. Як доводить досвід європейських інтеграцій, критичною вразливістю виконавчої влади є плинність кадрів на рівні середньої ланки. Україні необхідно інституціоналізувати статус «державного службовця з питань європейської інтеграції» у межах профільних міністерств та Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Це передбачає створення закритої, захищеної від політичних циклів та урядових ротацій кадрової спільноти з особливим рівнем фінансового забезпечення (залучаючи інструменти макрофінансової допомоги ЄС). Саме ця фахова спільнота має стати носієм унікальної експертизи зі скринінгу та розробки переговорних позицій, формуючи стабільність та ефективність всередині державного апарату;

2) *інституціоналізація національного діалогу з питань ЄС для структурування впливу громадянського суспільства*. Враховуючи унікальний вплив українського неурядового сектору, поточну *ad hoc* взаємодію громадянського суспільства з Урядом та інституціями ЄС, такий діалог слід трансформувати у формалізований правовий механізм.

Запозичуючи успішний досвід Словаччини та Сербії, Уряду слід створити певну Національну платформу – обов'язковий консультативний майданчик, поділений на робочі групи відповідно до 33 переговорних розділів. Урядові переговорні команди повинні бути законодавчо зобов'язані пропускати проєкти переговорних позицій через експертизу цієї платформи до їх офіційного затвердження. Це не лише посилить аналітичну базу уряду, але й легітимізує складні економічні реформи (наприклад, у сфері екології чи сільського господарства) в очах бізнесу та профспілок, мінімізуючи соціальний спротив на етапі імплементації;

3) *модернізація парламентського виміру: баланс між швидкістю та легітимністю*. Зважаючи на колосальний обсяг законодавчої роботи, Верховна Рада України потребує оптимізації регламентних процедур, щоб уникнути ризику прийняття неякісних норм під тиском «турборежиму». Вважаємо за доцільне запровадити формалізовану процедуру європейського треку, яка застосовуватиметься лише до законопроєктів, маркованих Урядом як євроінтеграційні. Водночас ця швидкість має компенсуватися посиленням інституційної спроможності Комітету ВРУ з питань інтеграції до ЄС, який повинен отримати право абсолютного вето на внесення до зали законопроєктів, що отримали його негативний висновок щодо відповідності *acquis*;

4) *створення гібридного моніторингового механізму для Кластера 1 «Основи»*. Зважаючи на те, що нова методологія розширення 2020 року наділяє Кластер 1 (верховенство права, правосуддя, антикорупція) функцією запобіжника з правом застосування принципу оборотності та зупинки всього процесу, Україна має діяти на випередження. На нашу думку, доцільною є ініціатива створення спільної Українсько-європейської моніторингової ради високого рівня. Цей орган, до складу якого увійшли б представники Європейської комісії, українських антикорупційних інституцій та громадянського суспільства, здійснював би безперервний аудит виконання показників у сфері юстиції, знімаючи політичну напругу

та унеможливлюючи звинувачення у відкаті реформ з боку скептично налаштованих держав-членів;

5) *децентралізація переговорної експертизи та залучення місцевого самоврядування*. Оскільки значна частка європейського законодавства (зокрема екологічні стандарти, публічні закупівлі, управління структурними фондами) імплементується на місцевому рівні, переговорна архітектура не повинна замикатися лише на державному рівні. До складу Секторальних робочих груп необхідно в обов'язковому порядку залучати представників органів місцевого самоврядування та всеукраїнських асоціацій громад. Це дозволить адекватно розраховувати перехідні періоди для адаптації регіональної інфраструктури до жорстких вимог ЄС та уникнути інституційного колапсу на етапі безпосереднього правозастосування.

Впровадження цих пропозицій дозволить Україні трансформувати свою переговорну інституційну систему з реактивної, орієнтованої на виконання поточних вимог ЄС, на проактивну та високоресурсну архітектуру. Це забезпечить не лише формальну гармонізацію нормативно-правової бази, але й глибоку сутнісну європеїзацію державного апарату, здатного ефективно захищати національні інтереси на кожному етапі європейської інтеграції.

2.4. Етапи переговорів про вступ України до ЄС

Роками політика розширення не була пріоритетом для ЄС. Ідея про майбутнє розширення Європейського Союзу була під впливом «втоми від розширення»: вона полягала в тому, що європейці та їхні лідери не були готові або відчували себе нездатними прийняти нових членів, схвильовані перевантаженням усіх процесів та інституцій, завдаючи шкоди при цьому власним економічним перспективам [101]. Водночас тривалий час країни-кандидати не реформували свою систему з очікуваною результативністю,

тому процес надовго залишався в умовній стагнації. Переглянута методологія розширення [138], прийнята у 2020 році, мала сприяти активізації процесу приєднання, але в дійсності не змогла належним чином вирішити основні проблеми, а також дати відчутні результати, хоча вона і має свої переваги для самого ЄС. Очевидно, що динаміка розширення змінилася у 2022 році, що сприяло поновленню уваги до політики розширення [214].

Важливо констатувати, що якщо ЄС на сьогодні не спроможний консолідувати свою роль та вплив у межах регіону, обіцяючи перспективу членства і маючи найбільші важелі впливу, він навряд чи досягне успіху в межах геополітичної розстановки сил. Приклад окремих країн у регіоні (наприклад, Сербії) показує переваги перебування в сірій зоні невизначеного геополітичного вибору та «селективної» демократії. Небезпека полягає не лише в тому, що регіон може призупинити свій прогрес у напрямку до європейської інтеграції, але й у тому, що він значно змінить курс, і тоді відповідно будуть втраченими досить значні інвестиції ЄС за тривалий проміжок часу, що обчислюється десятиліттями.

У 2022 році Брюссель активізував процес розширення, надавши як Україні, так і Молдові статусу кандидата в ЄС. Оскільки розширення, нарешті, мобілізувалося як стратегічний вибір, усвідомлюючи геополітичні потрясіння, ЄС провів давно назрілі міжурядові конференції з Албанією та Північною Македонією і запропонував Боснії та Герцеговині статус кандидата. Ці політичні рішення були чітким сигналом того, що ЄС може, незалежно від своєї нерішучої поведінки в останні роки, все ще серйозно ставитися до процесу розширення.

На сучасному етапі процес інтеграції країн, що є потенційними кандидатами на вступу до ЄС, має бути динамічним, помітно прогресивним та відчутним, а також спрямований на зміцнення ліберальних цінностей у всіх (потенційних) країнах-кандидатах, і має включати чіткі часові межі та вдосконалені механізми співпраці [8].

Однак необхідно пам’ятати, що Україна може заплатити ціну за стрімке рішення інституцій ЄС [277, p. 1057] надати їй статус кандидата, що потягнуло за собою звернення й інших країн до ЄС із пропозицією членства. Існує думка, що здатність України вести переговори про вступ до ЄС неминуче будуть залежати від результатів війни [277, p. 1057].

Прогрес переговорів про вступ залежить не лише від результатів реформ у країні-кандидаті, а й, очевидно, від суто політичних позицій ЄС та його держав-членів, як це відбувається з Україною. Також немає чітких часових меж для етапів процесу європейської інтеграції, навіть для держав-кандидатів, які досягають результатів. Ймовірним може бути розвиток подій на кшталт країн Західних Балкан, де окремі з них роками не могли розпочати переговори. Та й вже сьогодні ті держави, які розпочали свій шлях кандидатства у 2022 році, зараз перебувають на різних етапах. Для України процес вступу до ЄС буде новим і складним, оскільки доведеться одночасно вирішувати не лише питання відповідності законодавства, а й складні юридичні та фактичні питання щодо її території. Тому цей процес буде непередбачуваним і потребуватиме унікальних рішень. Та й територія України, яка є достатньо великою порівняно з більшістю країн ЄС, залишається важливим чинником для процесу перемовин та членства як в інституційному плані, так і питаннях економіки. Це доводить, що існує ризик штучного уповільнення процесу вступу України, навіть якщо необхідні реформи будуть активно впроваджені з боку нашої держави.

Крім того, для України, як і для більшості країн, що ведуть переговори про вступ до ЄС, цей процес не є єдиним. Він проходить одночасно з виконанням положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Угода стосується широкого спектру заходів, необхідних для задоволення трьох Копенгагенських критеріїв. У випадку України Угода про асоціацію була підписана в червні 2014 року і набула чинності у вересні 2017 року. Основною метою угод про асоціацію є зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції країни-кандидата з ЄС (більш детально про цю

форму співробітництва з ЄС мова буде йти в наступному розділі цього дослідження). У свою чергу, перемовини про вступ до ЄС є процесом, у якому країна-кандидат повинна досягти згоди з державами-членами про вступні умови. Такий процес організований за 6 кластерами, кожен з яких містить певну кількість переговорних розділів. Однак вони тісно взаємопов'язані, і з прогресом переговорів їх можуть об'єднати. Тим не менш, їх слід розглядати як окремі процеси, оскільки вони базуються на різних правових засадах, мають різну мету та перелік завдань. Процедури, пов'язані з Угодою про асоціацію, передбачають повну гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу до моменту фактичного вступу України до ЄС. Натомість переговорний процес зосереджений на конкретних питаннях імплементації acquis і зазвичай завершується за кілька років до офіційного членства в ЄС. Для того, щоб ефективно та скоординовано керувати обома процесами, країна-кандидат повинна розробити та ввести в дію інституційну структуру та процедури, здатні досягти цих цілей.

Що стосується етапів переговорного процесу для України, то варто акцентувати увагу на такому. Приєднання до ЄС передбачено ст. 49 ДЄС, де для його початку необхідне формально-юридичне звернення країни до ЄС із проханням про приєднання. Після заповнення заявки та на прохання Європейської ради Європейська комісія готує висновок, який розробляється на основі відповідей на анкету, заповнену країною-заявником. Відтак 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. Європейська комісія надала свій висновок 17 червня 2022 року, а це означає, що він був підготовлений надзвичайно швидко, ніж у подібних випадках щодо країн, які раніше подавали заявки на членство. Вочевидь, такі темпи були ознакою не так реальної спроможності України продемонструвати готовність до вступу, як політичним кроком з боку ЄС для демонстрації підтримки України.

Для переходу на наступні етапи країною-заявником необхідні

відповідні рішення Європейської ради. Це питання обговорюється на її засіданні. На основі рекомендації Європейської комісії Європейська рада може прийняти рішення надати статус кандидата в ЄС країні-заявнику, відкласти його або відхилити. Рішення має бути прийнято одноголосно. Відповідно до темпоральних проміжків Єврорада вже 23–24 червня 2022 року надала Україні та Молдові статус країн-кандидатів у ЄС.

Важливо наголосити, що між офіційним наданням згаданого статусу та початком переговорів може пройти досить багато часу та визначено низку передумов, як ми це зазначали в підрозділах 2.1 та 2.2. За рекомендацією Європейської комісії, Європейська рада може прийняти рішення про відкриття переговорів про вступ до ЄС з країною-кандидатом, і, знову ж таки, рішення має бути схвалено одноголосно. У випадку з Україною Єврокомісія встановила сім рекомендацій як передумову для відкриття переговорів про вступ до ЄС. Ці рекомендації включають:

1) реформу Конституційного Суду;

2) судову реформу;

3) антикорупційну реформу;

4) боротьбу з відмиванням грошей та реформу правоохоронних органів;

5) антиолігархічне законодавство;

6) гармонізацію аудіовізуального законодавства;

7) законодавство про національні меншини.

Варто зазначити, що Україна зробила значні кроки у всіх семи сферах, які почергово зазначались в аналітичних звітах Європейської комісії про узгодження внутрішнього законодавства країни з acquis ЄС у 2023 та 2024 роках.

08 листопада 2023 року Єврокомісія рекомендувала Раді Європейського Союзу розпочати процес перемовин про вступ України.

У грудні 2023 року лідери ЄС погодилися розпочати переговори про вступ з Україною та підтвердили свою прихильність продовжувати

підтримку нашої держави [377].

Відповідно ЄС офіційно відкрив переговори про вступ з Україною на першій міжурядовій конференції у червні 2024 року.

Рада ЄС 21 червня 2024 року підтвердила затверджений раніше на рівні послів ЄС мандат на відповідні переговори. Перемовини розпочалися 25 червня у Люксембурзі. Паралельно розпочався двосторонній скринінг українського законодавства.

Під час цього процесу Європейська комісія та країна-кандидат вивчають внутрішнє законодавство в кожній галузі acquis. Головною метою цього процесу є визначення того, де, чому та як національне законодавство потрібно адаптувати до права ЄС. Єврокомісія звітує Раді про скринінг кожного розділу та може запропонувати початок переговорів або умови, які мають бути виконані (так звані контрольні показники).

На відміну від великих попередніх переговорів про розширення на Схід, де країна-кандидат переходила безпосередньо до переговорного етапу після скринінгу, новий підхід було запроваджено під час перемовин з Хорватією та Туреччиною. Пізніше він застосовувався також у випадку Сербії та Чорногорії, і наразі використовується для інших країн-кандидатів. На цьому етапі країна-кандидат повинна виконати певні контрольні показники, які називаються «відкриттям контрольних показників» і які сформульовані як передумова для відкриття переговорного кластера. «Відкриття контрольних показників» не встановлюються для всіх переговорних розділів, а лише для тих, які вважаються найбільш важливими для країни-кандидата.

Після того, як «відкриття контрольних показників» виконано для всіх переговорних розділів у рамках тематичного кластера, країні-кандидату пропонується представити свої переговорні позиції щодо всіх розділів, які входять до цього самого кластера. Відповідь ЄС (проєкт спільної позиції) готується Європейською комісією, але має бути схвалена Радою. «Критичні показники закриття» є невід’ємною частиною спільної позиції ЄС.

05 травня 2025 року в Міністерстві юстиції України відбулося останнє засідання робочої (переговорної) групи, якій доручено підготувати переговорні позиції України щодо функціонування демократичних інститутів у рамках процесу приєднання до Європейського Союзу.

Під час зустрічі було представлено проєкт Дорожньої карти функціонування демократичних інститутів, у якому окреслено всеохопний комплекс заходів, спрямованих на зміцнення та просування демократії в Україні. Документ охоплює чотири ключові напрямки: загальні рамки демократії, виборчий процес, функціонування парламенту в демократичній системі та роль громадянського суспільства [354].

Паралельно також були переглянуті та затверджені дорожні карти у сферах: «Верховенство права», «Реформа державного управління» та «Функціонування демократичних інститутів».

Однак варто зазначити, що Угорщина блокувала відкриття кластерів про переговори про вступ України до ЄС з початку 2025 року. В уряді країни заявляли, що членство України в ЄС буде тягарем як для блоку, так і для Угорщини [466].

Весною 2025 року Угорщина провела консультативний референдум щодо вступу України до ЄС. До опитування додавався перелік «7 ключових загроз», які, за версією уряду, може спричинити членство України в ЄС. Серед них – економічні ризики, міграція, вплив на пенсійну систему та робочі місця [465].

Важливо зазначити, що вказаний «референдум» не мав юридичних наслідків у контексті вступу України до ЄС, однак його широко використовували як інструмент політичного тиску на партнерів у співтоваристві.

У червні 2025 року Європейська комісія заявила, що Україна виконала свою частину роботи для початку перемовин [443]. Важливо, щоб наступні дії були за самим ЄС з погляду розблокування наступних етапів переговорного процесу.

Станом на липень 2025 року Україна повністю підготувала все необхідне для відкриття переговорів за трьома кластерами: «Основи процесу вступу до ЄС», «Внутрішній ринок» та «Зовнішні відносини». Також завершений скринінг за третім «Конкурентоспроможність та інклюзивний розвиток» та четвертим «Зелений порядок денний та стале з'єднання» кластерами [485].

У вересні 2025 року Віцепрем'єр-міністр з питань європейської інтеграції заявив, що ЄС, попри накладання вето на відкриття переговорів, намагається застосовувати «унікальний» підхід, який дозволить Україні та Молдові рухатися вперед на своєму шляху до членства [174].

09 вересня 2025 року Європейський парламент прийняв звіт на основі звітів Європейської комісії про прогрес України в рамках Пакету розширення ЄС на 2023 та 2024 роки. Він був підготовлений Комітетом із закордонних справ Європарламенту та підтриманий 418 депутатами [375]. У звіті підкреслюється непохитна прихильність незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Парламентарі також закликають Київ підтримувати цей імпульс реформ. Вони підкреслюють важливість прозорих та обґрунтованих процесів відбору для судових та антикорупційних органів, закликають Україну активізувати реформи верховенства права та державного управління, а також антикорупційні заходи, оскільки прогрес у цих сферах має вирішальне значення не лише для членства в ЄС, але й для успішної реконструкції та економічної довіри.

Загалом, метою переговорів країни-кандидата та ЄС є досягнення домовленостей щодо точних умов членства, включаючи виключення з acquis. Існує два типи можливих виключень: перехідний період, який є найпоширенішим і дозволяє тимчасове виключення країни-кандидата з acquis; відступ, який дозволяє постійне виключення з acquis. Процес переговорів зазвичай триває кілька років і завершується, коли країна-кандидат та ЄС досягають угоди щодо всіх переговорних розділів.

Під час переговорів відбувається тимчасове закриття переговорів

щодо кожного з окремих переговорних кластерів. Для такого (тимчасового) закриття країна-кандидат має продемонструвати високий рівень гармонізації свого законодавства зі стандартами ЄС у відповідній сфері, а також достатній досвід впровадження цих стандартів.

Відповідно завершення переговорів про вступ до ЄС може відбутись через декілька років, коли країна-кандидат та ЄС досягають угоди щодо всіх переговорних кластерів. Під час заключного раунду перемовин узгоджується точна дата вступу, і згідно з нею необхідно розрахувати та узгодити фінансові умови приєднання до ЄС. Період часу між завершенням переговорів та завершенням усіх необхідних процесів ратифікації зазвичай становить від півтора до двох років.

Аналіз фактичних обставин переговорного процесу між Україною та ЄС вказує на низку проблем, що пов'язані, вочевидь, із зовнішніми та внутрішніми ускладненнями як для України, так і для ЄС. Водночас, що стосується методології розширення ЄС, зокрема і в частині одностайності прийняття рішень на кожному етапі переговорного процесу, очевидною стає проблематика таких підходів, коли на порядку денному не реальна відповідність законодавства країни-кандидата вимогам ЄС та бажання відповідати цінностям і засадам ЄС, а політична маніпулятивна гра окремих країн-кандидатів. Це ще раз акцентує увагу на необхідності перегляду процедур вступу.

Ще однією прогалиною в поточному підході до переговорів є те, що критерії верховенства права, що є, по суті, основними для перемовин, як правило, є загальними, переважно не мають конкретики та не адаптовані до контексту країн-кандидатів, що ускладнює вимірювання результатів. Хоча держави-кандидати несуть відповідальність за впровадження реформ та виконання умов вступу, частина відповідальності також лежить на ЄС. Так, до прикладу, у звіті Європейської аудиторської палати про вплив проєктів, що фінансуються ЄС, у сфері верховенства права наголошується, що дії ЄС мали незначний загальний вплив на фундаментальні реформи для країн

Західних Балкан. Вони сприяли реформам у технічній та операційній сферах, таких як: підвищення ефективності судової системи та розробка відповідного законодавства. Однак цього, вочевидь, було недостатньо для здійснення масштабних змін у верховенстві права [153].

Варто наголосити, що на Західних Балканах ЄС, зважаючи на низку криз, недостатньо залучався до процесу розширення протягом останніх 15 років. Це призвело до того, що розширення почало сприйматись лише як процедурний і технічний процес. Така ситуація посилила небажання політичних еліт країн-кандидатів проводити необхідні реформи [25] у сфері верховенства права, де помітними стали відступи від демократичних засад. Помітною також залишалась тенденція деяких держав-членів ЄС блокувати прогрес, щоб отримати двосторонні поступки від кандидатів, що також підірвало довіру до цього процесу. За останні два роки можна спостерігати активізацію спільних зусиль для окремих держав. Так, Албанія та Чорногорія сподіваються приєднатися до 2030 року.

Що стосується східного виміру розширення (Грузія, Молдова та Україна), то думка ЄС розділилися щодо надання цим країнам перспектив членства. Поступовий доступ до єдиного європейського ринку був найкращою пропозицією, щодо якої було досягнено згоди серед держав-членів. Відповідно це стало центральною ідеєю Поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, яка є частиною угод про асоціацію, підписаних у 2014 році [118].

Зміни у світовому порядку, які спостерігаються в останні роки, зробили розширення не лише важливішим, але й складнішим. Ця ситуація підвищила інтерес до поступової інтеграції, тобто до надання країнам-кандидатам, які прагнуть реформ, деяких переваг членства задовго до вступу. Ця концепція отримала широку підтримку, але її впровадження досі було дуже обережним та обмеженим. На думку експертів (С. Лейне, З. Нечев, Р. Гріверсон), щоб реалізувати весь потенціал поступової інтеграції, ЄС повинен розвинути цей підхід у структурований, прозорий та

передбачуваний процес із чітко визначеним зв'язком та ширшою траєкторією вступу [238]. Вочевидь, із ускладненнями, які мають місце в переговорному процесі між Україною та ЄС, важливим є аналіз запропонованих нових форм інтеграції, щоб зрозуміти переваги та наслідки для України на шляху до повноправного членства.

Протягом останніх кількох років аналітичні центри у Брюсселі та Белграді працювали над вирішенням проблеми відсутності ясності, прогресу та реалістичних перспектив щодо вступу країн-кандидатів до ЄС. У 2021 році Центр європейських політичних досліджень та Центр європейської політики об'єднали зусилля для розробки спільної пропозиції щодо оновленого підходу до вдосконалення переглянутої методології 2020 року (наприклад, що стосується кластерів) та вирішення аспектів, які пов'язані з динамікою процесу вступу [50].

Така «модель поетапної інтеграції» пропонує розділити вступ до ЄС на обмежену кількість послідовних фаз або етапів, причому кожен наступний етап передбачає більше переваг для країн-кандидатів як винагороду за їхню підвищену готовність до членства. Вона реструктурує процес вступу через підвищення його передбачуваності, збільшення стимулів та забезпечення більшої кількості переваг для країн-кандидатів у поєднанні з одночасним підсиленням підходів до розширення ЄС, які засновані на заслугах. Результатом проходження всіх етапів має стати повноцінне членство як кінцевий результат [252].

Автори пропонують чотири етапи переговорного процесу:

- початковий етап вступу;
- проміжний етап вступу;
- нова держава-член;
- традиційне членство [252].

Відповідно кандидати можуть переходити до кожного етапу, досягнувши заздалегідь визначеного середнього балу (порогу) за всіма кластерами, тоді як кожен наступний етап розширює їхній доступ до фондів

ЄС та збільшує їхню участь у політиці та процесі прийняття рішень ЄС. Умови для кожного етапу базуються на середній оцінці готовності до членства. Таку оцінку проводить Європейська комісія. Вона полягає у формулюванні конкретних цифр (рейтингу) та порівнюється з попередньо встановленим порогом для кожного етапу вступу. Відповідно такий поріг готовності до членства зростає з кожним наступним етапом.

Досліджувана модель використовує механізм, який передбачає заздалегідь визначені заходи, використання умовних «санкцій» та зменшення отриманих переваг країнами-кандидатами в разі зміщення від пріоритетів. Тобто мова йде про можливість зворотності процесу. Водночас, враховуючи, що верховенство права є вирішальним для переговорів про вступ, модель наголошує на реформах у цій сфері (кластер «Основи»), для якого встановлюються суворіші умови для переходу від одного етапу до іншого. На відміну від інших кластерів, де потрібна середня оцінка, «Основи» вимагають мінімальної оцінки готовності у всіх розділах та сферах [213].

У 2022 році Європейський ліберальний форум запропонував два ключові оновлення цієї моделі. Перша пропозиція Форуму полягає в тому, щоб доповнити чотириетапну модель вступу «нульовим етапом»: кваліфікаційною точкою вступу, яка офіційно ставить країну-кандидата на умовний зворотний відлік до повного членства. Друга пропозиція стосувалась запровадження строків для країн-кандидатів щодо вступу до ЄС [8, p. 9]. Такі пропозиції у 2023 році почали набувати популярності, коли мова зайшла про 2030 рік як дату для держав-кандидатів для повного вступу до ЄС [330]. Відповідно у серпні 2023 року було опубліковано Шаблон 2.0 для поетапного вступу – переглянутий та консолідований текст, який змінив першу версію шаблону, де запроваджено нульовий (передетап) статусу кандидата [252].

Для того, щоб зрозуміти, наскільки проблемною для України може стати сучасна модель перемовин, варто звернутись до досвіду тих країн, що

тривалий час перебувають у статусі країн-кандидатів.

Так, наприклад, шлях Чорногорії до ЄС вже зайняв вдвічі більше часу, ніж у країн, які нещодавно стали членами ЄС. Вона отримала статус кандидата до ЄС у грудні 2010 року, а переговори офіційно розпочалися в червні 2012 року. На сьогодні ця держава все ще веде перемовини.

Досвід Чорногорії вказує на два суттєві недоліки методології розширення з 2020 року. По-перше, механізм обумовленості та оцінка прогресу для важливого кластера основоположних принципів недостатньо конкретизовані, з огляду на різні формальні та неформальні впливи. Другим суттєвим і пов'язаним недоліком є відсутність ефективних стимулів та інструментів для підтримки відданості національних політичних еліт інтеграції до ЄС у часи внутрішньої політичної нестабільності [214].

Чорногорія здебільшого гармонізувала свою правову та стратегічну базу зі стандартами ЄС, але не змогла впровадити найскладніші реформи. Ключовими сферами з розділів 23 та 24, щодо яких країну неодноразово закликали прискорити та поглибити реформи, є незалежність, професіоналізм та підзвітність судової влади, що допомогло б усунути всі прогалини, що залишилися, у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, а також свобода слова та ЗМІ [137].

Висновок Європейської комісії про те, що дії ЄС сприяли реформам лише в технічному та операційному плані, повністю стосується Чорногорії та є одним із недоліків поточної моделі вступу. Технічні гарантії, що просуваються ЄС під керівництвом зусиль з інституційного будівництва та конституційних і правових положень, не дали відчутних результатів у забезпеченні незалежності судової влади. Водночас ЄС приділяв менше уваги прямим порушенням системи стримувань і противаг (наприклад, випадки житлових позик, наданих урядом представникам судової влади), перевищенню колишнім головним спеціальним прокурором своїх юридичних повноважень або політично мотивованим судовим переслідуванням [214].

Вказане може свідчити про те, що стандарти верховенства права недостатньо конкретні та не враховують усі формальні та неформальні впливи, що перешкоджають прогресу у фундаментальних сферах. Очевидно, що в цьому випадку вимоги ЄС до країни-кандидата мають бути деталізованими, зважаючи на обставини, що характерні для цієї країни, або обчислюваними загальними показниками, які можна осмислити та порівняти.

Окремі науковці (М. Лазаревич, С. Суботіч) не поділяють скептицизму щодо пропозицій оновленої поетапної моделі, зважаючи на те, що її зміна шляхом застосування шаблону поетапної інтеграції може бути неправильно витлумачена окремими суб'єктами цього процесу як чергове рішення, яке уповільнить процес отримання повноцінного членства в ЄС. Це значною мірою пов'язано з тим, що прийняття переглянутої методології 2020 року не призвело до помітних реформ і таким чином дискредитувало сам процес перегляду. Автори вказують, що таке застереження не є доречним, оскільки ініціатива щодо зміни моделі вступу також виходитиме від країн, які прагнуть членства в ЄС, що означатиме регіональну відповідальність за модель [235]. Ми не можемо однозначно погодитись з цим твердженням з таких міркувань. Досвід (хоча й в часовому вимірі незначний) України показує, що навіть за умови того, коли країна-кандидат реально буде прагнути найшвидшого вступу до ЄС і дотримуватися всіх вимог, у цьому процесі завжди будуть інші учасники, такі як країни-члени та ЄС у цілому. Відповідно важливу роль у переговорному процесі завжди буде мати політична складова, яка може досить маніпулятивно використовуватись. Якщо мова йде про поетапну модель, то вона, очевидно, має переваги порівняно з актуальною зараз методологією 2020 року. Однак без можливості переходу на наступні етапи без одностайного голосування вона фактично не буде ефективною.

Ще одним фактором застереження можуть слугувати думки про «другорядність» країн-членів, які просуватимуться етапами, навіть коли

вони матимуть право брати участь у прийнятті рішень. Якщо говорити про певні інституційні обмеження щодо членства, модель розглядає їх як тимчасові заходи та, що найважливіше, пропонує часові рамки для цих обмежень, механізм, який вже частково існує у практиці ЄС. Вони, за задумом авторів моделі, будуть узгоджені до того, як країна перейде до третього етапу, і будуть зазначені в договорі про приєднання, що запобігатиме будь-якому політичному блокуванню або інституціоналізації «постійного членства другого сорту» за моделлю поетапного приєднання. Водночас вона має способи забезпечити відповідальність національних еліт країн-кандидатів за прогрес. Нею посилюються санкційні гарантії, запроваджуючи кількісну оцінку реформ та зміцнюючи механізм зворотності. Однак у цьому випадку виникає логічне запитання про наслідки невиконання підписаних угод про членство вже чинних країн і відповідне посилення, а подекуди – принаймні реальне застосування і запровадження до них санкцій у випадках зворотності реформ.

Водночас підтримуємо позицію, що посилений механізм зворотності відіграє ключову роль в оновленій пропонованій моделі, оскільки це означає, що стагнація або регрес не будуть сприйматись як належне, а держави-члени зможуть зменшити рівень фінансування або навіть понизити статус країни. На практиці модель спрощує процедуру зменшення набутих переваг країни, що відстає, або середні рейтинги якої за кластерами стають нижчими за встановлені та вже досягнуті норми [108]. Однак у цьому випадку також маємо застереження щодо зловживання своїми повноваженнями традиційними країнами-членами.

На сьогодні важко оцінити часові межі вступу України до ЄС, оскільки вони, насамперед, залежать від інтенсивності та якості впровадження реформ, що, у свою чергу, залежить від внутрішньої політичної стабільності держав. Політична ситуація в країні може слугувати як рушієм для підтримки вступу до ЄС, так і фактором, що стримує реформи, якщо вони наразі не відповідають пріоритетам політичного

керівництва. У будь-якому разі потрібно розуміти, що, незалежно від методології переговорного процесу, важко очікувати від країн ЄС рішення прискорити членство лише як політичний крок без урахування інших аспектів. Крім того, звіти Європейської комісії за 2023 та 2024 роки все ще вказують на значний обсяг завдань, що стоять перед Україною, для проходження процедури вступу до ЄС.

Однак, якщо розглядати ймовірність застосування до України поетапної моделі вступу, то вигоду від такої моделі можуть отримати громадяни України та бізнес-спільнота, оскільки вона дозволяє отримати більш ранній доступ до фондів ЄС.

У зв'язку із цим, важливо відзначити, що Україна внесла зміни до своєї Конституції, щоб вона офіційно відображала європейські прагнення країни. Рівень підтримки вступу до ЄС серед українців станом на березень 2023 року становив близько 85 % [458]. Аналогічно у грудні 2022 року понад 74 % громадян ЄС підтримали ідею приєднання України до ЄС, причому більшість населення в кожній державі-члені висловилися за таку підтримку [160].

Отже, якщо розглядати ймовірним застосування до переговорного процесу з Україною моделі поетапної інтеграції, то можна констатувати, що з її прогресом у реформах, Україна могла б вже претендувати на перший етап та почати отримувати вигоду від передбачених ним переваг, що включають розподіл структурних фондів та обмежену участь у інституціях ЄС.

Загалом, прийняття моделі поетапної інтеграції надало б українському уряду та громадянському суспільству додаткові стимули для реалізації решти реформ. Це також може перетворити цей процес на конкретний графік вступу з чітко вимірюваними результатами та відчутними перевагами від досягнутого прогресу. Однак варто зазначити, що в нашому контексті така поетапна інтеграція повинна б мати індивідуальний характер для України.

На відміну від країн Західних Балкан, переговорний процес в Україні на цьому етапі характеризується досить прогресивною динамікою. Україна досить швидко просунулася за 2022–2023 роки, отримавши статус кандидата та очікуючи відкриття переговорів, при цьому усвідомлюючи можливість повторення сценарію Західних Балкан [490]. З цієї причини українська політична еліта може не сприймати поточну методологію розширення як нефункціональну або як фактор, що перешкоджає їхньому руху до ЄС. Однак це сприйняття може змінитися з розвитком ситуації. Оскільки емоційна підтримка України починає поступатися місцем більш прагматичному підходу, наша держава, як і Західні Балкани, може опинитися в ситуації, коли шукатиме способи забезпечення свого шляху до повноцінного членства. А такий шлях, ймовірно, зможе забезпечити лише розроблена реалістична модель поетапної інтеграції.

Також очевидним на сьогодні є факт збільшення підтримки проєвропейських реформ з боку громадянського суспільства в Україні, яке, вочевидь, досить свідомо слідкує за вимогами ЄС та вимагає швидких дій від влади. Такі обставини, на нашу думку, можна пояснити не лише високою підтримкою громадянами України проєвропейського вектора розвитку, але й унеможливленням внутрішньополітичних процесів на цьому етапі, що поляризує суспільство, але й дозволяє досить уважно стежити за переговорним процесом.

Вважаємо, що, за умов відсутності значних зовнішніх загроз, Україна змогла б просунутися в отриманні статусу країни-кандидата лише після закінчення дії Угоди про асоціацію. Ймовірно, прискорення набуття цього статусу було б складним як з боку Європейського Союзу, так і з боку виконання необхідних реформ самою Україною.

Наразі лише проведення необхідних реформ у поєднанні з цілеспрямованою підтримкою з боку ЄС і відданістю інтеграції до Союзу можуть забезпечити успішний процес набуття членства та стабільний розвиток країни в майбутньому.

Хоча Україна, на відміну від Західних Балкан, очевидно, не бачить себе в глухому куті щодо вступу до ЄС, вона б однаково виграла від процесу інтеграції, який відбувається за чітким планом з певним і обумовленим часом кінцевим результатом. Поетапний підхід до інтеграції може забезпечити додаткові переваги, які збережуть громадську підтримку вступу до ЄС. Це, у свою чергу, сприятиме посиленню громадського контролю над процесами реформ та підвищенню вимог до підзвітності політиків, які залучені в інтеграційні процеси.

Якщо звернути увагу на сенс поетапної інтеграції з погляду економічних чинників [214], то однією з найбільш відчутних переваг моделі поетапної інтеграції називають поступовий розподіл структурних фондів, починаючи вже з першого етапу. Польща, населення якої порівнянне з населенням України, отримує 80–90 млрд євро в межах семирічного бюджету [126]. Окремі експерти прогнозують, що Україна в такій ситуації могла б отримати аналогічну суму, або ж вказують, що вона може сягнути 186 млрд євро [179]. Тут важливо акцентувати увагу на тому, що ЄС надасть близько 50 млрд євро Україні у рамках Механізму допомоги Україні на 2024–2027 роки [142].

Однак деякими авторами (Ш. Лейне, З. Нечев, Р. Гріверсон) виділяються також і економічні ризики поетапної інтеграції. Вони зазначають, що вона може загострити наявні дисбаланси та посилити ефекти агломерації, які можуть призвести до подальшого відставання периферійних регіонів, особливо під час інтеграції ринку [238]. Специфіка функціонування спільного ринку ЄС може спрацювати не на користь окремих країн, що просуваються поетапно до членства, навіть за умови функціонування постійної та всеохопної зони вільної торгівлі. Це станеться, якщо не буде вжито достатньо політичних заходів для компенсації скасування торговельних бар'єрів ЄС та полегшення вільного пересування людей. У свою чергу, конкурентоспроможність та нерівність у заробітній платі, ймовірно, збільшить дефіцит необхідної робочої сили. Звісно в межах

ЄС розроблено програму реформ, яка спрямована на пом’якшення таких ризиків, наприклад, шляхом покращення бізнес-середовища. Однак цього, вочевидь, буде недостатньо для нейтралізації ефекту агломерації. ЄС та кандидати повинні забезпечити достатнє державне та приватне фінансування для країн, що матимуть повільніші темпи розвитку і значно нижчий рівень економіки. Уже сьогодні ЄС починає напрацьовувати механізми для повернення українців додому. Так, у червні 2025 року Європейська комісія повідомила, що розроблятиме план повернення українських біженців після припинення бойових дій. Наразі в ЄС живуть майже 4,3 млн українців, найбільше – у Польщі, Німеччині та Чехії [406].

Звісно ЄС уже має дуже потужний інструмент для цього у вигляді політики згуртованості, яка усуває дисбаланси шляхом інвестування в інфраструктуру, інновації, освіту та інституційний потенціал у регіонах, що відстають. Це допомагає їм стати більш привабливими для інвестицій та краще інтегруватися в єдиний ринок ЄС. У випадку країн Центральної та Східної Європи сталий приплив коштів з фондів згуртування, який часто еквівалентний кільком відсотковим пунктам ВВП щорічно, мав вирішальне значення для підтримки конвергенції із середнім показником ЄС [117]. Ці кошти не лише фінансували інфраструктурні покращення, такі як: дороги та широкосмуговий доступ, – але й допомагали розвинути адміністративний потенціал та стійкість ринку праці, розвиваючи менш конкурентоспроможні регіони.

Хоча повна участь країн-кандидатів у політиці згуртування може бути нереалістичною, ЄС повинен прагнути підтримувати їх. Така підтримка буде центральним стовпом будь-якої успішної ініціативи поступової інтеграції. Крім того, цілеспрямована фінансова та технічна допомога буде мати вкрай важливе значення для секторів, які особливо вразливі до посилення конкуренції (таких, як: малі та середні підприємства) і зможе допомогти їм адаптуватися до викликів, що виникають внаслідок інтеграції.

Протягом переговорного процесу також відбувається вирішення

структурних проблем у країнах-кандидатах, яке важливе для забезпечення реалізації переваг вступу, що передбачає зміцнення інституційного потенціалу та покращення управління. Більшість держав-кандидатів відчувають значні обмеження щодо людських ресурсів та загального адміністративного потенціалу [24]. Відповідно переговорний процес за моделлю поступової інтеграції може створити додаткове навантаження на адміністрації. Головним завданням країни-кандидата в цьому контексті буде визначення проєктів та політик, у яких країна виграє від поетапної інтеграції. Однак така діяльність передбачатиме наявність детальних знань про конкурентні сильні та слабкі сторони національної економіки та реального розуміння правил ЄС. Відповідно, на наше переконання, в цьому випадку ЄС також має докладати додаткові зусилля для напрацювання специфічних видів допомоги та співпраці для кожної країни-кандидата. Очевидно, що умови конкурентспроможності будуть залежати від рівня економіки, наявного потенціалу робочої сили та бізнесу. Так, з одного боку, Україна, маючи зараз досить складну ситуацію з ринком робочої сили, що зумовлено вимушеним виїздом населення за кордон, не зможе належно функціонувати та конкурувати з європейським ринком. З іншого боку, зважаючи на територію України, специфіку її як країни з досить розвинутим аграрним ринком, який працює і розвивається, Україна може тут отримати конкурентні переваги, що вже стали помітними на сьогодні, коли ЄС щороку пробує запроваджувати митні правила для ввезення та транзиту сільськогосподарської продукції через свою територію. Крім того, наша країна має потенціал до побудови якісної структури ринку товарів військового призначення.

Досвід держав, що вже тривалий час перебувають в переговорному процесі, показує, що країни-кандидати, неохоче готові брати на себе додаткові інституційні навантаження. Для них існує більший сенс спрямувати всі ресурси на просування до вступу [238]. Натомість кандидати, які відстають на сьогодні в черзі та отримали найбільшу користь

від поступової інтеграції, іноді стикаються з наявними технічними ускладненнями побудови необхідних інституційних процесів. Таким чином, використання повного потенціалу поступової інтеграції вимагатиме суттєвої підтримки з боку інституцій ЄС та держав-членів. Серед іншого, інтеграція має включати вивчення шляхів стимулювання кваліфікованих та досвідчених емігрантів.

Адміністративна спроможність також може бути серйозним обмеженням з боку ЄС, оскільки це покладає на інституції ЄС додаткове навантаження. Так, до прикладу, Албанія, подала понад 150 запитів на «прискорену інтеграцію» щодо різних проєктів та робочих сфер ЄС, але на сьогодні було розглянуто лише невелику їх частину [238]. Тому залучення додаткових кваліфікованих людських ресурсів потребуватимуть також інституції ЄС для забезпечення поетапної інтеграції.

Водночас однією з важливих переваг досліджуваної моделі визнають включення до процесу прийняття рішень та роботи інституцій ЄС працівників держав-кандидатів. Така участь може відбуватись на засадах нерегулярного залучення, обмеженої участі або ж повного права голосу, залежно від етапу, на якому перебуває країна. Так, наприклад, відповідно до розробленої моделі поетапної інтеграції, Україна станом на сьогодні могла б приєднатись до окремих органів ЄС (наприклад, комітетів, експертних груп Комісії, агентств). Ми вважаємо, що таке залучення, навіть на рівні нерегулярної чи обмеженої участі, допоможе підтримувати в актуальному стані інформацію про обставини кандидатування країни, її політичну, економічну, правову ситуації. Це дозволить створити ще один майданчик для посилення голосу країни-кандидата.

Однак маємо констатувати, що сміливість та інноваційність моделі поетапної інтеграції може бути як її перевагою, так і містити приховані ризики для перспектив членства країни, де різні етапи інтеграції можуть сприйматись як маніпуляції та потенційна заміна членства. Подібне занепокоєння викликала в Україні ідея Європейського політичного

співтовариства, яка значною мірою сприймалася як певний спосіб відмовити Україні в членстві [371]. І такі застереження можуть містити, вочевидь, вагомі передумови, зважаючи на складність відкриття станом на вересень 2025 року розділів переговорів, ветування окремими країнами-членами ЄС усіх процесів, що пов'язані як з потенційним членством України в ЄС, так і допомогою Україні.

Відповідно щодо моделі поетапної інтеграції, то занепокоєння полягає в тому, що після досягнення II або III етапу прогрес почне стагнувати, залежно від політичних, а не технічних факторів, і може зупинитися назавжди. Основною політичною мотивацією для цього буде те, що Україна вже отримала б доступ до структурних фондів та обмежені права висловлення думок і голосування.

Важливо підкреслити, що, хоча повне членство є метою для всіх держав-кандидатів, екстремальна ситуація в Україні робить країну ще більш рішучою у цьому аспекті. З одного боку, вплив структурних фондів для України менший, ніж для інших кандидатів. Необхідність відбудови країни робить частку структурних фондів менш вражаючою порівняно з реальною вартістю збитків та фінансовими потребами відбудови. З іншого боку, Україна може мати лише обмежене право висловлюватися та голосувати, яке, вочевидь, не допоможе Україні вирішити свою головну проблему – перебування в геополітичній «сірій зоні».

Таким чином, будь-які ініціативи, які можуть розглядатися як такі, що можуть перешкодити повноцінному членству в ЄС, варто розглядати з обережністю. Однак сама мета моделі поетапної інтеграції полягає в тому, щоб уникнути небезпеки таких пересторог, зробити процес вступу більш передбачуваним, відчутним та ефективним, а також відкрити обмежений доступ до переваг членства ще до завершення процесу інтеграції. Розуміючи всі переваги такої моделі та застереження, очевидним є висновок, що абсолютно нетипова для процесу вступу в ЄС ситуація, яка має місце в України, вимагає розробки чітких, більш прагматичних і точних рішень, ніж

це закладено методологією 2020 року. Однак під час застосування моделі поетапної інтеграції важливим фактором має стати закладення реальних механізмів, які захищатимуть Україну від політичних рішень щодо залишення її в умовах обмеженого членства.

Виходячи з поточної структури політичного ландшафту України, можна сказати, що концепція поетапної інтеграції потребуватиме підтримки від Президента, Прем'єр-міністра та Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Також важливим був би міжпарламентський діалог для забезпечення представленості різних політичних поглядів та проведення активного обговорення цього питання. У цьому аспекті важливим фактором є те, що в Україні відкрито Представництво Європейського парламенту [472].

Підсумовуючи аналіз щодо можливості застосування до України моделі поетапної інтеграції, важливо зазначити, що геополітична ситуація та невиправдані очікування країн-кандидатів, які наразі вже тривалий час перебувають у переговорному процесі з ЄС, вимагають серйозного перегляду методології розширення.

Поточна методологія розширення не змогла на практиці належним чином вирішити такі важливі проблеми, як відсутність відчутних результатів для країн та їхніх громадян протягом тривалого процесу вступу, підзвітності з обох сторін та ясності щодо кінцевого результату [234]. Поточна модель побудована таким чином, що більшість переваг інтеграції набуваються лише після отримання повного членства, без достатніх стимулів для винагороди за реформи, що проводяться, або санкцій за відсутність прогресу. Як наслідок, вона не досягає головної мети – подолання тривалої стагнації в процесі розширення.

Застосування ж поетапного підходу до інтеграції як нової методології вступу, ймовірно, дозволить вирішити ці прогалини та проблеми – від формування більш ефективної інтеграційної системи для кожного кандидата до забезпечення повноцінного членства після виконання

заздалегідь визначених умов. Відповідно основними перевагами запропонованої моделі можна назвати такі:

1) модель поетапної інтеграції може дати чіткі політичні результати та відчутні переваги для країн-кандидатів протягом усього процесу реформ;

2) виділення значних структурних фондів, починаючи з першого етапу, де розмір відповідних фондів зростатиме з кожним наступним етапом;

3) не менш важливим є той факт, що різні верстви суспільства та основні зацікавлені сторони отримають доступ до поступової інтеграції до ЄС як члени спільноти представників різних сфер у межах країни-кандидата (від представників громадянського суспільства до депутатів, публічних службовців). Такі учасники зможуть брати участь у прийнятті рішень на рівні ЄС від спостерігача до повного права голосу;

4) прогнозованість та передбачуваність вступу країни-кандидата як за темпоральними показниками, так і якісними.

Занепокоєння країн-членів ЄС щодо їхньої здатності приймати рішення та можливого зменшення їхньої відносної влади через приєднання нових членів є цілком зрозумілими. Однак очевидним також є той факт, що для того, щоб нові члени приєдналися до ЄС, він повинен спочатку реформувати себе також шляхом зміни принципу одностайності у прийнятті рішень.

Геополітична ситуація в регіоні на сьогодні не дозволяє відкладати вирішення питання членства нових країн до повного вирішення внутрішніх проблем у межах ЄС.

Якщо сьогодні немає консенсусу чи реалістичної перспективи закриття переговорів у осяжному майбутньому з будь-яким з кандидатів, ЄС та його держави-члени повинні визначити проміжні результати, які забезпечують стимули для реформ всередині держав-кандидатів, одночасно вирішуючи інституційні проблеми з погляду держав-членів. Це буде особливо важливо у випадку з Україною: складність її вступу до ЄС є

безпрецедентною порівняно з будь-якою з попередніх хвиль розширення. Тим не менш, щоб виконувати обіцянки ЄС та по-справжньому залучити країну, чиє європейське майбутнє матиме вирішальне значення для стабільності самого континенту, процес повинен включати відчутні переваги, що супроводжують чіткі орієнтири прогресу. Одним з прагматичних шляхів може бути питання застосування моделі поетапної інтеграції, що може передбачати різні «захисні» механізми участі України у прийнятті рішень на рівні ЄС. За умови встановлення таких етапів інтеграції це може надати розширеному ЄС можливість реформувати себе, а державам-членам взагалі відійти від повноважень вето. Якщо такі зусилля щодо реформ зазнають невдачі, то нові члени візьмуть на себе всі свої повноваження та прерогативи відповідно до нинішньої інституційної конфігурації та правил. Цей момент цілком може стати тригером, ймовірно, необхідним для досягнення політичного консенсусу для оновлення структури ЄС відповідно до його майбутньої розширеної географії та більш амбітної глобальної ролі.

Однак наразі єдиною практичною формою поступової інтеграції є подальше виконання угод про асоціацію ЄС та інших ініціатив. Чи Україна приєднається до Європейського Союзу і коли, буде багато в чому залежати від того, як країна буде виконувати вимоги та проводити реформи, як ЄС вирішить питання управління, безпеки, міграції, торгівлі, інвестицій, енергетичного переходу, декарбонізації та бюджету [214].

Процес розширення однозначно збільшить вплив ЄС у сприянні інституційному розвитку України. Як наслідок критерії приєднання, повинні бути використані для створення ефективної економіки та державних інститутів. Це вимагатиме більш чітких стандартів верховенства права та фундаментальних цінностей, включаючи ефективні інструменти для забезпечення постійного їх дотримання після приєднання.

ЄС необхідно розробити програми підтримки українського уряду для подолання викликів зовнішньої та внутрішньої безпеки, включно з

контролем за зброєю в обігу, а також заохотити повернення українських біженців, адже їх залучення важливе для відновлення держави та створення конкурентного середовища в ЄС.

До 2022 року існувала висока ймовірність, що Україна не отримає статус країни-кандидата в разі офіційної заявки на членство в ЄС. Втім, зараз Україна вже має статус кандидата і розпочинає переговори про вступ до Союзу. Саме в цей момент для України надзвичайно важливо продемонструвати свої можливості та політичну волю для ефективного впровадження реформ, як з погляду їхньої якості, так і швидкості. З іншого боку, ЄС повинен продовжувати свій підхід до вступу України до ЄС, продемонстрований протягом 2022–2023 років. Для ЄС також важливо реалізовувати свою методологію розширення з чіткою дорожньою картою та графіком переговорів, а також з відчутними стимулами для поступової інтеграції.

Середній час переходу від угоди про асоціацію до статусу кандидата становить понад сім років. Цей шлях зайняв приблизно такий же час для України.

Незалежно від публічних оголошень та обнадійливих виступів ЄС, фактичне членство України навряд чи буде реалізовано поки Україна не виконає всі необхідні умови для вступу (впровадження реформ та інкорпорація acquis у внутрішнє законодавство).

Однак, для України важливо розуміти, що Копенгагенські критерії містять досить загальні вимоги, які важко виміряти, тому можливі політичні рішення, які можуть замінити чи притримати виконання цих умов. Водночас політичні рішення, які були прийняті щодо нинішніх членів ЄС на момент їх вступу, не дуже позитивно оцінюються в ЄС на сьогодні. Тому в інтересах України максимально близько відповідати критеріям.

Приєднання до ЄС не має стати самоціллю. Головною метою має бути проведення реформ та досягнення належного рівня добробуту у країні. Тим більше, активна участь України у переговорному процесі щодо членства в

ЄС не гарантує швидких результатів, що пояснюється як внутрішньою кризою розширення Європейського Союзу, так і необхідністю витримувати темпи та якість реформ українського законодавства.

Висновки до розділу 2

Отже, підсумовуючи викладене в розділі про переговорний процес щодо членства в ЄС, можна зробити такі висновки:

1. Історія розширення ЄС з моменту запровадження Копенгагенських критеріїв підкреслює складність та виклики інтеграції нових членів до Союзу. Кожна фаза розширення принесла власний набір проблем, від управління та корупції до геополітичних міркувань.

2. Запропоновано такі рекомендації щодо підвищення ефективності політики розширення ЄС на сучасному етапі:

1) зміцнення механізмів відповідності. Для цього важливо забезпечувати ефективний моніторинг прогресу країни-кандидата з погляду дотримання Копенгагенських критеріїв. Такий результат може бути досягнутий через введення окремих кількісних показників для контролю прогресу в країнах-кандидатах;

2) підвищення рівня залученості громадянського суспільства. Цього можна досягти через збільшення підтримки організацій громадянського суспільства в країнах-кандидатах, які будуть відігравати важливу роль як у просуванні демократичних цінностей та забезпеченні підзвітності уряду в межах самої країни, так і в комунікації із громадянським суспільством країн-членів;

3) прийняття диференційованої моделі інтеграції через запровадження гнучких механізмів інтеграції, які дозволяють різні рівні участі в політиці та інституціях ЄС на різних етапах партнерства. Такий підхід може враховувати різні рівні готовності країн-кандидатів, зберігаючи

при цьому імпульс у процесі розширення. Диференційована інтеграція також може служити перехідним етапом, забезпечуючи гарантії безпеки та поступове дотримання стандартів ЄС. Але очевидною в такій диференціації є потреба віднайти баланс у тому, що країни-кандидати не зазнавали непропорційного тиску з погляду їхньої участі в політичному та економічному житті ЄС.

3. Запропоновано такі етапи процедури вступу країни в ЄС: подання та розгляд заявки на членство в ЄС; отримання офіційного статусу країни-кандидата; офіційні переговори; розробка угоди про приєднання; підписання та її ратифікація; набуття офіційного статусу країни-члена ЄС.

4. На підставі комплексного ретроспективного аналізу хвиль розширення Європейського Союзу, досвіду держав Західних Балкан та імперативів оновленої переговорної методології 2020 року зроблено висновок, що інституційна архітектура України потребує цілеспрямованої модернізації для забезпечення стійкості в умовах тривалого адаптаційного процесу. Хоча поточна українська модель демонструє високу централізацію та здатність до швидкої мобілізації ресурсів, перехід від політичного діалогу до виснажливого технократичного марафону вимагає переходу від «кризового менеджменту» до сталого інституційного дизайну. На нашу думку, інституційна оптимізація української переговорної системи має концептуально базуватися на таких ключових напрямах: 1) формування деполітизованого кадрового ядра та збереження інституційної пам’яті; 2) інституціоналізація національного діалогу з питань ЄС для структурування впливу громадянського суспільства; 3) модернізація парламентського виміру: баланс між швидкістю та легітимністю; 4) створення гібридного моніторингового механізму для Кластера 1 «Основи»; 5) децентралізація переговорної експертизи та залучення місцевого самоврядування.

5. Процес переговорів про вступ до ЄС визначено як багатовимірний, який включає щонайменше такі чинники: політичний (внутрішній та

зовнішній) і технічний.

У межах переговорного процесу важлива не лише відповідність законодавства країни-кандидата праву ЄС. Умовна «перебудова» правопорядку країни-кандидата відбувається не лише на формальному рівні узгодження національного законодавства із законодавством ЄС, потребує змін також економічна система. Політична система має відповідати побудові інституційного розгалуженого механізму, що якісно функціонуватиме як з інституціями ЄС, так і з іншими країнами-членами.

Важливою передумовою успішних внутрішніх політичних та технічних процесів переговорів мають стати фахівці, відповідальні за певний розділ acquis communautaire, оскільки слабкі сторони національного законодавства можуть стати помітними ще під час процесу скринінгу, тобто на досить ранній стадії. Іншими факторами, які відіграють важливу роль для успішних переговорів щодо вступу країни-кандидата до ЄС, є широкий політичний консенсус, громадянська підтримка та налагоджений контакт з бізнес-спільнотою щодо інтеграції країни до ЄС.

Визначено такі передумови для ефективного просування переговорним процесом щодо вступу до ЄС: а) ефективна інституційна система; б) ефективна система координації реформ; в) ефективна законодавча система.

6. Для України, як і більшості країн, що перебувають у процесі вступу до ЄС, він не єдиний і поєднується із процедурами, передбаченими Угодою про асоціацію. Основною метою Угоди про асоціацію є зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції країни-кандидата з ЄС. У свою чергу, переговори про вступ до ЄС є процесом, у якому країна-кандидат повинна досягти згоди з державами-членами ЄС про умови її вступу. Однак вони тісно взаємопов’язані і з розвитком переговорів об’єднуються майже в єдиний процес. Тим не менш, їх слід розглядати як окремі процеси, оскільки вони базуються на різних правових засадах, мають різну мету та перелік завдань. Тоді як процедури асоціації стосуються

acquis, тобто повної гармонізації національного правового порядку із законодавством ЄС до дня фактичного членства в ЄС, переговорний процес стосується конкретної проблематики в транспозиції acquis і закінчується завершенням переговорів про вступ здебільшого за декілька років до членства.

7. Визначено політичні, інституційні, економічні переваги моделі поетапної інтеграції в ЄС.

Досліджено можливості застосування до України моделі поетапної інтеграції. Визначено, що зміна геополітичної ситуації та невиправдані очікування країн-кандидатів, що наразі вже тривалий час перебувають упереговорному процесі з ЄС, вимагають серйозного перегляду методології розширення.

8. Акцентовано увагу на тому, що досить стрімкий початок Україною переговорного процесу щодо членства в ЄС не гарантує такого ж швидкого просування, що зумовлено внутрішньою кризою розширення самого ЄС, помірним темпом та якістю реформ національного законодавства тощо.

РОЗДІЛ 3.
ПРАВОВА ПАРАДИГМА СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Становлення та розвиток правовідносин між Україною та Європейським Союзом

На сучасному етапі Європейський Союз відіграє визначну роль у гарантуванні стабільності та безпеки європейського континенту, а процес розширення та реформування ЄС доцільно розглядати не лише як розширення кордонів спільного ринку, а й як активний чинник створення нової європейської архітектури безпеки, яка має комплексний і взаємопов'язаний характер і різні виміри – військовий, політичний, економічний.

Для європейських країн Україна є важливим партнером не лише з політичного погляду як незаперечний фактор формування системи колективної безпеки на континенті, а й з економічного – як великий споживчий ринок, джерело відносно дешевої робочої сили, як країна з невикористаним повною мірою інтелектуальним, науково-технічним і виробничим потенціалом.

Розпочинаючи аналіз відносин України та ЄС, варто зазначити, що під час холодної війни через ідеологічні причини відносини Європейських Співтовариств та СРСР тривалий час перебували в глухому куті. Дипломатичні відносини між Європейськими Співтовариствами та Радою економічної взаємодопомоги[1] були встановлені лише після підписання Спільної декларації між Європейським економічним співтовариством (ЄЕС)

[1] РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги була створена СРСР 25 січня 1949 року з метою налагодження економічної співпраці соціалістичних країн проти плану Маршалла. У січні 1949 року до складу Ради увійшли СРСР, Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія та Чехословаччина. У лютому 1949 року до Організації доєдналась Албанія, у 1950 році – Німецька демократична республіка, у 1962 році – Монголія, у 1972 році – Куба. У 1956 році до неї як спостерігачі приєдналися Китай, Північна Корея та В'єтнам. 17 вересня 1964 року її членом стала Югославія. Через політичну нестабільність та економічну кризу Організація припинила свою діяльність 28 червня 1991 року.

та РЕВ 25 червня 1988 року в Люксембурзі. Після встановлення дипломатичних відносин у вересні 1988 року відносини між ЄЕС та СРСР вийшли за рамки ЄЕС–РЕВ і перетворилися на двосторонню основу.

Після цього Європейська рада ухвалила резолюцію, якою схвалила пропозиції Європейської комісії щодо розбудови відносин з СРСР.

На початку 1990-х років, після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності, Україна прагнула зміцнити зв'язки з ЄС, водночас зберігаючи дружні відносини з Росією. У відповідь ЄС підписав Угоду про партнерство та співробітництво у 1994 році та ратифікував її у 1998 році. Після розширення у 2000-х роках ЄС прагнув підкреслити свою відданість зміцненню відносин з новими сусідніми країнами. Тому 2004 року ЄС включив Україну до Європейської політики сусідства, встановивши нові рамки для співпраці. У 2009 році ЄС створив Східне партнерство спеціально для співпраці зі своїми східними сусідами, включаючи Україну. Східне партнерство було створено в рамках Європейської політики сусідства, що ще більше зміцнило відносини між ЄС та Україною і передбачало глибшу інтеграцію з сусідами, і як результат – вилилося у підписання Угоди про асоціацію. У 2014 році Росія анексувала Крим та підтримала сепаратистські групи на сході України. Ці дії не лише порушили територіальну цілісність України, але й спричинили дестабілізацію в регіоні, що викликало серйозне занепокоєння щодо регіональної безпеки. У відповідь ЄС запровадив санкції проти Росії. Крім того, ЄС посилив свою підтримку України, демонструючи тверду відданість захисту суверенітету та стабільності країни. Угода про асоціацію між ЄС та Україною в рамках Східного партнерства була підписана у 2014 році. ЄС передбачав всебічне партнерство з Україною та створення зони вільної торгівлі як основу їхньої співпраці. Однак після повномасштабного вторгнення Росії Україна висловила своє прагнення отримати статус кандидата до ЄС. Цей розвиток подій спонукав Європейський Союз переглянути свої підходи до розширення та регіональної стратегії та надати

Україні статус країни-кандидата. Це рішення було підтримано державами-членами як вирішальне для збереження стабільності в усій Європі. У цьому світлі питання співпраці України та ЄС стає ще більш значущим, слугуючи ключовим інструментом у зусиллях Заходу щодо підтримки демократичних цінностей та суверенітету.

Детальніше визначаючи історичні та політичні передумови співпраці України та ЄС, варто вказати, що після здобуття Україною незалежності вона продовжувала підтримувати тісні політичні та економічні зв'язки з Росією. Однак, незважаючи на це, Україна прагнула ширшої міжнародної співпраці. На початку 1990-х років Європейський Союз запропонував нові угоди на заміну Угоди про торгівлю та співробітництво з Радянським Союзом.

Так, у грудні 1991 року Міністр закордонних справ Нідерландів як представник головуючої у ЄС держави визнав незалежність України. Крім того, у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 02 липня 1993 року наведено: «Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

У вересні 1993 року у Києві було офіційно відкрито Представництво Європейської комісії в Україні, яке з набуттям чинності у 2009 році Лісабонського договору було перейменовано на Представництво Європейського Союзу, що стало першим позитивним знаком для України, що Євросоюз розглядає Україну як свого партнера.

У свою чергу, відкриття Представництва означало початок

політичного діалогу між сторонами, який призвів до того, що 16 червня 1994 року була підписана Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною. Набрала чинності ця Угода 01 березня 1998 року і складалася з преамбули та 109 статей, протоколу про взаємну допомогу в митних справах, 5 додатків, спільних декларацій, які стосувалися статей 18, 19, 30, 31, 32, 43, 50 та 102.

Відповідно до статті 4 було визначено цілі такого Партнерства між Україною та Євросоюзом:

1) створення та забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу, метою якого є розвиток більш тісних політичних відносин;

2) сприяння торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між сторонами та як наслідок прискорення їх більш сталого розвитку;

3) забезпечення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва;

4) підтримання зусиль України щодо зміцнення демократії і розвитку економіки, а також завершення переходу до ринкової економіки.

Варто також зазначити, що Угодою передбачалася можливість створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, проте через невизначеність вступу України до Світової організації торгівлі, це питання не обговорювалося. Також у рамках цієї Угоди час від часу проводилися саміти. Перший саміт відбувся у вересні 1997 року в Києві. Термін дії цієї Угоди становив 10 років.

Отож ця угода охоплювала конкретні положення щодо торгівлі, науки, технологій та ядерної енергетики, а також плани щодо гармонізації законодавства України з єдиним ринком та Світовою організацією торгівлі. У 1994 році Будапештська угода дозволила Україні провести денуклеаризацію в обмін на визнання її суверенітету, що також призвело до її включення до програми НАТО «Партнерство заради миру».

У цей період Україна проводила багатовекторну зовнішню політику, що було продемонстровано підписанням Угоди про дружбу та співробітництво з Росією в 1997 році. Шість років потому Україна продовжила цей підхід, приєднавшись до Угоди про єдиний економічний простір.

З боку ЄС базовий підхід до відносин з Україною викладено в Спільній стратегії, яка була ухвалена у грудні 1999 року в Хельсінкі Європейською радою як розуміння того, що існує потреба в більш тісних зв'язках між ЄС та державами-членами й конкретними країнами-партнерами. Вона охоплювала період у чотири роки. Стратегія була спрямована на розвиток стратегічного партнерства між ЄС та Україною на основі Угоди про партнерство та співробітництво, віддаючи належне європейським прагненням України й вітаючи її європейський вибір. Вона мала три основні цілі: підтримати процес переходу до демократії та ринкової економіки у країні; вирішувати спільні проблеми Європейського континенту (стабільність і безпека в Європі, захист навколишнього середовища, енергетична та ядерна безпека); зміцнювати співробітництво між ЄС і Україною в контексті розширення та допомагати Україні в питанні інтеграції в європейську і світову економіку, поглиблювати співпрацю в галузі судочинства та внутрішніх справ.

У рамках Угоди про партнерство та співробітництво було запроваджено низку двосторонніх інституцій, що забезпечують базу для прийняття подальших відповідних рішень. Такими інституціями були:

- Рада зі співробітництва на міністерському рівні (до неї входили представники Голови у ЄС, Європейської комісії, Верховного представника ЄС, Уряду України);

– Комітет зі співробітництва (рівень вищих державних службовців, під головуванням по черзі Європейської комісії та української сторони);

– Підкомітети (рівень експертів, що підтримують роботу Комітету зі співробітництва).

Четверта та п’ята Ради зі співробітництва визначили такі пріоритетні напрями двосторонньої співпраці України та ЄС: поглиблення українського законодавства до стандартів і вимог ЄС, енергетика, торгівля, судочинство та внутрішні справи, захист довкілля, транспорт, наука й технології, інвестиції та прикордонне співробітництво.

Розробка та впровадження Європейської політики сусідства також змінила формат двосторонніх відносин України та ЄС. Європейська політика сусідства є відносно новою формою для двосторонньої співпраці між ЄС та його східними та південними сусідами, концептуальні контури якої викладено в документах Єврокомісії «Ширша Європа – Сусідство: Нова рамка для відносин з нашими південними та східними сусідами» (березень 2003 року) [414, с. 23] та «Європейська політика сусідства. Стратегія» (травень 2004 року). У них підкреслюється, що нова політика ЄС спрямована на створення зони стабільності, миру та процвітання на південь та схід від нових кордонів розширеного Європейського Союзу шляхом встановлення тісних довгострокових відносин з країнами регіону.

Основна мета Європейської політики сусідства полягала в недопуску нової розділової лінії між розширеним ЄС та його сусідами, а також дати їм можливість брати участь у різних заходах ЄС через тіснішу політичну, економічну, культурну та безпекову співпрацю.

Європейська політика сусідства мала на меті перетворити сусідні країни з джерела небезпеки та бідності на стабільні демократії, зменшити розрив у рівнях розвитку між ЄС і його сусідами, що забезпечить подальшу підтримку безпеки та добробуту Це пояснює зацікавленість ЄС в успіху демократичних реформ у сусідніх країнах.

Європейська політика сусідства реалізується переважно на двосторонній основі між ЄС та країнами-партнерами в рамках взаємоузгоджених Планів дій. Молдова та Україна узгодили їх у 2005 році, Вірменія, Азербайджан та Грузія – у 2006 році. Варто зазначити, що досі такий план не був підписаний з Білоруссю.

Наступним кроком у розвитку відносин стало Східне партнерство, яке було зовнішньополітичною ініціативою Європейського Союзу, що поширюється на шістьох східноєвропейських сусідів ЄС – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Ініціативу було офіційно започатковано на саміті Східного партнерства у Празі 07 травня 2009 року. Східне партнерство надає можливість оновити правову базу відносин ЄС зі східними сусідами шляхом заміни наявних Угод про партнерство та співробітництво угодами про асоціацію, поглибленими та всеохопними зонами вільної торгівлі, лібералізацією візового режиму між ЄС та країнами-партнерами тощо. Його запуск призвів до розмежування зовнішньополітичних підходів ЄС до відносин з південними та східними сусідами, які раніше були нарівні з Європейською політикою сусідства. З погляду України, це був крок у правильному напрямку, оскільки східні сусіди є європейськими державами та можуть подати заявку на членство в ЄС, якщо відповідні критерії виконано. Стратегічний інтерес України у Східному партнерстві полягає в тому, щоб надати країнам-партнерам реальну перспективу членства в ЄС, що перетворює цю ініціативу на важливий інструмент, пов’язаний із політикою розширення Європейського Союзу.

Східне партнерство стало основою для оновлення правової бази відносин ЄС зі східними сусідами шляхом заміни наявних угод про партнерство та співробітництво угодами про асоціацію, створенням поглиблених та всеохопних зон вільної торгівлі, лібералізації візового режиму між ЄС та країнами-партнерами тощо.

Його створення призвело до розмежування зовнішньополітичних підходів ЄС до відносин з південними та східними сусідами ЄС, які раніше перебували в тих самих умовах Європейської політики сусідства. Це важливо, оскільки південні сусіди ЄС не є європейськими державами і тому навіть формально не мають права подавати заявку на членство в ЄС.

Помаранчева революція, яка відбулася наприкінці 2004 року, дала

поштовх до співпраці з ЄС. Адже цю подію слід оцінювати як демократичний прорив, тому що засоби масової інформації позбулися тиску з боку уряду, а суспільство зазнало відчутних результатів громадської активності. На тлі цих подій інтенсифікувалися відносини України з ЄС. Насамперед, це виявлялося в тому, що у 2004 році Україна стала однією з країн-членів Європейської політики сусідства.

Щодо країн ЄС, то вони по-різному оцінювали події в Україні. Однак беззаперечним є той факт, що тоді відбулося безпрецедентне зростання інтересу до України з боку світової спільноти в цілому та ЄС зокрема. Високі посадовці Євросоюзу особисто взяли участь у врегулюванні складної політичної ситуації. Знову ж таки, по-різному можна оцінювати значимість їхнього внеску, хоча робили вони це системно і навіть самовіддано. Україна на деякий час посіла провідне місце у їхньому напруженому та щільному графіку візитів та зустрічей. Така увага була невипадковою. Насамперед тому, що у ЄС завжди з інтересом ставилися до заяв Києва про бажання інтегруватися до Євросоюзу.

Зокрема Керівник зовнішньої політики ЄС Хав'єр Салана і Комісар зовнішніх зносин Беніта Ферреро-Уолднер стверджували, що Україна зробила стратегічний вибір на користь реформ, тому необхідно знайти правильні рішення для підтримки цього вибору в конкретні терміни. Проте, водночас ЄС відмовився розглядати Україну як потенційну державу-члена.

У 2005 році з боку було заявлено, що Україна не відчуває себе учасником Європейської політики сусідства у тій формі, в якій вона була запропонована в 2003 році. Незважаючи на це, 21 лютого 2005 року було підписано План дій Україна – ЄС, який став інструментом реалізації ЄПС і визначив пріоритетні сфери двосторонньої співпраці. Серед них – подальше зміцнення стабільності та ефективності інститутів, що гарантують демократію та верховенство права, забезпечення демократичних виборів, свобода ЗМІ та слова.

Уже наприкінці 2005 року зарубіжні аналітики та експерти фіксували

в Україні значний прогрес у чотирьох сферах: виборчому процесі, незалежних ЗМІ, громадянському суспільстві та правовій системі, що сприяло поглибленню відносин із Євросоюзом. Таким чином, проглядався взаємозв'язок між розвитком демократії в Україні та прискоренням процесу європейської інтеграції України. Проте після такого сильного проєвропейського старту до демократії у 2005 році надалі цей рух в Україні, на жаль, не відзначився стрімкістю.

ЄС підтримав Помаранчеву революцію як вираження фундаментальних європейських цінностей та можливість стати демократичною та ринково орієнтованою країною. Однак ЄС не виявив готовності розглядати країну як потенційну державу-члена і вважав, що Європейська політика сусідства є достатньою основою для співпраці з Україною.

План дій Європейського Союзу – це особливий інструмент реалізації Європейської політики сусідства на національному рівні, який укладається між ЄС та національними урядами. Загалом цей план містить такі ключові сфери: політичний діалог та реформи, торгівля та економіка, сталий економічний та соціальний розвиток, правосуддя та юстиція, енергетика, транспорт, інформаційне суспільство, навколишнє середовище, наука, розвиток громадянського суспільства.

Таким чином, ЄС розглядав План дій ЄС – Україна 2005 року в рамках Європейської політики сусідства як основоположний документ для майбутньої співпраці. Він наголошував на визнанні України як держави з ринковою економікою, включав обговорення вільної торгівлі та лібералізацію візового режиму. Головною метою було стимулювання економічного зростання шляхом збільшення обсягів торгівлі та залучення міжнародних інвестицій. Співпраця в рамках Європейської політики сусідства також передбачала переговори між ЄС та Україною щодо нової угоди, яка замінить стару Угоду про партнерство та співробітництво. Відповідно до Плану дій ЄС – Україна, переговори щодо підписання Угоди

про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі, розпочалися у березні 2007 року.

Але варто відзначити, що виконання Плану дій було не досить успішним, оскільки процес реформування в Україні затягнувся. Україна активно не реалізовувала реформи, оскільки в рамках Європейської політики сусідства не передбачалося членства. Крім того, Росія в цей же час розіграла свою енергетичну карту. Тісні зв'язки України з ЄС та її бажання зблизитися з НАТО в рамках Європейської політики сусідства спровокували кризу. Росія вимагала плати в 50 дол. США за кубічний метр природного газу протягом січня, лютого та березня 2006 року та 230 дол. – з квітня. Незгода Україні призвела до відключення газопроводів, що спричинило енергетичну кризу в Європі. У 2006 році Україна таки погодилася платити вдвічі більше за кубічний метр (95 дол. США).

Вказані кризи, показують, що геостратегічна, енергетична та економічна динаміка відносин впливають одна на одну. Геостратегічно Україна була енергетичним транзитним коридором. Блокування проходження через цей коридор мало економічний вплив на відносини між ЄС та Україною. Іншими словами, Росія сприймала відносини між Україною та Заходом як ворожу позицію та прагнула обмежити їх. Водночас Європа отримувала 80 % свого газу з Росії трубопроводами, що проходили через Україну.

Крім того, через різні очікування та сприйняття країн, що входили до Європейської політики сусідства, експертами та політиками було запропоновано доопрацювати цю політику, щоб вона була максимально ефективною, з метою адаптації її до специфіки східних та південних сусідів. Під час головування Франції у Союзі 2008 року в рамках Європейської політики сусідства було створено Середземноморський союз як основу для тіснішої співпраці з південними сусідами. Ще одним фактором, який спонукав ЄС до запуску Східного партнерства, був російсько-грузинський збройний конфлікт у 2008 році, який вказав на значні проблеми безпеки та

ризики в регіоні. Запровадження Східного партнерства було прискорено спорами між Росією та Україною щодо газу, що негативно вплинуло на ЄС. Рік потому, на саміті в Празі, Східне партнерство було сформульовано як невід'ємна частина Європейської політики сусідства, яка заклала основу для посилення співпраці із сусідами Східної Європи та Південного Кавказу.

Такі кроки пояснювались тим, що сусіди ЄС у Східній Європі та на Південному Кавказі, хоча й дуже різні, але водночас взаємопов'язані економічно, політично та соціально, мають схожі проблеми, оскільки були частиною СРСР протягом півстоліття. У рамках Східного партнерства передбачалось, що ЄС має надавати сусіднім країнам необхідну фінансову та технічну допомогу, а також після реалізації політичних, економічних, інституційних реформ і гармонізації свого внутрішнього законодавства з правовою системою ЄС надати їм можливість брати участь у єдиному європейському ринку. Ці положення Східного партнерства визначалися через так звані чотири стовпи: угоди про асоціацію, зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму та активізація галузевої співпраці, однією з найважливіших з яких є енергетична сфера. Відповідно співпраця з ЄС залежить від поваги до європейських цінностей, принципів ринкової економіки та гармонізації законодавства з правовою базою ЄС, тобто від зацікавленості та здатності кожного сусіда до участі в ній. На відміну від країн-кандидатів, країни Східного партнерства не зобов'язані повністю дотримуватися законодавства ЄС. Однак передбачалося надання більшої політичної, фінансової та технічної підтримки тим сусідам, які більшою мірою виконують зобов'язання щодо реформ. Таким чином, досліджувана політика також містить елементи політики обумовленості, які повинні вплинути на ці держави для виконання узгоджених зобов'язань. Реалізація цілей цієї ініціативи вимагає численних заходів, як у рамках політики, що перебуває у виключній компетенції ЄС, так і тієї, що все ще перебуває у компетенції держав-членів. По суті, вказана ініціатива є концепцією, яка прагне залучити різні інструменти для досягнення безпеки, стабільності та

процвітання у сусідніх країнах [223, p. 73].

Крім того, з метою участі України у всіх програмах ЄС, 22 листопада 2010 року Україна та ЄС додатково до Угоди про партнерство та співробітництво підписали Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейськими Співтовариствами про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства.

Відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво, а також Плану дій у березні 2007 року розпочалися переговори між Україною та ЄС щодо укладання нового договору, який регулював би взаємовідносини між двома сторонами. Вже у вересні 2008 року на саміті, що проходив у Парижі, сторони погодили, що нова угода матиме назву Угоди про асоціацію. Загалом, на період з 2007 по 2012 рік відбувся 21 раунд переговорів щодо нової угоди та ще 18 раундів, які стосувалися безпосередньо створення зони вільної торгівлі.

16 червня 2009 року під час засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС було схвалено Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, який є новим практичним інструментом на заміну Плану дій Україна – ЄС.

Нова Угода про асоціацію та Порядок денний асоціації повинні були сприяти подальшій політичній асоціації й економічній інтеграції України до ЄС шляхом запровадження та вдосконалення усестороннього співробітництва.

30 березня 2012 року в Брюсселі було парафовано Угоду про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а 19 липня 2012 року там же відбулося парафування Угоди про асоціацію у частині положень щодо створення зони вільної торгівлі.

З кінця 2012 до середини 2013 років здійснювався офіційний переклад проєкту Угоди українською та мовами держав-членів ЄС.

Після переговорів у грудні 2012 року Рада ЄС у закордонних справах схвалила підписання угоди з Україною за умови виконання певних вимог: впровадження стандартів виборчої практики, припинення вибіркового правосуддя та проведення узгоджених реформ. Прогрес у виконанні цих умов контролювали Високий представник і Європейська комісія, а Рада була поінформована про підготовку до Ради співробітництва між ЄС та Україною в червні 2013 року та саміту Східного партнерства – у листопаді 2013 року у Вільнюсі [80].

Процедура підписання Угоди про асоціацію відбувалася вже після Революції Гідності у два етапи: політична частина була підписана 21 березня 2014 року, а 27 червня 2014 року – економічна. У повному обсязі Угода запрацювала 01 вересня 2017 року.

Що стосується економічного ефекту Угоди, то, згідно з даними Євростату, експорт ЄС до України у 2015 році становив 14 млрд євро, відповідно він почав зростати: до 16,6 млрд євро – у 2016 році, 20,2 млрд євро – у 2017 році, 22 млрд євро – у 2018 році та 24,2 млрд євро – у 2019 році після укладення угоди. У 2020 році пандемія COVID-19 негативно вплинула на зовнішню торгівлю. Таким чином, експорт ЄС до України у 2020 році склав 23,1 млрд євро. У 2021 році торговельні відносини відновилися, а експорт зріс до 28,3 млрд євро. Імпорт ЄС з України також почав зростати, і становив 13,2 млрд євро у 2016 році, 17 млрд євро – у 2017 році, 18 млрд євро – у 2018 році та 19,1 млрд євро – у 2019 році. Однак імпорт скоротився до 16,3 млрд євро через пандемію у 2020 році. У 2021 році торговельні відносини відновилися, а імпорт склав 24,1 млрд євро.

Позитивний ефект від підписання Угоди про асоціації проявився і у боротьбі з інфляцією, адже для України була характерною гіперінфляція в роки після здобуття незалежності. За даними Світового банку, рівень інфляції знизився з 48 % у 2015 році – до 14 % у 2016 році. Рівень інфляції, який також становив 14 % у 2017 році, у 2018 році становив 10 %. У 2019

році інфляція знизилася до 7,9 %. За даними Світового банку, інфляція була на найнижчому рівні у 2020 році (2,33 %).

Угода про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі також призвела до зниження рівня корупції. Transparency International проводить опитування щодо корупції та надає країнам оцінку за 100-бальною шкалою, причому вищі оцінки свідчать про менший рівень корупції. За даними Transparency International, Україна набрала 26 балів зі 100 у 2014 році. Згідно з Індексом сприйняття корупції, вона набрала 27 балів у 2015 році, 29 – у 2016 році, 30 – у 2017 році, 32 – у 2018 році, 30 – у 2019 році та 33 – у 2020 році.

У пряму відповідь на незаконне захоплення Криму та навмисні спроби дестабілізації України ЄС почав запроваджувати санкції проти Росії. Лідери ЄС також рішуче засудили незаконні дії, спонукаючи Європейську комісію оцінити правові наслідки та запропонувати вжити економічних, комерційних та фінансових заходів [149].

У грудні 2014 року ЄС створив Консультативну місію ЄС в Україні з метою надання додаткової підтримки Україні. Ця місія зосереджена на допомозі українським посадовцям у реструктуризації сектору цивільної безпеки та гармонізації його діяльності зі стандартами ЄС та міжнародними принципами. Основними цілями цієї ініціативи є надання стратегічного керівництва, підтримка зусиль з впровадження та сприяння співпраці між українськими та міжнародними зацікавленими сторонами з різних організацій. Це все зроблено для покращення сектору цивільної безпеки України. Тим не менш, впровадження Консультативної місії також сприймалося як стратегія збалансування дій Росії в Україні та демонстрації політичної підтримки.

Варто зазначити, що ЄС був готовий скасувати санкції та покращити відносини з Росією, якщо вона допоможе знайти вирішення для української кризи. У 2016 році ЄС окреслив п’ять принципів майбутніх відносин з Росією, перший з яких пов’язує тривалість санкцій з прогресом у виконанні

Мінських угод щодо врегулювання конфлікту на сході України.

Загалом, Угода про асоціацію стала найбільшим міжнародним договором України та найбільшою угодою ЄС, яку коли-небудь було укладено з третьою державою. Структура Угоди виглядає так: преамбула, 7 розділів: «Загальні цілі та принципи», «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки», «Юстиція, свобода і безпека», «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», «Економічне та секторальне співробітництво», «Фінансове співробітництво», «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» та додатки [492].

Угода між Україною та ЄС спрямована на поглиблення політичної асоціації та економічної інтеграції, яка пропонує комплексну основу для співпраці. Вона містить різні аспекти, включаючи створення Поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, співпрацю у сфері зовнішньої та безпекової політики, а також сприяння реформам у таких сферах, як: верховенство права, демократія та права людини. Для сприяння цій співпраці передбачено детальні положення щодо економічного співробітництва, зовнішньої політики та правосуддя. На відміну від попередньої Угоди про партнерство та співробітництво, Угода про асоціацію з її всеохопною сферою застосування окреслює конкретні закони ЄС, які Україна повинна прийняти. Зобов'язання, які включають суворе дотримання встановлених термінів та виконання положень про найкращі зусилля, спрямовані на зміцнення політичних та економічних відносин між Україною та ЄС шляхом створення інституційних рамок та впровадження регуляторних заходів.

Угода про асоціацію між ЄС та Україною є всеохопною та містить низку вимог, що потребують значних внутрішніх реформ в Україні. Незважаючи на початкові труднощі та відсутність перспектив членства в ЄС, національне політичне керівництво працювало над виконанням стандартів угоди. Українська криза 2014 року ще більше мотивувала обидві

сторони до співпраці, що призвело до коригування умов переговорів. Мета ЄС підтримувати стабільність в Україні та проєвропейська позиція керували їхнім підходом та відповідями на запити України під час виконання угоди. У 2019 році зміни до Конституції України офіційно підкреслили важливість підтвердження європейської ідентичності України та її відданості євроатлантичній інтеграції. Верховній Раді України було доручено встановити принципи внутрішньої та зовнішньої політики для досягнення повного членства в ЄС та НАТО. Так, Президент України відповідає за реалізацію стратегічного плану України щодо вступу до ЄС та НАТО, тоді як Кабінет Міністрів України відповідає за сприяння інтеграції. Цей зсув ознаменував значний відхід від попередньої амбівалентності України щодо західної інтеграції.

У новій стратегії ЄС надано пріоритет підтримці України, водночас дотримуючись цінностей та правових норм ЄС, який виявлявся через впровадження жорстких санкцій та надання пакетів фінансової та військової допомоги для зміцнення здатності України оборонятися. Незважаючи на різні погляди держав-членів, ЄС запровадив економічні вимоги, щоб забезпечити одностайний консенсус щодо ключових рішень та запобігти використанню окремими державами-членами (наприклад, Угорщина) свого права вето. Це продемонструвало відданість ЄС єдності та солідарності перед обличчям зовнішніх загроз [44].

28 лютого 2022 року наша держава подала заявку на вступ до ЄС. Після чого 23 червня 2022 року на саміті Європейського Союзу у Брюсселі 27 держав-членів ЄС проголосували за надання Україні статусу кандидата на вступ, проте з урахуванням того, що Україна має довиконати рекомендації Європейської комісії. А ще через півтора роки 14 грудня 2023 року Рада Європейського Союзу прийняла рішення щодо початку переговорів між Україною про вступ до Євросоюзу.

У загальному еволюція двосторонніх відносин між Україною та ЄС наведена на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1. Двосторонні відносини між Україною та Європейським Союзом

Отже, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що Україна розпочала вибудовувати двосторонні відносини з ЄС із здобуттям незалежності. Першим двостороннім актом, який визначав цілі та мету цієї співпраці, була підписана у 1994 році Угода про партнерство та співробітництво, термін дії якої був розрахований на десять років. Пізніше розпочався етап перемовин між сторонами, який призвів до укладання Угоди про асоціацію, що була підписана у 2014 році, і яка стала основоположним документом, який регулює співпрацю України з Євросоюзом у багатьох сферах. У свою чергу, ця співпраця призвела до того, що влітку 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а ще через рік можливість розпочати переговорний процес.

Однак важливо усвідомлювати, що відносини між ЄС та Україною розвивалися завдяки угодам. Такі значні події, як здобуття незалежності, Помаранчева революція, Революція Гідності, підкреслили прагнення України до посилення співпраці з ЄС, що призвело до зміцнення зв'язків. Водночас прагнення ЄС до посилення співробітництва в цей час реалізовувалося через Європейську політику сусідства та Східне партнерство. Угода, підписана у 2014 році, заклала основу для правової та

економічної співпраці, допомагаючи Україні наблизитися до стандартів ЄС.

Тим не менш, Україна також активізувала зусилля щодо вступу до ЄС; і рішення ЄС надати їй статус країни-кандидата. У майбутньому дотримання правил ЄС та отримання постійної допомоги має призвести до сприятливих можливостей та глибшої гармонізації. Подолання економічних обмежень та питань внутрішнього управління є надзвичайно важливим.

Зважаючи на історичний контекст розширення та поглиблення співробітництва між Україною та ЄС, можемо виділити такі її особливості, що витікають із як з геополітичної, так і внутрішньополітичної ситуації в ЄС та Україні тощо:

1) *ціннісні*. Зважаючи на багаторічну співпрацю між Україною та ЄС, прагнення України до вступу до ЄС, важливим аспектом є дотримання та повага до європейських правових цінностей, що включають повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та повагу до прав людини (включно з правами меншин). По суті, закріплення цих цінностей відбувається не лише на рівні установчих договорів ЄС, але й у межах усіх двосторонніх договорів ЄС з третіми країнами. Україна протягом десятиліть реформує національну правову систему для цього, а також вибудовує суспільний баланс навколо базових прав людини, поваги до цих прав, демократичних засад суспільства;

2) *економічні*. Зважаючи на територіальні особливості та розміри України, її спроможності в окремих сферах господарства, зокрема в аграрній сфері, Україна від початку відносин з ЄС була досить вагомим суб’єктом до налагодження ефективних відносин та взаємовигідних умов. Угода про асоціацію, включаючи її Поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі, а також безвізовий режим для перетину кордону українцями, сприяли зміцненню відносин у різних сферах, змогли забезпечити ЄС якісною робочою силою, якісною дешевою продукцією різного характеру з України. Крім того, лише з 2014 року ЄС виділив понад 225 млн євро на інвестиції у транспорт, муніципальну інфраструктуру, енергоефективність,

боротьбу з економічними наслідками COVID-19 та кредитування малих і середніх підприємств, зокрема в місцевій валюті;

3) *правові*. Починаючи з Угоди про партнерство та співробітництво, завершуючи переговорним процесом щодо вступу до ЄС, базовою вимогою до співпраці і поглиблення цієї співпраці є узгодження національного законодавства до законодавства ЄС. Незважаючи на те, що базові розділи aquis формально визначені, кожна держава, зокрема і Україна, в цьому контексті мають свою специфіку як щодо обсягу необхідних заходів, так і методики їх проведення (більш детально про це мова йтиме в 4 розділі цього дослідження);

4) *внутрішньоєвропейські*. Співпраця України та ЄС, хоча і почалась паралельно з усіма країнами пострадянського простору, на сьогодні має різні юридичні та статусні наслідки. Велике розширення 2004 року та подальші розширення, по суті, спровокували певну кризу в цих процесах, де Україна стала їхньою «заручницею». Події Революції Гідності змогли довести європейській спільноті прагнення українського суспільства інтегруватися до ЄС, незважаючи на дії політичного керівництва. Можна констатувати, що, по суті, Україна – одна з небагатьох держав, що змушена була проходити внутрішні революційні процеси для поглиблення співпраці з ЄС;

5) *внутрішньонаціональні*. Українське суспільство, як і українська влада, проходили різні етапи прийняття і відкидання потреб розширення відносин з ЄС, зокрема і в частині членства. Очевидно, вони переважно пов’язані з соціокультурними, економічними наслідками. Однак варто констатувати, що європейський вимір іноді був не так вектором руху політичного керівництва, як прагненням українського народу, який подекуди «примушував» у різні періоди історії працювати політичну владу в країні над розширенням і поглибленням відносин з ЄС.

3.2. Правовий механізм забезпечення європейської інтеграції України: формування та розвиток

Внаслідок розширення ЄС її правова система поступово та закономірно впливає на правові системи не тільки держав-членів, але й третіх країн, які перебувають на різних рівнях відносин з ЄС. Відповідно Україна зазнає впливу права ЄС з моменту підписання Угоди про асоціацію. Цей вплив посилюється із поглибленням відносин України та ЄС. Переважно, коли мова йде про такі процеси, використовують термін «європейська інтеграція». Відповідно така термінологія увійшла в український вжиток не лише на рівні теоретичних напрацювань, але й нормативних актів.

Однак, у першу чергу, варто визначити теоретичні засади цього явища, а також відмежувати його від суміжних категорій, таких як європеїзація.

Як ми вже зазначали, кожна криза в межах ЄС безпосередньо впливає на нього як модель регіональної інтеграції, але такі наслідки, принаймні станом на сьогодні, є тимчасовими. Історично склалося так, що ЄС зазвичай використовував такі кризи як перехід до наступного рівня інтеграції [53]. Так, до прикладу, невдалий план європейської оборонної спільноти в 1954 році призвів до створення Європейського економічного співтовариства через три роки. Криза порожнього стільця 1965 року призвела до фактичного прийняття рішень кваліфікованою більшістю, а пізніше запровадження цього процесу де-юре в результаті ратифікації Єдиного європейського акта 1986 року. Проблеми із валютним регулюванням 1980-х роках призвели до Європейської валютної системи і, зрештою, євро, а крах комунізму в Європі призвів до угоди про створення спільної зовнішньої політики і політики безпеки та найширшого збільшення в історії ЄС та розширення повноважень самого ЄС у межах Лісабонського договору. Повільний темп входження нових членів після 2004 року та вихід

Великобританії вплинули на розширення методики вступу до ЄС.

Інтеграція є складним процесом, що незмінно може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Однак ЄС має гарні показники відновлення після криз і просування вперед, завдяки політичній волі та спільному прийняттю рішень. Однак будь-які труднощі завжди демонструють, що для моделі ЄС необхідними є справжні інвестиції держав-членів у мету регіональної інтеграції (як політичні, так і подекуди економічні). Важливо, щоб національні уряди ставили довгострокову мету співпраці вище, ніж безпосередні внутрішні пріоритети. Також для досягнення реального ефективного рівня інтеграції уряди та громадськість країн повинні бути переконані в тому, що це в їхніх національних інтересах. Відповідно політики окремих держав-членів ЄС, як ми спостерігаємо сьогодні, стверджують про зворотне, де національні політичні та економічні інтереси ставляться на перший план. Те ж саме стосується України, де протягом багатьох років співпраці з ЄС змінювалась думка політикуму та громадськості від умовно «споживацького» до ціннісного ставлення.

Скептики щодо «заспокійливого» ефекту європейських інституцій наголошують на вирішальній участі США та НАТО в Європі під час холодної війни та після неї, а також на нездатності європейців самостійно впоратися з розпадом Югославії тощо [332]. Очевидно, що вирішення безпекових питань мають поглибити європейську інтеграцію; і це впливатиме не лише на країни-члени ЄС, але й треті країни, що перебувають на різних рівня відносин з ЄС.

Об’єднання і передача окремих функцій та політики наднаціональним органам для ефективного використання переваг масштабу, при цьому зберігаючи важливі повноваження національних (або регіональних) рівнів, виявилися корисними для європейців, якщо такі рішення були впроваджені в регіонах з невеликими витратами на підтримку різноманітності. Ці переваги були отримані під час збереження кінцевого суверенного контролю та монополії на законне використання примусу на рівні

національних держав. Централізована європейська влада могла б забезпечувати ширший спектр суспільних благ зі значною економією за рахунок масштабу та можливостей. Але це призвело б до набагато вищих витрат на гетерогенність. Європейці, ймовірно, на сьогодні вчиняють правильно, не перетворюючи інтеграційні процеси до найвищого рівня суверенної федерації, враховуючи їхні наявні відмінності в правових порядках, культурах, соціальних та економічних ситуаціях.

Наразі європейці дотримуються чинної системи співпраці між суверенними державами в межах наднаціонального утворення. У цих межах, незважаючи на серйозні обмеження в повноваженнях, європейські інституції взяли на себе зобов'язання щодо подолання проблем, пов'язаних з політикою добросусідства, як з погляду безпеки, так і з погляду економіки та права. Європейська співпраця принаймні виявилася кращою, ніж альтернативна система деструктивної односторонньої національної політики, яка переслідувала європейську історію до 1945 року. У цьому аспекті можна погодитись із позицією Е. Моравчика [255], провідного дослідника європейської інтеграції, який вказує, що яким би не був результат кризи, ЄС залишиться. Безперечно, найамбітнішим та найуспішнішим прикладом добровільної міжнародної співпраці у світовій історії.

Професором Б. Арчідіаконо визначено п'ять типів міжнародних систем: гегемонічну систему, систему балансу сил, директоріальну систему, систему, засновану на міжнародному праві (або конфедерацію), та федерацію [49, p. 35].

У гегемонічній системі більшість сили та могутності в міжнародній системі зосереджена в руках однієї наддержави, здатної нав'язувати свою волю іншим. У давнину існувало кілька гегемонічних імперій. Деякі з них, як-от: імперія Александра Македонського та Римська імперія, – охоплювали величезну територію. На своєму піку Римська імперія включала близько 100 мільйонів людей, що становило приблизно половину

оціночної кількості населення Землі на той час.

У системі балансу сил влада розподілена між кількома країнами. Система такого типу сформувалася в роки, що передували Першій світовій війні. Біполярна система є системою балансу сил, у якій домінують дві держави; холодна війна є хорошим прикладом цього, з її стратегічним і системним суперництвом між США та Радянським Союзом. Відповідно у багатополярній системі панує більше ніж дві держави.

Директоріальна система існує тоді, коли великі держави певного періоду погоджуються спільно керувати міжнародною системою. Саме ця ідея лежала в основі створення ООН у 1945 році, де п’ять постійних членів мають право вето. Мета полягає в тому, щоб забезпечити спільну роботу великих держав та підтримання миру в усьому світі. У системі балансу сил великі держави перебувають у конкуренції, але врівноважують одна одну [49]. Однак варто зазначити, що ООН має досить обмежений вплив та наслідки для правопорядків держав-членів. Крім того, така система – це типова міжнародна організація, яка утворюється рішенням держав з метою врегулювання питань, що входять до кола її повноважень відповідно до статуту.

Систему, засновану на міжнародному праві (або конфедерацію), автор визначає через засади того, що в цій системі право посідає місце сили як керівний принцип і передбачає існування міжнародного суспільного договору. Основна передумова полягає в тому, що застосування норм міжнародного права гарантується набором принципів, правил та інституцій. Систему, засновану на міжнародному праві, також вважають конфедеративною, що відображає ту саму відмінність, як і між конфедерацією та федерацією [191]. Держави погоджуються створювати спільні норми, працювати разом та визначати необхідні принципи і правила. Але вона залишається міжурядовою системою: кожна держава зберігає право вето і, звичайно, право виходу з системи. Відповідно національний суверенітет не делегується; він залишається у сфері компетенції кожної

держави, яка не може бути об’єктом примусу.

Федерація як інтеграційна система є формою політичного союзу між державами-членами. Вона передбачає виникнення нової міжнародної влади, яка має перевагу над державами-членами. Кожна держава-член делегує суверенітет у певних сферах.

Ми не погоджуємося з позицією Б. Арчідіаконо, що сьогодні ЄС є поєднанням конфедерації та федерації. Звісно, конфедеративна модель, яка є міжурядовим методом, зрештою, була використана для досягнення цілей європейської інтеграції, що дозволяє створювати правила та інституції в певних сферах. Вона дає змогу державам співпрацювати, але кожна країна зберігає повний суверенітет та своє право вето з визначеного переліку питань. На думку автора, це робило майже неможливим побудову справжнього політичного союзу, у зв’язку із чим автор вважає, що держави делегували деякі аспекти суверенітету, створили певні інституції та запровадили наднаціональну форму прав, що разом утворює федерацію. Не заглиблюючись у контекст визначення сутності ЄС, що вже було зроблено в першому розділі цього дослідження, лише констатуємо, що фактично досягнення політичного союзу в межах ЄС відбулося без передачі національного суверенітету. Крім того, говорити про те, що ЄС ідейно був заснований як конфедерація, також не варто, зважаючи на мету заснування ЄС та ту ціль, яку він зараз переслідує на підставі своїх установчих договорів. Однак, вочевидь, важливо зауважити, що ЄС можна визначити окремою шостою інтеграційною міжнародною системою, яка містить ознаки інших міжнародних систем, але характеризується спільними економічними, правовими, міграційними, безпековими політиками, що мають тенденцію до поглиблення та розширення, без втрати національного суверенітету країн-членів.

Європейська інтеграція, на думку Дж. Петерсона, є результатом вибіркового об’єднання національного суверенітету або кінцевою юрисдикцією над політичним організмом, європейськими національними

державами післявоєнного періоду. Вона породила ЄС як найуспішніший експеримент у міжнародній співпраці в новітній історії. ЄС не відповідає традиційним уявленням про держави як ізольовані, самодостатні одиниці, які вступають у союзи суто на спеціальній (ad hoc) основі. Лише ЄС серед усіх міжнародних утворень має власну систему права, наднаціональні інституції та валюту. Він перетворився на політичне утворення із власною правовою системою, хоча це утворення є надзвичайно складним та мінливим, воно швидше підтримує, аніж замінює національну державу в Європі. Європейська інтеграція була об'єктом регулярних зупинок і перезапусків. Вона часто була під напругою між різними національними інтересами та спільною економічною взаємозалежністю [276, p. 4923].

Європейська інтеграція визначається як вибіркове об'єднання національного суверенітету повоєнними європейськими національними державами, що призводить до формування ЄС, який є унікальним експериментом у міжнародному співробітництві і перетворився на складний стан, який співіснує з національними державами у Європі [156].

Її також визначають як процес, за допомогою якого європейські держави розробили тісні форми співпраці в економічній, політичній, соціальній та правовій сферах. Ці форми кооперації вийшли за межі більш вільних відносин, які вони зазвичай розвивають через дипломатичні методи відповідно до міжнародного права – двостороння або багатостороння співпраця. Процес інтеграції має як соціальні виміри, оскільки політичні діячі звертають свою увагу та зміщують свою лояльність у бік нового фокусу, так і політичні та правові аспекти, зі створенням нових інституційних структур та рамок для дій [322].

Однак однією з найважливіших перспектив європейської інтеграції є те, що вона має в результаті, зосереджуючись на законодавстві ЄС. Часто кажуть, що ЄС є «створінням» права, створеним договорами відповідно до міжнародного права, та володіє автономними інституціями, такими як: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада ЄС та Суд ЄС [322].

Дійсно, саме правові характеристики ЄС найбільш чітко відрізняють його від інших спроб побудови систем регіональної інтеграції на основі договорів. Багато з того, що робить ЄС, базується на тому, що називається «наднаціональним» правом, де інституції є основними законодавцями, використовуючи повноваження, надані їм державами-членами. Вказане дає підстави зробити висновок про те, що така система, вочевидь, відрізняє ЄС від типової «міжурядової співпраці», яка, як правило, домінує в інших регіональних інтеграційних утвореннях. Це вимагає одностайної згоди залучених держав, перш ніж можна буде узгодити будь-які заходи. ЄС, навпаки, працює у багатьох сферах своєї компетенції кваліфікованою більшістю своїх держав-членів, які засідають у Раді ЄС. Крім того, Рада є лише однією частиною законодавчого органу ЄС, поряд з її безпосередньо обраним парламентом.

Важливо зазначити, що власне правова система ЄС переважно розглядається як фундамент для оцінки та пояснення європейської інтеграції. Існує, наприклад, еволюційний та історичний підхід, який оцінює значення установчих договорів та прецедентне право Суду ЄС через призму того, як вони структурували процеси інтеграції через послідовні інтерпретації договорів, що мають тенденцію змінюватись. Очевидно, що правозастосовна та правотлумачна діяльність Суду ЄС сприяла еволюції європейської інтеграції як процесу, у зв’язку із чим на сьогодні через призму його практики можна визначити роль та завдання країн-членів і самого ЄС у формуванні acquis, включаючи дотримання верховенства права, функціонування системи поділу влади, забезпечення та гарантування демократії, що лежить в основі критеріїв членства.

Відповідно автономія права ЄС як щодо права держав-членів, так і міжнародного права виправдана істотними характеристиками ЄС та його законодавства, що стосуються, зокрема, конституційної структури ЄС та самої природи цього права. Acquis ЄС характеризується тим, що воно випливає з незалежного *джерела права*, а саме установчих договорів, які

мають ієрархічну силу над законами держав-членів, а також *прямим впливом* на громадян та самі держави-члени. Ці характеристики породили структуровану мережу принципів, правил та взаємозалежних правових відносин, що взаємно пов'язують ЄС та його держави-члени, а також пов'язують держави-члени одну з одною [56].

Відповідно держава не може бути примушена приєднатися до ЄС проти своєї волі, як і вона не може бути примусова виключена з нього. Зокрема, це не відповідає меті договорів щодо створення все більш тісного союзу серед народів Європи, крім випадків, коли така вимога виходу може бути ініційована самою державою-членом або ж призупинена з ініціативи країни-кандидата процедура вступу до ЄС.

Ймовірно, що природа права ЄС у кінцевому підсумку зазнає трансформацій, зокрема і з погляду верховенства, що буде впливати на його автономію, повноваження та однорідність. Можна припустити, що ЄС значною мірою є системою диференційованої європейської інтеграції, де може мати місце в межах одного простору декілька правопорядків, що мають різну, а подекуди, рівнозначну силу. Це призводить до суттєвого переосмислення самої концепції «європейської інтеграції» в майбутньому, з погляду межі, до якої країни прагнуть об'єднати свої зусилля в різних сферах, для забезпечення цінностей та мети ЄС як публічно-правового економічного утворення.

Фактично можемо зазначити, що ЄС був заснований для того, щоб великі європейські держави, які сотні років перебували у стані війни, ніколи більше не вступали у збройний конфлікт одна з одною; і це було його основною метою у середині минулого століття.

Використовуючи свої наднаціональні інституції та політики для заохочення всеосяжної «європейської» ідентичності, яка може охоплювати численні етнічні групи та національності, ЄС намагається примирити цю неоднозначність. Тут варто зазначити, що ЄС не намагається створити єдине гомогенне суспільство, а навпаки, прагне до мирного співіснування, що

гарантуватиметься визнанням прав та свобод кожної людини в такому суспільстві. Одночасно, працюючи над встановленням такої транснаціональної ідентичності, ЄС також допомагає просувати іншу свою мету подальшої економічної та політичної інтеграції, спрямованої на усунення бар'єрів для вільного руху людей, товарів і капіталу. У їхній регулятивній функції кордони є певною перешкодою для обох цих процесів, що змушує ЄС працювати над реформуванням практик державності у своїх державах-членах шляхом створення наднаціональної сукупності законів, норм, політик та інституцій, які замінюють або ж розширюють ті, що існують у його державах-членах [324, p. 156].

Відповідно, проводячи політику, що зменшує увагу до кордонів між національними державами, ЄС прагне усунути їх функцію як трансформаційних, «територіальних» переходів, де людина перетворюється з громадянина на іноземця, і замінити їх плинним транснаціональним простором, у якому громадянин ЄС може переміщатися з країни в країну, залишаючись, насамперед, «європейцем».

Отже, процес європейської інтеграції реорганізує територіальність і народність, як два принципи групової ідентифікації, які сформували сучасний європейський порядок, але не заміняє їх новою конструкцією громадянства ЄС, а навпаки – розширює.

Це слугує ілюстрацією трансформацій та пристосувань, які відбуваються по всій Європі після постійного розширення повноважень та інституцій ЄС і відображає процес європейської інтеграції.

Відповідно, на нашу думку, цілі інтеграції можна відобразити дворівнево, де в такій інтеграції зацікавлені держави-члени і сам ЄС відповідно, а також де в цьому процесі беруть участь треті країни, як Україна, що перебувають на різному рівні у відносинах з ЄС.

Відповідно цілями процесу європейської інтеграції першого рівня є такі:

– поглиблення економічної, політичної та інституційної

стабільності ЄС як наднаціонального утворення, що впливатиме відповідно на такі самі процеси в межах усіх країн-членів;

– забезпечення функціонування ефективного економічного спільного ринку;

– напрацювання спільних конвергентних правових норм, що гарантуватимуть посилення захисту прав та інтересів усіх суб'єктів в межах ЄС, а також гарантуватиме поглиблення вільного руху товару, робіт, послуг та капіталу;

– зміцнення демократії та верховенства права із метою забезпечення європейських правових цінностей.

У свою чергу, цілями процесу інтеграції до ЄС третіх країн є:

– співпраця з великим важливим економічним, політичним суб'єктом у регіоні;

– створення сприятливої ситуації для політичного діалогу та розвитку тісніших взаємин;

– зміцнення демократії та верховенства права за рахунок співпраці та допомоги ЄС;

– економічна, політична та інституційна стабільність у країні;

– створення функціонуючого економічного ринку, із поступовим встановленням зони вільної торгівлі між ЄС та країною (опційно);

– наближення (адаптація) національного законодавства до acquis communautaire (правових норм ЄС);

– членство в ЄС (опційно).

В українській науці європейська інтеграція визначається як «складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва між європейськими державами. Вона є одним із виявів тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім у економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот» [453].

У свою чергу, С. Мирославський вказує, що інтеграційні процеси є

складним та багатогранним явищем, яке вимагає злагоджених дій усіх зацікавлених сторін для досягнення спільних цілей загального добробуту та розвитку. Автор вказує, що європейська інтеграція провокується та підтримується розвитком причинно-наслідкових зв'язків між трьома факторами – транснаціональним обміном, наднаціональною організацією та регулюванням ЄС. Ця тріада відображає природу соціальних процесів у різних сферах [261].

Він виділяє політичний, економічний, соціальний, культурний та правовий вимір європейської інтеграції.

Також дослідник вказує, що правова природа європейських інтеграційних процесів полягає у формуванні правової системи та взаємодії міжнародних і національних норм, які регулюють відносини між країнами-учасницями та ЄС. Однак варто доповнити цю тезу таким. З погляду суб'єктів та наслідків, міжнародними в контексті ЄС ми можемо називати лише установчі договори ЄС та окремі договори, що укладає ЄС з третіми країнами. Відповідно, коли суб'єктом законодавчої ініціативи є сам ЄС, ми маємо говорити, власне, і про специфіку європейської інтеграції, яка буде відрізняти його від інших прикладів інтеграційних об'єднань, де країни-члени надають ЄС повноваження у певних сферах до самостійного створення та введення в дію правових норм, які не потребують ратифікації як міжнародні угоди, але стають частиною національних правопорядків або ж впливають на їх зміну та розвиток.

У межах цього дослідження також важливо дослідити зіставлення поняття європейської інтеграції та європеїзації, які подекуди використовуються як синоніми.

Переважною в науковому просторі є позиція, що європеїзація є наслідком європейської інтеграції, оскільки остання вже триває, а ЄС розробив власні інституції та політики. Але водночас існують позиції, що як європеїзація, так і європейська інтеграція є однополярними явищами, які мають спільне розуміння та створення спільних практик та інституцій задля

досягнення мети ЄС [171, p. 208].

Однак, на нашу думку, питання балансу сил та визначення компетенції є важливішим для теорій європейської інтеграції, ніж для європеїзації. На думку окремих авторів, теорії інтеграції не підходять для розуміння європеїзації, оскільки їхньою основною проблемою є пояснення динаміки та результатів європейської інтеграції, а не її внутрішніх наслідків [39].

Отже, визначити різницю між досліджуваними поняттями можна через їхню сутність, де теорія європейської інтеграції намагається пояснити, «чому і як» виник та розвивається ЄС (його причини та природа – чи є він наднаціональним, чи міжурядовим). Відповідно європеїзація передбачає, що ЄС вже існує, і досліджує його вплив на внутрішню політику, інституції та суспільство держав-членів та третіх країн. Також важливо, що європеїзація не має визначатись через призму конвергенції правових систем як спільного процесу, а говорить лише про наслідки для країн-членів та третіх країн у їхній правовій, економічній та інституційній системі.

Т. Ріcс визначає європеїзацію як виникнення та розвиток на європейському рівні відмінних структур управління [297].

На думку Дж. П. Олсена, європеїзація є набором труднощів, пов’язаних із побудовою моделей, а не набором дефініційних проблем. Його підхід охоплює дуже широкий спектр, включаючи європеїзацію як політичну інтеграцію та політичне об’єднання [270, p. 944]. Незважаючи на те, що підхід до формулювання визначення вказаним автором є дещо широким, все ж він переорієнтовує думку до взаємної адаптації та співеволюції між внутрішнім та європейським рівнями.

Деякі дослідники пропонують європеїзацію розглядати через такі процеси: а) конструювання; б) дифузії; в) інституціоналізації формальних та неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів та «способів ведення справ». Вона також складається зі спільних переконань та норм, які спочатку визначаються та консолідуються у процесі політики ЄС, а потім

інкорпоруються в логіку внутрішнього (національного та субнаціонального) дискурсу, політичних структур та державної політики [171]. Таке визначення, на нашу думку, зміщує акценти на наслідках європейської інтеграції, що полягають у поступових системних політичних, економічних, соціальних, культурних змінах у країні-члені ЄС або ж третій країні.

Європеїзація визначається також як інтерактивний процес, а не як простий процес односпрямованої реакції на «Європу» [303]. Це полегшує підхід до неї, який виходить далеко за межі вузького, лінійного, низхідного поняття «впливу» ЄС на внутрішні національні системи.

Ідея про вплив Європи виглядає фіксовано, але на практиці процеси європеїзації дають широкі можливості для креативного використання ЄС. Внутрішні учасники часто мають свободу вирішувати, як саме застосовувати європейські ресурси та механізми. Вони можуть створювати власні підходи й впливи, використовувати Європу як джерело підтримки, не відчуваючи явного тиску з боку інституцій ЄС [216].

Європеїзація стосується того, як відбувається внутрішня зміна, і моделі адаптації можуть бути складнішими, ніж прості реакції на ЄС.

Можемо стверджувати, що європеїзація має починатися з акторів, проблем, ресурсів, стилю та дискурсів на внутрішньому рівні. Інакше кажучи, її відправною точкою є система взаємодії на внутрішньому рівні. Використовуючи час та часові причинно-наслідкові послідовності, висхідний підхід європеїзації визначає, чи, коли і як ЄС забезпечує зміну в будь-якому з основних компонентів системи взаємодії (тобто на рівні держави-члена або ж третьої країни).

Як зазначає Д. Міхель, у науковій практиці сам термін «європеїзація» вживається для означення сфери досліджень європейської проблематики, зокрема для окреслення впливу ЄС на політичну систему, політичну діяльність і державний устрій країн на національному рівні [456, с. 24]. Цим поняттям користуються для пояснення процесів вироблення, поширення й інституалізації формальних і неформальних правил та процедур

європейської публічної політики, яка спочатку формується на наднаціональному рівні, а потім інтегрується в національні політичні структури. На думку С. Ситника, європеїзація свідчить саме про наявність процесів інституалізації нової системи [486].

Розглядаючи відмінності між європеїзацією, конвергенцією, гармонізацією або політичною інтеграцією, Д. Міхель вказує, що конвергенція, тобто наближення політичних, економічних та адміністративних систем держав-членів, може бути наслідком європейської інтеграції, але вона не є синонімом європеїзації, оскільки це більш широкий і системний процес. Так, може відбуватися конвергенція монетарних політик держав-учасниць Економічного і монетарного союзу, результатом якої буде їх відхід від кейнсіанської моделі й наближення до монетарної. Більше того, політичні режими держав-членів можуть перебувати у процесі конвергенції, як це відбувається, наприклад, у сфері політики громадянства, проте не внаслідок ініціативи Брюсселя, а як відповідь на внутрішні потреби. Гармонізація національних політик часто розглядається як важлива мета європейської інтеграції, однак емпіричні дослідження свідчать про те, що європеїзація часто виявляється у диференційному впливі вимог ЄС на напрями політики держав-членів. Директиви ЄС, які, як відомо, є інструментами гармонізації, у дійсності часто залишають досить багато простору для національної багатоманітності [456].

Нарешті, розуміння причин та мотивів делегування державами-членами частки свого суверенітету, тобто те, що ми називаємо інтеграцією, зовсім не рівнозначне розумінню специфічної динаміки та неочікуваних наслідків процесу політичної інтеграції на національному рівні.

Європеїзація має безпосередньо стосується зворотного зв’язку процесу європейської інтеграції. Учені також застерігають від розгляду концепції європеїзації лише в контексті інтеграційних процесів, що відбуваються в ЄС, та зосередженні уваги дослідників лише на вимогах, правилах і нормах, які надходять з Брюсселя (з’явився навіть термін «ЄС-

зація»). По-перше, на думку деяких експертів, процес європеїзації є ширшим за суто європейську інтеграцію. Хоча діяльність таких європейських організацій, як: Європейська зона вільної торгівлі (ЄАВТ) в економічній сфері, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері міжнародних відносин, а також Рада Європи у сфері захисту прав людини, – часто перетинається та навіть збігається з діяльністю ЄС не тільки організаційно, але й на рівні ідентичності (ЄС і Рада Європи, наприклад, мають однаковий прапор та гімн); вони мають власні історичні корені та свої інститути. По-друге, застосування концепції європеїзації не лише для дослідження впливу ЄС дозволяє аналізувати вплив відповідних процесів, зокрема й регіональної інтеграції, що відбуваються на всьому європейському континенті. Для того, щоб зрозуміти вплив європейської інтеграції на системи державного управління держав-членів, не так уже й важливо знати чинники делегування повноважень інститутам ЄС (національні, транснаціональні чи наднаціональні). Для зацікавлених гравців та інститутів держав-членів важливо знати й розуміти, як делегування повноважень на рівень ЄС впливає на результати політики на національному рівні [222]. Ми можемо погодитись із такою думкою, оскільки навіть коли сторонні інституційні системи, такі як Рада Європи чи інші, створюють правові норми чи правові традиції, що стають частиною правової системи ЄС або ж дублюються нею, все ж вони мають свою специфіку. Так, рішення ЄСПЛ мають різні правові наслідки для національних правопорядків.

Зосередивши увагу на питаннях політики у сфері соціальних послуг сучасного суспільства, Д. Міхель пропонує визначення поняття «європеїзація» з погляду українського дискурсу як побудову, поширення та інституціоналізацію офіційних і неофіційних правил, процедур, політичних стилів, спільних вигод та норм, які вперше були визначені та консолідовані у процесах Європейського Союзу та Ради Європи, а потім включені в логіку українських внутрішніх політичних структур і державної політики на шляху

інтеграції України до ЄС. Таке визначення європеїзації, як зазначає автор, є більш прийнятним, оскільки воно враховує той факт, що інтеграція до ЄС – це інтерактивний процес, у якому Уряд України, втілюючи європейський вибір, не лише отримує мотивації і політичні директиви ЄС, але й бере участь у створенні переговорного порядку, коли інтеграція визначає внутрішні політики і політичне життя посткомуністичних держав [456].

На нашу думку, європеїзація має місце тоді, коли загальні засади суспільства, інституційна система, правові норми держави стають більш європейськими з погляду географічного находження інституційних систем, що декларують ті чи ті порядки. Це явище пояснює, як держави-члени ЄС, треті країни, учасниці Ради Європи та інших інституційних утворень у межах Європи з часом стають більше схожими за визначенням правових цінностей. Очевидно, що європеїзація може стосуватися того, як країни за межами ЄС (наприклад, Україна) стають більш європейськими, де в це поняття включаються політичні, економічні, правові та соціальні змінні.

Якщо говорити про зміни в поглядах українців на європейські цінності і відповідно на процес європеїзації, ми можемо це продемонструвати на тому, як змінювалась позиція населення щодо членства в ЄС та співпраці з ним. Зважаючи на період з 1991 року, можна сказати, що до недавнього часу прогрес України щодо співпраці з ЄС був зумовлений мотивованою меншиною [329]. На початку 2000-х років європейській інтеграції сприяли кілька інституцій в уряді, які були зосереджені в Міністерстві закордонних справ та Міністерстві економіки та європейської інтеграції [329]. Тим не менш, на той час була здійснена важлива робота з адаптації законодавства України з правом ЄС. І, як результат, події 2013 року, які продемонстрували, наскільки населення країни готове захищати свої інтереси, що співзвучні з цінностями ЄС.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що європеїзація є поступовим правовим, інституційним, економічним, соціокультурним процесом, який трансформує напрямок і форму політики країни до такої міри, що політична

та економічна динаміка ЄС та інших інституційних утворень стає частиною організаційної логіки національної політики та розробки політик.

Таким чином, європеїзація є ширшим за суб'єктним складом, процесом та наслідками явищем, аніж європейська інтеграція.

Характеризуючи правовий механізм європейської інтеграції в Україні, важливо зазначити, що з моменту отримання незалежності наша держава визначила одним із пріоритетів зовнішньої політики вступ до Європейського Союзу. Так, 11 червня 1998 року Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [478]. Варто відмітити, що правовою основою цього документа було визначено Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами.

У рамках цієї Стратегії сформульовано базові принципи співробітництва України з Євросоюзом, зокрема були виділені такі напрями інтеграційного процесу:

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини.
2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС.
3. Інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки.
4. Політична консолідація та зміцнення демократії.
5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС.
6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція.
7. Регіональна інтеграція України.
8. Галузева співпраця у таких сферах: транс'європейська, транспортна, магістральні газо- та нафтопроводи, електроенергетична та інформаційних мереж, співробітництво в галузі юстиції, запобігання та боротьба зі злочинністю, митна справа, науково-дослідницька, промисловість та сільське господарство.

9. Співробітництво в галузі охорони здоров’я.

Згадана Стратегія, яка тривалий час була стимулом для розвитку двосторонніх відносин, втратила чинність 07 липня 2015 року.

Крім того, 18 березня 2004 року була затверджена Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка чинна дотепер. Основна мета Програми полягає у визначенні механізму досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі [473].

Необхідно також зауважити, що після завершення терміну дії Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, нового документа, який би стосувався саме цього питання, так і не ухвалено. Після підписання Угоди про асоціацію у 2014 році окремі напрями стратегічного партнерства між сторонами за різними галузями були визначені саме в ній.

Тому, багато питань, які стосуються євроінтеграції після 2014 року, знаходили своє відображення ув різного роду державних стратегіях. Наприклад, у Національній економічній стратегії на період до 2030 року серед орієнтирів наводиться європейська та євроатлантична інтеграція України, а також наближення законодавства України до європейського у сфері економіки [474].

У Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року євроінтеграція також висвітлена з погляду багатьох аспектів, які стосуються різних типів транспорту. У ній наголошується, що її реалізація сприятиме наближенню України до Євросоюзу та спрятиме поступовій інтеграції до його внутрішнього ринку [479].

Інші стратегії, серед яких – Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року, Стратегія національної безпеки, Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, Стратегія інноваційного розвитку України до 2030 року та низка профільних державних стратегій України, також містять положення, що прямо чи опосередковано стосуються євроінтеграційного вибору держави.

Крім того, починаючи з 2018 року, Уряд на трирічний період додатково затверджує Стратегію комунікацій з питань європейської інтеграції України, мета якої полягає у створенні свідомої суспільної підтримки серед громадян України щодо членства в Євросоюзі [480].

Також варто акцентувати увагу на тому, що європейський вибір України полягає у всебічному входженні правової системи нашої держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів. І саме за цими напрямками повинна відбуватися правова реформа в країні. Тому після Революції Гідності та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом основні напрямки євроінтеграції України включають:

1. Економічна інтеграція: Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Це означає послаблення торговельних бар'єрів, сприяння експорту та імпорту товарів, послуг і капіталу, а також залучення інвестицій.

2. Гармонізація законодавства: Угода про асоціацію передбачає апроксимацію законодавства України до стандартів Європейського Союзу, яка включає реформу різних секторів.

Отже, з моменту отримання незалежності Україна на державному рівні оголосила своїм пріоритетом вступ до Європейського Союзу. У свою чергу, це знаходило відображення в державних стратегіях. Перша така стратегія прийнята у 1998 році. Вона охоплювала широкий спектр питань і була розрахована на 17 років. Після завершення її терміну дії у 2015 році нова стратегія не була розроблена. Проте окремі положення стосовно двостороннього співробітництва з ЄС були висвітлені в Угоді про асоціацію, яка в майбутньому лягла в основу багатьох стратегій України у різних галузях.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і секторальні угоди відіграють важливу роль у процесі євроінтеграції нашої

держави. Вони не лише доповнюють одна одну, але й надають Україні можливість поглиблювати економічну інтеграцію з Євросоюзом, паралельно з підготовкою до переговорів про членство.

Угода про асоціацію передбачає створення Поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що сприяє зниженню торговельних бар'єрів, скасуванню ввізних мит і сприянню торгівлі товарами та послугами. Крім того, цим документом передбачається вирівнювання конкурентного середовища в Україні та ЄС шляхом проведення глибинних та системних реформ.

Угода також охоплює різні сектори економіки, такі як: безпечність промислових товарів та продовольства, митні процедури, фінанси, поштові та телекомунікаційні послуги, транспорт, енергетику, державні закупівлі та визнання кваліфікацій. Це створює підґрунтя для інтеграції у спільний ринок ЄС, що сприятиме покращенню стандартів, якості і конкурентоспроможності українських товарів та послуг [438].

Україна вже почала реалізовувати ці можливості. Наприклад, у жовтні 2022 року країна приєдналася до системи спільного транзиту з ЄС, що передбачалось Угодою про асоціацію. Більшість країн Західних Балкан не беруть участь у цій системі. Раніше у прискореному режимі Україна приєдналася до Європейської мережі операторів систем передачі електроенергії (ENTSO-E). Триває підготовка до укладання Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (ACAA), а також до участі України в Єдиному цифровому ринку ЄС.

Ці процеси дозволяють, з одного боку, уникнути «пастки статусу», а з іншого – забезпечити поступовість інтеграції українського та європейського бізнесів, що розглядається як шлях до подолання спротиву щодо розширення серед країн-членів ЄС та забезпечення довгострокової підтримки приєднання України до ЄС [105].

Втім, узгодження правової системи України з правом ЄС є складним завданням, яке вимагає значних зусиль і часу. Воно передбачає аналіз та

перегляд національного законодавства, узгодження його з європейськими стандартами, навчання та підготовку фахівців з правової сфери. Однак результатом цього процесу є створення сучасної, прогресивної та конкурентоспроможної правової системи, яка сприятиме розвитку України та підвищенню її статусу у світі.

Адаптація права ЄС до специфічних потреб та умов України дійсно є важливим етапом у процесі узгодження правової системи зі стандартами ЄС. Україна має свої особливості, і її законодавство повинно враховувати національні пріоритети, соціальні та економічні умови, культурні особливості та інші фактори.

Це передбачає аналіз та врахування потреб українського суспільства, зокрема зацікавлених груп, бізнесу, громадян та інших стейкхолдерів. Під час адаптації правових норм ЄС враховуються такі аспекти, як: ефективність, реалістичність, здійсненність та можливість впровадження в Україні.

Цей процес вимагає широкої консультації з різними зацікавленими сторонами, проведення громадських обговорень, фахових досліджень та експертиз. Такий підхід допомагає забезпечити ефективність законодавства, захист прав та інтересів громадян, сприятиме економічному розвитку та соціальному прогресу України.

Отже, узгодження правових норм України зі стандартами ЄС передбачає не лише адаптацію, але й урахування унікальних умов та специфічних потреб держави. Цей підхід допомагає забезпечити баланс між відповідністю європейським стандартам і врахуванням особливостей та потреб України. З отриманням статусу кандидата у члени ЄС Україна започаткувала проведення міністерствами та іншими органами виконавчої влади первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС). Це зроблено з метою проведення комплексного порівняльного аналізу законодавства України відповідно до права Європейського Союзу і виявлення невідповідностей, які необхідно усунути

до початку та в рамках переговорного процесу щодо вступу України до ЄС.

Новий сучасний етап євроінтеграції України почався 28 лютого 2022 року із поданням заявки на членство в ЄС. Саме ця ініціатива України ознаменувала остаточне визнання європейськими лідерами 10–11 березня 2022 року на неформальному саміті Європейської ради у Версалі європейських прагнень та вибору України, як зазначено в Угоді про асоціацію [434].

Згодом, 17 червня 2022 року, Європейська комісія оприлюднила висновок, у якому рекомендувала надати Україні статус кандидата в члени ЄС. Позитивна оцінка Єврокомісії створила передумови для прийняття відповідного рішення Європейською радою. При цьому для України було визначено сім рекомендацій, виконання яких є необхідним для подальших кроків у процесі набуття членства в ЄС (зокрема щодо боротьби з корупцією, реформування правоохоронного сектора, імплементації антиолігархічного закону тощо).

Сьогодні Україна вже здобула статус кандидата на вступ до ЄС, що свідчить про відповідну підтримку та визнання Союзом її зусиль. Україна продовжує проводити реформи в різних сферах, таких як: правоохоронна та судова системи, боротьба з корупцією, підвищення якості життя громадян тощо. Ці реформи спрямовані на гармонізацію українського законодавства з правом ЄС.

Крім того, наша держава поглиблює секторальне співробітництво з Європейським Союзом у різних галузях, таких як: торгівля, енергетика, транспорт, наука та інновації, культура та інші. Україна здійснює секторальну інтеграцію з ЄС через участь у різних програмах та ініціативах, таких як: Європейський союз з питань енергетичного співробітництва, Європейський союз з питань транспорту, Європейська банківська унія. Секторальна інтеграція з ЄС має кілька переваг для України. Вона сприяє розширенню торговельних можливостей, залученню інвестицій, трансферу технологій та знань, підвищенню якості товарів і послуг, а також

покращенню стандартів безпеки, охорони довкілля та прав споживачів [493].

Варто розуміти, що набуття статусу кандидата важливий, але не завершальний етап євроінтеграції. Тому необхідно не збавляти темпів на шляху до ЄС, використовувати переваги нового статусу, здійснювати реформи, необхідні для набуття членства в ЄС і забезпечувати умови для запровадження в Україні європейських норм і стандартів.

Набуття статусу кандидата – це перший з трьох етапів процесу вступу держави до ЄС. Для України він означає офіційне і формальне підтвердження євроінтеграційних прагнень та реальність перспективи одного дня стати членом Європейського Союзу. Наступним етапом є початок процедури офіційних переговорів про членство, який передбачає ухвалення чинного законодавства ЄС; підготовку до його впровадження; проведення судових, адміністративних, економічних та інших реформ, необхідних для відповідності вимогам (критеріям) приєднання держави-кандидата до ЄС.

Подальша інтеграція України до Європейського Союзу є складним процесом, який потребує одноголосного рішення всіх держав-членів. Перед початком переговорів про членство необхідно, щоб всі 27 держав-членів ухвалили рішення про те, що Україна виконала всі проміжні завдання і готова до переговорів.

Важливим елементом у цьому процесі є політичний діалог між Україною та державами-членами ЄС. Регулярний політичний діалог дозволяє консолідувати підтримку держав-членів як під час отримання Україною статусу кандидата, так і на наступних етапах інтеграції. Цей діалог допомагає вирішувати спірні питання, забезпечувати взаєморозуміння та підтримку з боку держав-членів, а також сприяє підготовці до переговорів і формуванню спільної позиції.

Окрім того, Україна повинна продовжувати виконувати всі проміжні завдання та реформи, які необхідні для євроінтеграції. Вони включають

реалізацію політичних, економічних, соціальних та правових реформ, гармонізацію законодавства з правовими стандартами ЄС, боротьбу з корупцією та зміцнення демократичних інститутів.

У складному процесі інтеграції до Європейського Союзу політичний діалог і виконання умов та реформ є ключовими елементами, що сприяють європейському вибору України.

Важливо розуміти, що, хоча цей процес називається переговорами, фактично це, в першу чергу, узгодження законодавства та інституційної системи країни-кандидата з нормами і практиками ЄС. Відповідно у країни-кандидата обмежене коло можливостей для формування окремої переговорної позиції, оскільки не можна обирати, яке законодавство буде гармонізовано, а яке – ні. Це нагадує процес вступу до СОТ, де ключове завдання багатосторонньої фази переговорів – переконати партнерів, що внутрішнє законодавство відповідає правилам спільноти, а країна-кандидат серйозна у своїх зобов'язаннях і здатна їх виконувати.

Водночас переговори, зокрема їх початок, є одним з ключових викликів на цьому етапі руху до членства. Початок і завершення переговорів залежать від політичних настроїв членів ЄС. Рішення про їх відкриття та закриття щодо кожного з 35 розділів законодавства ЄС має ухвалюватися консенсусом. Відповідно за відсутності політичної волі хоча б однієї країни процес може не розпочинатися роками, як це фактично відбувається з Північною Македонією.

З метою забезпечення підготовки України до переговорів про вступ до Європейського Союзу, Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС)» [477]. Відповідно до цього нормативно-правового акта, міністерства та інші органи виконавчої влади повинні були здійснити попередню оцінку виконання актів Європейського Союзу з метою проведення комплексного порівняльного аналізу законодавства України відповідно до права ЄС.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ЄС прагне створити «дедалі тісніший» союз держав та народів, але не стати національною державою сам по собі. Відповідно внутрішня та зовнішня диференційована інтеграція дозволяє йому коригувати кордони своєї інтегрованої політики відповідно до міжнародної гетерогенності в Європі.

Європейська інтеграція обрала фундаментально інший шлях, ніж державотворення, яке полягало у створенні уніфікованих територіальних кордонів у всіх сферах політики, а не кордонів, специфічних для окремих політик. Як союз держав, ЄС принципово будує свої кордони на межах своїх держав-членів. Він не усуває державні кордони чи відповідальність держав за їхній захист. Проте ЄС регулює, що держави можуть і повинні робити на своїх кордонах.

Сучасний етап євроінтеграції України ознаменований важливою подією у стосунках Україна–ЄС, а саме: отриманням нашою країною статусу кандидата. Цей статус відкриває нові можливості та переваги для держави, але також ставить перед нею виклики.

Перехід до нового рівня відносин відкриває багато можливостей для України. Вони включають доступ до фінансової та технічної допомоги з боку ЄС, покращення торговельних умов та наближення до європейських стандартів. Крім того, цей статус підвищує інвестиційну привабливість країни.

Однак отримання статусу кандидата також породжує і певні виклики. Втім, успішне проведення реформ в Україні є ключовим фактором для подальшого прогресу у євроінтеграційному процесі, який включає реформи у сфері правосуддя, боротьби з корупцією, підвищення ефективності державного управління та розвитку демократичних інституцій.

Суттєвою є також консолідація зусиль країн ЄС. Тому наразі важливо продовжувати реформи, сприяти подальшому прогресу та забезпечити консенсус з усіма державами-членами ЄС.

3.3. Правові механізми євроінтеграційних процесів в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС

Прагнення ЄС до збільшення свого впливу в регіоні і на треті країни також відбувається через процедуру розширення або двосторонні домовленості, такі як: угоди про асоціацію, співробітництво чи торгівлю. На відміну від переговорів про вступ, які мають чітку кінцеву мету, можна припустити, що кінцеве завдання асоціації не є чітким, і очікуваний рівень інтеграції різниться в кожній такій угоді [9].

З огляду на те, що положення про асоціацію в законодавстві ЄС є непрямими, вона завжди розглядалася як більш динамічний, мінливий та гнучкий вид відносин. Пряме та непряме дотримання законодавства ЄС (*acquis*) та співробітництво в секторальних та блокових питаннях є характерними ознаками угод про асоціацію. Поглиблення інтеграції ЄС призвело до збільшення кількості норм і правил, яких необхідно дотримуватися, а також секторів, включених до таких угод. Вони є важливим інструментом для політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС.

На прикладі Угоди про асоціацію з Україною можна припустити, що в останні роки розвитку ЄС асоціація стала більше політичною, ніж економічною. Відтак геополітичне позиціонування асоційованої країни на момент переговорів про таку угоду є важливим.

Також асоціацію у праві ЄС варто відрізняти від асоціації, прийнятої в міжнародному праві [388]. У міжнародному праві асоціація означає асоційоване членство або статус спостерігача. На думку П. Ван Елсувеге та М. Шамон асоціацію третіх країн, передбачену ст. 217 ДФЄС, не слід плутати з асоційованим членством як формою статусу спостерігача, відомою відповідно до норм міжнародного права. Асоційоване членство в міжнародних організаціях може бути визначене як «членство з обмеженими

правами, що потенційно може призвести до повноправного членства в подальшому. Цей вид асоціації є «внутрішнім» у сенсі того, що він дає змогу «часткової участі асоційованої сторони у функціонуванні» відповідної міжнародної організації [388, p. 96]. Асоціація ж з ЄС є «зовнішньою», зважаючи на відсутність участі сторони-учасниці у «внутрішньому функціонуванні» ЄС. Це означає, що їй не надається жодного інституційного представництва чи права голосу у прийнятті рішень.

Варто зазначити, що у справі 12/86, Meryem Demirel проти Stadt Schwäbisch Gmünd [220], Суд ЄС тлумачив Угоду про асоціацію між ЄЕС та Туреччиною і зазначив, що асоціація створює «особливі, привілейовані зв'язки з країною, що не є членом» та вимагає від асоційованої країни «принаймні до певної міри, брати участь у системі Співтовариства». У рішенні Суд ЄС також вказав, що асоціація створює «особливі, привілейовані зв'язки з країною, що не є членом». Такі особливі, привілейовані зв'язки означають, що асоціація є політично забарвленими відносинами, незважаючи на всеосяжні положення щодо торговельної інтеграції.

Однак на практиці ця участь зводиться лише до формування рішень, а не до їхнього прийняття. Таким чином, асоційовані країни ЄС не є асоційованими членами, а їхній статус відображає асиметрію асоціації у питаннях визначення темпу та змісту відносин.

Таким чином, під час укладення угод про асоціацію варто говорити про асоційовані країни, які не є асоційованими членами. Інституціоналізований статус асоційованого членства для ЄС міг би бути корисним для посилення такої політики.

У зв'язку з цим, важливо більш детально дослідити цей контекст для того, щоб зрозуміти, чи варто розглядати такий сценарій реалістичним для України. Зважаючи на те, що розширення – тривалий процес, вступ зазвичай триває десятиліття, протягом усього періоду переговорів країна-кандидат залишається віч-на-віч із державами-членами в бінарному форматі, якому

було б варто ставати більш гнучким протягом переговорного процесу. Поступова інтеграція відповідно дозволяє на практиці закріплювати секторальні зв’язки (наприклад, інтеграція в ринок електроенергії, скасування плати за роумінг, доступ до єдиної зони платежів у євро тощо) та передбачати конкретні переваги для громадян майбутньої країни-члена (безвізовий режим для громадян країни-кандидата, які перебувають у ЄС, участь у європейських програмах (таких, як: Erasmus, Horizon), використання Європейської системи цивільного захисту тощо). Ці послідовні кроки вперед неминуче фрагментовані у своєму застосуванні та розтягнуті в часі. Відповідно надання статусу асоційованої держави офіційно закріпило б певний інституційний етап у цій поступовій інтеграції. На сьогодні такого видимого визнання не існує. Угоди про асоціацію й угоди про стабілізацію та асоціацію є поширеним інструментом, який використовується з перших днів європейської інтеграції (Греція, 1961 рік), зокрема для підготовки до вступу. Але всі ці тісні партнерства укладаються з третіми країнами, без надання їм статусу асоційованих держав ЄС. Такий статус (асоційованої держави), очевидно, міг би допомогти політично та функціонально відрізнити країну-кандидата від третіх країн, які пов’язані з ЄС масштабними угодами, що наближають їх до вступу, але без наміру чи нової перспективи (наприклад, Швейцарія, Норвегія), або які були сформовані як неявна альтернатива членству (наприклад, угоди про асоціацію з Україною, Молдовою та Грузією, що передбачали поглиблені та всеосяжні зони вільної торгівлі до 2022 року).

Водночас така ситуація не є досить релевантною в розумінні Європейської політичної спільноти після 2022 року. Об’єднуючи глав держав та урядів на неформальній, загальноєвропейській основі кожні пів року, ЄПС ставить за мету урівняти права 40 лідерів континенту, незалежно від характеру відносин їхніх країн із ЄС. Приймаючи ці саміти, країни-кандидати (Молдова, червень 2022 року; Албанія, перше півріччя 2025 року) підкреслюють свою належність до «європейської родини», а не свій

майбутній вступ до ЄС [248].

Наразі десять країн визнані кандидатами на вступ, статус асоційованої держави виділив би найбільш активні країни у процесі розширення. Це уточнення ступеня підготовки допомогло б справедливіше розподілити майбутнє приєднання цих держав, оскільки групування цих країн занадто часто ґрунтується на політичних міркуваннях, як це було у випадку великого розширення 2004 року.

Зважаючи на те, що значна частина заяв на членство вже розглядається, а за останній період подані нові, очевидно, що в цих країн дуже нерівномірний прогрес виконання умов. Це не залежить від дати подання заявки, тому було б доцільно уточнити етап їхньої відповідної динаміки шляхом надання умовного проміжного статусу.

Визнаючи глибокі реформи, досягнуті на цей час, створення цього нового статусу перевірило б спільний шлях сторін щодо досягнення членства. Його підтвердження слугувало б новим поштовхом для розширення, імпульс якого може згаснути на якомусь із етапів. В очах іноземних держав цей офіційний статус підтвердив би геополітичну близькість країни на шляху до ЄС.

Однак, підтримуючи ідею створення механізму щодо запровадження цього статусу для окремих країн, все ж маємо зауважити, що наразі, розробка таких механізмів може стати стримуючим фактором до розгляду заяв на членство в ЄС, зокрема і нашої держави. Тому цей шлях має йти паралельно, водночас він не має ставати на перешкоді переговорному процесу з тими країнами, які наразі мають статус кандидатів.

Отже, метою асоціації є політична, правова, торговельна, культурна та соціальна інтеграція асоційованих країн з ЄС. Такі цілі досягаються через угоди про асоціацію, які є змішаними. Римський договір, підписаний 25 березня 1957 року, передбачав два типи асоціації:

– асоціацію заморських країн і територій (тобто колоній) (ст. 131);

– асоціацію з третьою країною або міжнародною організацією

(ст. 238).

Римський договір передбачав асоціацію через прагнення членів-засновників підтримувати свої відносини з колоніями (або колишніми колоніями) на рівні ЄС. Фактично відносини з такими країнами були визначені як частина діяльності ЄС у Римському договорі [163]. Мета цієї асоціації була сформульована як сприяння економічному та соціальному розвитку [заморських] країн і територій та встановлення тісних економічних відносин між ними та Співтовариством у цілому.

Другий тип асоціації відповідно до ст. 238 Римського договору спочатку був спрямований на новостворені незалежні колишні колонії. Наприклад, колишні французькі колонії були запрошені до асоціації з ЄС через декларацію, додану до Римського договору [163]. Аналогічна декларація була додана для Сомалі, де італійське управління закінчилося у 1960 році. Проте перші угоди про асоціацію були укладені не з колишніми колоніями, а з Грецією та Туреччиною. Ст. 238 Римського договору вказує: «Співтовариство може укладати з третьою державою, союзом держав чи міжнародною організацією угоди про заснування асоціації, що передбачають взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури».

Договір про функціонування ЄС, підписаний 13 грудня 2007 року, вказує: «Союз може укладати з однією або декількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди про заснування асоціації, що передбачають взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури».

Усе змінилося, коли ст. 217 ДФЄС почала використовуватися для встановлення привілейованих відносин з різноманітною групою сусідніх країн, які або не прагнули членства в ЄС або взагалі не відповідали критеріям членства (наприклад, країни Південного Середземномор'я). Крім того, мета асоціації могла змінюватися з часом. Наприклад, європейські угоди з країнами Центральної та Східної Європи були ініційовані як

альтернатива членству, але пізніше стали важливим інструментом для вступу після їхньої політичної переорієнтації, яка була здійснена Європейською радою в Копенгагені у 1993 році [210]. У більш недавньому минулому ЄС також уклав угоди про асоціацію з неєвропейськими країнами Центральної та Латинської Америки.

У світлі різноманітності форм та видів угод про асоціацію, будь-яка спроба визначити їхню конкретну ціль зіштовхується зі значними обмеженнями. Практика асоціації ЄС є результатом не заздалегідь визначеної стратегії, а швидше наслідком прагматичного підходу до встановлення привілейованих відносин з широким колом третіх країн. Класифікація може ґрунтуватися на географічних критеріях (європейські та неєвропейські), типі угоди (двосторонні, багатосторонніх) або кінцевій меті встановлених відносин. Угоди про асоціацію з європейськими країнами можуть розглядатися як сходинка до вступу або як альтернатива членства. Що стосується неєвропейських країн, концепція асоціації виявилася привабливим інструментом для створення гнучкої правової бази зі стратегічно важливими партнерами.

ЄС безпосередньо або опосередковано передає багато своїх правил, норм і практик асоційованим країнам. На думку інституцій ЄС, їхня передача необхідна для сприяння миру, процвітанню та стабільності в Європі та світі. Модель інтеграції та ідентичність, а також правила та норми, визначаються як певні ідеали, постулати, які необхідно прийняти.

Зважаючи на це, необхідно підтримати позицію щодо певної нормативної переваги та цивілізаційної ієрархії ЄС у відносинах з країнами в межах угод про асоціацію [177, p. 284]. Асиметричний підхід ЄС до відносин з третіми країнами походить від прагнення підтримувати нормативний універсальний правопорядок. Однак варто зазначити, що він є виправданим, зважаючи на те, що в ситуації відносин з третіми країнами ЄС виступає від імені усієї сукупності держав-членів і тому має передбачати забезпечення та гарантування їхніх інтересів.

Через створену нормативну перевагу ЄС вважає, що прийняття його правил, норм і практик третіми країнами «автоматично» сприятиме просуванню його цінностей, що є логічним наслідком розвитку aquis та його впливу на спільність правових порядків країн-членів.

Пряме та непряме дотримання правил, норм і практик ЄС з асоційованими країнами є фактично попередньою умовою для їхньої інтеграції. Тому політика асоціації є асиметричною, оскільки її «правила (темп, ступінь і зміст відносин)» визначаються ЄС, а не третьою країною, з якою укладено угоду про асоціацію.

Що стосується історичних перспектив угод про асоціацію з країнами Центральної та Східної Європи, то після падіння Берлінської стіни Європейське Співтовариство запропонувало асоціації країнам Центральної та Східної Європи, які розпочали економічні та політичні реформи [66]. Нове покоління угод про асоціацію, які назвали «Угоди про Європу», щоб підкреслити їхнє політичне значення, оновило та замінило початково укладені угоди про торгівлю та економічне співробітництво. Угоди про Європу запровадили політичний діалог, передбачали поступове створення двосторонніх зон вільної торгівлі та формували основу для економічного, культурного та фінансового співробітництва. Крім того, вони містили положення про пересування осіб, заснування, надання послуг, платежі, капітал, конкуренцію та наближення законодавства. Незважаючи на те, що всі Угоди про Європу були замінені договорами про вступ, важливо відзазначити, що вони спочатку були сприйняті як альтернатива членству. Це пояснює, чому угоди, укладені до прийняття Копенгагенських критеріїв членства 1993 року з Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною, не мали явної передвступної орієнтації. Лише після політичного рішення ЄС про те, що асоційовані країни Центральної та Східної Європи можуть стати державами-членами за умови виконання політичних, економічних і правових умов, Угоди про Європу стали фактично інструментами передвступу. Однак їхня політична переорієнтація не призвела до внесення

формальних змін до преамбули або до підписання додаткового протоколу. Лише угоди про Європу з Балтійськими державами та Словенією, які були узгоджені та підписані після саміту Європейської ради 1993 року в Копенгагені, містили посилання на «стратегію підготовки до вступу». Останні угоди також включали новий розділ про запобігання незаконній діяльності.

Ця еволюція пояснюється підвищеною увагою до нових загроз безпеці, таких як: нелегальна міграція, торгівля наркотиками, контрабанда ядерних матеріалів та всі форми організованої злочинності. Тобто, матеріальна сфера угод про асоціацію також залежить від розвитку суспільного контексту. Нарешті, варто згадати відмінності між Угодами про Європу з країнами центральної та східної Європи та менш далекосяжними Угодами про партнерство та співробітництво (укладені, в тому числі з Україною). Останні відрізняються від угод про асоціацію щодо їхньої правової основи та ступеня наближення до ЄС. Наприклад, Угода про партнерство та співробітництво не спрямовані на інтеграцію третіх країн у правову систему ЄС, а мають більш скромну мету політичного та економічного співробітництва. Порівняно з Угодами про Європу, вони не передбачають поступового створення зони вільної торгівлі. Обидва типи договорів також суттєво відрізняються щодо встановленої ними інституційної бази. Ради асоціації можуть приймати юридично обов'язкові рішення, тоді як ради співробітництва, створені в рамках УПС, могли лише ухвалювати рекомендації. Отже, угодами про асоціацію передбачається більш динамічна правова база.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в типології зовнішніх угод ЄС угоди про асоціацію можуть розглядатися як більш просунуті, ніж договори про партнерство та співробітництво, тоді як останні були задумані як більш далекосяжні, ніж перші угоди про торгівлю та співробітництво з колишніми комуністичними країнами.

Фактичне значення асоціації також залежить від зовнішньої політики

ЄС щодо конкретного регіону. Це інструмент, який вказує на встановлення найбільш далекосяжної форми правових відносин у певному географічному районі.

Після вступу країн Центральної та Східної Європи до ЄС інструмент асоціації дозволив підвищити рівень двосторонніх відносин із пострадянськими країнами – Україною, Молдовою та Грузією, тоді як правова диференціація з іншими, менш далекосяжними угодами, такими як (посилені) УПС, збереглися.

Також очевидним є той факт, що угоди про асоціацію (включаючи угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі) з Грузією, Молдовою та Україною пропонують кращу правову основу для поступової інтеграції, ніж угоди про стабілізацію та співробітництво з країнами Західних Балкан. Останні, по суті, стосувалися лібералізації торгівлі та були задумані як підготовка до вступу, який мав відбутися в розумні терміни. Натомість, новіші угоди про асоціацію були чітко спрямовані на поступову інтеграцію кандидатів до єдиного ринку саме тому, що на момент їх укладення ЄС ще не був готовий запропонувати цим країнам перспективу членства. Ними визначені сучасніша та детальніші основу для включення відповідних країн до проєктів та політики ЄС. Фактично менш амбітна мета цих угод перетворила їх на кращий інструмент для досягнення практичного прогресу.

Угоди про асоціацію зі східними сусідами є одними з найбільш амбітних та об’ємних угод, які будь-коли укладались між ЄС та третіми країнами. Це всеосяжні рамкові угоди, що охоплюють весь спектр діяльності ЄС – від торгівлі до зовнішньої політики та політики безпеки, а також співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Особливе значення мала амбіція створення поглиблених та всеосяжних зон вільної торгівлі, що ведуть до поступової та часткової інтеграції асоційованих країн у внутрішній ринок ЄС. Вони передбачають лібералізацію торгівлі товарами та послугами та скасування нетарифних

бар'єрів через регуляторну конвергенцію щодо таких питань, як: захист прав інтелектуальної власності, конкурентне право, правила походження, трудові стандарти та охорона навколишнього середовища.

Для забезпечення ефективної імплементації цих зобов'язань вони ґрунтуються на суворому дотриманні політичної та ринкової обумовленості. Політична обумовленість визначається через низку положень і стосується зобов'язань асоційованих країн щодо спільних цінностей демократії, верховенства права та поваги до прав людини, а також основоположних свобод, викладених у ст. 2 ДЄС. Обумовленість доступу до ринку базується на тому, що додатковий доступ до певної частини внутрішнього ринку ЄС надається лише в тому випадку, якщо рада асоціації після суворої процедури моніторингу вирішить, що зобов'язання щодо наближення законодавства були належним чином імплементовані. Ця форма обумовленості є досить унікальною особливістю цього типу угод про асоціацію та відповідає загальному підходу в рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства.

Переговори щодо укладення всеосяжної та амбітної Угоди про асоціацію з Україною розпочалися в березні 2007 року. Після завершення процесу інтеграції України до Світової організації торгівлі (СОТ) у лютому 2008 року між двома сторонами були ініційовані переговори щодо ПВЗВТ, яка мала стати ключовим компонентом Угоди про асоціацію. Для обох сторін вирішальним було зміцнення відносин між ними.

Для ЄС Україна є важливим, стратегічним політичним та економічним партнером. Її розмір, ресурси, населення та географічне положення роблять державу ключовим регіональним гравцем, який має значний вплив на стабільність та процвітання всього Європейського континенту [79, p. 262–263].

Україна є найбільшою економікою Східного партнерства [331] серед держав, що виникли після розпаду Радянського Союзу, і найбільшим отримувачем допомоги ЄС з 470 млн євро на період 2011–2013 років [79,

p. 261]. ЄС також має значні економічні інтереси: тривалий час через Україну йшов імпорт природного газу, комерційні операції на суму 40 млрд євро тощо.

Для ЄС відносини з нашою країною перетворилися на особливе тематичне дослідження щодо його здатності впливати на реформи і демократизацію в сусідніх країнах. Багато держав-членів розглядають ці відносини як тест на здатність ЄС диктувати свій порядок денний та базові цінності у відносинах з колишніми радянськими республіками. Безперечно, наразі загальноприйнятою є думка, що європейська інтеграція України є головним пріоритетом її зовнішньої політики.

У Преамбулі Угоди про асоціацію Україна та ЄС визнають свої історичні зв'язки та прагнуть зміцнити відносини, засновані на спільних цінностях, таких як: демократія, вільна ринкова економіка та права людини. Вона визнає, що Україна як європейська країна віддана просуванню цих цінностей, а ЄС підтримує її європейські прагнення. Обидві сторони наголошують, що прогрес у політичній, економічній та правовій сферах є життєво важливим для інтеграції України до ЄС. Вони віддані впровадженню принципів міжнародних організацій, таких як: ООН, ОБСЄ та Рада Європи, – для сприяння миру та безпеки. Вони прагнуть ефективної співпраці в рамках цих організацій, надаючи пріоритет незалежності, суверенітету та територіальній цілісності. Прагнучи тіснішої узгодженості з різних питань, вони підтримують спільні цінності та цілі відповідно до Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Вони зобов'язуються виконувати міжнародні зобов'язання, боротися зі зброєю масового знищення, просувати реформи в Україні, підтримувати економічну інтеграцію та зміцнювати політичні зв'язки. Пріоритетами є співпраця в енергетичній сфері, безпека, захист навколишнього середовища та сталий розвиток. Сторони прагнуть узгодити законодавство України із законодавством ЄС та ефективно впровадити Угоду, залишаючи простір для майбутнього розвитку їхніх відносин.

У розділі І Угоди про асоціацію далі зазначено її цілі щодо сприяння тіснішим відносинам між сторонами на основі спільних цінностей, посилення зв'язків України з політикою та програмами ЄС, покращення політичного діалогу з питань спільного інтересу, підтримки регіонального та міжнародного миру відповідно до міжнародних принципів, а також підтримки економічної інтеграції України у внутрішній ринок ЄС. Її метою також є покращення співпраці у сферах юстиції, свободи та безпеки для зміцнення верховенства права та прав людини. Як зазначено далі, ці зусилля спрямовані на підтримку переходу України до ринкової економіки та встановлення її міцного партнерства з Європейським Союзом.

Основні принципи Угоди про асоціацію викладені в розділі І. Як ЄС, так і Україна зобов'язуються дотримуватися прав людини, демократичних принципів та основних свобод, викладених у різних міжнародних угодах та конвенціях. В основі цих принципів лежить верховенство права. Також сторони зобов'язуються дотримуватися таких принципів, як автономія, суверенітет. Вони також визнають важливість підтримки системи вільного ринку, заохочення ефективного управління, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, а також сприяння сталому розвитку. Ці принципи є ключовими компонентами Угоди, що формують спосіб роботи ЄС та України в її рамках.

Розділ ІІ угоди зосереджений на посиленні політичного діалогу, співпраці та узгодженні зовнішньої та безпекової політики з метою посилення участі України в безпековій політиці. Ці цілі включають поглиблення політичної асоціації, збільшення конвергенції в політиці безпеки, сприяння міжнародній стабільності та посилення співпраці з питань безпеки та врегулювання криз. Угода встановлює платформу для політичного діалогу та зобов'язує до співпраці у сфері внутрішніх реформ, сприяння миру та регіональній стабільності. Сторони прагнуть активізувати дискусії щодо запобігання конфліктам, врегулювання криз та контролю над озброєннями, зосереджуючись на принципах незалежності, суверенітету та

територіальної цілісності. Співпраця включає галузь оборонної політики, врегулювання криз, військових технологій, роззброєння, контроль над озброєннями, регулювання експорту зброї, боротьби з незаконною торгівлею зброєю, боротьбу з тероризмом та посилення військового потенціалу через Європейське оборонне агентство. Угода підкреслює важливість спільних зусиль для запобігання розповсюдженню зброї, сприяння миру та посилення безпеки.

У рамках співробітництва у сферах юстиції, свободи та безпеки, зазначеного в розділі III, сторони зобов'язуються зміцнювати верховенство права, інституції та судову систему, боротися з корупцією та поважати права людини. Вони співпрацюватимуть у захисті персональних даних та впроваджуватимуть заходи міграційного контролю, включаючи боротьбу з нелегальною міграцією та інтеграцію мігрантів у національні стратегії розвитку. Діалог та співпраця базуються на солідарності, довірі та партнерстві, включаючи обмін інформацією та експертами. Основна увага приділяється ефективному впровадженню заходів управління кордонами, покращенню безпеки документів та міграційній політиці. Мобільність працівників повинна підтримуватися та вдосконалюватися відповідно до законодавства ЄС та національного законодавства. Кінцевою метою є покращення прав пересування громадян та працівників між ЄС та Україною.

Співпраця у боротьбі з тероризмом включає обмін інформацією про терористичні групи та його тенденції відповідно до законодавства. Її мета – розвиток судового співробітництва у цивільних та кримінальних справах та сприяння діалогу між ЄС та Україною. Співпраця у кримінальних справах також буде покращена шляхом надання правової допомоги, екстрадиції та роботи з Євроюстом.

Розділ IV угоди зосереджений на торгівлі та питаннях, пов'язаних з нею, з акцентом на національному режимі та доступі товарів до ринку. Він закладає основу для Поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, метою якої є узгодження ключових секторів української економіки зі стандартами

ЄС шляхом поступового зниження митних тарифів і квот, а також гармонізації законів і нормативних актів. Основні компоненти включають доступ товарів до ринку, вирішення торговельних питань, технічні стандарти, заходи пов'язані з безпекою харчових продуктів, митні процедури, торгівлю послугами, фінансові операції та державні закупівлі. Угода скасовує мита на імпорт та експорт, встановлюючи перехідні етапи на певні товари особливо сільськогосподарські для отримання безмитних тарифних квот. Вона стосується нетарифних бар'єрів, технічних регламентів та інструментів торговельного захисту СОТ.

З моменту набрання чинності Угоди ЄС скасував 94,7 % тарифних мит на промислові товари. На решту товарів мита мали бути скасовані до 2023 року. У свою чергу, Україна відмінила 49,2 % мит на промислові товари. До 2023 року ця частка мала становити 96 %, крім транспортних засобів, де перехідний період встановлений до 2026 року [130].

ЄС продовжує активно підтримувати нашу державу, зокрема й у торгівлі. Так, 30 травня 2022 року держави-члени Євросоюзу ухвалили Регламент 2022/870 Європейського парламенту та Ради про тимчасові заходи лібералізації торгівлі, які доповнюють торговельні пільги, що застосовуються до українських товарів відповідно до Угоди про асоціацію [294]. Починаючи з червня 2022 року, цим Регламентом ЄС скасував тарифи та квоти на весь імпорт з України на цілий рік. У майбутньому дія Регламенту була продовжена ще на рік [495].

Лібералізація торгівлі між сторонами призвела до того, що держави-члени ЄС стали основним торговельним партнером України. Після набрання чинності ПВЗВТ у 2016 році український експорт до ЄС продемонстрував стійке зростання. Уже в перші роки дії ЗВТ спостерігається різкий стрибок експорту, що свідчить про відкриття нових ринкових можливостей та адаптацію українських виробників до європейських стандартів. Далі темпи зростання стабілізувалися, й експорт утримував висхідну динаміку, досягаючи пікових значень у 2023–2024

роках.

Імпорт також зростав, але більш рівномірно, що відображає посилення економічних зв’язків і зростання попиту на європейські промислові товари, обладнання та технології. Після короткострокових коливань у період 2016–2017 років імпорт повернувся до стабільного підйому. У 2024 році різниця між експортом та імпортом є відносно збалансованою, а зростання імпорту свідчить про активізацію інвестиційного й споживчого попиту (Рисунок 3.1).

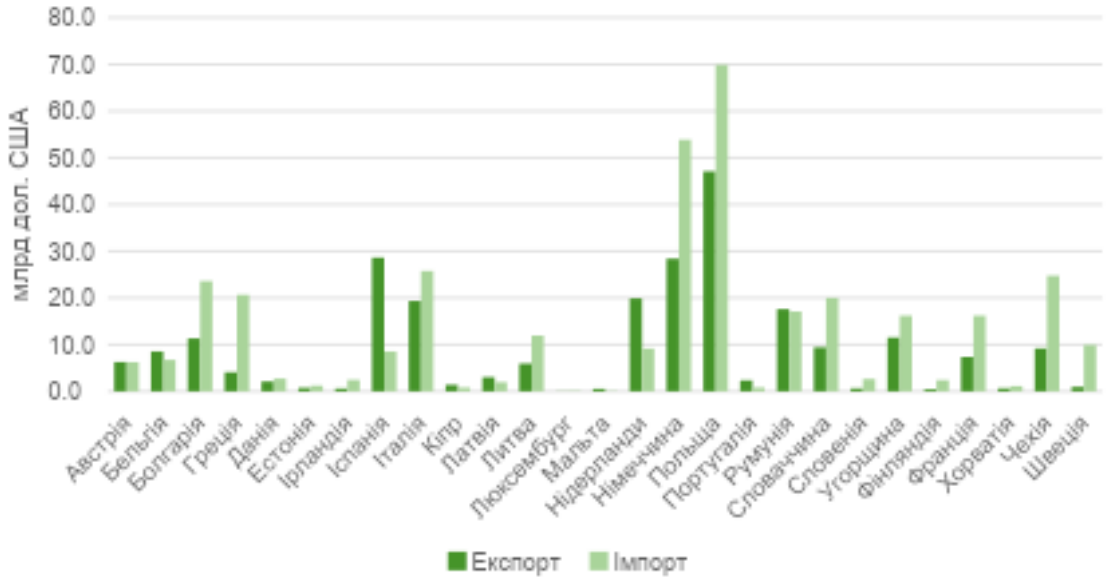

Рисунок 3.1. Двостороння торгівля між Україною та ЄС, 2015–2024 роки, млрд дол. США

Джерело: складено автором за [418; 417].

У 2024 році торговельні потоки України з окремими державами ЄС мають виражену нерівномірність. Найбільшим торговельним партнером залишається Польща, яка лідирує як за експортом, так і за імпортом, що підкреслює роль країни як ключового логістичного та торговельного вузла. Значні обсяги імпорту й експорту припадають також на Німеччину, де імпорт суттєво перевищує експорт, що свідчить про технологічну залежність України від німецького обладнання та машинобудування. Високі показники експорту спостерігаються у торгівлі з Італією, Угорщиною,

Нідерландами та Іспанією, що відображає попит цих країн на українську аграрну та металургійну продукцію. Натомість істотно нижчі обсяги торгівлі фіксуються з країнами Балтії, Грецією, Кіпром, Мальтою та Люксембургом, що формують майже маргінальну частку у структурі загального товарообороту.

У частині імпорту окремо виділяються Італія та Франція, з яких Україна закуповує машини, транспортні засоби, фармацевтику та інші товари високої доданої вартості. Загалом, графік демонструє, що товарообіг України з ЄС концентрується навколо кількох великих економік, тоді як інші країни відіграють допоміжну або вузькоспеціалізовану роль у структурі торгівлі (Рисунок 3.2).

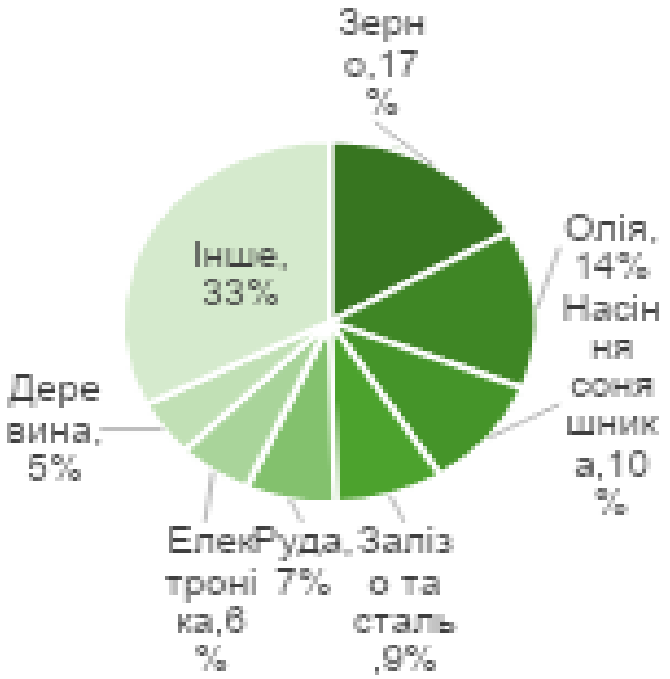

Рисунок 3.2. Частка держав-членів в експортно-імпортних операціях України, 2024 рік, млрд дол. США

Джерело: складено автором за [416].

У 2024 році структура українського експорту до ЄС зберігає чітко виражений сировинний характер. Основу становлять аграрні товари – зерно, олія та насіння соняшника, що разом формують значну частку всіх поставок. Важливими залишаються також руда, залізо і сталь, деревина та окремі види електроніки. Це свідчить про те, що Україна продовжує виступати для ЄС постачальником базових ресурсів і продуктів первинної переробки, тоді як частка високотехнологічних та інноваційних товарів залишається порівняно низькою. Натомість імпорт з ЄС складається переважно з товарів високої доданої вартості. Україна закуповує мінеральне паливо, автомобілі, промислове обладнання та ядерні реактори, а також значні обсяги електроніки, фармацевтики та пластмас. Це відображає глибоку технологічну залежність від європейського ринку й демонструє, що ЄС є ключовим джерелом сучасних технологій, машинобудівної продукції та енергетичних матеріалів (Рисунок 3.3).

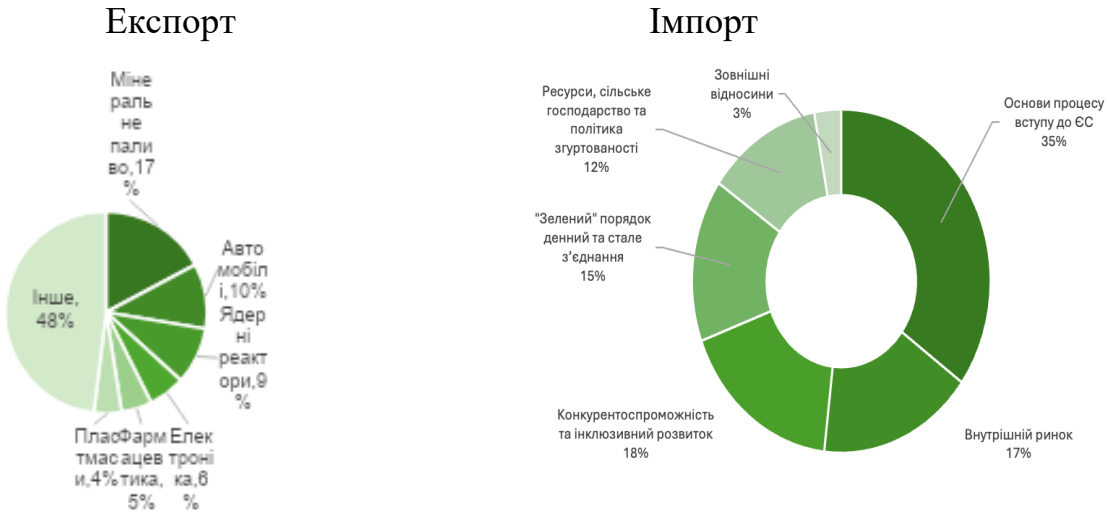

Рисунок 3.3. Структура експорту та імпорту України до та з Європейського Союзу, 2024 рік, млрд дол. США

Джерело: складено автором за [360].

Поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі також сприяє співпраці з митних питань, правил руху капіталу, законодавства про державні закупівлі та взаємної адміністративної допомоги. Загалом, угода зміцнює

економічні зв'язки між ЄС та Україною, сприяючи зростанню та конкурентоспроможності в різних секторах. Сторони зобов'язуються виконувати міжнародні угоди про інтелектуальну власність, що охоплюють авторські права, патенти, торговельні марки тощо, а також забезпечувати чесну конкуренцію шляхом антимонопольного регулювання та регулювання злиттів та поглинань. Сторони наголошують на важливості вільної ринкової конкуренції для торгівлі та вживають заходів для запобігання спотворенням.

Правила конкуренції повинні застосовуватися прозоро, а правоохоронні органи повинні підтримувати справедливість та право на захист. Україна дотримується стандартів конкуренції ЄС, зокрема щодо вертикальних та горизонтальних угод. Енергетичне регулювання включає визначення продуктів, встановлення внутрішніх цін та обмеження подвійного ціноутворення, тарифів і квот, якщо це не відповідає суспільним інтересам або безпеці.

Співпраця в галузі інфраструктури спрямована на спрощення торгівлі газом, зменшення перебоїв у трафіку та управління транзитом енергії, за винятком перебоїв з боку третіх країн. Правила торгівлі енергією в Угоді враховують участь України в Договорі до Енергетичної хартії. Вона також сприяє співпраці та застосуванню стандартів прозорості в міжнародній торгівлі. Головною метою є створення регуляторного середовища, яке заохочує суб'єктів господарювання, з акцентом на малий бізнес, забезпечувати правову визначеність. Сторони зобов'язуються дотримуватися прозорості, консультацій та управління заходами відповідно до Угоди СОТ. Ці положення спрямовані на покращення залучення зацікавлених сторін, обміну інформацією та вирішення проблем за допомогою послідовних, справедливих та пропорційних адміністративних процедур. Сторони повинні сприяти міжнародній торгівлі таким чином, щоб це сприяло досягненню мети сталого розвитку. Вони визнають право встановлювати стандарти охорони навколишнього середовища і праці та

впроваджувати політику сталого розвитку відповідно до міжнародних принципів.

Також вони зобов'язуються сприяти повній зайнятості, гідній праці для всіх та повазі до основоположних трудових норм. Крім того, вони заохочують до розумного використання природних ресурсів, торгівлі екологічно чистою продукцією та співпраці для захисту довкілля та працівників. Вони також передбачають механізм посередництва та вирішення спорів, що сприяє швидкому вирішенню торговельних питань без виникнення правових проблем. Консультування використовується для вирішення спорів, що виникають у зв'язку з виконанням угоди. Якщо воно не дає результатів, сторони можуть звернутися до арбітражу.

Арбітражна рада протягом 90 днів надає тимчасовий звіт, в якому викладено ситуацію, положення та рекомендації. Сторони можуть подати запит на перегляд протягом 14 днів. Термінові справи мають прискорені процедури. Енергетичні спори можуть пропустити проміжні звіти. Рада може внести зміни до звітів після заперечень, перш ніж прийняти остаточне рішення. Якщо спір пов'язаний з припиненням торгівлі енергією між Україною та ЄС, сторони можуть звернутися за примиренням до Президента Ради. Якщо протягом 15 днів не буде досягнуто згоди, Президент надасть рекомендацію щодо вирішення, якої необхідно дотримуватися.

Розділ V Угоди зосереджений на економічному та секторальному співробітництві в різних сферах. Він охоплює такі сфери, як енергетика, макроекономічна політика, державні фінанси, оподаткування, статистику, навколишнє середовище, транспорт, дослідження космосу, науку, технології, промислову політику, регулювання фінансових послуг, корпоративне управління, інформаційне суспільство, аудіовізуальну політику, туризм, сільське господарство, розвиток сільських районів, рибальство, морську політику, захист прав споживачів, співпрацю у сфері зайнятості, соціальну політику, рівні можливості, охорону здоров'я, освіту, навчання, розширення прав і можливостей молоді, культуру, спорт,

залучення громадянського суспільства, транскордонне співробітництво та участь у європейських агентствах та програмах. Ці ініціативи також спрямовані на узгодження з acquis ЄС та міжнародними нормами та стандартами.

Розділ VI Угоди з ЄС зосереджений на фінансовій співпраці та положення про боротьбу з шахрайством. Відповідно до принципів Угоди, Україна отримуватиме фінансову допомогу через механізми фінансування ЄС. Вона буде спрямована на підтримку цілі Угоди та надаватиметься на основі Регламенту фінансових інструментів ЄС. Індикативні програми, що відображають пріоритети політики, окреслять ключові сфери для допомоги, враховуючи потреби України та прогрес у реформах. Допомога буде координуватися з іншими країнами-донорами та установами для максимізації ресурсів та ефективності. Окремі угоди встановлять її правову та технічну основу. Рада асоціації отримуватиме інформацію про вплив фінансової допомоги, а також здійснюватиме постійний моніторинг та оцінку для забезпечення її ефективності у досягненні цілей Угоди. Сторони повинні дотримуватися чітких принципів фінансового управління та співпрацювати для захисту фінансових інтересів ЄС та України. Вона передбачає впровадження заходів для боротьби з шахрайством, корупцією та незаконною діяльністю шляхом взаємної адміністративної та правової допомоги.

Розділ VII охоплює інституційні, загальні та заключні положення. Рада асоціації контролює виконання Угоди шляхом щорічних зустрічей тощо. Вона складається з членів Ради ЄС, Європейської комісії та Уряду України, які приймають обов’язкові рішення, оновлюють додатки та забезпечують відповідність законів стандартам ЄС. Комітет асоціації підтримує Раду, вирішуючи торговельні питання, тоді як підкомітети контролюють економічну співпрацю. Парламентський комітет асоціації дозволяє обмінюватися інформацією між законодавцями ЄС та України, а платформа громадянського суспільства сприяє діалогу. Положення

включають рівний доступ до судів, недискримінацію, узгодження законодавства із законодавством ЄС та моніторинг виконання. Спори вирішуються Радою асоціації. Торговельні спори розглядаються в розділі Угоди про врегулювання спорів, для вирішення якого необхідні добросовісні консультації. Невирішені питання обговорюються до прийняття рішення, при цьому конфіденційність зберігається під час усіх обговорень. Виконання зобов'язань є обов'язковим, а їх невиконання вирішується через спеціальні процедури.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ЄС та Україна мають спільний кордон, підтримують тісні торговельні відносини, а також поділяють спільну культурну та історичну спадщину. Фундаментальним елементом їхніх відносин є спільне зобов'язання поважати верховенство права, демократичні принципи та основоположні свободи. Ці відносини перебувають у процесі переходу від інтеграції, що базується на Угоді про асоціацію, згідно з якою Україна взяла на себе зобов'язання прийняти та імплементувати значну частину законодавства ЄС до переговорів щодо членства в ЄС.

Очевидно, що перспектива інтеграції України буде оцінюватися за результатами її зусиль щодо забезпечення внутрішньо політичної стабільності та політичного плюралізму, поваги до верховенства права та прискорення інституційних, правових та економічних реформ. Для України вирішальне значення має просування всього порядку денного реформ як е межах Угоди про асоціацію, так і виконання всіх критеріїв для майбутнього членства в ЄС.

Висновки до розділу 3

Отже, підсумовуючи викладене в розділі щодо співпраці України та Європейського Союзу на різних етапах незалежності, можна зробити такі

висновки:

1. Зважаючи на історичний контекст розширення та поглиблення співпраці України та ЄС, визначено такі її особливості, що витікають із геополітичної та внутрішньополітичної ситуації в ЄС та Україні:

1) *ціннісні*. Зважаючи на багаторічну співпрацю між Україною та ЄС, важливим аспектом є дотримання та повага до європейських правових цінностей, що включають повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та повагу до прав людини (включно з правами національних меншин). По суті, закріплення цих цінностей відбувається не лише на рівні установчих договорів ЄС, але й у межах усіх двосторонніх договорів з третіми країнами. Україна протягом десятиліть реформує національну правову систему для досягнення цих критеріїв, а також вибудовує суспільний баланс навколо базових прав людини та поваги до них, демократичних засад суспільства;

2) *економічні*. Зважаючи на територіальні особливості та розміри України, її спроможності в окремих сферах господарства, зокрема у аграрній, Україна від початку відносин з ЄС була досить вагомим суб'єктом до налагодження ефективних відносин та взаємовигідних умов. Угода про асоціацію, включаючи її Поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі, а також безвізовий режим для перетину кордону українцями, сприяли посиленню відносин у різних сферах;

3) *правові*. Починаючи з Угоди про партнерство та співробітництво, завершуючи переговорним процесом щодо вступу до ЄС, базовою вимогою до співпраці і її поглиблення є приведення у відповідність національного законодавства до acquis ЄС;

4) *внутрішньоєвропейські*. Співпраця України та ЄС, хоча і почалась паралельно з усіма країнами пострадянського простору, на сьогодні має різні юридичні та статусні наслідки. Велике розширення 2004 року та подальші розширення, по суті, спровокували певну кризу в цих процесах, де Україна стала їхньою «заручницею». У свою чергу, сучасні геополітичні

фактори поставили ЄС перед питанням активізації розширення і перегляду методологій приєднання;

5) *внутрішньонаціональні*. Українське суспільство, як і українська влада, проходило різні етапи прийняття і відкидання потреб розширення відносин з ЄС, зокрема і в частині членства. Очевидно, вони переважно пов'язані з соціокультурними, економічними наслідками геополітичного впливу на Україну. Однак європейський вимір є не тільки вектором руху політичного керівництва, а також прагненням українського народу.

2. ЄС визначено як окрему інтеграційну міжнародну систему, яка містить ознаки інших міжнародних систем, але характеризується спільними економічними, правовими, міграційними, безпековими політиками, що мають тенденцію до поглиблення та розширення, без втрати національного суверенітету країн-членів.

3. Обґрунтовано, що ЄС значною мірою є системою диференційованої європейської інтеграції, де в межах одного простору існує декілька правопорядків, що мають різну, а подекуди – рівнозначну силу. Це може означати суттєве переосмислення самої концепції «європейської інтеграції» в майбутньому, з погляду межі, до якої країни прагнуть об'єднати свої зусилля в різних сферах, для забезпечення цінностей та мети ЄС як публічно-правового економічного утворення.

4. Цілі інтеграції визначено дворівнево, де в такій інтеграції зацікавлені держави-члени ЄС і сам ЄС відповідно, а також у якій беруть участь треті країни, як Україна, що перебуває на різному рівні відносин з ЄС.

Відповідно цілями європейської інтеграції першого рівня визначено поглиблення економічної, політичної та інституційної стабільності ЄС як наднаціонального утворення, що впливатиме відповідно на такі самі процеси в межах усіх країн-членів; забезпечення функціонування ефективного економічного спільного ринку; напрацювання спільних конвергентних правових норм, що гарантуватимуть посилення захисту прав

та інтересів усіх суб'єктів у межах ЄС, а також гарантуватиме поглиблення вільного руху товару, працівників, послуг та капіталу; зміцнення демократії та верховенства права із метою забезпечення європейських правових цінностей.

У свою чергу, цілями інтеграції до ЄС третіх країн запропоновано визначити співпрацю з великим важливим економічним, політичним суб'єктом у регіоні; створення сприятливої ситуації для політичного діалогу та розвитку тісніших взаємин; зміцнення демократії та верховенства права за рахунок співпраці та допомоги ЄС; економічну, політичну та інституційну стабільність у країні; створення функціонального економічного ринку із поступовим встановленням зони вільної торгівлі між ЄС та країною (опційно); наближення (адаптація) національного законодавства до acquis communautaire (правових норм ЄС); членство в ЄС (опційно).

5. Встановлено, що європеїзація є поступовим правовим, інституційним, економічним, соціокультурним процесом, який трансформує напрямок і форму політики країни до такої міри, що політична та економічна динаміка ЄС та інших інституційних утворень стає частиною організаційної логіки національної політики та розробки політик.

6. Визначено особливості співпраці з ЄС за угодами про асоціацію та асоційованого членства, де останнє розглядається як ймовірна модель співпраці з ЄС до повного членства в ньому.

РОЗДІЛ 4.
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

4.1. Правова регламентація процесу забезпечення відповідності вимогам членства у ЄС

Трансформація архітектури розширення ЄС, формалізована Європейською комісією у лютому 2020 року, стала відповіддю на кризу довіри та необхідність відновлення обґрунтованості процесу. Нова методологія інституціоналізувала концепцію посиленого політичного управління, яка передбачає активнішу роль держав-членів у моніторингу та оцінці прогресу кандидатів.

Вказана концепція була визначена у Повідомленні Єврокомісії «Покращення процесу вступу – переконлива перспектива ЄС для Західних Балкан» [70]. Її поява стала прямою відповіддю на «французьке вето» 2019 року, коли Франція заблокувала відкриття переговорів з Північною Македонією та Албанією, вимагаючи реформи самого процесу розширення. Сутність концепції полягає у відмові від умовної неконтрольованості в процесі інтеграції. Якщо раніше позитивний звіт Комісії майже гарантував перехід на наступний етап, то нова методологія закріпила примат політичної оцінки Ради ЄС над її технічною оцінкою. Як зазначається у висновках Ради ЄС від березня 2020 року [80], метою впровадження таких змін стало повернення довіри держав-членів до процесу, що став більш керованим та передбачуваним.

На наше переконання, імплементація концепції посиленого політичного управління в рамках нової методології розширення 2020 вимагає комплексного аналізу інституційних трансформацій, що відбуваються у межах переговорного процесу. Можемо стверджувати, що

цей процес реалізується через такі ключові інституційні вектори, які докорінно змінюють природу взаємодії між ЄС та країнами-кандидатами.

По-перше, це трансформація функціональної ролі Міжурядових конференцій. Якщо попередньо такі конференції розглядалися переважно як технічні заходи для формальної фіксації відкриття або закриття переговорних глав, то нова методологія 2020 року фактично перетворила їх на органи стратегічного політичного діалогу. Варто відмітити, що регулярність та змістове наповнення таких конференцій дозволяють обговорювати не лише технічні аспекти адаптації, але й загальний геополітичний вектор та дорожні карти у сфері верховенства права. Це, на нашу думку, створює механізм, за якого держави-члени можуть напряму, не залучаючи Європейську комісію як посередника, формувати свої політичні застереження національним урядам країн-кандидатів.

По-друге, спостерігається тенденція до безпосереднього залучення держав-членів до процедур моніторингу. До оновлення правил переговорного процесу монополія на оцінку прогресу фактично належала Єврокомісії. Натомість закріплення права експертів з держав-членів брати участь у формуванні оцінки через механізм польових місій дозволяє верифікувати реальний стан справ на місцях (зокрема, в таких чутливих сферах, як боротьба з організованою злочинністю чи управління кордонами). Тут важливо погодитись із думкою про те, що використання Радою ЄС альтернативних джерел інформації (від посольств, міжнародних організацій та громадянського суспільства) суттєво зменшує ризик маніпуляцією реальними показниками в технічних звітах, забезпечуючи більш об’єктивну оцінку.

По-третє, важливим елементом є інституціоналізація самітів та діалогів високого рівня. Регулярні саміти у форматі «ЄС – Західні Балкани» (сьогодні мова також йде і про діалоги з Україною та Молдовою), на нашу думку, трансформувалися в інструмент прямого політичного впливу. Це дозволяє лідерам ЄС застосовувати принцип політичної обумовленості,

ставлячи чіткі вимоги (наприклад, щодо приєднання до санкційних режимів) як імперативну передумову для будь-якого технічного руху в переговорному процесі.

Отже, можемо стверджувати, що зазначені зміни свідчать про перехід від технократичної моделі розширення до політично керованого процесу, де держави-члени повертають собі важелі стратегічного контролю. Юридично це змінило баланс сил, посиливши міжурядовий характер переговорів. Науковці, які займаються дослідженням Європейського парламенту, зазначають, що нова стратегія розширення [263] робить процес більш політизованим, зміщуючи акцент з трансформаційної сили ЄС на транзакційну логіку, де технічні досягнення можуть бути нівельовані політичним вето окремих столиць. Тому, незважаючи на велику кількість переваг оновленої методології, про яку ми говорили раніше, вона все ще має недоліки. Детальніше про них для переговорного процесу України буде зазначено далі в межах цього підрозділу.

Крім того, до 2020 року процес переговорів базувався на принципі автономності переговорних глав, де успіхи в окремій із них (до прикладу, транспорті чи екології) оцінювалися окремо від зовнішньої політики. Оновлена ж методологія запровадила механізм перехресної обумовленості. Він означає, що прогрес у будь-якому технічному кластері може бути заблокований через невиконання умов у політично чутливих сферах, насамперед, це стосується Кластера 1 «Основи» та Кластера 6 «Зовнішні відносини». Така перехресна обумовленість реалізується через Раду ЄС, яка має виключне право відкриття та закриття кластерів. Ключовим індикатором стає відсоток приєднання країни-кандидата до декларацій та санкцій ЄС, якщо цей показник знижується або є недостатнім, технічні переговори заморожуються.

Яскравим прикладом застосування цього механізму є ситуація з Сербією, коли відбувалось тестування нової методології. Так, ще у 2021 році Європейська комісія у своїх звітах підтвердила, що Сербія технічно

виконала критерії для відкриття Кластера 3, відповідно сербське законодавство у сферах оподаткування та економічної політики було гармонізоване. Однак, попри рекомендацію Комісії, Рада ЄС (зокрема, за ініціативи країн Балтії та Хорватії) заблокувала відкриття кластера. Причиною стала відмова Сербії приєднатися до санкцій ЄС проти Росії [3].

Відповідно для України механізм перехресної обумовленості несе як можливості, так і специфічні загрози. Станом на 2024–2026 роки Україна демонструє безпрецедентно високий рівень узгодженості із зовнішньою політикою ЄС (понад 90 %). Це вигідно відрізняє Україну від країн Західних Балкан. Однак у майбутньому інтереси України (наприклад, у торгівлі з Китаєм, Індією чи країнами Африки) можуть не повністю збігатися з позицією ЄС. Відповідно механізм перехресної обумовленості вимагатиме від України автоматичного приєднання до всіх обмежувальних заходів ЄС, навіть якщо це шкодитиме національним економічним інтересам. Також окремі країни-члени (наприклад, Угорщина) можуть блокувати технічні кластери (енергетика, транспорт), стверджуючи, що політика України щодо національних меншин погіршує добросусідські відносини, що формально є частиною політичних критеріїв та Кластера «Основи», який є визначальним.

Таким чином, геополітична перехресна обумовленість трансформувала процедуру розширення з технічного процесу в геополітичний інструмент. Для країн-кандидатів це означає, що шлях до внутрішнього ринку ЄС лежить лише через повну геополітичну лояльність усіх країн-членів. Технічні реформи є необхідною умовою, але вони вже не є достатніми для констатації успіху в переговорному процесі. Для України це підкреслює важливість збереження спільної дипломатичної позиції з ЄС, оскільки будь-яке відхилення від лінії ЄС може миттєво зупинити переговори у всіх сферах – від аграрної політики до митного союзу.

Оновлена методологія також формується на білатералізації переговорної рамки. Цей механізм функціонує через процес, за якого специфічні вимоги однієї держави-члена, що стосуються двосторонніх

відносин з країною-кандидатом (історія, мова, ідентичність, кордони), включаються до тексту офіційної переговорної рамки ЄС. До моменту запровадження цього механізму двосторонні спори вирішувалися паралельно з переговорами про вступ (на двосторонньому рівні або в судах ООН), але не включались у зміст acquis communautaire. Білатералізація переговорної рамки фактично легалізувала використання права вето для просування національних інтересів окремої країни-члена як загальноєвропейських вимог. Так, до 2020 року ЄС намагався уникати залучення в двосторонні конфлікти. Ситуація змінилася із блокуванням Болгарією переговорів з Північною Македонією. Болгарія висунула вимоги щодо визнання македонської мови діалектом болгарської, перегляду підручників з історії та внесення змін до Конституції щодо статусу болгарської меншини. Таке блокування тривало два роки і завершилося прийняттям Радою ЄС у липні 2022 року так званої «Французької пропозиції», що полягала в компромісному рішенні включення посилань на двосторонні протоколи між Болгарією та Північною Македонією безпосередньо до Переговорної рамки ЄС [183]. Як наслідок, вимоги Болгарії перестали бути предметом двосторонніх дискусій і стали частиною зобов'язань Північної Македонії перед ЄС. Європейська комісія отримала мандат на моніторинг виконання історичних домовленостей, що фактично розмиває технократичну природу переговорного процесу про вступ.

Процес імплементації двосторонніх вимог у тіло переговорів відбувається через кілька етапів:

1) політичне блокування, де держава-член використовує право вето на етапі затвердження Переговорної рамки, вимагаючи врахування своїх національних інтересів;

2) включення до показників (вимоги формулюються як умови для відкриття або закриття кластерів (переважно мова йде про Кластер 1 «Основи»);

3) унормування вимог через Раду ЄС (Рада ЄС одноголосно

затверджує документ, де двосторонні вимоги відображаються як частина критерію добросусідських відносин);

4) постмоніторинг (невиконання двосторонніх умов стає підставою для застосування принципу реверсивності (зупинки переговорів).

Однак у цьому контексті визначають загрози для методології розширення [207], які зумовлені механізмом білатералізації переговорної рамки, що полягають у тому, що критерії вступу стають суб'єктивними та рухомими, країна-кандидат не може вплинути на історичні пересторогі держави-сусіда через реформи. Також варто зазначити, що кожен крок у переговорах, яких у кластерній системі понад 70, стає точкою застосування блокувальних механізмів країнами-членами.

Варто зазначити, що феномен білатералізації переговорного процесу становить суттєвий дестабілізаційний фактор для європейської інтеграції України, що найбільше виявляється через призму політичної позиції Угорщини. На наше переконання, існує висока ймовірність спроб імплементації національних інтересів окремої держави-члена безпосередньо у структуру Переговорної рамки. Зокрема, це стосується трансформації рекомендацій Венеційської комісії щодо законодавства про освіту та державну мову, які за своєю правовою природою належать до *soft law*, у імперативні індикатори виконання, що регламентують динаміку відкриття та закриття переговорних кластерів.

Така інституційна конфігурація створює передумови для виникнення механізму системного вето. Це, у свою чергу, призводить до девальвації експертно-моніторингової функції Європейської комісії, оскільки оцінка прогресу країни-кандидата стає залежною не від об'єктивної ситуації із адаптацією acquis, а від політичної волі окремої країни-кандидата в Раді ЄС. За таких умов технічне виконання дорожніх карт ризикує не перетворитись у відповідні політичні рішення через постійне блокування.

Отже, тенденція до білатералізації переговорної рамки свідчить про кризу довіри до наднаціональних інституцій ЄС. Відбувається зміщення

акцентів з нормативної логіки розширення (як інструменту трансформації правових систем) на певну геополітичну логіку. З огляду на це, стратегічним завданням вбачається формування стійкої коаліції держав-членів (зокрема, за участі Німеччини, Франції), яка б виступила гарантом інституційної цілісності процесу. Метою такої консолідації має стати недопущення включення надмірних двосторонніх вимог до спільних документів ЄС та забезпечення безумовного пріоритету Копенгагенських критеріїв членства для вирішення питання про членство України в ЄС.

До 2020 року процес вступу до ЄС здебільшого сприймався як лінійний: після відкриття та закриття переговорних глав результати вважалися фіксованими. Нова методологія докорінно змінила цей підхід, інституціоналізувавши поняття оборотності (реверсивності) прогресу. Цей принцип базується на тому, що процес євроінтеграції не є автоматичним, а базується лише на заслугах, тому рух можливий в обох напрямках: як до членства, так і від нього, що залежить від динаміки та успішності реформ [69].

Нова методологія розширення фактично інституціоналізує принцип оборотності, передбачаючи жорсткий алгоритм реагування на порушення зобов'язань з боку країни-кандидата. У випадку фіксації серйозної або тривалої зупинки прогресу, а тим більше регресу у впровадженні реформ, ЄС залишає за собою право застосувати чотирирівневу систему санкційних механізмів:

1) процедура повторного відкриття переговорів скасовує принцип остаточності технічних рішень. Глави, що були попередньо закриті, можуть бути повторно відкриті, якщо країна-кандидат демонструє погіршення ситуації або відхід від стандартів *acquis* у відповідній сфері;

2) застосування механізму призупинення, що передбачає можливість блокування переговорного процесу. Призупинення може мати як всеохопний характер, так і застосовуватися точково в межах окремих кластерів, що дозволяє ЄС гнучко реагувати на секторальні проблеми;

3) коригування обсягів фінансування встановлює пряму кореляцію між політичним прогресом та фінансовою підтримкою. Обсяг та інтенсивність фінансування з боку ЄС (зокрема, в рамках Інструменту перед вступної допомоги, про який йшлося вище) можуть бути переглянуті в сторону зменшення. На наше переконання, важливою деталлю є те, що обмеження не поширюється на підтримку інститутів громадянського суспільства, що гарантує збереження демократичної стійкості навіть в умовах погіршення відносин з урядом;

4) скасування інтеграційних преференцій, коли переваги поступової інтеграції (зокрема, доступ до програм ЄС або секторальний доступ до єдиного ринку), отримані за попередні досягнення, не є гарантованими назавжди і можуть бути анульовані в разі невиконання політичних критеріїв.

Найбільш тісно механізм реверсивності пов'язаний з Кластером 1: «Жоден інший розділ не може бути тимчасово закритий, доки не будуть виконані тимчасові показники з розділів 23 та 24 (Верховенство права)» [12].

Раніше оцінка прогресу була прерогативою Європейської комісії. Нова методологія надає державам-членам право вносити мотивовані запити до Комісії щодо ініціювання механізму зворотності, вимагати спрощених звітів щодо стану верховенства права для швидкого реагування на кризи. Такі нововведення роблять процес більш політизованим, але водночас забезпечуючи більшу довіру скептично налаштованих країн до розширення.

Таким чином, механізм реверсивності прогресу трансформував переговори із технічно-бюрократичної процедури в динамічний політичний інструмент. Для країн-кандидатів це означає підвищення ризиків: досягнуті результати більше не гарантовані назавжди, а сталість реформ підлягає постійному моніторингу аж до моменту ратифікації угоди про вступ.

Уперше в історії розширення принцип оборотності застосовується не лише до переговорів, а й до фінансів. Тому, до прикладу, коли мова йде про

Україну, то на сьогодні функціонує програма Ukraine Facility (50 млрд євро) побудована за логікою «гроші в обмін на реформи» [370]. Відповідно, якщо Україна зриває виконання індикаторів (наприклад, не приймає закон про перезавантаження БЕБ або відкладає реформу ринку землі тощо), ЄС має юридичне право не просто висловити занепокоєння, а зупинити виплату траншу. Крім того, Україні доведеться вести 27 паралельних переговорних треків. Переконати Єврокомісію у технічній готовності недостатньо, оскільки необхідно, щоб жодна країна-член не подала запит на активацію механізму зворотності з політичних мотивів.

Тому механізм реверсивності прогресу може зробити вступ України довшим, складнішим, але очевидно якіснішим. Він знімає ілюзію, що до ЄС можна вступити «політичним рішенням» без реальних змін.

ЄС на регулярній основі проводить саміти з ключовими міжнародними партнерами, зокрема і під час переговорного процесу про вступ. Основна їхня мета – сприяння розвитку двостороннім відносинам Євросоюзу, просуванню його інтересів у світі, а також зміцненню світового порядку. У загальному існує три види самітів за участі ЄС:

1) двосторонні саміти з третіми державами;

2) багатосторонні саміти міжнародних організацій, включаючи зустрічі на найвищому рівні G7 та G20 , Генеральної Асамблеї ООН тощо;

3) багатосторонні саміти з регіональними організаціями та партнерами, які Євросоюз проводить з такими організаціями, як Африканський Союз тощо.

Крім того, існують окремі спеціальні саміти ЄС, які проходять у рамках засідань Ради ЄС, на яких обговорюються різного роду проблеми, включаючи ті питання, які стосуються двосторонніх взаємовідносин з різними державами [149].

Так, 03 лютого 2023 року в Києві відбувся 24 саміт Україна–ЄС. У заході з боку ЄС взяли участь Голова Європейської ради Шарль Мішель та Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн [107].

На саміті обговорювали такі теми, за результатами яких було оприлюднена спільна заява:

1. Процес вступу України до ЄС.
2. Відповідь ЄС на повномасштабну військову агресію Росії проти України.
3. Бачення України щодо мирного врегулювання конфлікту.
4. Співпраця у процесі відбудови України та енергонезалежність України.
5. Глобальна продовольча безпека [150].

За результатами лютневого саміту, представники ЄС відзначили докладені Україною зусилля на її шляху до вступу. Проте Україні так і не було озвучено якихось конкретних дат щодо початку переговорного процесу по членству.

Саме тому держави-кандидати, що прагнуть приєднатися до ЄС, повинні активізувати свої зусилля щодо запровадження реформ, зокрема тих, що стосуються верховенства права.

Відповідно до вищезазначеного, Рада ЄС схвалила Висновки Ради щодо розширення, які були прийняті 12 грудня 2023 року. На саміті було ухвалено рішення стосовно початку переговорів про вступ до ЄС України та Молдови [148].

Проте не всі питання на саміті у грудні 2023 року були розглянуті. Тому 01 лютого 2024 року у Брюсселі пройшов позачерговий саміт Євросоюзу, на якому також не минулося без питання України. Так, у межах цього саміту Рада ЄС вкотре підтвердила непохитну прихильність щодо надання потужної підтримки Україні та її громадянам стільки часу, скільки буде потрібно. Зокрема, для забезпечення сталої та стійкої фінансової підтримки України та поступовій інтеграції України до ЄС 2023 року була прийнята програма Ukraine Facility. Вона розрахована на 2024–2027 роки для забезпечення фінансової підтримки України. Загальна сума коштів, яка буде надана становитиме не більше 50 млрд євро, з яких: 33 млрд євро у

вигляді спеціальних кредитів до кінця 2027 року; 17 млрд євро у формі безповоротної підтримки [154].

Програма побудована на трьох основних опорах (Ттаблиця 4.1).

Таблиця 4.1.1.

Структура програми Ukraine Facility

Ukraine Facility		
Опора 1 Підтримка Плану відновлення України	Опора 2 Підтримка інвестування в Україну	Опора 3 Програми допомоги
Підтримка України Євросоюзом шляхом надання грантів та позик. Україні необхідна підтримка реформ для вступу до ЄС, щодо відновлення, реконструкції та модернізації, а також фінансування нагальних потреб.	Створення механізму зниження інвестиційних ризиків через міжнародні фінансові установи. Підтримка приватного сектору.	Технічна допомога уряду. Розвиток компетенцій органів державної влади на регіональному та місцевому рівні. Підтримка громадянського суспільства.

Складено за: [380].

Також необхідно підтвердити, що Україна продовжує активно працювати у напрямку євроінтеграції. Про це свідчить низка нормативно-правових актів, які вже було прийнято чи які планують прийняти в найближчій перспективі. Також державні органи враховують рекомендації, які надає Європейська комісія.

Так, 09 лютого 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив Розпорядження №133-р «Про затвердження Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року» [476].

План заходів розрахований відповідно до Рекомендацій Єврокомісії, включає найменування заходу, строк виконання, а також відповідальних за виконання.

У загальному План містить 142 рекомендації, виконання яких потребує реалізації більш ніж 350 заходів, серед яких Кластер 1 «Основи

процесу вступу до ЄС» містить 48 рекомендацій Євросоюзу, Кластер 2 «Внутрішній ринок» включає 23 рекомендації, Кластер 3 «Конкурентоспроможність та інклюзивний розвиток» – 24 рекомендації, Кластер 4 «Зелений» порядок денний та стале з'єднання» – 21 рекомендацію, Кластер 5 «Ресурси, сільське господарство та політика згуртованості» – 17 рекомендацій, Кластер 6 «Зовнішні відносини» – 5 рекомендацій (Рисунок 4.1.1).

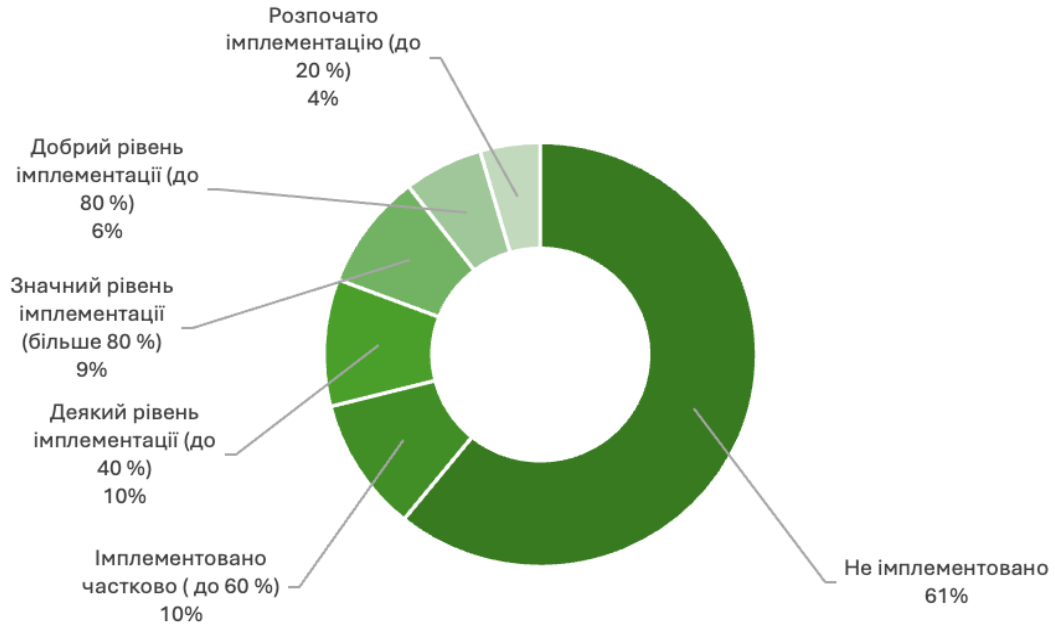

Рисунок 4.1.1. Зіставлення Рекомендацій Європейської комісії відповідно до кластерів

Джерело: складено автором за [476].

Найбільша кількість рекомендацій Єврокомісії міститься у 23 розділі «Судова влада та основоположні права» – 23 рекомендації, 24 розділ «Юстиція, свобода та безпека» – 12 рекомендацій, розділ 15 «Енергетика» – 7 рекомендацій тощо (Таблиця 4.1.2) (Додаток Е).

Крім того, 21–22 лютого 2024 року відбулася перша пояснювальна сесія щодо переговорних розділів acquis ЄС в рамках офіційного скринінгу, яка стосувалася 23 розділу «Судова влада та основоположні права».

У 2024 році була затверджена Переговорна рамка для України, яка

базується на новій методології, яка суттєво змістила центр прийняття рішень від Єврокомісії до держав-членів. Це створює систему, яку аналітики називають моделлю поетапного вступу [186], яка, однак, у нинішній версії залишається недосконалою.

Ключовим елементом Рамки є пріоритет Кластера 1 (судова система, антикорупція, права людини). Так, М. Мучнік вказує на ризик політичного зловживання цим механізмом. Вона вказує, що оскільки оцінка стану демократії часто є суб'єктивною, держави-скептики можуть використовувати Кластер 1 для штучного гальмування процесу, навіть якщо Україна демонструватиме технічний прогрес в інших сферах [258].

Одним із складних завдань переговорної рамки було те, як ЄС формулюватиме мандат на переговори з країною, частина території якої окупована. Тому використано формулювання: *acquis* (має застосовуватися до всієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів [184]. Важливо, що таке унормування відрізняється від «Кіпрського прецеденту», оскільки для України рамка не створює юридичного вакууму на окупованих територіях.

У попередніх переговорних рамках вимоги боротьби з корупцією формулювалися як «досягнення результатів», однак для України вимоги є інституційними: ЄС вимагає збереження незалежності конкретних органів (НАБУ, САП, НАЗК). Також Переговорна рамка фактично працює разом із Регламентом (ЄС) 2024/792 про створення Ukraine Facility [293].

Україна увійшла в переговори, вже провівши селф-скринінг (самостійну оцінку законодавства) ще до офіційного початку процедури [461]. Це дозволило скоротити етап «пояснювального скринінгу». Фактично, уряд намагався стиснути процедуру, яка зазвичай триває роками, до значно коротших термінів.

Отже, аналіз Переговорної рамки 2024 року свідчить про те, що Україна потрапила у «жорсткий коридор». Нова методологія робить вступ технічно складнішим та політично більш вразливим до зловживань

окремими державами-членами. Проте жорстка прив'язка до фінансування та механізму реверсивності прогресу є важливим дієвим запобіжником проти імітації реформ.

Оприлюднений Європейською комісією 30 жовтня 2024 року Пакет розширення остаточно зафіксував зміну сутності процесу приєднання до ЄС. Усвідомлюючи інституційну неспроможність ЄС до швидкого політичного розширення, він у 2024 році перейшов до практичної імплементації моделі доступу перед вступом. Ця стратегія реалізується через систему фінансових інструментів, що де-факто пропонують кандидатам «квазічленство» в Єдиному ринку:

1) *План зростання для Західних Балкан (6 млрд євро).* Цей інструмент, затверджений у 2024 році, який пов'язує виділення коштів із конкретними соціоекономічними реформами [193].

2) *Ukraine Facility (50 млрд євро)* – програма макрофінансової допомоги, яка базується на детальному Плані України. Він містить понад 150 індикаторів реформ, виконання яких є умовою отримання траншів [372].

3) *План зростання для Молдови (1,9 млрд євро)*, який презентований у жовтні 2024 року як інструмент прискореної економічної конвергенції [192].

Ці інструменти дозволяють інтегрувати кандидатів у 7 пріоритетних секторах (енергетика, цифровий ринок, роумінг, платіжна система SEPA) ще до завершення переговорів, що має запобігти суспільному розчаруванню та «втомі від розширення».

Попри те, що Україна отримала найвищу оцінку прогресу у звіті 2024 року, вона залишається вразливою перед структурними вимогами методології. Жоден галузевий кластер не може бути закритий до виконання проміжних показників у сфері верховенства права. Тіньові звіти вказують на необхідність не лише інституційних змін на рівні ВРП та ВККС, але й глибинного очищення судів першої інстанції, що є тривалим процесом [320].

Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати формування дворівневої системи розширення ЄС:

1) *економічна складова*. Швидка інтеграція до ринків та отримання фінансування через «Плани зростання». Така позиція керується геополітичною необхідністю утримати країну-кандидата у сфері впливу ЄС;

2) *політична складова*. Власне процес вступу залишається складним, забюрократизованим та вразливим до вето країн-членів. Він залежить не лише від реформ кандидатів, а й від внутрішньої реформи ЄС (перехід до кваліфікованої більшості).

Для України це означає необхідність стратегічного балансування: максимальне використання фінансових можливостей Ukraine Facility вже зараз, за одночасного усвідомлення того, що закриття переговорних кластерів буде залежати від здатності країни нейтралізувати політичні ризики (права меншин, антикорупція) через превентивну дипломатію з усіма 27 країна-членами ЄС.

Що стосується Пакету розширення 2025 року, оприлюдненого 30 жовтня 2025 року, Звіт Єврокомісії став найкращим за останні три роки інтеграційного процесу України [123]. ЄС офіційно підтвердив, що Україна виконала всі передумови для відкриття переговорів одразу за трьома кластерами – Кластер 1 «Основи», Кластер 2 «Внутрішній ринок» та Кластер 6 «Зовнішні відносини». Проте політичний процес де-факто заморожено через вето Угорщини, що перетворює технічні успіхи України на інструмент дипломатичного тиску всередині ЄС [271].

Визначальною подією 2025 року в хронології європейської інтеграції України стала успішна фіналізація процедури двостороннього скринінгу національного законодавства. Варто акцентувати увагу на безпрецедентній інтенсивності цього процесу, який тривав п’ятнадцять місяців з липня 2024 року по 30 вересня 2025 року.

Можемо констатувати, що масштаб виконаної роботи, який включав проведення 34 раундів двосторонніх зустрічей та представлення

українською делегацією понад 700 ґрунтовних презентацій щодо стану імплементації *acquis*, отримав високу оцінку з боку ЄС. Визнання Європейською комісією цього скринінгу «найшвидшим в історії» розширення є не просто жестом, а, на наше переконання, об'єктивним підтвердженням високої інституційної спроможності української державної служби. Цей факт фактично нівелював скептичні прогнози щодо нездатності національного адміністративного апарату ефективно опрацьовувати значні масиви європейського права, незважаючи на те, що все ще відчувається потреба в кваліфікованих фахівцях. Результатом цього етапу стало затвердження Комісією офіційних звітів скринінгу, які сформували необхідну техніко-юридичну основу для надання рекомендації щодо відкриття відповідних переговорних кластерів.

Згідно з методологією, прогрес у Кластері 1 визначає динаміку всього процесу. Звіт 2025 року фіксує, що Україна виконала критичну вимогу, коли 14 травня 2025 року було ухвалено комплексні дорожні карти з питань верховенства права, щодо реформи державного управління, щодо функціонування демократичних інституцій [419].

Також було затверджено План дій щодо захисту прав національних меншин [469], що має зняти застереження Угорщини. Комісія відзначила прогрес у перезавантаженні Конституційного Суду (рішення Верховного Суду від травня 2025 року посилило незалежність суддів КСУ) та узгодженість зовнішньої політики України з ЄС на рівні 99 %.

Головний висновок Пакету розширення 2025 року полягає у розриві між технічною оцінкою Комісії та політичною волею Ради ЄС. На кінець 2025 року відкриття Кластера 1 блокувалося. Угорщина використовувала принцип одностайності, висуваючи політичні вимоги, які експерти називають такими, що «відображають політичні міркування, а не реформаторські досягнення». На думку окремих експертів, якщо польське (I півріччя 2025 року) та данське (II півріччя 2025 року) головування не зможуть подолати вето, це створить небезпечний прецедент відокремлення

реформ від євроінтеграційного поступу [373].

Пакет 2025 року окреслив нову реальність для України, що полягає у готовності відкрити Кластер 2 «Внутрішній ринок». Це свідчить про те, що економічно Україна вже є частиною ЄС у багатьох секторах (митниця, цифрові послуги). Це підсилюється дією інструменту Ukraine Facility. Однак без переходу до кваліфікованої більшості під час прийняття рішень про відкриття кластерів Україна ризикує залишитись із позитивними показниками виконання своїх зобов'язань без можливості закриття переговорів за окремими кластерами через політичну позицією окремих країн.

Так, політична кон'юнктура та правило одностайності призвели до ускладнення процесу: у 2025 році Угорщина блокувала формальні кроки переговорів, апелюючи до питань забезпечення мовних прав угорської меншини на Закарпатті. Цей бар'єр було частково нівельовано під час неформальної зустрічі міністрів у справах Європи 11 грудня 2025 року, коли Україні вперше в історії було передано Проєкти спільних переговорних позицій щодо трьох кластерів ще до їхнього офіційного відкриття, що дозволило розпочати глибоку технічну підготовку на національному рівні [494].

Матеріальною та правовою основою, яка забезпечила швидкість технічного зближення, став тривалий та системний процес імплементації Угоди про асоціацію та функціонування Поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі. Звіт Уряду України про виконання Угоди за 2025 рік, опублікований 16 березня 2026 року, зафіксував досягнення показника у 84 % [435] загального прогресу виконання (порівняно з 81 % наприкінці 2024 року) [378]. Цей звіт став завершальним у межах двостороннього координаційного моніторингу Угоди, оскільки всі подальші правові кроки повністю інтегровані до наднаціонального інструменту – Національної програми адаптації законодавства України до права ЄС. В інституційному розрізі найбільшу результативність продемонстрували Кабінет Міністрів

України (81 % реалізованих заходів), Верховна Рада України (74 %) та інші органи влади (68 %). При цьому абсолютну сумісність (100 %) досягнуто у сфері статистики та обміну інформацією, 99 % – в освіті та молодіжній політиці, 98 % – в інтелектуальній власності та 96 % – у митній справі. Водночас експерти Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) та аналітики Центру європейських політичних досліджень (CEPS) наголошують, що інтеграція секторів із нижчим рівнем початкової підготовки, таких як: сільське господарство (79 %), транспортна та екологічна сфери, – потребуватиме глибоких структурних реформ та значних фінансових вливань з метою адаптації українських підприємств до вимог European Green Deal [378].

Новий методологічний етап переговорів розпочався у червні 2026 року. 12 червня Комітет постійних представників надав позитивну оцінку готовності України до відкриття першого кластера, а вже 15 червня 2026 року під час Другої Міжурядової конференції було офіційно відкрито Кластер 1 («Фундаментальні сфери»). Відповідно до переглянутої у 2020 році методології розширення, цей блок охоплює розділи, які є стрижневими для всього процесу інтеграції та визначають його спроможність: розділ 23 «Судова влада та фундаментальні права», розділ 24 «Правосуддя, свобода та безпека», розділ 5 «Публічні закупівлі», розділ 18 «Статистика» та розділ 32 «Фінансовий контроль». Специфіка правового регулювання у межах цього кластера полягає в тому, що він відкривається найпершим і закривається останнім, а прогрес у ньому безпосередньо зумовлює можливість закриття будь-яких інших галузевих переговорних глав. Процедурний алгоритм передбачає жорстку послідовність дій: розробку детальних дорожніх карт (з верховенства права, реформи державного управління та функціонування демократичних інституцій), затвердження проміжних орієнтирів Радою ЄС для розділів 23 і 24 та подальше ухвалення проміжної спільної позиції із завершальними орієнтирами. Інтеграція жорсткого наскрізного антикорупційного контролю у всі галузеві глави

означає, що невиконання антикорупційних вимог у будь-якій сфері автоматично блокує закриття відповідної глави.

Поряд із суто технічною гармонізацією законодавства, ключовим та найбільш дискусійним аспектом залишається реформа у сфері верховенства права. Тіньовий звіт коаліції провідних українських неурядових організацій (Лабораторія законодавчих ініціатив, Transparency International Ukraine, Центр прав людини ZMINA та ін.), оприлюднений у жовтні 2025 року, містить понад 500 критичних рекомендацій та вказує на низку системних прогалин у реалізації глави 23 [319].

Після відкриття фундаментального блоку 14 липня 2026 року під час Третьої Міжурядової конференції за Ірландського головування у Раді ЄС було відкрито Кластер 6 («Зовнішні зв'язки»), що включає Ррозділ 30 «Зовнішні зв'язки» та розділ 31 «Зовнішня політика, політика безпеки та оборонна політика». Для закриття глав цього кластера перед Україною поставлено чіткі регуляторні бенчмарки, виконання яких в умовах воєнного стану вимагає суттєвих інституційних зусиль та змін національного законодавства, зокрема:

– повна гармонізація з європейською системою експортного контролю подвійного використання відповідно до положень Регламенту ЄС 2021/821, що вимагає впровадження суворих процедур контролю за транзитом, експортом та брокерськими послугами [292];

– запровадження національного механізму інвестиційного скринінгу на підставі вимог Регламенту ЄС 2019/452 для перевірки прямих іноземних інвестицій з міркувань безпеки та громадського порядку [290];

– імплементація правил контролю за торгівлею товарами, що можуть бути використані для катувань чи смертної кари, відповідно до положень Регламенту ЄС 2019/125 [289];

– проведення повної інвентаризації чинних міжнародних угод України та розробка узгодженого з Комісією плану дій щодо перегляду або

денонсації двосторонніх договорів, які суперечать установчим договорам та acquis ЄС;

– забезпечення ефективного контролю за обігом стрілецької зброї та легких озброєнь шляхом ухвалення та фінансового забезпечення відповідної Стратегії та Плану дій для запобігання витоку зброї на чорні ринки після завершення війни.

Імплементація цих вимог є значним викликом для України в умовах воєнного стану. Зокрема, розробка системи контролю над зброєю потребуватиме залучення значних ресурсів Міністерства внутрішніх справ та Нацполіції після завершення бойових дій з метою недопущення транскордонного витоку зброї на чорні ринки країн-членів союзу. Також у межах регіонального та екологічного вимірів воєнні руйнування (підрив Каховської ГЕС у 2023 році та замінування територій) наклали додаткові фінансові зобов'язання щодо адаптації екологічних стандартів, які іноді вступають у суперечність із першочерговими завданнями виживання громад. Крім того, на рівні локального самоврядування виникають виклики через дисбаланс розподілу ресурсів та обмеження прав муніципалітетів під час дії правового режиму воєнного стану [244].

У ширшому інституційному контексті потенційне приєднання України є безпрецедентним викликом для внутрішнього устрою самого ЄС, що вимагає відходу від традиційних концепцій розширення. З огляду на масштаб території та чисельність населення, після вступу Україна стане п'ятою за розміром державою-членом союзу [352]. Це забезпечить їй близько 10 % голосів у Раді ЄС під час голосування за процедурою кваліфікованої більшості, суттєво змістивши баланс сил у бік східноєвропейського регіону та вимагаючи інституційної адаптації Європейського Парламенту (де Україні знадобиться близько 40 місць) та Єврокомісії.

Саме тому в європейських експертних колах та серед держав-членів точиться дискусія щодо впровадження гнучких моделей інтеграції, які б

дозволили уникнути інституційного колапсу та водночас надали Україні необхідні безпекові та економічні гарантії.

Доктринальний аналіз сучасного стану переговорного процесу станом на липень 2026 року демонструє високий рівень політичної волі та вражаючу динаміку технічного зближення України та ЄС. Успішне завершення двостороннього скринінгу, відкриття першого та шостого переговорних кластерів підтвердили унікальну життєздатність українських державних інституцій в умовах воєнного стану. Водночас переговорний процес є довготривалим марафоном, швидкість якого залежатиме як від вирішення внутрішніх структурних проблем України (кадрова криза судової системи, боротьба з корупцією, реформа держслужби), так і від готовності самого ЄС до проведення масштабних внутрішніх бюджетних та інституційних реформ. Впровадження інноваційних правових інструментів, таких як: модель поступової секторальної інтеграції та безпекового партнерства, – є ключовим фактором, який здатний забезпечити стабільність та незворотність євроінтеграційного поступу України на її шляху до повноправного членства в ЄС.

З метою успішного проведення переговорів, зважаючи на досвід країн Західних Балкан, можемо визначити такі основні рекомендації для України:

1) пріоритет «Основи процесу вступу до ЄС» (Кластера 1). Так, Хорватія витратила 6 років на переговори, з яких велика частина пішла на розділ 23 («Судова влада»). Україна мала б запустити цей процес паралельно зі скринінгом, щоб уникнути «простою» інших кластерів. Саме тому Україна не має відкладати складні реформи;

2) розбудова інституційної спроможності. Успіх Польщі та країн Балтії у 2004 році значною мірою залежав від адміністративної спроможності, яка дозволила швидко імплементувати величезний масив законодавства (*acquis*). Переговори є тривалим бюрократичним процесом, у зв’язку із чим Україні необхідно створити стійку структуру переговорних груп, захищену від політичних змін (виборів, змін уряду). Експерти, що

ведуть технічні переговори (сільське господарство, транспорт, екологія), мають залишатися на посадах тривалий період;

3) лобіювання моделі поетапної інтеграції. Досвід Західних Балкан дає підстави зробити висновок, що очікування повного членства може демотивувати суспільство і політиків, призводячи до стагнації реформ, у зв'язку із чим Україні необхідно наполягати на включенні елементів поетапного вступу до переговорної рамки. Наприклад, за умови закриття кластера «Внутрішній ринок» потенційно можна отримати повний доступ до Єдиного ринку ЄС у цій сфері до офіційного вступу;

4) *поглиблення дипломатичного діалогу*. Нова методологія 2020 року дозволяє країнам-членам легше блокувати переговори, ніж це було раніше. Будь-яка країна ЄС може заблокувати відкриття кластера через двосторонні питання. Важливим висновком для України має стати те, що переговори ведуться не з Європейською комісією, а з 27 країнами-членами, у зв'язку із чим необхідна превентивна двостороння дипломатія з кожною країною-членом для вирішення суперечливих питань (зерно, транспорт, національні меншини) до моменту, коли вони стануть підставою для вето на засіданнях Ради ЄС;

5) *прагматизм у перехідному періоді*. Польща є хрестоматійним прикладом того, як захищати національні інтереси за рахунок тривалого перехідного періоду. Польща отримала тривалі перехідні періоди (до 12 років у деяких сферах), щоб дозволити своєму бізнесу адаптуватися до екологічних та санітарних норм ЄС, водночас погодившись на обмеження доступу своїх громадян до ринків праці деяких країн ЄС. Така практика може стати вкрай важливою та цінною для України.

4.2. Удосконалення механізмів адаптації законодавства країни-кандидата до законодавства ЄС

Набуття Україною статусу кандидата у члени ЄС, на наше переконання, досить глибоко трансформувало процес євроінтеграції, перевівши його з площини зовнішньополітичного партнерства у площину безпосередньої підготовки до вступу. Вказане вимагає від української юридичної науки точності у використанні термінологічного апарату. Варто зазначити, що в текстах нормативно-правових актів, зокрема в Угоді про асоціацію та урядових програмах, терміни «апроксимація», «гармонізація», «адаптація», «наближення» досить часто вживаються як синонімічні конструкції. Проте аналіз доктрини права ЄС дає підстави стверджувати, що ці поняття мають різну етимологію, обсяг та різні правові наслідки. Їх ототожнення може призвести до хибного розуміння обсягу зобов'язань України, зокрема в частині доцільності повного ототожнення національних норм та норм ЄС, чи важливим є лише процес досягнення аналогічних цілей правового регулювання, як це визначено в актах ЄС [420]. У зв'язку із цим, на нашу думку, необхідно в контексті дослідження механізмів адаптації законодавства країни-кандидата до законодавства ЄС, дослідити відмінності таких теоретико-правових конструкцій та визначення обсягу завдання України на шляху до членства в ЄС.

Розглядаючи категорію «гармонізація», треба звернути увагу, що в західній доктрині цей термін розглядається передусім як технічний інструмент побудови Спільного ринку [182; 99; 110]. На думку Я. Тінбергена, варто розрізняти негативну гармонізацію як скасування національних правил, що обмежують торгівлю (принцип взаємного визнання), а також позитивну гармонізацію як прийняття спільних стандартів на рівні ЄС (Директиви) [358].

На думку П. Крейга та Г. де Бурка, гармонізація не передбачає створення ідентичного законодавства, а є процесом узгодження (координації) різних правових систем для досягнення спільного результату [84, p. 106]. Держави можуть зберігати своє національне законодавство та термінологію, якщо вони забезпечують досягнення мети,

визначеної Директивою ЄС. При цьому гармонізація може бути як мінімальною, так і повною.

Щодо поняття «апроксимація», то воно, будучи похідним від лат. *proxima* (наближати), виступає ширшим родовим поняттям, яке використовується переважно в контексті розширення ЄС та угод з третіми країнами. В українському офіційному перекладі Угоди про асоціацію цей термін перекладено як «зближення». На думку професора Р. Петрова, в контексті України йдеться саме про динамічну апроксимацію, що означає зобов'язання України імплементувати не лише ті акти ЄС, які існували на момент підписання Угоди у 2014 році, але й усі зміни та нові акти, що приймаються в межах ЄС [278]. Тому апроксимація є зобов'язанням з досягнення результату – процесом приведення національної правової системи до стану, сумісного з acquis communautaire, що включає гармонізацію як метод, але охоплює також інституційні реформи.

На відміну від вищезгаданих термінів права ЄС, «адаптація» є категорією національного права країни-кандидата. Зокрема, Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» визначає її як процес узгодження законів України з acquis communautaire. Варто погодитись із позицією В. Муравйова, адаптація є односторонньою діяльністю держави, комплексом організаційно-правових заходів, що є способом виконання міжнародного зобов'язання щодо апроксимації [459].

Важливо також у межах цього дослідження встановити природу уніфікації та її зіставлення з поняттям гармонізації в межах наближення правопорядків. Якщо гармонізація (через директиви) допускає відмінності у формах, то уніфікація (через регламенти) вимагає повної тотожності. Так, К. Барнард вказує, що уніфікація передбачає заміну національних норм єдиною нормою ЄС, а регламенти мають пряму дію [22, p. 17]. На наше переконання, для України як країни-кандидата це створює певний виклик, адже вимагатиме в майбутньому не адаптації, а скасування національних

норм на користь прямої дії актів ЄС, у зв'язку із чим у майбутньому мають бути напрацьовані такі механізми взаємодії правопорядків, які б забезпечували ці процеси.

Виходячи із викладеного, вважаємо, що досліджені нами поняття мають різний суб'єктний та об'єктний склад, а також наслідки для різних рівнів правопорядків. Так, апроксимацію варто тлумачити через мету (наближення правопорядків) та певне міжнародно-правове зобов'язання, яке мають усі країни-члени з погляду побудови спільного правопорядку. Адаптація є процесом національного рівня (робота міністерств, парламенту, інших уповноважених органів), що процедурно регулюється нормами національної правової системи. Гармонізація є методом узгодження правопорядків із віднайденням усередненої будови правових норм, прийнятної для усіх країн-членів. Уніфікація відповідно є вищим ступенем напрацювання норм прямої дії, що будуть мати юридичну силу на всій території ЄС.

Підсумовуючи, можна констатувати важливість розмежування таких правових конструкцій, що мають не лише теоретичну, але й правозастосовну важливість, де чітке завдання для уповноважених органів полягає у сприянні ефективній євроінтеграції. Плутанина між цими поняттями, наприклад, намагання «адаптувати» регламент, що вимагає уніфікації, може призвести до повторного опрацювання актів ЄС. Відповідно в умовах переговорів про вступ України необхідно, на нашу думку, перейти від простої адаптації як механічного процесу до глибокої апроксимації, що включає належну правозастосовну практику та інституційну спроможність.

Набуття Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу, а згодом і відкриття переговорного процесу, на наше глибоке переконання, актуалізувало нагальну необхідність фундаментального переосмислення сутності процесу адаптації законодавства. Тривалий час в українській практиці, як витікає з національних правових актів, плинності процесів

наближення наших правопорядків (починаючи з УПС), домінував формально-юридичний підхід, де адаптація розглядалася здебільшого як лінійний процес перекладу директив та імплементації їх у національні закони. Проте сучасна доктрина розглядає цей процес значно глибше як цивілізаційний вибір та інструмент глибинної трансформації державного управління [415].

Слід зазначити, що процес адаптації (наближення) національного законодавства до права ЄС часто сприймається суто як бюрократична вправа. Проте в європейській науковій думці він трактується значно ширше, як механізм модернізації держави та гарантія її демократичного розвитку [189; 383; 288]. Аналіз праць західних вчених дозволяє виокремити три ключові виміри значення адаптації – ринковий (економічний), трансформаційний (політичний) та інституційний.

Розглядаючи ринковий (економічний детермінізм) у межах концепції «правової інтероперабельності», А. Лазовські стверджує, що ЄС є передусім «спільнотою права», де внутрішній ринок функціонує завдяки жорсткій уніфікації правового регулювання. Автор вводить поняття «експорту правової визначеності» і вказує, що значення адаптації полягає у зниженні транзакційних витрат та технічному демонтажі нетарифних бар'єрів [236]. Дослідник також досить обґрунтовано застерігає від вибіркової адаптації, наголошуючи на неподільності та значенні пакету *acquis*. У свою чергу, А. Бредфорд розширює розуміння адаптації через теорію «Брюссельського ефекту», вказуючи на статус ЄС як «регуляторної наддержави». На наше переконання, це вказує на те, що адаптація є вимогою не лише вступу, а й глобальної конкурентоспроможності [46, p. 26].

Також можна виокремити логіку доцільності та логіку наслідків щодо розуміння адаптації. Вказані вище автори зазначають, що у країнах Східної Європи працює переважно логіка наслідків, що перетворює адаптацію на механізм політичної обумовленості [310, p. 210–228]. Адаптація законодавства, на нашу думку, виступає в цьому контексті своєрідним

важелем, що стимулює демонтувати застарілий правопорядок.

З юридичного погляду, процес адаптації еволюціонував від статичного до динамічного, що створює нові виклики для національного суверенітету. Як зазначають Г. Ван Дер Лу, Р. Ван Елсувеге та Р. Петров, в Угоді про асоціацію закладено механізм *dynamic reference*, що зобов'язує Україну імплементувати зміни до права ЄС, прийняті після підписання Угоди [387]. З одного боку, такий механізм може видаватися проблематичним з погляду обсягу взятих Україною зобов'язань, з іншого, – як зазначають автори, це є свідомою передачею частини суверенітету в обмін на доступ до ринку [389], що, на нашу думку, є очевидним в умовах глобалізації.

Окремої уваги заслуговує проблема імплементаційного розриву, де формалізм у процесі адаптації призводить до того, що закони існують лише формально, але через свою непридатність та неефективність не є правозастосовними [200]. Варто погодитись з тезою, що справжня адаптація вимагає створення належної адміністративної спроможності, де пріоритетом стає верховенство права.

Підсумовуючи, можна констатувати, що значення адаптації національного законодавства є багатовимірним: макроекономічно – через інструмент включення в глобальний ринок; політично – через зовнішні застереження запобігання авторитаризму та обмеженого впливу; юридично – через механізм правової конвергенції (наближення). Отже, на сьогодні для України адаптація законодавства є не просто технічною вимогою, а стратегією модернізації держави.

У зв'язку із викладеним, важливо визначати інституційні механізми процесу адаптації, що будуть забезпечувати не лише формальну відповідність національного правопорядку європейському, але й супроводжуватимуть цей процес на етапі правозастосування та нормотворення.

Процес вступу до ЄС вимагає від країни-кандидата не простого

лінгвістичного перекладу текстів директив чи технічної рецепції норм, а глибинної трансформації національної правової системи. Значний обсяг *acquis communautaire*, який налічує тисячі нормативних актів, зумовлює необхідність створення складного інституційного механізму, що забезпечуватиме відповідний законодавчий процес. Варто зазначити, що міжнародний досвід, зокрема в межах Програми підтримки вдосконалення урядування та менеджменту [353], свідчить про те, що успіх інтеграції залежить не так від політичної волі, як від якості адміністративної методології планування, координації та контролю відповідності.

Центральним елементом такої методології під час попередніх хвиль розширення виступала Національна програма адаптації законодавства (НПАЗ), яка у європейській доктрині розглядається не просто як план законопроєктних робіт, а як комплексна «дорожня карта» трансформації держави [284].

У цьому контексті важливо звернути увагу на функціональне навантаження НПАЗ, яке полягає у жорсткому зв’язку між прийняттям нормативного акта та виділенням ресурсів на його імплементацію. Досвід Польщі та Хорватії дозволяє стверджувати, що цей документ слугував основним інструментом операційного менеджменту, де помилки у плануванні ставали причиною гальмування вступу [401, p. 29–48]. Розглядаючи інституційну архітектуру розробки такої програми, дослідниця А. Дімітрова вказує на необхідність формування «сильного ядра», де центральний координуючий орган наділений правом вето щодо неякісно опрацьованих планів лінійних міністерств [93]. У свою чергу, технічною основою процесу виступає механізм скринінгу та аналізу розривів, що є повною інвентаризацією права [96]. Не менш важливим аспектом, на наше глибоке переконання, є фінансове обґрунтування, оскільки програма не може бути дієвою без чіткого визначення вартісних показників, що включають як витрати на інституційну розбудову, так й інвестиційні. При цьому сама НПАЗ має залишатися «динамічним

документом», здатним до оперативного оновлення, що є індикатором адміністративної спроможності країни. Отож відбувається формування НПАЗ, яка підлягає оновленню після чергового звіту ЄС про розширення.

Аналіз успішних практик дозволяє виокремити дві ключові інституційні моделі координації – польську та хорватську. Характерною особливістю польського досвіду стало створення потужного, автономного центру прийняття рішень – Комітету європейської інтеграції [381]. Ця модель, що була формалізована на законодавчому рівні, передбачала функціонування Управління Комітету як своєрідного «євроінтеграційного міністерства» без портфеля, наділеного правом ветувати проєкти рішень інших відомств у разі їх невідповідності праву ЄС. Варто погодитись, що така централізація («гармонізаційний фільтр») дозволила уникнути відомчої роздрібленості та мобілізувати внутрішній ресурс держави, чітко розмежувавши повноваження з МЗС [400], де останнє відповідало за дипломатичний протокол, спільну зовнішню політику та безпеку, а Комітет відповідав за адаптацію законодавства, розподіл коштів передвступної допомоги та координацію переговорних позицій по главах *acquis*. Така дуальна система часто критикувалася за потенційні конфлікти між Міністром закордонних справ та Секретарем Комітету. Проте, як показує аналіз, саме це дозволило мобілізувати внутрішній ресурс держави на імплементацію права ЄС, не відволікаючись на поточні дипломатичні кризи [266].

Варто зазначити, що ключовим досягненням функціонування Комітету стало запровадження жорсткого інституційного механізму верифікації законопроєктів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*. Згідно з регламентними нормами Ради Міністрів Польщі, жодна законодавча ініціатива уряду не могла бути внесена до Сейму без супровідної «Декларації відповідності». У цьому процесі Комітет виконував роль фінального органу контролю, експерти якого здійснювали детальну експертизу нормативних актів, перевіряючи кожну норму на відповідність

актам ЄС. Надання негативного висновку автоматично повертало проєкт на доопрацювання, що, у свою чергу, дозволило мінімізувати так званий «транспозиційний дефіцит», який у Польщі протягом 2003–2004 років залишався одним із найнижчих серед країн-кандидатів [400].

Щодо подальшої еволюції цієї моделі, то після набуття повноправного членства у 2004 році актуальність автономного статусу Комітету почала знижуватися, що пояснюється зміною парадигми сприйняття ЄС від площини зовнішньої політики до трансформації у внутрішньополітичний порядок денний. Логічним завершенням цього процесу стала реформа 2010 року, в результаті якої Комітет було ліквідовано, а його структури інтегровано до Міністерства закордонних справ. Це ознаменувало перехід від етапу «передвступної мобілізації» до фази «рутинного членства» [282]. Водночас саме інституційна автономність Комітету у критичний період переговорів (1998–2002 років) стала вирішальним фактором успіху євроінтеграційного поступу країни.

Натомість хорватська модель, на відміну від урядоцентричної польської, характеризувалася винятковою роллю парламенту та запровадженням процедури прийняття законів з маркуванням «Е» [285]. Сутність цього механізму полягала в наданні пріоритетності та застосуванні спрощеної процедури розгляду для законопроєктів, що мали верифіковану таблицю відповідності *acquis*. У цьому контексті також варто згадати про унікальність хорватського підходу до забезпечення політичного консенсусу через створення Національного комітету під керівництвом представника опозиції. Попри критику конституціоналістів щодо ризиків зниження якості законодавства через «турборежим», така модель довела свою ефективність у пікові періоди адаптації [249]. Щоб уникнути блокування євроінтеграційних законів, Головою комітету була призначена лідерка опозиції Весна Пусіч, що забезпечило принцип «Вступ до ЄС – справа національна, а не партійна». Відповідно Комітет мав право розглядати переговорні позиції Хорватії до їх представлення в Брюсселі. Це зробило

процес адаптації прозорим і зняло підозри у «здачі національних інтересів» [219]. Дослідження показують, що саме консенсус у Національному комітеті дозволяв таким законам проходити через сесійну залу майже без дебатів, оскільки основна дискусія відбувалася на рівні комітету.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що для України критично важливим є врахування обох підходів. З одного боку, необхідна розбудова сильного координаційного центру в структурі виконавчої влади з правом вето на етапі погодження актів (за прикладом польського Комітету), а з іншого – адаптація парламентських процедур через впровадження спеціального індексу для євроінтеграційних законів та залучення опозиції до контрольних функцій (за хорватським сценарієм). Лише поєднання єдності планування, бюджетної кореляції та ефективної інституційної взаємодії дозволить успішно подолати виклики, пов’язані з імплементацією права Європейського Союзу.

Крім того, процес адаптації законодавства країни-кандидата до *acquis communautaire* неминуче стикається з проблемою дефіциту вузькоспеціалізованої експертизи, оскільки національні державні службовці, розуміючи загальні принципи права ЄС, часто не володіють нюансами його практичного застосування. У зв’язку з цим, критично важливим інструментом техніки адаптації стають таблиці відповідності, які забезпечують постатейне зіставлення норм директив ЄС та національного законодавства. Варто зауважити, що згідно з методологією Інструменту технічної допомоги та обміну інформацією TAIEX [340], реєстрація законопроєкту без такої таблиці, належним чином завіреної центральним офісом євроінтеграції, має бути технічно унеможливлена.

Так, для вирішення проблеми експертного забезпечення Європейська комісія ще у 1996 році запровадила інструмент TAIEX, який, на відміну від довгострокових проєктів Twinning, позиціонується як механізм «швидкого реагування» для вирішення точкових проблем адаптації. Унікальність методології TAIEX, на нашу думку, полягає у відмові від послуг приватних

консультантів на користь формату, де допомога надається лише діючими державними службовцями країн-членів ЄС. Як зазначає Е. Тульмец, такий підхід забезпечує «м'який трансфер знань», що базується на професійній солідарності та передачі не лише тексту закону, а й адміністративної практики його застосування [367].

Варто зазначити, що методологія TAIEX пропонує три форми допомоги, кожна з яких є ефективною на різних етапах розробки НПАЗ – семінари, експертні місії, навчальні візити. Так, семінари демонструють ефективність на етапі концептуалізації, дозволяючи залучити широке коло стейкхолдерів. Експертні місії, у свою чергу, виступають головним інструментом безпосереднього нормопроєктування та перевірки відповідності, саме під час яких формуються детальні таблиці відповідності. Навчальні візити є необхідними у випадках, коли імплементація вимагає інституційної розбудови та вивчення роботи аналогічних органів у конкретній країні-кандидаті [341].

На нашу думку, для України максимальне використання ресурсу TAIEX (особливо у форматі експертних місій для вичитки законопроєктів) є ключовим фактором прискорення переговорного процесу, зважаючи на досить обмежений кадровий потенціал за цією спеціалізацією.

Водночас процес адаптації директив супроводжується системним ризиком, відомим як «надлишкова імплементація». Це явище, за визначенням Європейського парламенту, полягає в перевищенні вимог законодавства ЄС при його транспозиції в національне право, що може виявлятися в активній (розширення сфери дії), процедурній або санкційній формах [246]. Європейська комісія у стратегії кращого регулювання жорстко критикує таку практику, вимагаючи дотримання принципів прозорості та обґрунтування [30]. Держава зобов'язана довести, що додаткове регуляторне навантаження пройшло тест на пропорційність і уникати перекладання відповідальності за непопулярні національні ініціативи на вимоги ЄС.

Така надлишкова імплементація призводить до втрати конкурентоспроможності та регуляторної фрагментації єдиного ринку [29]. Аналіз практик таких країн, як: Велика Британія, Італія, Чехія, – вказує на необхідність запровадження дієвих запобіжників на національному рівні. Так, наприклад, до виходу Великої Британії зі складу ЄС в країні діяло правило, коли текст директиви переносився в національне законодавство без змін, щоб уникнути інтерпретацій [29]. Італія ввела законодавчу заборону на введення додаткових обтяжень при імплементації директив ЄС, окрім виняткових випадків, підтверджених аналізом регуляторного впливу [29]. У Чехії урядові правила вимагають, щоб у законопроєкті будь-яке положення, що виходить за межі вимог ЄС, було виділено та окремо обґрунтовано [229].

Підсумовуючи, вважаємо, що для України як держави-кандидата критично важливим є дотримання принципу «мінімальної необхідної адаптації» Це, зокрема, дозволить прискорити закриття переговорних глав завдяки спрощенню процедур.

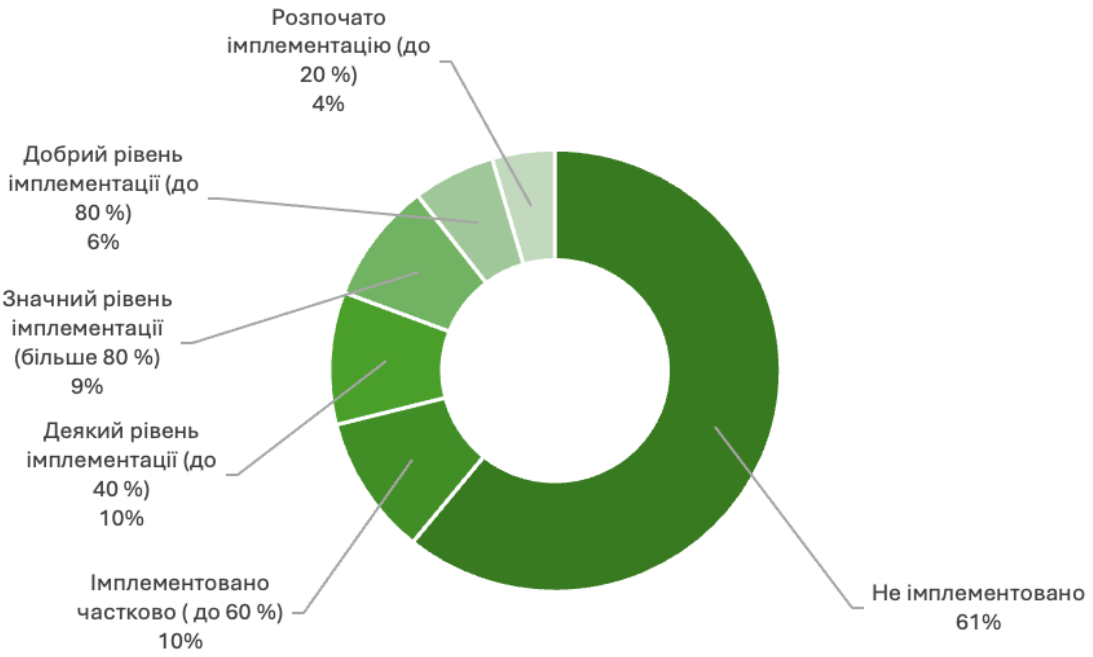
У рамках переговорного процесу зобов’язання України згруповані в шість кластерів, які, у свою чергу, містять 34 розділи. З цією метою більш ніж 80 органів державної влади протягом шести місяців проводили оцінку на наближення українського законодавства до законодавства Євросоюзу (селф-скринінг). Так, у 2023 році було проаналізовано близько 28 тис. законодавчих актів ЄС. За результатами цієї перевірки, 23 456 актів ЄС не потребують імплементації в українське законодавство, ще 2 739 актів підлягають подальшій повній або частковій інкорпорації, а 1 625 актів вже повністю впроваджені в законодавство України.

Найбільшу кількість актів acquis ЄС, які Україна вже повністю інкорпорувала у своє законодавство, містяться у розділі 29 «Митний союз» і їхня кількість становить 742 акти, розділі 18 «Статистика» – 245 актів, розділі 30 «Зовнішні відносини» – 160 актів, розділі 12 «Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика» – 80 актів, розділі 28

«Захист прав споживачів та охорона здоров'я» тощо (Таблиця 4.2.1) (Додаток Ж).

Варто також зазначити, що за деякими розділами прогрес імплементації не настільки швидкий. Так, чимало роботи залишається щодо інкорпорації acquis ЄС за такими розділами: 14 «Транспортна політика» – 399 актів, 12 «Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика» – 304 акти, 1 «Свобода руху товарів» – 289 актів, 3 «Свобода підприємництва і надання послуг» – 263 акти, 1 «Свобода руху товарів» – 289 акти та ін. (Таблиця 4.2.2) (Додаток З).

Загалом, станом на 2023 рік потребують імплементації 2 739 актів acquis ЄС. При цьому 1 663 акти все ще не імплентовані та не перебувають поки що у процесі впровадження. Частково імплементовано 279 актів, деякий рівень – 265, значний рівень – 241, добрий рівень – 162, розпочато імплементацію – 123 (Графік 4.2.1).

Графік 4.2.1. Стан імплементації актів acquis ЄС, 2023 рік

Джерело: складено автором за [442].

За період з 01 січня по 20 грудня 2023 року Україна імплементувала 109 актів, з яких 28 рекомендацій Європейської комісії. У загальному за цей період було ухвалено 27 законів Верховною Радою України, 23 урядові акти, прийняті Кабінетом Міністрів України та 59 відомчих актів, розроблених різними профільними міністерствами та іншими державними органами влади.

Необхідно також згадати, що Україна виконала всі сім рекомендацій Єврокомісії, які були озвучені під час отримання статусу кандидата, серед яких:

1. Ухвалено нову процедуру відбору суддів до Конституційного Суду України.

2. Перезавантажено ключові органи судової системи Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

3. Продовжено боротьбу з корупцією.

4. Україною також продовжено боротьбу з відмиванням коштів за стандартами Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей.

5. Впроваджено рекомендацію Венеціанської комісії щодо антиолігархічного закону.

6. Приведено до норм ЄС регулювання ринку медіа та реклами.

7. Ухвалено закон щодо регулювання прав національних меншин [463].

За період з 2023 по 2024 роки Україна виконала Угоду про асоціацію на 81 %, за рік покращивши показник на 3 %. У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС найбільшого прогресу у 2024 році було досягнуто у сфері митної політики. Рівень виконання зобов’язань у цій сфері зріс із 61 % до 91 % завдяки ухваленню низки ключових законодавчих змін та практичних кроків з імплементації норм Митного кодексу ЄС. Ухвалений Закон України № 3926-IX впровадив європейські підходи до митних режимів, авторизацій, митного представництва, електронного документообігу та контролю, а також посилив захист прав інтелектуальної

власності. Крім того, ухвалено Закон № 4115-IX, який передбачає поступове підвищення акцизів до європейського рівня, що відповідає зобов'язанням у сфері гармонізації податкової політики. Значних результатів досягнуто і в розвитку програми авторизованого економічного оператора: за рік видано 56 нових авторизацій, а загальна кількість АЕО сягнула 77. У квітні 2024 року Україна перейшла до застосування нової фази комп'ютеризованої транзитної системи NCTS (фаза 5), що забезпечує належне функціонування спільного транзиту з країнами ЄС відповідно до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Сукупність цих заходів свідчить про глибоку інституційну трансформацію митної системи України відповідно до стандартів ЄС і підтверджує її здатність імплементувати комплексні положення Угоди про асоціацію.

Незважаючи на складну економічну ситуацію, Україна продовжила виконання своїх зобов'язань у сфері охорони здоров'я відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема щодо впровадження універсального покриття медичними послугами. Програма медичних гарантій залишалася основним інструментом реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, демонструючи гнучкість. У 2024 році було збережено фінансування ключових напрямів – реабілітації, ментального здоров'я, лікування критичних хвороб, розширено перелік послуг у рамках Програми медичних гарантій, а також удосконалено програму «Доступні ліки». Такий підхід свідчить про системну імплементацію Україною положень Угоди про асоціацію, які стосуються наближення до стандартів ЄС у сфері охорони здоров'я.

Проблемними у виконанні залишається сектор фінансового співробітництва та боротьба із шахрайством (Таблиця 4.2.3).

Таблиця 4.2.3.

Стан виконання Угоди про асоціацію 2015-2024 роки

Сфера	2015-2021 роки	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію	*63 %*	*72 %*	*77 %*	*81 %*
Політичний діалог, національна безпека та оборона	89 %	89 %	91 %	91 %
Юстиція, свобода, безпека, права людини	88 %	91 %	92 %	93 %
Технічні бар'єри у торгівлі	86 %	87 %	89 %	89 %
Гуманітарна політика	89 %	91 %	94 %	94 %
Державні закупівлі	86 %	88 %	89 %	92 %
Підприємництво	85 %	88 %	89 %	91 %
Управління державними фінансами	74 %	90 %	90 %	90 %
Освіта, навчання та молодь	81 %	86 %	94 %	97 %
Статистика та обмін інформацією	84 %	96 %	96 %	96 %
Енергоефективність та ЖКГ	70 %	75 %	78 %	83 %
Оподаткування	84 %	88 %	89 %	90 %
Санітарні та фітосанітарні заходи	64 %	72 %	82 %	83 %
Інтелектуальна власність	61 %	94 %	98 %	98 %
Навколишнє природне середовище та цивільний захист	61 %	77 %	80 %	83 %
Громадське здоров'я	64 %	66 %	78 %	88 %
Наука, технології, інновації, космос	52 %	60 %	68 %	71 %
Енергетика	58 %	75 %	78 %	78 %
Митні питання	52 %	60 %	61 %	91 %
Сільське господарство	52 %	63 %	70 %	74 %
Захист прав споживачів	48 %	48 %	80 %	80 %
Соціальна політика та трудові відносини	45 %	54 %	79 %	80 %
Фінансовий сектор	62 %	67 %	68 %	74 %
Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги	47 %	53 %	56 %	58 %
Фінансове співробітництво та боротьба із шахрайством	24 %	24 %	24 %	24 %

Джерело: складено автором за [436].

Отже, Україна до завершення скринінгу та розробки НПАЗ активно продовжувала впроваджувати acquis ЄС. Так, було проведено первинний огляд законодавства України на відповідність європейському законодавству. За результатами цієї перевірки було виявлено, що потребують імплементації 2 739 актів acquis ЄС. Також визначено, що Україна імплементувала чимало актів у певних сферах – «Митний союз», «Статистика», «Зовнішні відносини» тощо. При цьому в таких галузях, як: «Транспортна політика», «Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика», «Свобода руху товарів», «Свобода підприємництва і надання послуг», «Свобода руху товарів» ще залишається чимало роботи.

Аналізуючи сучасний стан НПАЗ в Україні [455], можемо констатувати, що вона здійснюється за децентралізовано-координованою моделлю. Ця система базується на чіткій ієрархії, де політичне лідерство забезпечується Віце-прем'єр-міністром з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а роль «операційного мозку» виконує Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Саме цей орган, виконуючи функції секретаріату, відповідає за методологічне забезпечення та консолідацію планів міністерств. Безпосередніми виконавцями виступають профільні заступники міністрів, тоді як парламентський трек забезпечується Комітетом ВРУ з питань інтеграції України до ЄС, що діє як фільтр відповідності законопроєктів праву Євросоюзу. Варто зазначити, що хоча така структура загалом корелює з рекомендаціями ЄС, ключовим викликом залишається кадровий голод у міністерствах, що загрожує інституційній пам'яті.

01 квітня 2026 року було затверджено Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) [475].

Унікальною особливістю українського треку є феномен існування паралельних стратегічних документів, зокрема Плану України в межах

інструменту Ukraine Facility. На наше переконання, цей документ на сьогодні фактично виконує роль короткострокової НПАЗ з фокусом на реформи, що мають фінансове покриття ЄС та чіткі програмні результати. Водночас класична НПАЗ, яка охоплюватиме весь масив законодавства, включно з технічними регламентами, могла бути розроблена лише після завершення офіційного скринінгу у 2025 році. У цьому варто уникати дублювання процесів, оскільки План України має стати «ядром» майбутньої всеосяжної програми. Сама ж методологія розробки, згідно з урядовими постановами, базується на тривимірному підході, що включає законодавчий вимір, інституційну розбудову та інфраструктурне забезпечення.

Однак критичний аналіз поточної ситуації в межах 2024–2025 років свідчить про домінування «гібридного» підходу, де висока швидкість процесів поєднується із системними ризиками. Через відсутність затвердженої комплексної НПАЗ законотворчий процес часто набуває характеру *ad hoc*, коли міністерства керуються розрізненими планами виконання Угоди про асоціацію. Це, на думку експертів Центру політико-правових реформ, унеможливлює коректне бюджетне планування та створює загрозу виникнення розриву імплементації, коли прийняті закони залишаються декларативними без належного фінансування [437]. Крім того, політичний наратив швидкості («турборежиму») створює ілюзію ефективності, що часто призводить до «сліпого копіювання» норм без урахування національної термінології та ігнорування процедур аналізу регуляторного впливу, що є неприпустимим в умовах, в яких Україна перебуває в переговорному процесі.

В Україні склалася хибна практика, коли фінансово-економічне обґрунтування до законопроєктів перетворилося на бюрократичну формальність: їхні автори часто використовують формулювання про те, що «реалізація акта не потребує додаткових видатків із Державного бюджету», навіть коли йдеться про створення нових органів чи складних цифрових систем. Такий підхід створює системну загрозу виникнення глибокого

розриву імплементації, коли юридична реальність (текст закону) не збігається з фактичною реальністю. У контексті євроінтеграції це особливо критично, адже імплементація *acquis* вимагає значних ресурсів на розбудову адміністративної інфраструктури, навчання персоналу та технічне переоснащення. Ігнорування цих витрат на етапі прийняття закону призводить до того, що євроінтеграційні норми залишаються суто декларативними, створюючи інституційний вакуум замість дієвих механізмів, що може блокувати закриття переговорних глав через відсутність реального трекера виконання.

Окремої уваги заслуговує проблема інституційної фрагментації та ризику надлишкової імплементації. Незважаючи на те, що Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції де-юре виконує функцію головного експертного фільтра, де-факто він залишається позбавленим інструментів «жорсткої сили». Відсутність у нього права імперативного вето призводить до ситуації, коли фахові висновки про невідповідність законопроєктів *acquis* ЄС часто мають лише рекомендаційний характер та ігноруються суб’єктами законодавчої ініціативи.

Ця інституційна слабкість відкриває вікно можливостей для реєстрації та просування депутатських ініціатив, які або прямо суперечать праву ЄС, або використовують популярні євроінтеграційні гасла задля приховування реальної мети проєкту, у зв’язку із чим часто відбувається лобіювання вузьких інтересів або запровадження надмірного регулювання, яке не вимагається директивами ЄС, але створює додаткові адміністративні бар’єри.

Така практика не лише спотворює суть європейських норм, але й дискредитує сам процес євроінтеграції в очах національних стейкхолдерів. Без запровадження жорсткого запобіжника, який би унеможливлював потрапляння до сесійної зали законопроєктів із негативним висновком щодо відповідності праву ЄС, Україна ризикує створити гібридне правове поле,

перенасичене суперечливими нормами, що стане суттєвою перешкодою на етапі відкриття переговорних кластерів.

Підсумовуючи, вважаємо, що важливим для України є перехід від методології «турборежиму» до системної моделі, яка відповідає методології розширення 2020. Це вимагає негайної інституціоналізації НПАЗ з прив'язкою до бюджету, запровадження дієвого «євроінтеграційного інструменту» з реальними повноваженнями щодо повернення неякісних законопроєктів, а також зміщення акценту з формальної транспозиції на створення дієвих інституцій.

Зважаючи на проведений аналіз європейського досвіду, вважаємо, що механізм реалізації українського НПАЗ має вибудовуватися на таких засадах:

1) *консолідації стратегічного планування*. НПАЗ не повинна стати «ще одним документом», що не потребує виконання. Вона має трансформуватися в єдину всеохопну матрицю, що інтегрує та поглинає всі наявні треки виконання Угоди про асоціацію та галузеві плани міністерств, усуваючи ризики інституційної фрагментації;

2) *жорстка бюджетна верифікація*. Щоб уникнути «розриву імплементації», жоден пункт НПАЗ не може бути імплементований без погодження із Міністерством фінансів та проведення детального розрахунку вартості впровадження в рамках аналізу регуляторного впливу;

3) *пріоритет адміністративної спроможності*. НПАЗ має виходити за межі суто нормопроєктування, із плановими заходами щодо розвитку системи органів, професійного навчання персоналу та технічного переоснащення.

4.3. Моніторинг прогресу України в досягненні критеріїв вступу до ЄС: наслідки для правої системи України

Процес розширення ЄС, який на початку XXI століття сприймався як

історична неминучість та безальтернативний інструмент «возз'єднання Європи», за останні два десятиліття зазнав кардинальних трансформацій. Якщо у 1990-х роках вступ до ЄС розглядався крізь призму геополітичного вибору, то сьогодні він еволюціонував у складний бюрократично-політичний процес, обтяжений численними інституційними обмеженнями. Ключовим індикатором цієї зміни є система моніторингу, за допомогою якого ЄС намагається конвертувати політичні декларації країн-кандидатів у реальні, незворотні інституційні зміни, що будуть корисними в межах функціонування ЄС. У сучасному академічному контексті цей механізм визначається не як технічна процедура верифікації відповідності законодавства (*acquis*), а як інструмент соціальної трансформації [190, p. 75–96] та транснаціонального управління [41]. На думку Ф. Шіммельфенніга та У. Зедельмайєра, цей процес доцільно розглядати крізь моделі зовнішнього стимулювання [311]. Згідно з цією теоретичною конструкцією, ЄС діє як зовнішній управитель, що змінює внутрішні правила для національного правопорядку, спонукаючи їх до імплементації непопулярних реформ в обмін на чітку винагороду у вигляді членства в ЄС. При цьому науковці наголошують, що ефективність такого тиску критично залежить від чіткого зіставлення достовірності умов, які визначені в рамках переговорного процесу, і загрози санкцій за невиконання зобов'язань країною-кандидатом.

Ретроспективний аналіз правової природи моніторингового механізму дозволяє виокремити початковий етап переходу від пасивного до активного втручання, пов'язаний із прийняттям Копенгагенських критеріїв членства. На думку М. А. Вачудової, цей період охарактеризувався переходом до політики активного важеля впливу, що дозволив зламати опір неліберальних еліт у Центральній Європі в 1990-х роках [386, p. 45]. Однак, як зазначає Х. Граббе, методологія розширення 2004 року містила системний недолік, що полягав в умовній автоматичності переговорного процесу, де відбувалось формальне відзначення відповідності реформ

країни-кандидата критеріям членства в ЄС [189]. Особливу увагу Європейська комісія приділяла швидкості гармонізації законодавства, що часто породжувало створення інституцій та механізмів, які лише за формою відповідали стандартам ЄС, але де-факто не мали спроможності до реального провадження реформ [93].

Криза цієї моделі стала очевидною після вступу Румунії та Болгарії у 2007 році, коли переоцінка незворотності реформ призвела до залучення в систему ЄС країн зі слабкими судовими системами. Це змусило ЄС застосувати поствступний інструмент механізму співпраці та перевірки [385]. Як зазначає Д. Коченов, такий механізм став фактичним визнанням провалу передвступної перевірки, перетворивши моніторинг лише на політичний ритуал, що не має під собою реального змісту та мети [228, p. 79–80]. Він діяв до 2023 року, чим фактично закріпив особливий статус цих країн у сфері юстиції, що стало головною перепоною для їх повноцінного приєднання до Шенгенської зони. Для України цей приклад є пересторогою, що наразі період вступу з великим обсягом невиконаних зобов'язань завершився, оскільки ЄС, через глибоку кризу європеїзації, змінює підходи до моніторингу країн-кандидатів.

Інституційною реакцією ЄС на результати вступу Румунії та Болгарії стала кардинальна зміна парадигми під час переговорів з Хорватією. Саме в цьому випадку ЄС вперше застосував тактику жорстких показників за главою 23 «Судова влада та фундаментальні права». Хорватія стала першою країною для тестування механізму, де закриття переговорних глав залежало не від політичних декларацій, а від конкретних судових вироків у справах про топкорупцію [230]. Цей досвід продемонстрував, що суворість критеріїв здатна перетворюватись у стійкість інституцій, коли реальною є загроза блокування переговорів. Однак навіть хорватський сценарій не став вирішенням проблеми часткового відкату реформ після вступу, що змусило ЄС шукати ще більш дієві запобіжники.

У контексті еволюції моніторингу прогресу країн-кандидатів на

членство в ЄС важливе значення має приклад Чорногорії, де переговорний процес триває з 2012 року, оскільки ЄС вперше апробував механізм застереження про дисбаланс, який сьогодні імплементовано в оновлену методологію 2020 року і який є обов'язковим для України. Так, у Переговорній рамці з Чорногорією 2012 року [115] Європейська комісія вперше відмовилася від горизонтального підходу (де прогрес у різних сферах є автономним) на користь ієрархічної залежності. Юридична конструкція, закріплена у п. 25 Переговорної рамки, встановлює жорстку кореляцію: «Якщо прогрес у главах 23 «Судова влада та фундаментальні права» та 24 «Юстиція, свобода та безпека» значно відставатиме від прогресу в переговорах загалом ... Комісія може призупинити надання рекомендацій щодо відкриття або закриття інших переговорних глав».

Застосування цього механізму призвело до виникнення унікальної ситуації, яку експерти характеризують як парадокс лідера перегонів, де Чорногорія, відкривши всі 33 переговорні глави, за 12 років змогла тимчасово закрити лише три [71]. Така ситуація виникла через те, що механізм, задуманий як стимул, перетворився на інституційний інструмент стримування, де країна виконала вимоги в багатьох технічних сферах (освіта, зовнішня політика, наука), однак Європейська комісія заблокувала закриття цих технічних глав через недостатній рівень боротьби з корупцією.

На думку Е. Фуере, такий механізм може мати деструктивний побічний ефект, де державні службовці, які якісно виконують роботу з адаптації стандартів ЄС, бачать, що їхні зусилля не конвертуються в результат (закриття глав) через відсутність політичної волі еліт у сфері юстиції. У свою чергу, політикум при владі вчиться імітувати процес переговорів, підтримуючи мінімально необхідний рівень діалогу з ЄС, але уникаючи перетину «червоних ліній» у боротьбі з корупцією, що загрожувала б їхній владі [178].

Отже, вказана проблема посилилась із вступом у переговори країн Західних Балканах, де виник специфічний тип політичного режиму, який

Ф. Бібер охарактеризував як стабілократію [32]. Автор вказує, що це гібридні режими, які забезпечують геополітичну лояльність ЄС, але внутрішньо змінюються в бік авторитаризму. На його думку, стабілократія є гібридним режимом, який зберігає формальні атрибути процедурної демократії та декларує незмінність євроінтеграційного курсу, але де-факто керується авторитарними методами за мовчазної легітимізації з боку зовнішніх акторів, передусім ЄС.

Можемо констатувати, що стабілократія не є перехідним етапом до демократії, а стійкою позицію політичних еліт країни, що зловживають процесом вступу до ЄС. Інституційна стійкість стабілократії забезпечується через механізм імітації реформ [113]. Сутність цього процесу полягає в розриві між нормотворчістю та правозастосуванням: уряди імплементують якісні з погляду acquis закони та створюють нові антикорупційні органи, які, однак, залишаються нефункціональними. Відповідно технічний скринінг ЄС, фокусуючись лише на законодавчих текстах, часто виявлявся неспроможним діагностувати це глибинне інституційне виродження. У свою чергу, публічна підтримка таких лідерів офіційними інституціями ЄС легітимізує їхній авторитаризм у очах внутрішнього електорату, що провокує глибоку кризу довіри до ЄС серед громадянського суспільства та зростання євроскептицизму [34].

На нашу думку, концепція стабілократії містить застереження для України, зважаючи на те, як подекуди відбувається трансформація національного законодавства, що лише імітує реформи. Крім того, адміністрування масштабних фінансових потоків (зокрема, в межах Ukraine Facility) без дієвих антикорупційних запобіжних механізмів може створити ідеальне підґрунтя для стагнації демократичності, ефективності влади в країні. Однак перехід ЄС до оновленої методології 2020 року свідчить про поступове усвідомлення цієї стратегічної помилки. Відповідно для України все ще існує загроза такої стабілократії, однак стійка інтеграція можлива лише через демонтаж застарілих неефективних практик, оскільки

стабільність без інклюзивних демократичних інститутів є неможливою з погляду процесу європейської інтеграції.

Ще одним прикладом може слугувати Сербія, де створено всі інституції, яких вимагав ЄС (антикорупційні агентства, регулятори ЗМІ). Однак вони укомплектовані лояльними до влади кадрами. Це демонструє обмеження методології TAIEX та скринінгу (про які ми зазначали в попередньому підрозділі), де ЄС має спроможності оцінювати законодавство, але не має ефективних інструментів для оцінки реальної незалежності інституцій в умовах держави, що спроможна вуалювати реальний стан реформ [296]. Відповідно для України це стане додатковим чинником до розуміння того, що на переговорах ЄС буде дивитися не на текст законодавства про інституційну систему в сфері запобігання та протидії корупції, а на прізвища їхніх керівників та статистику вироків.

Реакцією на ці історичні уроки та внутрішній «демократичний відкат» у самому ЄС стала кардинальна ревізія методологічних підходів, що ознаменувала перехід від політичних декларацій до жорсткого юридичного моніторингу [180]. Це знайшло своє відображення в оновленій методології розширення 2020 року. На відміну від лінійної логіки минулого, новий підхід дозволяє ЄС знову відкривати вже закриті глави у випадку регресу. Отже, сучасний моніторинг трансформувався у складний інституційний фільтр, мета якого полягає у гарантуванні повної інституційної сумісності нових членів, про що ми вже зазначали в попередніх підрозділах дослідження.

Оскільки вступ окремих країн затягується, ЄС запропонував Балканам «Новий план зростання» [70], який дуже схожий на український механізм Ukraine Facility. Ідея полягає в поступовій інтеграції: надання доступу до Єдиного ринку в окремих секторах ще до повного членства. Однак такий підхід часто критикується, оскільки без повноправного членства та доступу до структурних фондів розрив у рівні життя між Балканами та ЄС не скорочується, а це, ув свою чергу, стимулює масову еміграцію молоді [295].

Україна розпочала переговори у 2024 році, а цей механізм вбудований у Переговорну рамку за замовчуванням, відповідно успішна робота українського уряду над адаптацією законодавства у сфері енергетики, цифрового ринку чи митниці (де Україна має значний прогрес) може бути знецінена, якщо Європейська комісія констатує «дисбаланс» через проблеми в Конституційному Суді чи прокуратурі.

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що сучасна архітектура політики розширення ЄС характеризується фундаментальним зміщенням акцентів від дипломатичного заохочення до суворого інституційного контролю, де процедура моніторингу відіграє центральну роль. Якщо на етапах попередніх хвиль розширення звіти Єврокомісії виконували переважно діагностичну функцію, фіксуючи стан наближення законодавства, то після затвердження оновленої методології у 2020 році вони трансформувалися в інструмент прямої дії з чітко визначеними правовими та фінансовими наслідками. Фактично відбувся перехід від моніторингу-спостереження до моніторингу-управління, де оцінка Європейської комісії стає юридичним чинником для запуску санкційних механізмів або, навпаки, алгоритмів прискореної інтеграції [102]. Такий підхід базується на відмові від автоматизму в переговорному процесі та впровадженні принципів, які уможливлюють покарання країни-кандидата за стагнацію або регрес у реформах.

Ключовим процедурним наслідком моніторингу є безпосередній вплив на динаміку переговорного процесу через механізм контрольних показників. Звіти Єврокомісії, що входять до щорічного Пакету розширення, слугують фактичною доказовою базою для Ради ЄС при ухваленні рішень щодо відкриття або закриття переговорних кластерів.

Окрім політико-процедурних аспектів, еволюція моніторингу призвела до інституалізації жорстких фінансових наслідків, що реалізується через принцип суворої обумовленості. Регламент (ЄС) 2021/1529, що заснував Інструмент передвступної допомоги третього покоління [291], а

також Регламент (ЄС) 2024/792 щодо створення Ukraine Facility [293], вперше на законодавчому рівні закріпили можливість перерозподілу коштів залежно від результатів моніторингу. На практиці це означає, що фінансова допомога більше не є гарантованою. Висновки моніторингу про значний регрес або відсутність прогресу у фундаментальних сферах можуть призвести до замороження фінансових активів, призупинення бюджетної підтримки або перерозподілу коштів на користь громадянського суспільства в обхід державних інституцій. У випадку з Україною цей зв'язок є ще більш безпосереднім: невиконання індикаторів, зафіксованих у Плані України, яке виявляється під час щоквартального моніторингу, тягне за собою невиплату відповідної частки траншу макрофінансової допомоги, що перетворює звіти Європейської комісії на фактор макроекономічної стабільності держави.

Нарешті, неможливо також ігнорувати непрямі, але вкрай вагомі ринкові та репутаційні наслідки моніторингу. Так, звіти будучи верифікованим та об'єктивним джерелом інформації, використовуються міжнародними рейтинговими агентствами та інституційними інвесторами як базовий індикатор інституційної спроможності країни [78]. Негативна оцінка у звіті ЄС, навіть якщо вона не призводить до негайних санкцій з його боку, часто перетворюється на зниження суверенного кредитного рейтингу та відтік прямих іноземних інвестицій, оскільки бізнес сприймає критику з боку ЄС як маркер високих політичних та регуляторних ризиків. Таким чином, результати моніторингу виходять далеко за межі дипломатичних відносин, стаючи визначальним фактором внутрішньої економічної кон'юнктури та інвестиційної привабливості країни-кандидата.

У попередньому підрозділі цього дослідження ми зазначали про те, що Україна успішно пройшла процес скринінгу у 2025 році. Тому необхідно більш детально проаналізувати цю процедуру та наслідки її проходження для країн-кандидатів.

Так, процес скринінгу у методології розширення ЄС традиційно розглядається як технічно-бюрократичне завдання з аудиту національного

правового поля. Однак для України цей етап набув значення тесту на інституційну спроможність та функціональність державного апарату. Період з липня 2024 по вересень 2025 року став безпрецедентним кейсом в історії європейської інтеграції, коли країна-кандидат здійснювала глибинну перевірку правової системи (понад 27 000 актів acquis). Успішна фіналізація цього етапу 30 вересня 2025 року стала не лише юридичним фактом, а й геополітичним сигналом, що спростував наративи про інституційну неспроможність України забезпечити належний рівень переговорного процесу.

Так, офіційний старт двостороннього скринінгу відбувся 08 липня 2024 року, одразу після проведення першої Міжурядової конференції (Люксембург, червень 2024 року), яка ознаменувала де-юре початок переговорів [176]. Процедура тривала 15 місяців і завершилася 30 вересня 2025 року під час візиту Єврокомісара з питань розширення Марти Кос до Києва. За цей час відбулося 34 раунди двосторонніх зустрічей, що охопили сумарно 66 робочих днів. Особливістю українського кейсу стало поєднання очних зустрічей у Брюсселі з гібридними форматами, що дозволило залучити широке коло експертів безпосередньо з України [410].

Масштаб та інтенсивність процедури двостороннього скринінгу, що тривав протягом 2024–2025 років, вимагали формування принципово нової, вертикально інтегрованої екосистеми менеджменту переговорного процесу. Якщо на політичному рівні загальну координацію та стратегічний нагляд здійснював Офіс Віцепрем’єра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, то операційна реалізація завдань провадилась через децентралізовану мережу профільних директоратів міністерств та відомств, що дозволило забезпечити необхідну глибину експертизи. Емпіричний аналіз кількісних показників цієї процедури свідчить про колосальну мобілізацію адміністративного ресурсу, яку можна охарактеризувати як феномен інституційної резильєнтності. Зокрема, людський капітал переговорного процесу становив понад 1 000 фахівців, серед яких були не

лише державні службовці, але й представники наукової спільноти та експертного середовища громадянського суспільства, що забезпечило інклюзивність та фахову валідацію позицій [462]. Результатом цієї роботи стала підготовка та успішний захист перед експертами Європейської комісії понад 700 деталізованих презентацій, які охопили повний спектр права ЄС у рамках усіх 35 переговорних глав. При цьому обсяг оброблених даних склав понад 9 000 сторінок юридичного тексту, що є індикатором високої «адміністративної абсорбційної спроможності» державного апарату генерувати складні аналітичні продукти у критично стислі часові рамки.

Важливою інноваційною складовою української методології стало впровадження принципів цифрового врядування у процес моніторингу євроінтеграції. Запуск спеціалізованого ІТ-інструменту «Пульс Угоди» [482] дозволив трансформувати традиційно забюрократизовану процедуру звітування у прозорий механізм, що надає можливість у режимі реального часу відстежувати прогрес виконання кожного індикатора Плану заходів та рекомендацій Європейської комісії. Це не лише підвищило підзвітність виконавчої влади перед внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами, але й забезпечило безперервність потоку даних між Україною та ЄС. Галузевий аналіз результатів скринінгу виявив значну гетерогенність у рівні готовності різних секторів національної економіки та правової системи. Найбільш політично чутливим виявився Кластер 1 «Основи», прогрес у якому є визначальним для всієї динаміки переговорів. У цьому контексті Україна продемонструвала здатність до системного планування, ухваливши 14 травня 2025 року комплексні дорожні карти (мова про них йшла в межах підрозділу 4.1. цього дослідження), що містять 529 конкретних заходів та 124 очікувані результати, які на сьогодні є фактично середньостроковими програмами інституційної перебудови держави.

Водночас скринінг висвітлив критичні виклики за Кластером 5 «Ресурси, сільське господарство та згуртованість», який традиційно

вважається одним із найбільш технічно складних та фінансово ємних. За результатами аналізу глави 11 «Сільське господарство» та глави 22 «Регіональна політика», завершеного наприкінці вересня 2025 року, стало очевидним, що Україні необхідна фундаментальна реформа архітектури управління аграрним сектором [374]. Ключовою перепоною залишається відсутність мережі акредитованих платіжних агентств, здатних адмініструвати кошти європейських фондів, що є імперативною умовою для отримання доступу до фінансових інструментів Спільної аграрної політики [64]. Водночас Кластер 2 «Внутрішній ринок» продемонстрував високий рівень сумісності, що є наслідком тривалої імплементації Угоди про асоціацію. Успіхи у приєднанні до системи спільного транзиту, інтеграція енергетичних ринків та цифрова гармонізація дозволяють стверджувати про стан фактичної секторальної інтеграції України в окремі сегменти Єдиного ринку ще до набуття повноправного членства.

Однак феномен найшвидшого скринінгу в історії, офіційно визнаний європейськими партнерами, породив унікальну політико-правову колізію, оскільки на цьому етапі просування в переговорному процесі залежить від консенсусу всередині ЄС. Стагнація у прийнятті юридичних рішень Радою ЄС наприкінці 2025 року яскраво демонструє вразливість сучасної методології розширення перед принципом одностайності, коли окремі держави-члени інструменталізують технічні етапи переговорів для досягнення власних дипломатичних цілей, блокуючи процес, попри об’єктивні успіхи кандидата.

Завершення процедури скринінгу знаменує зміни в логіці євроінтеграційного процесу – перехід від етапу діагностики та аналізу розбіжностей до етапу системної імплементації та правозастосування. Основним інструментом цього етапу, очевидно, має стати НПАЗ, розробка якої розпочалася паралельно із фіналізацією скринінгу. Цей документ покликаний стати деталізованою «дорожньою картою» повної адаптації *acquis* на найближчі роки (детально про розробку і значення НПАЗ

зазначено у підрозділі 4.2.). У свою чергу, офіційні звіти за результатами скринінгу, підготовлені Європейською комісією, трансформуються у юридичний фундамент для формування переговорних рамок по кожному кластеру, фіксуючи початкові рамки та окреслюючи обсяг перехідних періодів, які стануть предметом дискусій під час переговорів по суті. Таким чином, двосторонній скринінг 2024–2025 років став не лише кульмінацією етапу «кандидатства», але й доказом інституційної спроможності України генерувати складні публічні політики в екстремальних умовах. Очевидно, що наразі важливим для України та ЄС є зрушення процесу прийняття рішень у межах ЄС.

Підсумовуючи викладене, можемо виокремити такі особливості моніторингу прогресу України в досягнені критеріїв вступу до ЄС:

1) *правові*. Процес європейської інтеграції України, який перейшов у фазу офіційних переговорів, характеризується безпрецедентним рівнем залежності національної державної системи від результатів зовнішнього моніторингу з боку інституцій Європейського Союзу. Якщо на етапі виконання Угоди про асоціацію звіти про прогрес виконували переважно діагностичну та рекомендаційну функцію, сигналізуючи про необхідність коригування державної політики, то в умовах набуття статусу кандидата та запуску переговорного процесу процедура моніторингу трансформувалася у визначальний фактор функціонування державної машини. Сучасна методологія розширення перетворює висновки Європейської комісії на юридичні факти, що запускають процедурні та фінансові наслідки. Важливим та найбільш критичним наслідком моніторингу є його прямий вплив на динаміку переговорного процесу через механізм так званого «застереження про дисбаланс». Згідно з Переговорною рамкою для України, затвердженою в червні 2024 року, прогрес у кластері «Фундаментальні питання», що охоплює судову реформу, боротьбу з корупцією та захист прав людини (глави 23 та 24), є визначальним для всього процесу вступу. Така архітектура створює ситуацію, коли висновки моніторингу щодо,

наприклад, доброчесності Вищої ради правосуддя, стають вирішальними для доступу українських товарів на ринок ЄС, нівелюючи будь-які секторальні успіхи в разі політичного відкату в базових демократичних інститутах. Однак на сьогодні переговорний прогрес України залежить не лише від дії самої держави, але й від інституційної спроможності ЄС провести одностайне голосування для наступних етапів переговорного процесу або ж змінити правила щодо такої одностайності на кваліфіковану більшість, де право вето країн-членів не ставатиме джерелом політичного тиску;

2) *економічні*. Унікальність української ситуації полягає в тому, що наслідки моніторингу виходять далеко за межі політичного діалогу, проникаючи у сферу макроекономічної стабільності держави. Затвердження інструменту Ukraine Facility інституалізувало пряму залежність між оцінкою реформ та виділенням фінансування. План України, який є невід'ємною частиною цього механізму, містить чіткий перелік квартальних індикаторів з жорсткими строками виконання. За результатами щоквартального моніторингу Європейської комісії перевіряються виконання цих індикаторів. У разі негативного висновку виплата відповідної частки траншу не лише відтерміновується, а може бути безповоротно втрачена. Таким чином, наслідком невиконання рекомендацій моніторингу стає утворення розриву в державному бюджеті країни. Це створює безпрецедентний тиск на парламент та уряд, змушуючи їх працювати в швидкісному режимі;

3) *політичні*. Результати моніторингу мають довгострокові політичні наслідки через механізм оборотності процесу, який дозволяє ЄС застосовувати санкції за регрес у реформах. Негативний звіт Європейської комісії надає Раді ЄС правові підстави для прийняття рішення про призупинення переговорів або повторне відкриття вже закритих глав. Це створює атмосферу постійної невизначеності для держави-кандидата, оскільки жодне досягнення не може вважатися остаточним. Цей механізм

також слугує запобіжником проти концентрації влади та згортання демократичних свобод, оскільки такі дії будуть миттєво відображені у звітах та призведуть до політичної ізоляції;

4) *інвестиційні*. Важливим наслідком моніторингу є його вплив на інвестиційний клімат та суверенні рейтинги держави. Щорічні звіти Єврокомісії в рамках Пакету розширення слугують об'єктивним маркером інституційної спроможності для міжнародних фінансових інституцій (МВФ, Світовий банк) та приватних інвесторів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що наслідки моніторингу прогресу України в досягненні критеріїв вступу мають системний та всеохопний характер. Вони не обмежуються дипломатичною площиною, а безпосередньо формують рамки фінансової стабільності, визначають пріоритети законодавчого процесу та конструюють інвестиційну привабливість держави. В умовах критичної залежності від зовнішньої допомоги моніторинг ЄС трансформувався з інструменту м'якої сили на ключовий дисциплінарний фактор державної політики. Він унеможливлює імітацію реформ та змушує Україну дотримуватися курсу на європейську інтеграцію навіть за відсутності внутрішньої політичної волі. Таким чином, процедура оцінювання прогресу стає важливою конструкцією української державності на етапі переходу від кандидата до члена ЄС.

На основі аналізу, проведеного в межах розділу 4 цього дослідження, можна визначити такі стратегічні кроки ефективного проходження переговорного процесу для України:

1) *інституційна централізація процесів європейської інтеграції*. На наше переконання важливим є створення такої моделі урядового органу з питань євроінтеграції, що, окрім іншого, матиме повноваження блокувати ініціативи інших міністерств, якщо вони суперечать праву ЄС. У зв'язку із цим, важливо, щоб Урядовому офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції було надано право вето, за яким його висновок про невідповідність законопроєкту праву ЄС має бути блокуючим, а не

рекомендаційним;

2) *процедурна специфіка прийняття євроінтеграційних законів*. На нашу думку, досить ефективним може стати впровадження до Регламенту ВРУ спеціального статусу (маркування) для законопроєктів, спрямованих на виконання НПАЗ та Ukraine Facility, коли такі закони будуть розглядатися першочергово. Також у цьому аспекті важливою є заборона внесення депутатських правок до законів, якщо ці правки суперечать acquis communautaire, тому висновок Комітету з євроінтеграції має бути фінальним перед голосуванням;

3) *створення окремого додаткового механізму щодо роботи із Кластером 1, який є основоположним для усього процесу переговорів*. Такий механізм має не лише забезпечувати напрацювання ефективних змін до законодавства, але й моніторити статистику вироків, рішень судів, що можуть вказувати на реальність та ефективність прийнятих рішень. Крім того, без щорічного звіту Європейської комісії, Україна може щоквартально надсилати до ЄС власні звіти з доказами ефективності антикорупційних органів;

4) *належне бюджетування євроінтеграційних процесів*. Кожен нормативний акт має прийматись із реальною оцінкою впливу та розрахунком вартості імплементації. У свою чергу, НПАЗ має бути синхронізована з державним бюджетом на довго- та короткострокову перспективу;

5) *посилення дипломатичного треку із країнами-членами ЄС.* Зважаючи на те, що кожна країна-член на сьогодні має право вето, для України важливим є встановлення більш тісних зв’язків у межах переговорного процесу не з офіційним ЄС, а з країнами-членами. Також доцільним може стати формування коаліції країн-адвокатів членства України, які будуть тиснути на інші країни-члени, використовуючи об’єктивні дані моніторингу як аргумент.

Висновки до розділу 4

Підсумовуючи викладене в цьому розділі дослідження, важливо зробити такі висновки:

1. Імплементація концепції посиленого політичного управління в рамках нової Методології розширення 2020 вимагає комплексного аналізу інституційних трансформацій, що відбуваються в межах переговорного процесу. Цей процес реалізується через такі ключові інституційні вектори, які докорінно змінюють природу взаємодії між ЄС та країнами-кандидатами, як: трансформація функціональної ролі Міжурядових конференцій, безпосереднє залучення держав-членів до процедур моніторингу; інституціоналізація самітів та діалогів високого рівня.

У розділі обґрунтовується, що зміни, зумовлені оновленою методологією розширення, свідчать про перехід від технократичної моделі розширення до політично керованого процесу, де держави-члени повертають собі важелі стратегічного контролю.

2. Тенденція до білатералізації переговорної рамки свідчить про кризу довіри до наднаціональних інституцій ЄС. Відбувається зміщення акцентів з нормативної логіки розширення (як інструменту трансформації правових систем) на певну геополітичну логіку. З огляду на це, стратегічним завданням вбачається формування стійкої коаліції держав-членів (зокрема, за участі Німеччини, Франції), яка б виступила гарантом інституційної цілісності процесу. Метою такої консолідації має стати недопущення включення надмірних двосторонніх вимог до спільних документів ЄС (та забезпечення безумовного пріоритету Копенгагенських критеріїв членства для вирішення питання про членство України в ЄС.

3. Проведене дослідження дозволяє констатувати формування дворівневої системи розширення ЄС з *економічною* (швидка інтеграція до ринків та отримання фінансування через «Плани зростання») та *політичною* (процес вступу залишається складним, забюрократизованим та вразливим

до вето країн-членів) *складовими*.

Для України це означає необхідність стратегічного балансування: максимальне використання фінансових можливостей Ukraine Facility вже зараз, за одночасного усвідомлення того, що закриття переговорних кластерів буде залежати від здатності країни нейтралізувати політичні ризики (права меншин, антикорупція тощо) через превентивну дипломатію з усіма 27 країна-членами ЄС.

4. Встановлено багатовимірність значення адаптації національного законодавства: макроекономічно через інструмент включення в глобальний ринок; політично через зовнішні застереження запобігання авторитаризму та обмеженого впливу; юридично через механізм правової конвергенції (наближення). На сьогодні для України адаптація законодавства є не просто технічною вимогою, а стратегією модернізації української держави.

Доведено, що для України як держави-кандидата критично важливим є дотримання принципу «мінімальної необхідної адаптації». Це, зокрема, дозволить прискорити закриття переговорних глав завдяки спрощенню процедур.

5. Обґрунтовано доцільність переходу від методології «турборежиму» до системної моделі, яка відповідає методології розширення 2020, що вимагає негайної інституціоналізації НПАЗ з прив'язкою до бюджету, запровадження дієвого «євроінтеграційного інструменту» з реальними повноваженнями щодо повернення неякісних законопроєктів, а також зміщення акценту з формальної транспозиції на створення дієвих інституцій.

6. Зважаючи на проведений аналіз європейського досвіду визначено такі засади механізму реалізації українського НПАЗ: 1) *консолідація стратегічного планування*; 2) *жорстка бюджетна верифікація*; 3) *пріоритет адміністративної спроможності*.

7. Обґрунтовано, що сучасна архітектура політики розширення ЄС характеризується фундаментальним зміщенням акцентів від

дипломатичного заохочення до суворого інституційного контролю, де процедура моніторингу відіграє центральну роль. Якщо на етапах попередніх хвиль розширення звіти Європейської комісії виконували переважно діагностичну функцію, фіксуючи стан наближення законодавства, то після затвердження оновленої методології у 2020 році вони трансформувалися в інструмент прямої дії з чітко визначеними правовими та фінансовими наслідками.

8. Виокремлено правові, економічні, політичні та інвестиційні особливості моніторингу прогресу України в досягнені критеріїв вступу до ЄС. Його наслідки в досягненні критеріїв вступу мають системний та всеохопний характер. Вони не обмежуються дипломатичною площиною, а безпосередньо формують рамки фінансової стабільності, визначають пріоритети законодавчого процесу та конструюють інвестиційну привабливість держави. В умовах критичної залежності від зовнішньої допомоги, моніторинг ЄС трансформувався з інструменту м’якої сили на ключовий дисциплінарний фактор державної політики. Він унеможливлює імітацію реформ та змушує Україну дотримуватися курсу на європейську інтеграцію навіть за відсутності внутрішньої політичної волі, у зв’язку із чим процедура оцінювання прогресу стає важливою конструкцією української державності на етапі переходу від кандидата до члена ЄС.

ВИСНОВКИ

За результатами проведення дослідження з розробки цілісної загальнотеоретичної доктрини впливу теоретико-правових засад політики розширення ЄС на еволюцію правової системи України, визначено сутнісні характеристики, засади та проблеми цього процесу в умовах сьогодення та зроблено такі висновки:

1. У результаті дослідження правової природи ЄС було виявлено, що він має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям.

Відповідно *Європейський Союз* – це унікальне політико-правове утворення, засноване на партнерстві між суверенними європейськими державами, які об'єднані спільними цінностями і цілями, мають характеристики інституційної, економічної, валютної систем.

Виокремлено класифікацію ознак, що характеризують ЄС як унікальне партнерське утворення:

1) *політичні ознаки*: заснованість на засадах рівності та невідчужуваності суверенітету держав; тривалість об'єднання, що побудована на стабільності інституційної системи та політичних рішеннях держав-членів; суб'єктність ЄС у межах міжнародної комунікації, що погоджена всіма державами-членами в рамках установчих договорів; право вільного виходу зі складу ЄС;

2) *правові ознаки*: заснування на підставі установчих договорів; організаційно-правова єдність та багаторівневість інституційної системи Європейського Союзу; взаємопов'язаність національних правопорядків із правопорядком Союзу; обмежена установчими договорами компетенція; спільне громадянство;

3) *соціально-економічні ознаки*: захист всіх громадян ЄС на засадах рівності, недискримінації та толерантності; спільна економічна система; спільна валюта.

Відмежовано поняття асоційованого членства та членства в ЄС як окремих видів співпраці між ЄС та третіми країнами, що має різні економічні, політичні та правові наслідки і подекуди – односторонній характер з погляду третьої країни.

2. З погляду теорії держави і права, політику розширення Європейського Союзу пропонується визначати як складний механізм правової конвергенції та системної інституційної європеїзації, що забезпечує інтеграцію національної правової системи країни-кандидата до автономного регіонального правопорядку ЄС, зумовлюючи якісну трансформацію функціонального змісту державного суверенітету, еволюцію системи джерел права та модернізацію державного апарату під впливом жорсткого наднаціонального інституційного контролю.

Таке теоретико-правове визначення комплексно розкриває сутність політики розширення через такі базові категорії:

– трансформація державного суверенітету та механізму держави;

– генезис інтеграційного правопорядку та правової конвергенції;

– інституційна європеїзація та модель зовнішнього стимулювання;

– принцип реверсивності (оборотності).

Запропоноване визначення дозволяє концептуалізувати політику розширення ЄС не просто як процедуру в межах міжнародного права, а як комплексний державотворчий та нормотворчий процес.

3. Акцентовано увагу на функціональній сегментованості європейської інтеграції як її унікальній особливості. Усі утворення та політики, що функціонують у межах Євросоюзу, не виступають окремими суб’єктами із особливими юрисдикціями, кожна з яких має власну організацію, а є єдиним союзом зі спільним сегментованим організаційним ядром та територіальним розширенням, яке залежить від функцій у межах певної компетенції.

Систему сегментованої європейської інтеграції визначено як сукупність політик, які демонструють варіативність компетенцій ЄС та

держав-членів, а також держав-нечленів, у різних сферах та на різних територіальних просторах, що зберігає свою інституційність, визначену установчими договорами.

4. Проаналізовано особливість процесу розширення ЄС, які включають складну взаємодію політичних, економічних та правових чинників, що визначають, чи відповідають країни-кандидати вимогам членства.

Запропоновано таку класифікацію викликів політики розширення Європейського Союзу:

1) *внутрішньоєвропейські виклики*: розбіжність у розумінні політики розширення; політична готовність; відступ від демократичних засад розвитку; безпекові, економічні, соціальні застереження громадян ЄС; низька залученість громадянського суспільства до процесів розробки політики розширення та прийняття рішень щодо нього;

2) *зовнішньоєвропейські виклики* (виклики для країн-кандидатів): безпекові, економічні, соціальні застереження громадян; внутрішні дебати щодо доцільності вступу до ЄС, низька обізнаність жителів про переваги ЄС та наслідки вступу до нього; відступ від демократичних засад розвитку.

5. Науково обґрунтовано концептуальні засади оптимізації теоретико-правової моделі політики розширення ЄС в умовах сучасних трансформацій наднаціонального правопорядку. Запропоновано розглядати підвищення ефективності цієї політики через призму таких правових векторів:

– доктринальне зміцнення механізмів імперативного дотримання правових стандартів ЄС, що передбачає трансформацію юридичних інструментів контролю за виконанням кандидатами нормативно-правових вимог acquis;

– інституціоналізацію участі інститутів громадянського суспільства у правотворчому та правозастосовному процесах гармонізації законодавства, що виступає гарантією антропоцентризму та легітимності нових правових норм;

– впровадження концепції «диференційованої правової інтеграції», яка теоретично обґрунтовує можливість застосування гнучких нормативно-правових режимів та різнорівневого обсягу правосуб'єктності держави-кандидата в інституційній системі ЄС на проміжних етапах юридичного зближення.

6. Запропоновано загальнотеоретичну модель стадійності юридичного процесу приєднання держави до ЄС, яку визначено як послідовність нормативно регламентованих процедурних етапів:

1) ініціативно-процесуальний (подання та правова експертиза заявки про членство);

2) статусно-визначний (юридичне закріплення офіційного правового статусу країни-кандидата);

3) дипломатично-правотворчий (офіційні переговори щодо нормативної адаптації та умов приєднання);

4) проєктно-договірний (техніко-юридична розробка проєкту Угоди про приєднання);

5) легітимаційний (підписання та ратифікаційне затвердження Угоди в національних правових системах);

6) фінально-інтеграційний (набуття повного обсягу правосуб'єктності держави-члена ЄС).

Доведено, що переговорний процес про вступ до ЄС, за своєю правовою природою, є двовимірним юридично-політичним феноменом, у структурі якого теоретично виокремлено політико-правовий детермінант (внутрішній та зовнішньоправовий виміри узгодження державних інтересів) та формально-юридичний (техніко-нормативний) детермінант (процедура адаптації та транспозиції норм acquis).

З позицій теорії держави і права, визначено системні передумови сталого функціонування механізму переговорного процесу, якими є:

– інституційно-правова спроможність (наявність узгодженої системи державних органів із чітко розмежованою компетенцією);

– процедурна ефективність координаційного механізму (юридична впорядкованість процесів підготовки, прийняття та моніторингу реалізації євроінтеграційних актів);

– системно-структурна зрілість національної законодавчої системи (її здатність до динамічної адаптації, колізійної стійкості та відсутності дефектів правореалізації).

7. Для України, як і переважної більшості країн, що перебувають у процесі вступу до ЄС, він не єдиний і поєднується із процедурами, передбаченими Угодою про асоціацію. Основною метою Угоди про асоціацію є зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції країни-кандидата з ЄС. У свою чергу, переговори про вступ до ЄС є процесом, у якому країна-кандидат повинна досягти згоди з державами-членами ЄС про умови її вступу. Однак вони тісно взаємопов'язані і з розвитком переговорів майже об'єднуються. Їх слід розглядати як окремі процеси, оскільки вони базуються на різних правових засадах, мають різну мету та перелік завдань, тоді як процедури асоціації стосуються acquis, тобто повної гармонізації національного правового порядку з законодавством ЄС до дня фактичного членства в ЄС, переговорний процес стосується конкретної проблематики в транспозиції acquis і закінчується завершенням переговорів про вступ здебільшого за декілька років до членства.

8. Визначено політичні, інституційні, економічні переваги моделі поетапної інтеграції в ЄС.

Доведено доцільність застосування до України моделі поетапної інтеграції. Визначено, що зміна геополітичної ситуації та невиправдані очікування країн-кандидатів, що наразі вже тривалий час перебувають у переговорному процесі з ЄС, вимагають серйозного перегляду методології розширення.

9. Здійснено теоретико-правову типологію факторів детермінації еволюції та інтенсифікації правових зв'язків між Україною та

Європейським Союзом, у результаті чого виокремлено та систематизовано такі їхні сутнісні характеристики:

– аксіологічно-правовий фактор: імперативна визначеність європейських правових цінностей (людська гідність, верховенство права, демократія, фундаментальні права і свободи) як нормативно-ціннісного фундаменту та системного критерію юридичної правомірності процесів конвергенції правопорядків;

– спеціально-правовий фактор: еволюція правових форм взаємодії від Угоди про партнерство та співробітництво до Угоди про асоціацію (включаючи режим ПВЗВТ) та подальшого переговорного процесу, де базовим інструментом правового регулювання постає обов'язок динамічної гармонізації та транспозиції національного законодавства відповідно до acquis ЄС;

– функціонально-економічний фактор: правове забезпечення гармонізації ринкових відносин, регулювання торговельного обороту та надання спеціальних юридичних режимів (зокрема, безвізового перетину кордону), що зумовлено масштабністю та специфікою окремих секторів національної економіки в контексті їх інтеграції до внутрішнього ринку ЄС;

– наднаціонально-диференціювальний фактор: специфіка юридичної диференціації статусів держав пострадянського простору в системі права ЄС, що зумовила трансформацію методології розширення та виокремлення України в категорію суб'єктів із особливим процедурно-правовим режимом набуття членства;

– внутрішньодержавний фактор: еволюція конституційно-правового зафіксованого євроінтеграційного вектора, що трансформувалася з мінливого політичного курсу у фундаментальний принцип функціонування української держави, який відображає правові прагнення українського суспільства та забезпечує соціально-правову легітимацію гармонізаційних процесів.

10. Обґрунтовано теоретичну модель диференційованої європейської інтеграції як специфічної форми функціонування плюралістичного наднаціонального правопорядку. Доведено, що сучасний правовий простір ЄС характеризується співіснуванням різноманітних нормативно-правових режимів із неоднаковим рівнем юридичної імперативності та обсягом делегування суверенних повноважень. Це зумовлює фундаментальне переосмислення наукової концепції європейської інтеграції від статичної моделі монолітного наддержавного об'єднання до динамічної системи гнучкої юридичної конвергенції, яка визначає межі та рівні участі суб'єктів у реалізації публічно-правової мети ЄС.

Сформульовано двовекторну систему цілей євроінтеграційного процесу, у структурі якої теоретично виокремлено та розмежовано:

1) наднаціонально-інституційний вектор (цілі першого рівня – ЄС та держав-членів): імперативне забезпечення системної цілісності та правової стабільності наднаціонального правопорядку; розробка й уніфікація конвергентних правових норм для функціонування спільного ринку та гармонійного забезпечення «чотирьох свобод» (вільного руху товарів, осіб, послуг і капіталу); нормативне закріплення та наднаціональний захист фундаментальних цінностей верховенства права, демократії та прав людини;

2) зовнішньосуб'єктний вектор (цілі другого рівня – третіх країн, зокрема України): нормативно-процедурна детермінація взаємодії з наднаціональним правопорядком через участь у спільних правових режимах (зокрема, зонах вільної торгівлі); інституційна модернізація національного державного механізму на основі стандартів good governance; використання європейських правових доктрин для зміцнення національної правової безпеки; системно-динамічна апроксимація національного законодавства до acquis communautaire як спеціальний юридичний спосіб підготовки до набуття повного обсягу наднаціональної правосуб'єктності (членства в ЄС).

11. Визначено особливості співпраці з ЄС за угодами про асоціацію та

асоційованого членства, де останнє розглядається як ймовірна модель співпраці з ЄС до повного членства в ньому.

Обґрунтовано, що зміни, зумовлені оновленою методологією розширення, свідчать про перехід від технократичної моделі розширення до політично керованого процесу, де держави-члени повертають собі важелі стратегічного контролю.

Тенденція до білатералізації переговорної рамки свідчить про кризу довіри до наднаціональних інституцій ЄС. Відбувається зміщення акцентів з нормативної логіки розширення (як інструменту трансформації правових систем) на певну геополітичну логіку. З огляду на це, стратегічним завданням вбачається формування стійкої коаліції держав-членів (зокрема, за участі Німеччини, Франції), яка б виступила гарантом інституційної цілісності процесу. Метою такої консолідації має стати недопущення включення надмірних двосторонніх вимог до спільних документів ЄС (та забезпечення безумовного пріоритету Копенгагенських критеріїв членства для вирішення питання про членство України в ЄС.

12. Констатовано формування дворівневої системи розширення ЄС з *економічною* (швидка інтеграція до ринків та отримання фінансування через «Плани зростання») та *політичною* (процес вступу залишається складним, забюрократизованим та вразливим до вето країн-членів) *складовими*.

Для України це означає необхідність стратегічного балансування: максимальне використання фінансових можливостей Ukraine Facility вже зараз, при одночасному усвідомленні того, що закриття переговорних кластерів буде залежати від здатності країни нейтралізувати політичні ризики (права меншин, антикорупція тощо) через превентивну дипломатію з усіма 27 країна-членами ЄС.

13. Встановлено багатовимірність значення адаптації національного законодавства:

– макроекономічно – через інструмент включення в глобальний ринок;

– політично – через зовнішні застереження запобігання авторитаризму та обмеженого впливу;

– юридично – через механізм правової конвергенції (наближення).

На сьогодні для України адаптація законодавства є не просто технічною вимогою, а стратегією модернізації української держави.

Доведено, що для України як держави-кандидата критично важливим є дотримання принципу «мінімальної необхідної адаптації». Це, зокрема, дозволить прискорити закриття переговорних глав завдяки спрощенню процедур.

Зважаючи на проведений аналіз європейського досвіду, визначено такі засади механізму реалізації українського НПАЗ:

1) консолідація стратегічного планування;

2) жорстка бюджетна верифікація;

3) пріоритет адміністративної спроможності.

14. Виокремлено правові, економічні, політичні та інвестиційні особливості моніторингу прогресу України в досягнені критеріїв вступу до ЄС. Наслідки моніторингу прогресу України в досягненні критеріїв вступу мають системний та всеохопний характер. Вони не обмежуються дипломатичною площиною, а безпосередньо формують рамки фінансової стабільності, визначають пріоритети законодавчого процесу та конструюють інвестиційну привабливість держави.

У сучасних умовах моніторинг ЄС трансформувався з інструменту м’якої сили на ключовий дисциплінарний фактор державної політики. Він унеможливлює імітацію реформ та стимулює Україну дотримуватися курсу на європейську інтеграцію, у зв’язку із чим процедура оцінювання прогресу стає важливою конструкцією української державності на етапі переходу від кандидата до члена ЄС.

15. Запропоновано Проєкт Стратегічної дорожньої карти вдосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) (Додаток К).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A European Army and Three Difficult Choices. URL: https://verfassungsblog.de/a-european-army-and-difficult-choices/ (date of access: 09.12.2024)

2. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL : https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (date of access: 10.10.2025)

3. A turning point in the EU's approach to Serbia? URL : https://www.epc.eu/publication/a-turning-point-in-the-eus-approach-to-serbia/ (date of access: 09.12.2025).

4. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html (date of access: 09.12.2023).

5. Accession negotiations. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=LEGISSUM:accession_negotiations (date of access: 09.12.2023).

6. Adler-Nissen R. Opting Out of the European Union: Diplomacy, Sovereignty and European Integration, Cambridge: Cambridge University Press? 2014. 252 p.

7. Ágh A. Europeanization of policy-making in East Central Europe: the Hungarian approach to EU accession. Journal of European Public Policy. 1999. № 6(5). P. 839-854

8. Alesina M. Staged integration for future EU enlargement: Geopolitical imperatives and liberal leadership. European Liberal Forum, November, URL: https://liberalforum.eu/publication/policy-paper-20-staged-integration-for-future-eu-enlargement (date of access: 09.12.2023).

9. Alkan U. Association policy of the European Union and the asymmetry question. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi.* 2020. No:2. S. 365-400

10. Anđelić N. *Bosnia and Herzegovina: Nations in Transit 2024 Country*

Report. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/nations-transit/2024 (date of access: 09.12.2025).

11. Anghel V., Dzankic J. Wartime EU: Consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. Journal of European Integration. 2023. № 45(3), Pp. 487–501.

12. Anghel V., Jones E. Three Lessons From the 2004 «Big Bang» Enlargement. Politics and Governance. 2024. № 12. URL : https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/8358 (date of access: 09.12.2023).

13. Anter A. The Modern State and Its Monopoly on Violence. *Oxford Academic*. URL: https://academic.oup.com/edited-volume/34236/chapter-abstract/290275342?redirectedFrom=fulltext (date of access: 17.12.2023).

14. Anzilotti D. *Cours de droit international*. Sirey, 1929. URL : https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.475454 (data access : 10.01.2026)

15. Archick K. Garding S. *European Union Enlargement.* Congressional Research Service: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS21344/29 (date of access: 12.12.2024).

16. Archick K. The European Union: Questions and Answers. *Congressional Research Service*. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20150904_RS21372_9c5c3ceb02df399cf480a27326f26115b869149a.pdf (date of access: 09.12.2023).

17. Aronin S. Three Phases of Post-Cold War EU Expansion: The Troubled Road Ahead for Ukrainian, Georgian, and Moldovan Accession. *Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution. 2023. №* 30(1), P. 1–36.

18. Bailey D., Propris L. A Bridge Too Phare? EU Pre-Accession Aid and Capacity Building in the Candidate Countries. *Journal of Common Market Studies.* 2004. № 42:1. P. 77-98

19. Balassa B. *The Theory of Economic Integration,* London: Routledge. 2013. 306 p.

20. Balkans. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-

content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0057 (date of access: 12.12.2025).

21. Baranski M. Constitutional pluralism in the European Union : a critical reassessment. PhD Thesis. European University Institute, 2021. URL : https://cadmus.eui.eu/entities/publication/e4c887d1-0e12-5635-9f65-c384e926488e (data access 20.05.2025)

22. Barnard C. *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*. 7th ed. Oxford: Oxford University Press. 744 p.

23. BBC News. Spain voters approve EU charter. *BBC News*. URL: http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4280841.stm (date of access: 29.07.2023).

24. Bechev D. Can EU Enlargement Work? Carnegie Europe. 2024. June 20. URL: https://carnegieendowment.org/research/2024/06/can-eu-enlargement-work?lang=en (date of access: 09.12.2024).

25. Bechev D. The EU's Waning Attractiveness. Carnegie Europe. 2025 June 12. URL: https://carnegieendowment.org/research/2025/06/the-eus-waning-attractiveness?lang=en&center=europe. (date of access: 12.12.2025).

26. Becker M. Ukraine Could Join EU by 2030. Interview with European Council President Charles Michel. *Spiegel,* 06 October 2023. URL: https://www.spiegel.de/international/europe/european-council-president-charles-michel-ukraine-could-join-eu-by-2030-a-5f6a7ca6-99b9-461f-ad3f-3b41d26a771c (date of access: 09.09.2024).

27. Belanger M.-E., Schimmelfennig F. Politicization and rebordering in EU enlargement: Membership discourses in European parliaments. *Journal of European Public Policy*. 2021. № 28(3). P.407–426

28. Belgrade Open School. Guide for Monitoring the EU Accession Negotiations Process (2015). URL: https://www.bos.rs/ei/uploaded/prirucnik%20ENG%20FINALspread_DB_2.pdf (date of access: 01.08.2023)

29. Better regulation in the new legislature – a BusinessEurope position paper. URL: https://www.businesseurope.eu/publications/better-regulation-in-

the-new-legislature-a-businesseurope-position-paper/ (date of access: 09.12.2023).

30. Better Regulation Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox/better-regulation-toolbox_en (date of access: 09.12.2023).

31. Bevington M. *How New Member States Join the EU: All You Need to Know.* UK in a Changing Europe (UKICE). UK and EU Explainer. URL: https://ukandeu. ac.uk/explainers/how-new-member-states-join-the-eu-all-you-need-to-know/ (date of access: 09.12.2023).

32. Bieber F. The Rise (and Fall) of Balkan Stabilitocracies. URL: https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-winter-2018-issue-no-10/the-rise-and-fall-of-balkan-stabilitocracies (date of access: 12.12.2024).

33. Bieber F., Kmezić M. The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion. URL : https://www.biepag.eu/wp-content/uploads/2021/07/TheCrisisofdemocracy.pdf (date of access: 09.12.2023).

34. Bieber F., Kmezić M., Stratulat C., Džihić V., Cvijić S., Vračić A. Policy Study: The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion. URL: https://www.biepag.eu/publication/policy-study-the-crisis-of-democracy-in-the-western-balkans-an-anatomy-of-stabilitocracy-and-the-limits-of-eu-democracy-promotion/ (date of access: 09.12.2023).

35. Biscop S. *European Strategy in the 21st Century: New Future for Old Power*, New York: Routledge. 2019. 153 p.

36. Blankart C. B. The European Union: confederation, federation or association of compound states?. *Springer*. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10602-007-9015-3 (date of access: 08.12.2023).

37. Blockmans S. *The Obsolescence of the European Neighbourhood*

Policy, Brussels, 2017. CEPS. 159 p.

38. Bogdandy A. von., Bast J. Principles of European Constitutional Law. Hart Publishing, 2010. 446 p.

39. Börzel T. A. How the European Union interacts with its member states / Lequesne C., SBulmer. (Eds.) Members States and the European Union, Oxford, Oxford University Press, 2004. P.204-245.

40. Börzel T. A. Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization. JCMS: Journal of Common Market Studies. 2002. 40(2). P.193-210.

41. Börzel T. A. When Europeanization Hits Limited Statehood. The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe. European Integration and Transformation in the Western Balkans. Europeanization or Business as Usual? / Ed. by A. Elbasani. URL: http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_30.pdf

42. Börzel T. A., SedelmeIER U. Larger and More Law Abiding? The Impact of Enlargement on Compliance in the European Union. *Journal of European Public Policy*. 2017. № 24(2). P.197–215

43. Börzel T.A., Langbein, J. Convergence without Accession? Explaining policy change in the EU's eastern neighbourhood, *Europe–Asia Studies. 2013. №* 65 (4). P. 571-580.

44. Bosse G. EU enlargement: why citizens matter in shaping the debate. URL: https://theloop.ecpr.eu/eu-enlargement-why-citizens-matter-in-shaping-the-debate/ (date of access: 09.12.2023).

45. Boulois J. Droit institutionnel de l'Union europeennee. 7 ed. Paris : Montchrestien, 2000. 198 p.

46. Bradford A. The Brussels Effect: How the European Union Rules the World. Oxford Academic, 2021. 424 p.

47. Braun M., Metodieva A., Halás M., Šitera D., Laryš M. *The Future of EU Enlargement in a Geopolitical Perspective*. Policy Paper. Institute of International Relations. URL: https://www.iir.cz/en/the-future-of-eu-

enlargement-in-a-geopolitical-perspective-1 (date of access: 09.12.2024).

48. Britannica. European Union. URL: https://www.britannica.com/topic/European-Union (date of access: 11.12.2023).

49. Bruno Arcidiacono. *Cinq types de paix : une histoire des plans de pacification perpé- tuelle (XVIIe – XXe siècles).* Paris : Presses Universitaires de France, 2011. 464 p.

50. Bulana O., Diachenko S., Naumenko D., Melnyk V. The institutional model of EU accession negotiations: lessons for Ukraine. URL: https://ucep.org.ua/en/doslidzhennya/the-institutional-model-of-eu-accession-negotiations-lessons-for-ukraine.html (date of access: 09.12.2023).

51. Buras P., Morina E. Catch-27: The contradictory thinking about enlargement in the EU URL: https://ecfr.eu/publication/catch-27-the-contradictory-thinking-about-enlargement-in-the-eu/ (date of access: 09.12.2025).

52. Cambridge Dictionary. European Union. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/european-union#google_vignette (date of access: 08.12.2023).

53. Cameron F. The European Union as a Model for Regional Integration. URL: https://www.cfr.org/report/european-union-model-regional-integration#chapter-title-0-5 (date of access: 09.12.2023).

54. Carrion A. J. R. Lecciones de Derecho internacional publico. Madrid, 1994. 589 p.

55. Case 106/77 Judgment of the Court of 9 March 1978. – Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA. – Reference for a preliminary ruling: Pretura di Susa – Italy. – Discarding by the national court of a law contrary to Community law. – Case 106/77. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61977CJ01067. (date of access: 09.12.2023).

56. Case C-621/18, *Wightman and ors* v *Secretary of State for Exiting the*

European Union, 10 December 2018, ECLI:EU:C:2018:999. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62018CJ0621 date of access: 08.12.2023).

57. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official web-site*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT (date of access: 08.12.2023).

58. Christidis Y. Bulgaria sets tough conditions on North Macedonia's EU accession path (Policy Brief No 58/2019). Hellenic Foundation for European and Foreign Policy. 2019. https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/11/Policy-Brief_58_Yorgos-Christidis.pdf.

59. Collins. Definition of «European Union». URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/european-union (date of access: 07.12.2023).

60. Commission adopts 2024 Enlargement Package. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-adopts-2024-enlargement-package-2024-10-30_en (date of access: 08.06.2025).

61. Commission disburses first €3 billion to Ukraine of the up to €18 billion Macro-financial Assistance+ package. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_228 (date of access: 08.12.2025).

62. Commission staff working document. Montenegro 2023 Report URL : https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e09b27af-427a-440b-a47a-ed5254aec169_en?filename=SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf (date of access: 08.12.2025).

63. Commission staff working document. The former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Report. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (date of access: 08.12.2025).

64. Common agricultural policy. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy_en (date of access: 08.12.2025).

65. Common foreign and security policy. URL: https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/common-foreign-and-security-policy_en (date of access: 08.12.2025).

66. Communication from the Commission to the Council and the Parliament «Association agreements with the countries of Central and Eastern Europe: a general outline». COM (90) 398 final, Brussels, 27 August 1990, p. 2.

67. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion.pdf (date of access: 08.12.2025).

68. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council on pre-enlargement reforms and policy reviews. URL: https://commission.europa.eu/document/download/926b3cb2-f027-40b6-ac7b-2c198a164c94_en (date of access: 08.12.2025).

69. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0057 (date of access: 08.12.2025).

70. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions New growth plan for the Western Balkans. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023DC0691 (date of access: 08.12.2025).

71. Completing the EU Enlargement to the Balkans: Dancing the European Kolo. A step to the side or a step forward? URL:

https://www.balkanfund.org/publib/biepag/BiEPAG-Policy-Brief.pdf (date of access: 08.12.2025).

72. Conceptual vs Theoretical Frameworks | Comparison & Examples. ATLAS.ti Qualitative Research Guide. 2024. URL: https://atlasti.com/guides/qualitative-research-guide-part-1/conceptual-vs-theoretical-framework (data access 20.05.2025)

73. Conclusions of the Brussels European Council (14/15 December 2006). URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/92202.pdf (date of access: 08.12.2025).

74. Conditions for membership. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en (date of access: 08.12.2025).

75. Consolidated Version of the Treaty on European Union. *Official EN Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT (date of access: 04.04.2024)

76. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997M/TXT (date of access: 08.12.2025).

77. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official web-site. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF (date of access: 30.07.2023)

78. Corbo V., Osbat Ch. Trade adjustment in the European Union. A structural estimation approach. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1535.pdf (date of access: 08.12.2025).

79. Costea S. EU-Ukraine Relations and the Eastern Partnership: Challenges, Progress and Potential. *European Foreign Affairs Review*. 2011. № 16 (3). P. 259-276.

80. Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities. URL: https://rm.coe.int/16800c10cf (date of access: 07.06.2023).

81. Court of Justice of the European Union. *Access to European Union Law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:eu_court_justice (date of access: 06.04.2024).

82. Craig P. Administrative Law of the European Union. Oxford University Press, 2018. 1045 p.

83. Craig P., De Burca G. EU law : text, cases, and materials. 8th edition. Oxford : Oxford University Press, 2024. 1344 p.

84. Craig P., de Búrca, G. EU Law: Text, Cases, and Materials. 7 ed. Oxford University Press, 2020. 1392 p.

85. Cuyvers A. The Road to European Integration. East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects / E. Ugirashebuja, J. Ruhangisa, T. Ottervanger & A. Cuyvers. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/37805/9789004322073_webready_content_text.pdf;jsessionid=BF881E3E32C7006BC1748A8D47405F5B?sequence=1 (date of access: 08.12.2025).

86. Dabrow M. Towards a New Eastern Enlargement of the EU and Beyondski. URL: https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/4/article/towards-a-new-eastern-enlargement-of-the-eu-and-beyond.html (date of access: 08.12.2025).

87. David Král, Vladimír Bartovic Prague Enlargement Dialogue 2012 Discussion paper. URL: https://mzv.gov.cz/file/914502/Discussion_Paper.doc (date of access: 08.12.2025).

88. De Grauwe P. *Economics of Monetary Union*, 13th Edition, Oxford, 2020. 304 p.

89. De Waal T., Bechev D., Samorukov M.. *Between Russia and the EU:*

Europe's Arc of Instability. Carnegie Europe. URL: https://carnegieendowment.org/research/2024/05/bosnia-moldova-armenia-between-russia-eu?lang=en (date of access: 08.12.2025).

90. Dempsey J. Judy Asks: Is the EU Ready for Further Enlargement? Carnegie Europe. URL: https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2023/05/judy-asks-is-the-eu-ready-for-further-enlargement?lang=en (date of access: 07.12.2025).

91. Diez T., Wiener A. Introducing the Mosaic of Intergration Theory. KFG Working Paper Series. 2018. No. 88. URL: https://www.researchgate.net/publication/330494744_European_Integration_Theory (date of access: 08.12.2025).

92. Dimitrov N., Ioannides I., Nechev Z., Popescu-Zamfir O. It's a Package Deal! Reforming and Enlarging the European Union in a Contested World. URL: https://www.iwm.at/blog/its-a-package-deal-reforming-and-enlarging-the-european-union-in-a-contested-world (date of access: 08.09.2025).

93. Dimitrova A. Enlargement, Institution-Building and the EU's Administrative Capacity Requirement. *West European Politics*. 2002. №25(4). P. 171–190

94. Dimitrova A. L. The New Member States of the EU in the Aftermath of Enlargement: Do New European Rules Remain Empty Shells? Journal of European Public Policyю 2010. 17(1). P. 137-148

95. Dimitrova A., Kortenska E. What do citizens want? And why does it matter? Discourses among citizens as opportunities and constraints for EU enlargement. *Journal of European Public Policy*. 2017. № 24(2). P. 259–277.

96. Dimitrova A., Toshkov D. The Dynamics of Domestic Coordination of EU Policy in the New Member States: Impossible to Lock In? *West European Politics*. 2007. №30 (5). P. 961–986

97. Directorate-General for Communication. Types of institutions and bodies. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (date of access:

04.04.2024).

98. Dougan M. The Treaty of Lisbon 2007 : winning minds, not hearts. *Common market law review*. 2008. v. 45, n. 3, P. 617-703.

99. *Dougan M.Minimum Harmonization and the Internal Market.* Common Market Law Review. 2000. №37(4).P. 853–885;

100. Dragana Jaćimović Yuliia Shaipova. New Approach to EU Enlargement Applying the Staged Integration Model URL: https://liberalforum.eu/wp-content/uploads/2023/11/Discussion-Paper-6-New-Approach-to-EU-Enlargement-Applying-the-Staged-Integration-Model.pdf (date of access: 08.12.2025).

101. Economides S. From fatigue to resistance: EU enlargement and the Western Balkans, Dahrendorf Forum, 2020, 20 March. URL: http://eprints.lse.ac.uk/104393/1/Economides_from_fatigue_to_resistance_published.pdf (date of access: 08.12.2025).

102. Ehin P. The impact of enlargement on the balance of power in the Council. URL: https://sieps.se/media/vmkp5hla/2025_5epa.pdf (date of access: 08.12.2025).

103. Ekiert G. Dilemmas of Europeanization: Eastern and Central Europe after the EU Enlargement. Acta Slavica Iaponica. 2008. T.25. Pp. 1-28

104. Eleftheriadis P.. A Union of Peoples: Europe as a Community of Principle. Oxford: Oxford University Press, 2020. P.301-321.

105. Emerson et al. Balkan and Eastern European Comparisons Building a New Momentum for the European integration of the Balkan and Eastern European associated states. – CEPS. URL: https://www.ceps.eu/ceps-publications/balkan-and-eastern-europeancomparisons. (date of access: 08.12.2025).

106. Emerson M., Blockmans S. *The 2023 Enlargement Package – Major Political Proposals and Glimmers of a Staged Accession Approach*. Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL : https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2023/11/the-2023-enlargement-package.pdf (date of access:

06.12.2025).

107. Emerson M., Blockmans S. The Impressive EU-Ukraine Summits - Alongside the Inadequate Enlargement Methodology. Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels. URL: https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/the-impressive-eu-ukraine-summits---alongside-the-inadequate-enlargement-methodology.pdf?fbclid=IwAR1ssjAXCMWxHyz-NTDJ7ZAwGftKiKBjClSG4T0Q0EHjrwR5ybGd3KSayXU (date of access: 25.03.2023).

108. Emerson M., Lazarević M., Blockmans S., Subotić S. A template for staged accession to the EU. European Policy Centre and Centre for European Policy Studies. 2021. October. URL: https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/10/A-Template-for-Staged-Accession-to-the-EU.pdf (date of access: 08.12.2025).

109. Enlargement Policy. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy_en (date of access: 06.12.2025).

110. Enriques L. Are We There Yet? Harmonization, Uniformity and the State of European Company Law. https://www.international-tax-law.at/fileadmin/Bibliothek/StudyMaterials_1819/Kersting-Hauser_18_3articles.pdf (date of access: 05.12.2025).

111. EU accession process. Step by step. URL : bourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_ clusters%20%28oct%202022%29.pdf (date of access: 05.12.2025).

112. EU boosts defense readiness with first ever financial support for common defense procurement. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_5827 (date of access: 08.12.2025).

113. EU effects on stabilitocracy formation in the Western Balkans. The EU as a promoter of democracy or ‘stabilitocracy’ in the Western Balkans? A report by The Clingendael Institute and the Think for Europe Network. URL:

https://www.clingendael.org/pub/2022/the-eu-as-a-promoter-of-democracy-or-stabilitocracy/2-eu-effects-on-stabilitocracy-formation-in-the-western-balkans/ (date of access: 08.12.2025).

114. EU enlargement. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-enlargement_en (date of access: 08.12.2025).

115. EU opening statement for accession negotiations. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-23-2012-INIT/en/pdf (date of access: 08.12.2025).

116. EU opens accession negotiations with Ukraine. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-opens-accession-negotiations-ukraine-2024-06-25_en (date of access: 08.12.2025).

117. EU Spending and Revenue 2014-2020. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/ strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en (date of access: 08.06.2025).

118. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. URL: https://trade.ec.europa. eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area. (date of access: 08.12.2025).

119. *EU: Georgia's EU accession process is stopped for now*. URL: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-georgias-eu-accession-process-is-stopped-for-now/.(date of access: 08.12.2025).

120. European Commission (2022), Commission Opinion on the Republic of Moldova's application for membership of the European Union, Communication, COM(2022) 406 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022DC0406 (date of access: 08.12.2025).

121. European Commission (2022c), Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union, Communication, COM(2022) 407 final. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407 (date of access: 08.08.2025).

122. European Commission (2023): 2023 Communication on EU

Enlargement Policy. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2023) 690 final, Brussels, 8.11.2023. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52023DC0690 (date of access: 08.08.2025).

123. European Commission presents report on Ukraine's progress within the 2025 Enlargement Package – best assessment in three years. URL : https://www.kmu.gov.ua/en/news/yevrokomisiia-predstavyla-zvit-shchodo-prohresu-ukrainy-v-mezhakh-paketa-rozshyrennia-2025-naikrashcha-otsinka-za-try-roky (date of access: 07.08.2025).

124. European Commission. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, COM(2018) 65, Feb. 6 (2018), p. 1.

125. European Commission. Accession criteria. *Official web-site*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en (date of access: 07.06.2023).

126. European Commission. Cohesion open data platform: Poland. URL: https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/PL/14-20 (date of access: 08.12.2025).

127. European Commission. Convergence criteria for joining. *Official web-site*. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en (date of access: 07.06.2023).

128. European Commission. Economic accession criteria. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/international-economic-relations/candidate-and-neighbouring-countries/enlargement/economic-accession-criteria_en (date of access: 07.06.2023).

129. European Commission. *Enhancing Fhe Accession Process – A Credible EU PerspecFive for Fhe WesFern Balkans.* Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2020) 57 final,

Brussels, 5.2.2020. URL:: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-02/enlarge-ment-methodology_en.pdf (date of access: 08.12.2025).

130. European Commission. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. URL: https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area#:~:text=The%20EU%20and%20Ukraine%20have,face%20when%20exporting%20to%20Ukraine. (date of access: 19.02.2024).

131. European Commission. European Commission - Enlargement - Acquis. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/acquis_en (date of access: 07.06.2023).

132. European Commission. European Committee of the Regions (CoR). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-committee-regions-cor_en (date of access: 02.05.2024).

133. European Commission. European Data Protection Supervisor (EDPS). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-data-protection-supervisor-edps_en (date of access: 04.05.2024).

134. European Commission. European Economic and Social Committee (EESC). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-economic-and-social-committee-eesc_en (date of access: 01.05.2024).

135. European Commission. European Investment Bank (EIB). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-investment-bank-eib_en (date of access: 02.05.2024).

136. European Commission. European Ombudsman. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-

ombudsman_en (date of access: 04.05.2024).

137. European Commission. Montenegro report 2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2022_en

138. European Commission. Revised enlargement methodology. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_208. (date of access: 08.12.2025).

139. European Commission. Steps towards joining. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en (date of access: 30.07.2023)

140. European Commission. The European Data Protection Board (EDPB). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-data-protection-board-edpb_en (date of access: 04.05.2024).

141. European Commission. Thessaloniki European Council 19 and 20 June 2003 Presidency conclusions. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_03_3 (date of access: 29.07.2023).

142. European Commission. Ukraine: Commission proposes to set up a dedicated Facility to support Ukraine's recovery, reconstruction and modernisation. 2023. 20 June, URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3355 (date of access: 08.12.2025).

143. European Council (2022), European Council meeting (23 and 24 June 2022) – Conclusions, EUCO 24/22. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf (date of access: 08.12.2025).

144. European Council meeting Conclusions. 15 December 2022. URL : https://www.consilium.europa.eu/media/60872/2022-12-15-euco-conclusions-en.pdf (date of access: 06.07.2025).

145. European Council meeting Conclusions. 21 and 22 March 2024.

URL : https://www.consilium.europa.eu/media/70880/euco-conclusions-2122032024.pdf (date of access: 08.12.2025).

146. European Council. *Access to European Union Law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:european_council (date of access: 06.04.2024).

147. European Council. EU-Ukraine summit, 3 February 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2023/02/03/ (date of access: 25.03.2023)

148. European Council. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/ (date of access: 05.02.2024).

149. European Council. International summits involving the EU. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/international-summits-involving-the-eu/ (date of access: 06.02.2024)

150. European Council. Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/03/joint-statement-following-the-24th-eu-ukraine-summit/ (date of access: 25.03.2023).

151. European Council. Presidency conclusions - Laeken, 14 and 15 December 2001. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/20950/68827.pdf (date of access: 28.07.2023).

152. European Court of Auditors. Special report: EU support for the rule of law in the Western Balkans: Despite efforts, fundamental problems persist. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_01/SR_ROL-Balkans_EN.pdf (date of access: 08.08.2025).

153. European Court of Auditors. Special report: EU support for the rule of law in the Western Balkans. URL :

https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_01/SR_ROL-Balkans_EN.pdf (date of access: 08.4.2025).

154. European External Action Service. A New Ukraine Facility Recovery, Reconstruction, Modernisation of Ukraine. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/d122882f-599b-4158-8a6b-583f5cfdfb77_en (date of access: 06.02.2024).

155. European Integration and Transformation in the Western Balkans: Europeanization of Business as Usual. Ed. Elbasani A. London: 2013, Routledge. 232 p.

156. European Integration. URL: https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/european-integration (date of access: 06.02.2024).

157. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (2023): *Steps Towards Joining.* URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement- policy/steps-towards-joining_en (date of access: 06.02.2024).

158. European Observatory of Working. Treaty establishing a Constitution for Europe. URL: https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/treaty-establishing-a-constitution-for-europe (date of access: 29.07.2023).

159. European Parliament. Draft treaty establishing a constitution for Europe (not ratified). URL: https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/draft-treaty-establishing-a-constitution-for-europe (date of access: 29.07.2023).

160. European Parliament. EU citizens' support for Ukraine is solid, Eurobarometer survey finds. 2022. 14 December. URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221205IPR60901/eu-citizens-support-for-ukraine-is-solid-eurobarometer-survey-finds (date of access: 06.02.2024).

161. European Parliament. Members of the European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/meps/en/home (date of access: 06.04.2024).

162. European Parliament. The Treaty of Nice and the Convention on the Future of Europe. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/4/the-treaty-of-nice-and-the-convention-on-the-future-of-europe (date of access: 28.07.2023).

163. European Union, Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version), March 25, 1957, art. 3.k [hereafter, Rome Treaty], URL: https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf (date of access: 06.02.2024).

164. European Union. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhague (date of access: 30.07.2023)

165. European Union. Accession negotiations. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-negotiations.html (date of access: 30.07.2023)

166. European Union. Aims and values. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en (date of access: 09.12.2023).

167. European Union. European Convention on Human Rights. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-convention-on-human-rights-echr.html (date of access: 06.06.2023).

168. European Union. The European Union. URL: https://european-union.europa.eu/easy-read_en (date of access: 07.12.2023).

169. European Union. Treaty on European Union – Joining the EU. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l14536 (date of access: 01.08.2023)

170. Europeans' opinions about the European Union's priorities. URL:

https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/72588220-4884-11ee-aeff-01aa75ed71a1/ (date of access: 06.02.2024).

171. Exadaktylos Th., Radaelli C. Europeanisation. Research Methods in European Union Studies. Ed. Kennet Lynggaard, Ian Manners, Karl Löfgren. London: Palgrave Macmillan, 2015. P.206-218

172. Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. Judgment of the Court of 5 February 1963. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61962CJ0026 (data access : 21.06.2024)

173. Federal Ministry Republic of Austria European and International Affairs. URL: https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/european-policy/eu-enlargement/ (date of access: 01.08.2023)

174. Fenbert A. EU to apply «unique» approach to Ukraine's accession path as Hungary wields veto, official says. URL: https://kyivindependent.com/eu-to-apply-unique-approach-to-ukraines-accession-path-as-hungary-wields-veto-official-says/ (data access : 21.06.2025)

175. Final Report of the Future of Europe Group of the Foreign Ministers of Austria, Belgium, Denmark, France, Italy, Germany, Luxembourg, the Netherlands, Poland, Portugal and Spain. URL: https://www.cer.org.uk/sites/default/files/westerwelle_report_sept12.pdf (data access : 21.06.2025)

176. First Accession Conference with Ukraine, 25 June 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2024/06/25/ukraine/ (data access : 21.07.2024)

177. Fisher N., Nicolaïdis K. Europe as a Post-colonial Power. *Cooperation and Conflict*. 2013. June 48(2). P.283-303

178. Fouéré E. The EU's «new» enlargement methodology: Is it working? URL: https://aei.pitt.edu/82190/1/The_EU's_Enlargement_Strategy_E_Foure_CEPS_Commentary_0.pdf (data access : 21.06.2025)

179. Foy H. EU estimates Ukraine entitled to €186 bn after accession. 2023. October. URL: https://www.ft.com/content/a8834254-b8f9-4385-b043-04c2a7cd54c8 (data access : 21.06.2025)

180. Gateva E. The Evolution of EU Enlargement Conditionality: Overview and Key Findings / European Union Enlargement Conditionality, 2015. P. 174-215

181. Gegeshidze A. The European perspectives of Georgia: How to bring closer the future / Towards unlocking Georgia's European perspective. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/15301.pdf (data access : 21.06.2025)

182. Gelter M. EU Company Law Harmonization between Convergence and Varieties of Capitalism. European Corporate Governance Institute. Law Working Paper. 2018. No. 355. URL: https://www.ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/finalgelter_3.pdf (data access : 21.06.2025)

183. General EU position completing the opening of the negotiations on the accession of North Macedonia to the European Union. URL :https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11364-2022-INIT/en/pdf

184. General EU Position Ministerial meeting opening the Integovernmental Conference on the Accession of Ukraine to the European Union. URL : https://www.consilium.europa.eu/media/hzmfw1ji/public-ad00009en24.pdf (data access : 21.07.2024)

185. Georgia: Nations in Transit 2024 Country Report. https://freedomhouse.org/country/georgia/nations-transit/2024. (data access : 21.06.2025)

186. Gjaldbæk-Sverdrup E. Method to the Madness: Assessing the Future of EU Enlargement. URL : https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/0b02851c-e6ab-50d5-891d-a22cddfc8b26/content (data access : 21.06.2025)

187. Góra M. It's security stupid! Politicisation of the EU's relations with

its neighbours, *European Security*. 2021. № 30 (3). Pp. 439–463.

188. Government of United Kingdom. Countries in the EU and EEA. URL: https://www.gov.uk/eu-eea (date of access: 09.12.2023).

189. Grabbe H. The EU's Transformative Power Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe. Springer, 2006. URL : https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/632268/mod_resource/content/0/Grabbe%202006%20EU%20Transformative%20Power.pdf (data access : 21.06.2025)

190. Grabbe H. The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe. Palgrave Macmillan, 2006. 248 p. URL : https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/632268/mod_resource/content/0/Grabbe%202006%20EU%20Transformative%20Power.pdf (data access : 20.10.2024)

191. Grin G. *European Integration. A Continent in Revolution.* Lausanne, Jean Monnet Foundation for Europe (Debates and Documents Collection), 2022. 178 p.

192. Growth Plan for the Republic of Moldova. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/ip_24_5124 (date of access: 06.02.2024).

193. Growth Plan for the Western Balkans. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/growth-plan-western-balkans_en (date of access: 06.02.2024).

194. Gstöhl S., Phinnemore D. The future EU-UK partnership: a historical institutionalist perspective. Journal of European Integration. 2021. № 43 (1). P. 99-115

195. Haas Ernst B. The uniting of Europe : political, social, and economic forces, 1950-1957. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1958. URL : https://www.europarl.europa.eu/100books/file/EN-H-BW-0038-The-uniting-of-Europe.pdf (data access : 21.06.2025)

196. Habermas J. *The Crisis of the European Union. A Response*. Polity Press, Malden, MA, 2012, 140 p.

197. Habermas J. The Postnational Constellation: Political Essays. MIT Press, 2001. URL : https://books.google.je/books?id=HL1NEAAAQBAJ&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false (data access : 11.01.2026)

198. Headnotes to the Judgment of the Second Senate of 30 June 2009. URL : https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2009/06/es20090630_2bve000208en.html (data access : 21.06.2025)

199. Henkin L. International Law. Cases and Materials. L. Henkin, R. C. Pugh, O. Schachter, H. Smit. St. Paul, MN : West Publishing Co, 1993. 454 p.

200. Hillion C. Enlarging the European Union and deepening its fundamental values. *European Policy Analysis*. 2013. № 11. URL : https://sieps.se/media/5jzfv5zk/enlarging-the-european-union-and-deepening-its-fundamental-rights-protection-2013_11epa.pdf (data access : 21.06.2025)

201. Hillion C. The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy. Swedish Institute for European Policy Studies. 2010. Report No. 6. URL : https://www.researchgate.net/publication/259962341_nationalisation_of_EU_enlargement_policy (date of access: 06.02.2024).

202. Hix S., Høyland B. The Political System of the European Union. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=yNRuEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=what+is+european+union+&ots=iwxKdqOpAA&sig=xv-65zUZ0O6hajhCQzngNOsCSd8&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20european%20union&f=false (date of access: 09.12.2023).

203. Hix S., Whitaker R., Zapryanova G. The political space in the European parliament: Measuring MEPs' preferences amid the rise of Euroscepticism. *European Journal of Political Research*. 2024. № 63(1). P.153–171.

204. Hlavac M. Less Than a state, more than an international

organization: The Sui generis nature of the European Union. *Munich Personal RePEc Archive*. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/27179/1/MPRA_paper_27179.pdf (date of access: 08.12.2023).

205. Holesch A., Kyriazi A. Democratic backsliding in the European Union: the role of the Hungarian-Polish coalition. *East European Politics*. 2021. Vol. 38, Iss. 1. P.1-20.

206. Hovhannisyan V. The main challenges of the future European Union enlargement. The Politnomos Journal of Political and Legal Studies. 2024. 3(2). P. 48–60.

207. How to advance a European solution to Bulgaria's and North Macedonia's dispute. URL: https://ecfr.eu/article/how-to-advance-a-european-solution-to-bulgarias-and-north-macedonias-dispute/ (data access : 21.06.2025)

208. Howorth J. Stability on the Borders: The Ukraine Crisis and the EU's Constrained Policy Towards the Eastern Neighbourhood. JCMS: *Journal of Common Market Studies*. 2017. № 55(1). P. 121–136.

209. Hoxhaj A. The EU Rule of Law Initiative Towards the Western Balkans. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2021. № 13. P. 143-172

210. Inglis K. The Europe Agreements compared in light of their pre-accession orientation. CMLRev. 2000, P. 1173-1210.

211. Instrument for Pre-accession Assistance. *URL :* https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en (data access : 21.06.2025)

212. IPA II: the EU's Instrument for Pre-accession Assistance 2014-2020. *URL :* https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ipa-ii-the-eu-s-instrument-for-pre-accession-assistance-2014-2020.html (data access : 19.06.2025)

213. Jacimovic D. Potential Application of the Staged Accession Model. National Issue Paper for Montenegro, European Policy Centre (CEP – Belgrade) and Centre for European Policy Studies. May 2023. *URL :* https://cep.org.rs/en/publications/potential-application-of-the-staged-accession-

model/ (data access : 21.06.2025)

214. Jaćimović D. Shaipova Yu. New Approach to EU Enlargement Applying the Staged Integration Model *URL :* https://liberalforum.eu/wp-content/uploads/2023/11/Discussion-Paper-6-New-Approach-to-EU-Enlargement-Applying-the-Staged-Integration-Model.pdf (data access : 22.06.2025)

215. Jacques Le Goff. *The Birth of Europe*. Translated by Janet Lloyd. The Making of Europe. Oxford: Blackwell, 2005. 274 p.

216. Jacquot S., Woll C. Usage of European integration: Europeanisation from a sociological perspective. *European Integration online Papers*. 2003. Vol. 7 No.12 URL *:* http://eiop.or.at/eiop/texte/2003-012a.htm (date of access: 06.02.2024).

217. Johansson-Nogue s E., Leso F. Geopolitical EU? The EU's Wartime Assistance to Ukraine. JCMS: *Journal of Common Market Studies*. 2024. 63(1) *URL :* https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jcms.13613 (date of access: 06.02.2024).

218. Jones E., Van Der Bijl, N. Public Opinion and Enlargement: A Gravity Approach. *European Union Politics*. 2004. № 5(3). Pp. 331–351.

219. Jović, D. Croatia's EU Accession: The Consensus on the Move? *Politička misao*. 2011. № 48(5). P. 95–116

220. Judgment of the Court of 30 September 1987. Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd. *URL :* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61986CJ0012 (data access : 21.06.2025)

221. Juncker J.-C. The State of the Union 2018: The Hour of European Sovereignty, Speech by Jean-Claude Juncker, President of the European Commission, Sep. 13 (2018). *URL :* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_18_5808 (data access : 23.06.2025)

222. Kallestrup M. Europeanisation as a discourse: Domestic policy legitimization through the articulation of a need for adaptation. *Public Policy and*

Administration. 2002. 17(2) Summer. P. 110-124.

223. Kandel' P. Balkanskie dilemmy ES. The EU's Balkan dilemmas, *Sovremennaya Evropa.* 2020. №. 2. P. 123–130

224. Kaufmann D., Kraay A. C. The Worldwide Governance Indicators: Methodology and 2024 Update. URL : https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/10952.html (data access : 21.06.2025)

225. Kelsen H. Pure Theory of Law. The lawbook Exchanges LTD, 2005. URL : https://cdn.oujdalibrary.com/books/612/612-pure-theory-of-law-(www.tawcer.com).pdf (data access : 10.01.2026)

226. Klabbers J. An Introduction to International Organizations Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. https://assets.cambridge.org/97811070/80508/frontmatter/9781107080508_frontmatter.pdf (data access : 10.01.2025)

227. Klamert M. The Principle of Loyalty in EU Law. Oxford University Press, 2014. URL : https://surl.li/wtlkua. (data access : 11.01.2026)

228. Kochenov D. EU Enlargement and the Failure of Conditionality. Pre-accession Conditionality in the Fields of Democracy and the Rule of Law. The Hague: Kluwer Law International, 2008, 358 p.

229. Král R. Gold-plating of EU Law in the Czech Republic Revisited. *Wroclaw Review.* 2024. Vol 14:1. URL : https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/142012/PDF/03_R_Kral_Gold-plating_of_EU_law_in_the_Czech_Republic_revisited.pdf (data access : 21.06.2025)

230. Kuris G. Cleaning house: Croatia mops up high-level corruption, 2005–2012. URL : https://successfulsocieties.princeton.edu/sites/g/files/toruqf5601/files/Policy_Note_ID226.pdf (data access : 21.06.2025)

231. Kydland F. E., Prescott E. C. Time to Build and Aggregate Fluctuations. *EconomeFrica.* 1982. № 50(6). P.1345–1370

232. Labastie C. V., Wright G. An Institut Montaigne Explainer: EU

Enlargement. URL : https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/institut-montaigne-explainer-eu-enlargement (data access : 10.05.2025)

233. Laeken Declaration of 15 December 2001 on the future of the European Union. URL : https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/26/a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55/publishable_en.pdf (data access : 11.06.2025)

234. Lazarević M. Subotić S. The future of the EU in the Western Balkans … and the future of the Western Balkans in the EU. Think for Europe Network. 2021. July. URL : https://www.thinkforeurope.org/research-analysis/the-future-of-the-eu-in-the-western-balkans-and-the-future-of-the-western-balkans-in-the-eu (data access : 21.06.2025)

235. Lazarević M., Subotić S. The model of staged accession to the European Union: Addressing the four key concerns. Think for Europe Network. 2022. January. URL : https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2023/01/The-model-of-staged-accession-Addressing-the-four-key-concerns.pdf (data access : 21.06.2025)

236. *Lazowski A.* It Works! The European Union in the Wake of Fifth and Sixth Enlargements. The Application of EU Law in the New Member States - Brave New World. *University of Westminster*. London, UK, 2010. P. 7-30

237. Lehne S. EU Enlargement in the Age of Geopolitics. Carnegie Europe. 2025. May 8. URL : https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/05/eu-enlargement-in-the-age-of-geopolitics?lang=en&center=europe (data access : 11.05.2025)

238. Lehne S., Nechev Z., Grieveson R. Access Before Accession: Rethinking the EU's Gradual Integration. URL : https://carnegieendowment.org/research/2025/08/access-before-accession-rethinking-the-eus-gradual-integration?lang=en (data access : 12.09.2025)

239. Lenaerts K., Maselis I., Gutman K. EU Procedural Law. Oxford University Press, 2014. 890 p.

240. Leppert. R. How Exactly Do Countries Join the EU? *Pew Research*

Center : URL : https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/07/26/how-exactly-do-countries-join-the-eu/ (data access : 21.06.2025)

241. Leuffen D., Rittberger B., Schimmelfennig F. *Differentiated Integration. Explaining Variation in the European Union*, Basingstoke: Palgrave, 2013. 297 p.

242. Lippert B. EU Enlargement: Geopolitics Meets Integration Policy. SWP Comment. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2024C01_EU_Enlargement.pdf (data access : 21.06.2025)

243. Lippert B., Umbach G., Wessels W. Europeanization of CEE executives: EU membership negotiations as a shaping power. Journal of European Public Policy. 2001. № 8(6). P. 980-1012.

244. Local perspectives on Ukraine's EU integration. Sceeus (Swedish Center for Eastern European Studies), 2025. URL: https://sceeus.se/en/publications/local-perspectives-on-ukraines-eu-integration/ (data access : 20.01.2026)

245. Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. Press release by the Irish Council Presidency (18 June 2004). URL : URL: https://www.cvce.eu/en/obj/press_release_by_the_irish_council_presidency_18_june_2004-en-0a549613-af3f-4965-a59a-b8367544bd23.html (date of access: 29.07.2023).

246. Magrani E., Alija N., Andrade F. Gold-Plating in the Transposition of EU Law. *8 E-Publica*. 2021. № 44. URL : https://e-publica.pt/article/31477 (data access : 21.06.2025)

247. Maier J., Rittberger B. Shifting Europe's Boundaries: Mass Media, Public Opinion and the Enlargement of the EU. *European Union Politics*. 2008. № 9(2). P.243–267.

248. Maillard S. Enlargement needs an Associated State status. URL : https://institutdelors.eu/content/uploads/2025/04/PP305_Etats_associes_Maillard_EN.pdf (data access : 21.06.2025)

249. Maldini, P. Croatian Accession to the European Union: EU Democratization Potential and Issues of Democratic Consolidation. Maldini, P., Pauković, D. (eds..), Croatia and the European Union: Changes and Development, Ashgate, Farnham and Burlington; 2016: Routledge, London and New York, P. 11-32

250. Marks G., Hooghe L., Blank K. European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance. *Journal of Common Market Studies.* 1996. Vol. 34. № 3. URL : https://hooghe.web.unc.edu/wp-content/uploads/sites/11492/2016/09/marks.hooghe.blank-european-integration-from-the-1980s.-state-centric-v.-multi-level-governance.pdf (data access : 21.05.2024)

251. McKitterick R. *Charlemagne: the Formation of a European Identity.* Cambridge University Press, 2008. 460 p.

252. Mihajlović M., Blockmans S., Subotić S., Emerson M. Template 2.0 for staged accession to the EU. European Policy Centre and Centre for European Policy Studies. 2023. 28 August, https://cep.org.rs/en/p>ublications/template-2-0-for-staged-accession-to-the-eu (data access : 12.12.2024)

253. Mišćević T., Mrak M. The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10. *PoliFička misao.* 2017. № 54(4). P.185–204

254. Montenegro's EU Push: Imminent Opportunities and Challenges. URL : https://dgap.org/en/research/publications/montenegros-eu-push-imminent-opportunities-and-challenges (data access : 21.06.2025)

255. Moravcsik A. Europe After the Crisis. *Foreign Affairs*. 2012. May/June. URL : https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/after_crisis.pdf (data access : 12.08.2024)

256. Moravcsik A. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. NY: URL : Cornell University Press, 1998. 514p.

257. Moravcsik A., Vachudova M. A. Preferences, power and equilibrium: The causes and consequences of EU enlargement / Schimmelfennig

F. Sedelmeier U. (Eds.). The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches 2005. P. 198–212.

258. Mucznik M. The European (geo)political community and enlargement reform: Two important but separate discussions. URL : https://www.epc.eu/publication/The-European-geopolitical-community-and-enlargement-reform-49e404 (data access : 21.06.2025)

259. Muftuler-Baç M. The European Union and 21st century challenges: Turkey'saccession and the development of common European policies. *South European Society and Politics*. 2008. № 13(2). P.233-251.

260. Mundell R. A Theory of Optimum Currency Areas. American Economic Review. 1961. URL : https://www.aeaweb.org/aer/top20/51.4.657-665.pdf (data access : 12.12.2025)

261. Myroslavsky S. V. General principles of european integration processes: challenges and prospects. Legal support of european integration: general legal and sectoral aspect. 2024. URL. http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/451/12164/25433-1 (data access : 21.06.2025)

262. Nádasi L., Trón Z. How Decisive Are the Copenhagen Criteria for EU Enlargement? Európai Tükör. 2023. Évf. 26 szám 2. https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/7163 (data access : 21.07.2024)

263. New EU strategy for enlargement. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/738205/EPRS_ATA(2022)738205_EN.pdf (data access : 20.05.2024)

264. Non-Paper Reforming the European Union accession process. URL : https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2019/11/Enlargement-nonpaper.pdf (data access : 21.06.2025)

265. Norme generali sulla partecipazione dell'Italia alla formazione e all'attuazione della normativa e delle politiche dell'Unione europea. URL : https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2012-12-24;234

(data access : 21.06.2025)

266. Nowak-Far A. Coordination of European Policy in Poland: The Importance of Path Dependence and Increasing Returns in the Determination of European. URL : https://www.academia.edu/110060662/Coordination_of_European_Policy_in_Poland_The_importance_of_path_dependence_and_increasing_returns_in_the_determination_of_European_viability (data access : 21.06.2025)

267. Nugent N. European Union Enlargement. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2004. 312 p.

268. O'Leary S. The Evolving Concept of Community Citizenship: From the Free Movement of Persons to Union Citizenship, The Hague: Kluwer, 1996. 347 p.

269. Official website of the European Union. Types of institutions and bodies. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (date of access: 30.04.2024).

270. Olsen J.P. The many faces of Europeanization. *Journal of Common Market Studies* 2002. 40(5). P. 921-952.

271. Opening of the First Cluster of the EU Accession Process. URL : https://eap-csf.eu/articles/opening-of-the-first-cluster-of-the-eu-accession-process/ (date of access: 06.06.2026).

272. Oxford Reference. Copenhagen Criteria. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095637775;jsessionid=801D195535D6D137673B713C9CC4BC2E (date of access: 06.06.2023).

273. Palankai T. Evaluation of the EU Membership of the New Member States. *Köz-gazdaság. 2010. №* 5(3). P. 9–23.

274. Pavelic B. Croatians Approve EU Membership Bid. URL : https://balkaninsight.com/2012/01/22/croatians-approve-eu-membership-bid/ (date of access: 06.06.2023).

275. Pernice I. Multilevel Constitutionalism in the European Union. *European Law Review*. 2001. Vol. 27. P. 511–529

276. Peterson J. European Integration. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Editor(s): Neil J. Smelser, Paul B. Baltes. Pergamon, 2001. P. 4923-4925

277. Petrov R. Bumpy Road of Ukraine Towards the EU Membership in Time of War: «Accession Through War» v «Gradual Integration». *European Papers*. 2023. Vol. 8, № 3. P. 1057-1065

278. Petrov R. Legislative Approximation and Application of EU Law in Ukraine. *P.* Van Elsuwege, R. Petrov (eds.) Legal Approximation of EU Law in the Eastern Neighbourhood of the EU: Towards a Common Regulatory Space? Routledge Press, 2014. P. 137-158

279. Petrov R., Van Elsuwege P. Ukraine's Path to EU Membership: Legal and Institutional Challenges. *European Constitutional Law Review*. 2024. № 20(1). P. 15-38

280. Petrovic M., Tzifakis N. A geopolitical turn to EU enlargement, or another postponement? An introduction, *Journal of Contemporary European Studies. 2021.* № 29 (2). P.157–168.

281. Phelan W. What Is Sui Generis About the European Union? Costly International Cooperation in a Self-Contained Regime. *International Studies Review.* URL: https://academic.oup.com/isr/article-abstract/14/3/367/1789569?redirectedFrom=fulltext (date of access: 08.12.2023)

282. Pierwszego stycznia połączenie MSZ z UKIE. https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artykul/pierwszego;stycznia;polaczenie;msz;z;ukie,148,0,570260.html (date of access: 06.06.2023).

283. Piris J-C. *If the UK Votes to Leave: The Seven Alternatives to EU Membership,* London: Center for European Reform. https://www.cer.org.uk/sites/default/files/pb_piris_brexit_12jan16.pdf (date of access: 06.06.2023).

284. Planing of EU alignment in BIH: regional perspectives and way forward. URL: https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2025/04/Planning-of-EU-alignment-in-BiH_regional-perspectives-and-way-forward.pdf (date of access: 06.06.2026).

285. Poslovnik Hrvatskoga sabora. URL: https://www.sabor.hr/hr/pristup-informacijama/vazniji-propisi/poslovnik-hrvatskoga-sabora-narodne-novine-broj-81/2013-113 (date of access: 06.07.2023).

286. Potočnik J., Černe F., and Erjavec E., Mrak M. The accession of Slovenia to the EU. In Vassiliou, George (ed.). The Accession Story, Oxford University Press, 2007. 386 p.

287. President of Ukraine. The 24th EU-Ukraine Summit takes place in Kyiv. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/u-kiyevi-trivaye-24-j-samit-ukrayina-yes-80761 (date of access: 25.03.2023).

288. Radaelli C. The Europeanization of Public Policy. Featherstone K., Radaelli C., Eds., The Politics of Europeanization, Oxford University Press, Oxford. 2003. P. 27-56.

289. Regulation (EU) 2019/125 of the European Parliament and of the Council of 16 January 2019 concerning trade in certain goods which could be used for capital punishment, torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (codification) URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj/eng (data access : 15.07.2026)

290. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj/eng (data access : 15.07.2026)

291. Regulation (EU) 2021/1529 of the European Parliament and of the Council of 15 September 2021 establishing the Instrument for Pre-Accession assistance (IPA III). https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1529/oj/eng (date of access: 06.06.2023).

292. Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items (recast). URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/821/oj/eng (data access : 15.07.2026)

293. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R0792 (date of access: 06.05.2025).

294. Regulation(EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on temporary trade-liberalisation measures supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0870 (date of access: 20.02.2024).

295. Renaud-Basso O. Today is an opportunity to recognise the Western Balkans' many strengths. URL: https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/speeches/2024/opportunity-recognise-Western-Balkans-many-strengths.html (date of access: 07.07.2025).

296. Richter S., Wunsch N. Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans. *Journal of European Public Policy*. 2020. № *27*(1). P. 41–62.

297. Risse Th. A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities. In Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change, edited by Maria Green Cowles, James A. Caporaso and Thomas Risse. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001. P.198-216.

298. Rompuy H. V. Towards a Genuine Economic and Monetary Union. Report by President of the European Council. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/thessm/milestones/shared/pdf/

2012-06-26_towards_genuine_economic_and_monetary_union.pl.pdf (date of access: 06.06.2023).

299. Rosas A., Armati L. EU Constitutional Law: An Introduction. London: Bloomsbury Publishing, 2018. 352 p.

300. Rostovska K., Hryshyna N., Pakhomova I., Liubchyk V., Koval M. Role and Implementation of Legal Principles in the Context of Digital Legal Regulation: Comparative Analysis of European Union (EU). *SYARIAH: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. Vol. 24, №. 1. P. 73–87.

301. Sabourin L. International Organizations. *École nationale d'administration publique*. URL: https://dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/definitions_anglais/international_organizations.pdf (date of access: 17.12.2023).

302. Sadurski W. Constitutionalism and the Enlargement of Europe. *Legal Studies Research Paper*. 2012. №12/45. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2101479 (date of access: 06.02.2024).

303. Sanchez-Salgado, R., Woll, C. L'europe ´ anisation et les acteurs non-e ´tatiques, in: B. Palier, Y. Surel, et al. L'Europe en action. L'europe ´anisation dans une perspective compare ´e (Paris, L'Harmattan), 2007. P. 145–191

304. Schimmelfennig F. Rebordering Europe: External boundaries and integration in the European Union, *Journal of European Public Policy*. 2021. № 28 (3). P. 311–330

305. Schimmelfennig F. Geopolitical Enlargement. In: J. Pollak and M. Jopp (Eds.). The European Union's Geopolitics: The Lackluster World Power. Cham: Springer, 2024. P.79-98

306. Schimmelfennig F. The Advent of Geopolitical Enlargement and Its Credibility Dilemma. / Dzankic J., Kacarska S., Keil S. (eds.). A Year Later. War in Ukraine and Western Balkan (Geo)Politics. Florence: EUI, 2023. P. 185-193.

307. Schimmelfennig F., Engert S., Knobel H. Costs, Commitments and

Compliance: the Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. *Journal of Common Market Studies.* 2003. № 41:3. P. 495-518.

308. Schimmelfennig F., Kakhishvili L. Report on EU's enlargement & neighbourhood policy toolbox URL: https://invigorat.eu/wp-content/uploads/2024/07/InvigoratEU_D3.3_28.06.2024-ueberarbeitet.pdf (data access : 21.06.2025)

309. Schimmelfennig F., Leuffen D., Rittberger B. The European Union as a system of differentiated integration: interdependence, politicization and differentiation. *Journal of European Public Policy.* 2015. №22, 6. P. 764-782.

310. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Central and Eastern Europe. Cornell University Press, 2005. 256 p.

311. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*. 2020. №27(6). P. 814–833

312. Schimmelfennig F., Sedelmeier, U. *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches*. Routledge, 2005. 316 p.

313. Schimmelfennig, F. Entrapped again: The way to EU membership negotiations with Turkey. *International Politics.* 2009. № 46(4). P. 413-431.

314. Schmitter P.C. Imagining the future of the Europolity with the help of new concepts / Marks G., Scharpf F.W., Schmitter P.C., Streeck W. *Governance in the European Union*. London: Sage, 1996. P. 121–150.

315. Schütze R. European Union Law. Cambridge University Press, 2021. 1006 p.

316. Sciolino E. French Voters Soundly Reject European Union Constitution. *New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2005/05/30/world/europe/french-voters-soundly-reject-european-union-constitution.html (date of access: 29.07.2023).

317. Sedelmeier U. Anchoring Democracy from Above? The European Union and Democratic Backsliding in Hungary and Romania after Accession. JCMS: Journal of Common Market Studies. 2014. № 52(1). P. 105-121.

318. Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-1220%22]} (date of access: 29.07.2023)

319. Shadow Report on Chapter 23 «Justice and fundamental rights» and Chapter 24 «Justice, freedom and security» of the European Commission's report on Ukraine in 2024. Zmina Human Rights Center. URL: https://zmina.ua/en/publication-en/shadow-report-on-chapter-23-justice-and-fundamental-rights-and-chapter-24-justice-freedom-and-security-of-the-european-commissions-report-on-ukraine-in-2024/ (data access : 26.05.2026)

320. Shadow Report: Civil society assesses justice and anti-corruption reforms on Ukraine's path to the EU. URL : https://dejure.foundation/en/shadow-report-civil-society-assesses-justice-and-anti-corruption-reforms-on-ukraines-path-to-the-eu/ (date of access: 12.12.2025)

321. Shahini B. *Towards Enlargement: How to Rebuild Trust in the EU Accession Process*. Policy Brief. Hertie School. https://www.delorscentre.eu/en/publications/detail/publication/towards-enlargement-how-to-rebuild-trust-in-the-eu-accession-process (date of access: 29.07.2025)

322. Shaw J. European Integration. The Oxford Encylopedia of EU Law. https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-oeeul/law-oeeul-e102 (date of access: 29.07.2023)

323. Shaw J. The Transformation of Citizenship in the European Union: Electoral Rights and the Restructuring of Political Space, Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 399 p.

324. Shehu A. Europe and the integration process. *Academicus International Scientific Journal*. 2011. №03. P. 153-163

325. Šiljak D., NIELsen K. L. Institutions and Integration (Im)maturity: The Case of Bosnia and Herzegovina. *SocieTy and Economy*. 2023. №45(2). P. 136–155

326. Single European Act. URL : https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF (date of access: 29.07.2023)

327. Skalnes L. S.. Geopolitics and the eastern enlargement of the European Union. / Schimmelfennig F. Sedelmeier U. (Eds.). The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches 2005. P. 213–233.

328. Smith K. Western Actors and the Promotion of Democracy / Zielonka J., Pravda A. *Democratic Consolidation in Eastern Europe.* Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 31-57

329. Sologoub I. Ukraine's EU Integration: A Long Way Home. *Intereconomics*. 2022. Volume 57, № 4.· P. 218–224

330. Sorgi G. EU enlargement chief backs 2030 deadline. Politico 2023. 6 September. URL : https://www.politico.eu/article/eu-enlargement-commissioner-oliver-varhelyi-backs-charles-michel-2030-deadline (date of access: 29.06.2024)

331. Spiliopoulos O. The EU-Ukraine Association Agreement As A Framework Of Integration Between The Two Parties. *Procedia Economics and Finance*. 2014. № 9. P.256-263

332. Spolaore E. What is european integration really about? A political guide for economists. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19122/w19122.pdf (date of access: 29.07.2023)

333. Stanicek B., Przetacznik J. Enlargement Policy: Reforms and Challenges Ahead. *EPRS Briefing*, 2023. Belgium. URL : https:// www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/757575/EPRS_BRI(2023) 757575_EN.pdf (date of access: 29.07.2024)

334. Stanicek B., Przetacznik J., Albaladejo Roman A. Enlargement Policy: Reforms and Challenges Ahead. European Parliamentary Research Service. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/757575/EPRS_BRI

(2023)757575_EN.pdf (date of access: 29.07.2024)

335. Steps towards joining. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en (date of access: 29.07.2023)

336. Survey confirms Europe's citizens want the EU to protect them and act in unity. URL : https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250317IPR27385/survey-confirms-europe-s-citizens-want-the-eu-to-protect-them-and-act-in-unity (date of access: 29.07.2023)

337. Szolucha A.. The EU and 'Enlargement Fatigue': Why Has the European Union Not Been Able to Counter 'Enlargement Fatigue'? Journal of Contemporary European Research 2010. № 6(1). P. 107–122

338. Szymański P., Tarociński J. Denmark: breakthrough o defence spending. URL *:* https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-05-10/denmark-breakthrough-defence-spending (date of access: 29.07.2023)

339. SChroeder U. C. Measuring Security Sector Governance – A Guide to Relevant Indicators. Geneva CenFre for Fhe DemocraFic ConFrol of Armed Forces (DCAF). *Occasional Paper*. 2009. № 20. P. 1–61.

340. TAIEX (Technical Assistance and Information Exchange). URL : https://international-partnerships.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/technical-assistance/taiex-technical-assistance-and-information-exchange_en#how-can-i-apply (date of access: 29.07.2025)

341. TAIEX. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/taiex_en (date of access: 29.07.2025)

342. Tankovsky O., Endrődi-Kovacs V. A Nyugat-Balkán európai integrációja: üzleti lehetőség vagy gazdasági kihívás? *Külgazdaság*. 2023. № 67(5–6). P.3–30.

343. Tekin F. Differentiated Integration: An Alternative Conceptualization of EU–Turkey Relations / Reiners W., Turhan E. (Eds.), EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies Springer, 2021. P. 157–181.

344. Tempest M. Blair confirms EU referendum u-turn. *The Guardian*.

URL: https://www.theguardian.com/world/2004/apr/20/eu.politics6 (date of access: 29.07.2023).

345. The Common Security and Defence Policy. URL : https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en (date of access: 29.08.2024)

346. The Council of the European Union. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:a22000 (date of access: 06.04.2024).

347. The Croats approve their country's entry into the European Union. URL : https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1346 (date of access: 29.07.2023)

348. The Dutch rejected the Association Treaty between the EU and Ukraine. URL : https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0388-the-dutch-rejected-the-association-treaty-between-the-eu-and-ukraine (date of access: 21.05.2023)

349. The European Central Bank (ECB). *Access to European Union Law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:o10001 (date of access: 06.04.2024).

350. The European Union and regional economic integration: Creating collective public goods – Past, present and future. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689369/EPRS_BRI(2021)689369_EN.pdf (date of access: 29.07.2023)

351. The Guardian. Dutch say 'devastating no' to EU constitution. *The Guardian*.
URL: https://www.theguardian.com/world/2005/jun/02/eu.politics (date of access: 29.07.2023).

352. The impact on the European Union of Ukraine's potential future accession. Bruegel, 2024. URL: https://www.bruegel.org/report/impact-european-union-ukraines-potential-future-accession (data access : 20.01.2026)

353. The principles of public administration. URL :

https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2023/11/the-principles-of-public-administration_5e68f805/7f5ec453-en.pdf (date of access: 29.07.2023)

354. The progress in negotiation with EU: a roadmap for reforms was presented. URL : https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/261815.html (date of access: 29.07.2025)

355. The Republic of North Macedonia and the Republic of Albania. URL : https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7002-2020-INIT/en/pdf (date of access: 29.07.2023)

356. Tilly C. The Long Run of European State Formation. Publications de l'École Française de Rome. URL: https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1993_act_171_1_3036 (date of access: 17.12.2023).

357. Tinbergen J. (1954). *International Economic Integration*. *Books*. URL : http://hdl.handle.net/1765/15343 (date of access: 29.07.2023)

358. Tinbergen J. International Economic Integration. Books (Jan Tinbergen). URL : http://hdl.handle.net/1765/15343 (date of access: 29.07.2023)

359. Tömmel I. The European Union. What it is and how it is works. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=kRpHEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=what+is+european+union+&ots=3EKafg4feD&sig=d9bqd7io7wpCu8obuvu9_JZMEOI&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20european%20union&f=false (date of access: 09.12.2023)

360. TradeMap. URL: https://www.trademap.org/Index.aspx (date of access: 20.02.2024).

361. Transposition guidance: how to implement EU Directives into UK law effectively. https://www.gov.uk/government/publications/implementing-eu-directives-into-uk-law (date of access: 29.06.2023)

362. Treaty Establishing a Constitution for Europe. *Official web-site*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-

content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2004/310/01&from=EN (date of access: 29.07.2023).

363. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/ams/sign/eng (date of access: 29.07.2023)

364. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12007L/TXT (date of access: 29.07.2023).

365. Treaty of Nice. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:xy0012 (date of access: 29.07.2023)

366. Tridimas T. The General Principles of EU Law. Oxford University Press, 2006. URL : https://paris.pubconnect.net/article/1001497668.pdf?cypt=x0JZKIf0gM5X0AxXL70QQYAYa3+5PPn+T0bhtc8lIq/CqVoNsbR2kGt75J8Ms+cTKFMlijboW3WkQQRI6e95kbLdpL28cmeIbqgenD9tCfk= (date of access: 29.07.2023)

367. Tulmets E. Policy Adaptation From the Enlargement to the Neighbourhood Policy: A Way to Improve the Eu's External Capabilities? *Politique européenne*. 2007. No 22(2). P. 55-80.

368. Turhan E. Turkey's EU Accession Process: Do Member States Matter? *Journal of Contemporary European Studies*. 2016. № 24(4). P. 463–477

369. Turhan E., Wessels W. The European Council as a Key Driver of EU–Turkey Relations: Central Functions, Internal Dynamics, and Evolving Preferences / Reiners W., Turhan E. (Eds.), EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies, 2021. P. 185-217.

370. Ukraine Facility. URL : https://www.ukrainefacility.me.gov.ua

371. Ukraine Informed EU about Its Expectations Regarding European Political Community. URL : https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2022/10/6/7148210/ (date of access: 07.06.2023).

372. Ukraine Plan. URL : https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf (date of access: 07.06.2024).

373. Ukraine Ready to Open Three Out of Six Negotiation Clusters – European Commission Report. URL : https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ready-to-open-three-out-of-six-negotiation-clusters-european-commission-report/ (date of access: 05.12.2025).

374. Ukraine successfully completes EU accession screening. URL : https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/10-01-2025-ukraine-successfully-completes-eu-accession-screening_en (date of access: 07.06.2025).

375. Ukraine: prioritise EU reforms and open negotiation clusters say MEPs. URL : https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250905IPR30174/ukraine-prioritise-eu-reforms-and-open-negotiation-clusters-say-meps (date of access: 07.10.2025).

376. Ukraine's EU accession process in the field of regional and local development/ Ministry responsible for regional and local development in the driving seat! Policy paper / ed. Horvat A., Kalinina O., Haag M., Kosheliuk L., Semenyshyn M., Popiuk R. https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/a61fb22a9aa444242239b717acbee6b9.pdf (date of access: 07.06.2023).

377. Ukraine's path towards EU accession. URL : https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_en (date of access: 07.06.2026).

378. Ukrainian Centre for European Policy. URL: https://ucep.org.ua/en (data access 13.04.2026)

379. United Kingdom Parliament. Chapter 4: Absorption capacity and the borders of Europe. *Official web-site*. URL: https://publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldselect/ldeucom/273/27307.htm (date of access: 07.06.2023).

380. Ursula von der Leyen. Last night's political agreement on the €50 billion Ukraine Facility is a major step forward. Europe is true to its. Twitter.

URL: https://twitter.com/vonderleyen/status/1754759839031455791 (date of access: 06.02.2024)

381. Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r.o Komitecie Integracji Europejskiej. URL : https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19961060494 (date of access: 07.06.2023).

382. Vachudova M. A. EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jcms.12081

383. Vachudova M. A. *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism*. Oxford 2005: Oxford University Press, 341 p.

384. Vachudova M. A. Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism. Oxford University Press, 2005. 341 p.

385. Vachudova M. A., Spendzharova A. The EU's Cooperation and Verification Mechanism: Fighting Corruption in Bulgaria and Romania after EU Accession. European policy analysis. 2012. №1. URL : https://sieps.se/media/wquclco1/the-eu-s-cooperation-and-verification-mechanism_-fighting-corruption-in-bulgaria-and-romania-after-eu-accession-2012_1epa.pdf (date of access: 07.06.2023).

386. Vachudova M.A. Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism Oxford 2005: Oxford University Press, 341 p.

387. Van der Loo G., Van Elsuwege P., Petrov R. The EU-Ukraine association agreement: assessment of an innovative legal instrument. EUI WORKING PAPERS LAW. 2014. № 9(1). URL : https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cb5e9228-52a6-4052-8847-94c199258745/content date of access: 07.06.2023).

388. Van Elsuwege P., Chamon M. The Meaning of 'Association' under EU Law: A Study on the Law and Practice of EU Association Agreements. URL : https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2019)608861 (data access : 21.06.2025)

389. Van Elsuwege P., Petrov R. Legislative Approximation and Application of EU Law in the Eastern Neighbourhood of the European Union: Towards a Common Regulatory Space? London and New York: Routledge, 2014. 268 p.

390. Velasco de M. D. Las organizaciones internacionales. Madrid, 1996. 925 p.

391. Viner J. *The Customs Union Issue.* ED. AND WITH AN INTRODUCTION BY Paul Oslington. Oxford University Press 2014. 214 p.

392. Walker N. Sovereignty in Transition. Hart Publishing, 2003. 572 p.

393. WDI (2023): World DevelopmenT IndicaTors. URL: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators (data access : 21.06.2025)

394. Weiler J. H. H. The Constitution of Europe: «Do the New Clothes Have an Emperor?» and Other Essays on European Integration. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. 364 p.

395. Wessels W. The European Council. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016. 288 p.

396. Whitehead L. Three International Dimensions of Democratization. Whitehead L. *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas.* Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 3-24

397. Wintour P. EU scraps timetable for ratifying constitution. *The Guardian*.
URL: https://www.theguardian.com/politics/2005/jun/17/eu.politics (date of access: 29.07.2023).

398. Yakymenko, Y., and Pashkov, M.. EU Enlargement Considering New Realities: The Ukrainian Direction / Kaeding M., Pollak J., Schmidt P. (Eds.). Enlargement and the Future of Europe. Springer Nature Switzerland. 2023. P. 179–183

399. Zorić B. EU enlargement and integration. Voices of support and scepticism https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/2025-06/Brief_2025-

12_Enlargement%20and%20scepticism.pdf (data access : 21.07.2025)

400. Zubek R. Complying with Transposition Commitments in Poland: Collective Dilemmas, Core Executive and Legislative Outcomes. *West European Politics*. 2005. № 28(3). P. 592–619

401. Zubek R. Core Executive and Europeanization in Central Europe. Palgrave Macmillan US, 2008. 204 p.

402. Анакіна Т. М. Асоціація як форма співробітництва Європейського Союзу з третіми державами / Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Х., 2013. С. 314–317

403. Березовська І.А. Угоди про асоціацію в праві Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 121 (Частина І). 2014. С. 147-156.

404. Борисова О. В. Європейський досвід інтеграції та участі у розв'язанні збройних конфліктів. Навчальний посібник для закладів вищої освіти. Харків: ФОП Бровін О.В., 2024. 202 с.

405. Брацук І. З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів : монографія / за наук. ред. проф. М. М. Микієвича. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 230 с.

406. Бровко Л. У ЄС розроблять план, як повернути українців додому після закінчення бойових дій. URL : https://babel.ua/news/118524-u-yes-rozroblyat-plan-yak-povernuti-ukrajinciv-dodomu-pislya-zakinchennya-boyovih-diy (дата звернення 13.06.2025)

407. Бурлака О. О. Моделі інтеграційного розвитку Європи: порівняльний аналіз структурно-функціональних характеристик. *Соціально-політичні студії*. 2017. № 1. С. 10-12.

408. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України /

ред.: В. Н. Денисов; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К. : Юстініан, 2006. 672 с.

409. Вишняков О. К. Наднаціональне право як феномен. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С. 119-124.

410. Візит Комісарки Європейської Комісії з питань розширення: Оцінка прогресу України на шляху до Євросоюзу. URL : https://dess.gov.ua/vizyt-komisarky-ievropeyskoi-komisii-z-pytan-rozshyrennia (дата звернення : 20.10.2025)

411. Волошин Ю. О. Принцип. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 5. С. 736.

412. Волошин Ю.О., Воєводіна Г.І. Правова природа віртуальних активів на ринках ЄС: глибокий аналіз регулювання MiCA. *Вісник Національної Академії Правових Наук України*. 2024. №1. С. 126–140.

413. Грицаєнко Л. Л. Інституційний механізм Європейського Союзу : дис канд. юрид. наук : 12.00.11. К., 2010. 188 с.

414. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб.. К .: К. І. С., 2004. 260 с.

415. Грицяк І., Хоменко О. Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України.* 2009. Вип. 1. С. 203-216

416. Державна митна служба України. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://customs.gov.ua/en/statistika-ta-reiestri#statistika (дата звернення: 20.02.2024)

417. Державна митна служба України. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://customs.gov.ua/en/statistika-ta-reiestri#statistika (дата звернення:

20.02.2024).

418. Державна служба статистики України. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.02.2024)

419. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : Розпорядження КМУ від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-р#Text (дата звернення 20.06.2025)

420. Димінська О. Ю. Співвідношення процесів гармонізації та уніфікації договірного права ЄС. *Університетські наукові записки*. 2016. №60. С. 133-138.

421. Димінська О.Ю. Особливості європейського правопорядку в системі міжнародних, регіональних та національних правопорядків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2016. № 3. С. 218-220

422. Дір І.Ю. Договір про створення Конституції Європи як етап у поглибленні інтеграції держав-членів Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №4. С. 533-536.

423. Дір І.Ю. Інституційно-процедурна трансформація переговорного механізму вступу до Європейського Союзу. Науковий вісник УжНУ. Серія: «Право». 2025. № 92, частина 5. С. 167-173.

424. Дір І.Ю. Копенгагенські критерії як складник процесу вступу до ЄС. Восьмі Таврійські юридичні наукові читання : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168-171.

425. Дір І.Ю. Основні інституції Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: «Право».* 2024. № 82 (3). 2024. С. 207-213.

426. Дір І.Ю. Переговори про вступ в ЄС: досвід та перспективи для України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6. С. 370-375.

427. Дір І.Ю. Правова сутність Європейського Союзу. *Науковий*

вісник УжНУ. Серія: «Право». 2023. №80 (2). С. 301-306.

428. Дір І.Ю. Процес імплементації acquis ЄС у національне законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 676-682 URL :

429. Дір І.Ю. Роль самітів Європейського Союзу у процесі розширення. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2023. № 2. С. 212-214.

430. Дір І.Ю. Статус кандидата на членство у Євросоюзі та зобов'язання України. *Науковий вісник УжНУ. Серія: «Право».* 2023. №79 (5). С. 322-326. URL:

431. Довгий В. А. Громадянство Європейського Союзу як особливий правовий феномен. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 334–338.

432. Журавка О. В. Міжнародно-правова характеристика інституту громадянства : дис. канд. юрид. наук: 12.00.11; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: , 1999. 203 с.

433. Заброда Д. Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 45–51

434. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf (дата звернення: 13.04.2025)

435. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. за 2023 рік. URL : https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf (дата звернення: 13.04.2025)

436. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. за 2024 рік. URL : https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-

content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-za-2024-rik.pdf (дата звернення: 13.07.2025)

437. Зелена книга законодавчого процесу. https://pravo.org.ua/books/zelena-knyga-zakonodavchogo-protsesu/ (дата звернення: 13.04.2024)

438. Інтеграція в рамках Асоціації: динаміка виконання Угоди між Україною та ЄС. Видання четверте, доповнене. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2021р. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/Integration_UA_EU/ Report_Integration_final_ua.pdf (дата звернення 13.12.2024)

439. Кабінет Міністрів України. Звіт за результатами первинної оцінки стану імплементації актів права ЄС. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_UA.pdf (дата звернення: 03.01.2024).

440. Кабінет Міністрів України. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2015-2020. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/aa-implementation-report-2015-2020-ukr-final.pdf (дата звернення: 06.01.2024).

441. Кабінет Міністрів України. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2021 рік. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/euua_report_2021_ukr-2.pdf (дата звернення: 06.01.2024).

442. Кабінет Міністрів України. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2022 рік. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf (дата звернення: 06.01.2024).

443. Кацімон О., Пашко В. Єврокомісія підтримує відкриття переговорів про вступ України до ЄС – Урсула фон дер Ляєн. URL: https://suspilne.media/1052655-evrokomisia-pidtrimue-vidkritta-

peregovoriv-pro-vstup-ukraini-do-es-ursula-fon-der-laen/ (дата звернення 13.07.2025)

444. Кіш Є. Б. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6 (9). С. 103-114

445. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.

446. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. К. : Юрид. думка, 2005. 448 с.

447. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

448. Кравчук І. В., Парпан М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. К. : Вид. Дім «Слово», 2005. 320 с.

449. Кулабухова А. В. Інститут громадянства Європейського Союзу (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 213 с.

450. Куян М.В. Правова природа Європейського Союзу як визначальна умова інституту правонаступництва в ЄС. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2025. № 73. С. 105-109.

451. Лубко І. М. Асоціація як міжнародно-правовий інструмент взаємодії Європейського Союзу з третіми країнами. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Черкаси, 21 травня 2021 р. / редкол. : С. В. Джолос, В. М. Мойсієнко, Ю. С. Кононенко. 2021. С. 174-181.

452. Луць Л. А. Генезис ідеї європейської єдності. Актуальні проблеми політики. 2002. Вип.13-14. С. 668-675

453. Мартинов А.Ю. Європейська інтеграція. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України.

Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.

454. Михеєнко М. М. Засади кримінального процесу. Мультимедійний навчальний посібник «Кримінальний процес». Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/public_html/lections/lection3_1.html (дата звернення : 21.04.2024)

455. Мін'юст запустив розробку Національної програми адаптації законодавства до права ЄС URL: https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-zapustyv-rozrobku-natsionalnoi-prohramy-adaptatsii-zakonodavstva-do-prava-ies (дата звернення 13.05.2025)

456. Міхель Д. О. Визначення поняття процесу "європеїзація" та його вплив на сучасне суспільство. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. 2011. Т. 162, Вип. 150. С. 22-25.

457. Морозов С. О. Створення Європейської Ради 1974 р.: інституалізація міжурядової співпраці в рамках європейських спільнот. Сторінки історії : збірник наукових праць. 2019. Вип. 48. С. 186-207

458. МРІ: Вступ України до НАТО підтримують рекордні 82% українців, за вступ до ЄС – 85%. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/22/7158465/ (дата звернення 13.12.2024)

459. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Віче. 2013. № 8. С. 12-18

460. Овчаренко О. Історія європейської інтеграції: навчальний посібник / Овчаренко О., Сухушина О., Земзюліна Н. Черкаси: Вертикаль, 2021. 302 с.

461. Опубліковано звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) – селф-скринінгу. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-za-

rezultatamy-provedennya-pervynnoyi-otsinky-stanu-implementatsiyi-aktiv-prava-yevropejskogo-soyuzu-acquis-yes-self-skryningu/ дата звернення: 06.01.2024)

462. Опубліковано звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) – селф-скринінгу. URL : https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-enlargement-policy-2020.html дата звернення: 06.01.2024)

463. Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Україна до ЄС - 2023: основні підсумки року. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-do-yes-2023-osnovni-pidsumky-roku/ (дата звернення: 06.01.2024)

464. Офіс Генерального Прокурора. Міжнародний центр з переслідування злочинів агресії РФ розпочне свою роботу у Гаазі влітку. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-zlociniv-agresiyi-rf-rozpocne-svoyu-robotu-u-gaazi-vlitku (дата звернення: 25.03.2023).

465. Патока М. В Угорщині проведуть референдум щодо вступу України до ЄС. Про що запитають виборців. URL: https://suspilne.media/982769-v-ugorsini-provedut-referendum-sodo-vstupu-ukraini-do-es-pro-so-zapitaut-viborciv/ (дата звернення 30.04.2025)

466. Патока М., Пашко В. В Угорщині вважають, що членство України в ЄС – це «тягар» для блоку. URL: https://suspilne.media/975635-v-ugorsini-vvazaut-so-clenstvo-ukraini-v-es-ce-tagar-dla-bloku/ дата звернення: 06.01.2024)

467. Петришин О. В. Правова система України в умовах європейської інтеграції. *Право України*. 2013. № 1. С. 138–146.

468. Піляєв І. С. Неофункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналіз. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія»*. 2003. № 58. С. 44-49.

469. План заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України. URL : https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Plan-zahodiv-shhodo-zahystu-prav-osib-yaki-nalezhat-do-natsionalnyh-menshyn-spilnot-Ukrayiny.pdf (дата звернення 12.12.2025)

470. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

471. Політологія: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. Закладів / М.І.Панов (керівн. авт. кол.), Л.М.Герасіна, В.С.Журавський та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 520 с.

472. Президентка Роберта Метсола відкрила представництво Європарламенту в Києві. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/news/prezydentka-roberta-metsola-vidkryla-predstavnytstvo-yevroparlamentu-v-kyyevi/ (дата звернення 13.10.2025)

473. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV : станом на 4 листоп. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата звернення: 16.02.2024).

474. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179 (дата звернення: 16.02.2024).

475. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 р. № 438. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-п#Text (дата звернення: 10.04.2026 року)

476. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій

Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року : Розпорядження КМУ від 09 лютого 2024 р. № 133-рю URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-vykonannia-rekomendatsii-ievropeiskoi-komisii-predstavlenykh-u-t90224?fbclid=IwAR01U32UxYXV58e-DPdZv5RAA2pIXvqq8xv_vduo0I1NQNIA63sw57kVscc (дата звернення 10.10.2024)

477. Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-%D0%BF#Text (дата звернення 10.12.2024)

478. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 : станом на 10 лип. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text (дата звернення: 16.02.2024).

479. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р : станом на 3 трав. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-р#Text (дата звернення: 16.02.2024).

480. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 09.12.2022 р. № 1155-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1155-2022-р#Text (дата звернення: 16.02.2024).

481. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: Монографія / М. І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна О. Г. Данильян та ін.; За заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна Х.: Право, 2008. 320 с.

482. Пульс Угоди про асоціацію. URL: https://pulse.kmu.gov.ua (дата звернення 13.12.2025)

483. Руфферт М. Інституційна структура ЄС. Оксфордськаенциклопедія права ЄС [OEEUL]. URL: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-oeeul/law-oeeul-e45 (дата звернення 13.12.2024)

484. Рябінін Є. Процеси інтеграції у XX столітті: основні концепції їх вивчення. Політичний менеджмент. 2006. №5. С. 122-130.

485. Свиридюк Ю., Железняк А. Україна має бути готова до відкриття шести переговорних кластерів з ЄС до осені – Жовква. URL: https://suspilne.media/1070699-ukraina-mae-buti-gotova-do-vidkritta-sesti-peregovornih-klasteriv-z-es-do-oseni-zovkva/ (дата звернення 13.12.2025)

486. Ситник С. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління URL : https://veche.kiev.ua/journal/1686/ (дата звернення 13.12.2025)

487. Сіденко В. Р. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 1. С. 7-34

488. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : енциклопедичний курс. Харків : Еспада, 2005. 840 с.

489. Скрипнюк О. В. Державний суверенітет: ґенеза доктрини та визначення поняття (частина 3). *Публічне право*. 2014. № 2. С. 5-11.

490. Смишляєв С. Вступ до ЄС: Київ розраховує почати переговори в кінці 2023. URL: https://www.dw.com/uk/clenstvo-v-es-ukraina-rozrahovue-pocati-peregovori-naprikinci-2023-roku/a-64594583 (дата звернення 13.12.2025)

491. Ткаченко Є. В. Правовий статус громадян Європейського Союзу. Юрист України. 2011. № 1(14). С. 17-23.

492. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 30 листоп. 2023 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.02.2024).

493. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf С.129 (дата звернення 13.12.2025)

494. Україна офіційно отримала ключові документи щодо вступу до ЄС. URL : https://bukvy.org/ukrayina-ofitsijno-otrymala-klyuchovi-dokumenty-shhodo-vstupu-do-yes/ (дата звернення 13.12.2025)

495. Урядовий портал. Європейський Союз офіційно скасував мита на українські товари. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejskij-soyuz-oficijno-skasuvav-mita-na-ukrayinski-tovari (дата звернення: 20.02.2024).

496. Хоббі Ю.С. Правова природа Європейського Союзу: проблема визначення. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 590-595.

497. Цвік М. В. Про правопорядок в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 2 (29). С. 3-13.

498. Череватий С. В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. 2010. № 19. С. 358-366.

499. Череватий С.В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. Вип. 19. С. 358-366

500. Яковюк І. В. Європейський регіоналізм у контексті розбудови Європейського Союзу. Держ. буд-во та місц. самоврядування : зб. наук. пр. 2004. № 8. С. 57–68

501. Яковюк І. В. Європейський Союз крізь призму міжнародної організації / Держ. буд-во та місц. самоврядування : зб. наук. пр. / ред. кол.: Ю. П. Битяк та ін. Х. : Право, 2008. № 15. С. 58–67

502. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01;

Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2013. 474 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus

1. Roman M. Fridmanskyy, Viktoria I. Fridmanska, Ihor Yu. Dir, Vasyl V. Kopcha «The human right to sterilization: medical and legal aspect». *Wiadomości Lekarskie*, 2021. Volume LXXIV, Issue 10 Part 2. P. 2674–2678. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/cbbc5108-8641-45b5-8f02-999bbe9a76cb

2. Teremetskyi V., Kovalchuk O., Kolesnikov A., Bogdanov R., Korniienko M., Dir I. Improving the Information and Legal Support of the Judicial System of Ukraine: Experience of the European Court of Human Rights. *Journal of Ecohumanism*. 2024. Vol 3, № 3. P. 61–74. URL : https://ecohumanism.co.uk/joe/ecohumanism/article/view/3349

3. Vladyslav Ivanovych Teremetskyi, Olha Borysivna Bodnar-Petrovska, Ihor Yuriiovych Dir, Anatolii Anatoliiovych Petrenko, Tetiana Viktorivna Lien (2025). European Union`s Legal System: Essential Features and Tendencies of Modern Development. *Science of Law*. 2025. № 1. P. 1–6. URL : https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1058/117-SoL2025%281%291-6%5bUkraine%5d.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Roman M. Fridmanskyy, Andrianna Yu. Badyda, Oleksandr O. Pifko, Ihor Yu. Dir. Human rights in the context of transhumanist medicine: ethical and legal aspects. *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*, 2024. Volume LXXVII, Issue 10. P. 2077–2082 URL : https://www.wiadomoscilekarskie.pl/pdf-195164-117374?filename=Human-rights-in-the-conte.pdf

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Дір І. Ю. Євроінтеграція України на сучасному етапі: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2022. № 2–4. С. 179–183. URL : https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/88/110

2. Дір І. Ю. Основні характеристики «acquis communautaire» Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2023. № 78 (4) частина 2. С. 348–355. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/58.pdf

3. Дір І. Ю. Роль самітів Європейського Союзу у процесі розширення. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2023. № 2. С. 212–214. URL : https://kup.edu.ua/doc/chasopis/chasopis_2023_2.pdf

4. Дір І. Ю. Договір про створення Конституції Європи як етап у поглибленні інтеграції держав-членів Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 533–536. URL : http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/87.pdf

5. Дір І. Ю. Статус кандидата на членство у Євросоюзі та зобов'язання України. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2023. № 79 (5). С. 322–326. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/79_part-2.pdf

6. Дір І. Ю. Правова сутність Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2023. № 80 (2). С. 301–306. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/51-1.pdf

7. Дір І. Ю. Процес імплементації acquis ЄС у національне законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 676–682 URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/02/APP_01_2024-1.pdf

8. Дір І. Ю. Основні договори Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. № 81 (1), частина 3. С. 263–268. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-3.pdf

9. Дір І. Ю. Спільні політики Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 761–765 URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/127.pdf

10. Дір І. Ю. Основні інституції Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2024. №82 (3). С. 207–213. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/04/82-part-3.pdf

11. Дір І. Ю. Спеціальні інституції Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 584–588. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/101.pdf

12. Дір І. Ю. Переговори про вступ в ЄС: досвід та перспективи для України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6. С. 370–375. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/58-2.pdf

13. Дір І. Ю. Інституційно-процедурна трансформація переговорного механізму вступу до Європейського Союзу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* 2025. № 92, частина 5. С. 167–173. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/92-part-5.pdf

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

1. Dir I. Peculiarities of the negotiation process for the European Union accession. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. Issue 3. P. 11–15. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/08/Vishegrad_03_2023.pdf

2. Dir I. Bilateral relations between Ukraine and the European Union. / *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. Issue 6. P. 26–29. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/02/Visegrad_06_23_FINAL.pdf

3. Dir I. The current state of bilateral relations between Ukraine and the European Union. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. Issue 1. P. 12–15. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Visegrad-1_2024.pdf

4. Dir I. Ukraine’s European integration aspirations: confrontation of two worldviews. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2024. Issue 1.

P. 32–36 URL : https://ehs-journal.ro/wp-content/uploads/2024/05/ESLHS-1_24.pdf

5. Dir I. Policy of the European Union in relation to Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2024. Issue 2. P. 32–36. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/07/8.pdf

6. Dir. I. Legal harmonisation of Ukraine with European Union law: institutional and normative analysis of the implementation of 33 chapters of the acquis communautaire. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. Issue 4. P. 16–22. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2025/12/Vishegrad_4_2025.pdf

7. Dir I. International investment policy of the European Union: the evolution of EU competence and contemporary mechanisms of legal regulation / Visegrad Journal on Human Rights. 2026. Issue 2. P. 52-57. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2026/08/Vishegrad_2_2026-1.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Дір І. Ю. Результати саміту Україна–ЄС: майбутні виклики. Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародне співтовариство та Україна в сучасних глобальних цивілізаційних процесах: актуальні економічні, політико-правові, безпекові та соціально-гуманітарні аспекти»: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 квітня 2023 року) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, М. М. Король, В. В. Химинець. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2023. С. 362–365

2. Дір І. Ю. Копенгагенські критерії як складник процесу вступу до ЄС. Восьмі Таврійські юридичні наукові читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 168–171.

3. Дір І. Ю. Особливості переговорного процесу, які необхідно врахувати при реалізації конституційного положення щодо вступу України

до Європейського Союзу. Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 27 червня 2023 року). Київський університет права Національної академії наук України. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2023. С. 139–143.

4. Дір І. Ю. Імплементація Україною базових цінностей Європейського Союзу. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. з нагоди 75-ї річниці Заг. декларації прав людини, м. Харків (08 груд. 2023 р.) : електрон. наук. вид. / редкол.: Серьогіна С. Г., Бошицький Ю. Л., Рабінович П. М. та ін. ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; Київ. ун-т права НАН України. Харків : Право, 2023. С. 43–46.

5. Дір І. Ю. Питання відносин між Україною і ЄС в порядку денному поточних самітів Європейського Союзу: матеріали 78-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2024. С. 208–212.

6. Дір І. Ю. Євроінтеграція як пріоритет України, визначений у державних стратегіях. Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). К. : Національний авіаційний університет, 2024. С. 68–70.

7. Дір І. Ю. Торговельні відносини між Україною та Європейським Союзом. Міжнародна науково-практичній конференції «Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми»: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 23–24 лютого 2024 року) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, В. В. Химинець та ін. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 241–244.

8. Дір І. Ю. Особливості адміністративно-правових засад релокації бізнесу в країни ЄС у контексті європеїзації національного правопорядку. Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних

правових режимів: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 192–194.

9. Дір І. Ю. Торгівля послугами між Україною та Європейським Союзом: сучасний стан та перспективи. Всеукраїнська науково-практична конференція «Зовнішньоекономічні відносини України в умовах російсько-української війни». Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (м. Київ, 23 жовтня 2025 року) / за заг. ред. Шниркова О. І., Поліщук Л. С. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, 2025. С. 27–28.

Додаток Б

Міністерство
закордонних справ
України
Михайлівська площа, 1
м. Київ, 01018, Україна
(044) 238 17 48, (044) 238 18 88 (fax), zsmfa@mfa.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00026620

Ministry
of Foreign Affairs
of Ukraine
1 Mykhailivska Square
Kyiv, 01018, Ukraine
mfa.gov.ua

А К Т
про впровадження результатів дисертації
докторанта Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
ДІРА Ігоря Юрійовича

Матеріали дисертації здобувача наукового ступеня доктора юридичних наук (за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень Діра Ігоря Юрійовича на тему: «Теоретико-правові засади політики розширення Європейського Союзу в контексті реалізації правового механізму європейської інтеграції України» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та можуть бути використані у правозастосовчій діяльності Міністерства закордонних справ України.

Висновки дослідження щодо доцільності формування стійкої коаліції держав-членів (зокрема, за участі Німеччини, Франції), яка б виступила гарантом інституційної цілісності переговорного процесу по вступу в ЄС застосовуються при формуванні політики співпраці з країнами-членами ЄС.

Матеріали дисертації щодо значення та важливості переговорного процесу про вступ в ЄС для формування внутрішньої та зовнішньої політики України застосовуються для реалізації зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями.

Заступник Міністра
закордонних справ України **Євген ПЕРЕБИЙНІС**

Підпис Перебийніса засвідчую
Начальник Управління генерального секретаря Анатолій ДІДЕНКО
12.08.2026

Додаток В

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

№ 1708-1 «17» серпня 2026р.

ДІРУ І.Ю.

Шановний Ігорю Юрійовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу розглянуто в межах предмету відання ваше звернення стосовно необхідності удосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу.

Парламент і його комітети діють в межах своїх повноважень, визначених статтями 85 та 89 Конституції України.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» комітети при здійсненні законопроєктної роботи вивчають громадську думку, розглядають пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або у внесенні змін до законодавчих актів.

Зміст вашого дослідження та запропонованих змін до національного законодавства доведено до відома народних депутатів – членів Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу та можуть бути враховані в подальшій законотворчій діяльності.

Перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань інтеграції України
до Європейського Союзу **Вадим ГАЛАЙЧУК**

Додаток Г

СЕКРЕТАРІАТ
КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
вул. Грушевського, 12/2, Київ, 01008,
тел.: (044) 256-7558, факс (044) 226-2106
Урядовий офіс координації
європейської та євроатлантичної інтеграції

SECRETARIAT OF THE CABINET
OF MINISTERS OF UKRAINE
12/2 M. Hrushevskogo str., 01008, Kyiv, Ukraine
tel.: (044) 256-7558, fax (044) 226-2106
Government Office for Coordination
of European and Euro-Atlantic Integration

від 17.08.2026
№ 55/вих/2-26

А К Т
про впровадження результатів дисертації
докторанта Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
ДІРА Ігоря Юрійовича

Матеріали дисертації здобувача наукового ступеня доктора юридичних наук (за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень) Діра Ігоря Юрійовича на тему: «Теоретико-правові засади політики розширення Європейського Союзу в контексті реалізації правового механізму європейської інтеграції України» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у правозастосовчій діяльності Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції.

Результати дисертаційного дослідження щодо правових, економічних, політичних та інвестиційних особливостей моніторингу прогресу України у досягненні критеріїв вступу в ЄС застосовуються в процесі співпраці з ЄС в частині виконання вимог для вступу.

Запропонований проєкт Стратегічної дорожньої карти удосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) із визначенням загальних положень та оцінки поточного стану, інституційної реформи координаційного механізму, удосконалення законодавчої процедури (парламентські процедури), стратегічного планування та фінансової верифікації, пріоритезації Кластера 1 «Основи» та моніторингу, зовнішньополітичного супроводу, використовується для удосконалення механізмів координації переговорного процесу з ЄС.

Генеральний директор
Урядового офісу координації
європейської та євроатлантичної інтеграції **Олександр ІЛЬКОВ**

Додаток Д.

Таблиця 2.1.

Таблиця 2.1. Статус країн-кандидатів на членство до ЄС

(станом на кінець 2024 року)

Країна	Статус (дата подання заявки та статус кандидата, якщо його надано)	Сучасний етап (досягнуті результати)
Албанія	Країна-кандидат Квітень 2009 року: заявка про членство в ЄС Червень 2014 року: Європейська рада надає статус кандидата	Квітень 2018 року: Комісія рекомендує розпочати переговори про вступ. Червень та жовтень 2019 року: Рада відклала рішення про початок переговорів. Липень 2022 року: початок скринінгу. Липень 2023 року: Європейська комісія подала Раді звіт про скринінг щодо Кластера 1. Жовтень 2024 р.: Міжурядова конференція з початку переговорів про вступ для Кластера 1 – Основи.
Боснія і Герцеговина	Країна-кандидат Лютий 2016 року: заявка на членство в ЄС Грудень 2022 року: Європейська рада надає статус кандидата	Листопад 2023 року: Комісія рекомендує розпочати переговори після досягнення необхідного рівня відповідності критеріям членства. Грудень 2023 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори про вступ після досягнення необхідного рівня відповідності критеріям членства. Березень 2024 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори про вступ та запрошує Комісію підготувати рамки переговорів одразу після того, як будуть здійснені всі відповідні кроки, викладені в рекомендаціях Комісії від жовтня 2022 року.

Країна	Статус (дата подання заявки та статус кандидата, якщо його надано)	Сучасний етап (досягнуті результати)
Косово	Потенційний кандидат Грудень 2022 року: заявка про членство в ЄС	Липень 2018 року: Комісія підтверджує, що Косово виконало всі критерії для лібералізації візового режиму. Березень та квітень 2023 року: Рада та Парламент ухвалюють постанову, яка відкриває шлях для лібералізації візового режиму з 01 січня 2024 року.
Чорногорія	Країна-кандидат Грудень 2008 року: заявка про членство в ЄС Грудень 2010 року: Європейська рада надає статус кандидата	Червень 2012 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори про вступ. Червень 2020 року: усі 33 переговорні розділи відкрито, три з яких попередньо закрито. Червень та грудень 2021 року: на Міжурядових конференціях переглянутою методологією розширення. Червень 2024 року: Міжурядова конференція щодо виконання проміжних критеріїв, встановлених для розділів «Верховенство права» Грудень 2024 року: Чорногорія має 6 попередньо закритих розділів з 33, що були перевірені.
Північна Македонія	Країна-кандидат Грудень 2004 року: заявка про членство в ЄС Грудень 2005: Європейська рада надає статус кандидата	Квітень 2018 року: Комісія рекомендує розпочати переговори про вступ. Червень та жовтень 2019 року: Рада відклала рішення про початок переговорів. Березень 2020 року: члени Європейської ради схвалили рішення Ради із загальних питань розпочати переговори про вступ з Північною Македонією. Липень 2022 року: початок скринінгу. Липень 2023 р.: Європейська комісія подала Раді звіт про скринінг щодо

Країна	Статус (дата подання заявки та статус кандидата, якщо його надано)	Сучасний етап (досягнуті результати)
		Кластера 1 – Основи, включаючи контрольні показники для початку переговорів щодо цього кластера. Грудень 2023 року: процес скринінгу завершено.
Сербія	Країна-кандидат Грудень 2009 року: заявка на членство в ЄС Березень 2012 року: Європейська рада надає статус кандидата	Червень 2013 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори про вступ. Червень 2021 року: політичні Міжурядові конференції за переглянутою методологією розширення. Грудень 2021 року: відкрито 22 з 35 перевірених розділів, два з яких попередньо закрито.
Туреччина	Країна-кандидат 1987 року: Туреччина подала заявку на вступ до ЄЕС Грудень 1999 року: Європейська рада надає статус кандидата	Грудень 1995 року: створення Митного союзу між ЄС та Туреччиною. Жовтень 2005 року: розпочато переговори про вступ. Червень 2016 року: останній раунд переговорів; відкрито 16 розділів, один розділ тимчасово закрито. Червень 2018 року: переговори про вступ офіційно призупинено. Липень 2019 року: Рада асоціації ЄС–Туреччина, політичний діалог високого рівня та секторальні діалоги з питань економіки, енергетики та транспорту призупинено Радою. Березень 2021 року: Запуск «позитивного порядку денного».
Україна	Країна-кандидат Лютий 2022 року: заявка про членство в ЄС Червень 2022 року: Європейська рада надає статус кандидата	Листопад 2023 року: Комісія рекомендує розпочати переговори, Україну вперше включено до звітів Пакету розширення. Грудень 2023 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори

Країна	Статус (дата подання заявки та статус кандидата, якщо його надано)	Сучасний етап (досягнуті результати)
		про вступ.
Молдова	Країна-кандидат Березень 2022 року: заявка про членство в ЄС Червень 2022 року: Європейська рада надає статус кандидата	Листопад 2023 року: Комісія рекомендує розпочати переговори, Молдову вперше включено до звітів Пакету розширення. Грудень 2023 року: Європейська рада вирішує розпочати переговори про вступ
Грузія	Країна-кандидат Березень 2022 року: заявка на членство в ЄС Грудень 2023 року: Європейська рада надає статус кандидата за умови вжиття низки заходів	Листопад 2023 року: Комісія рекомендує статус кандидата за умови, що буде вжито низку заходів. Грузія вперше включена до звітів Пакету розширення. Грудень 2023 року: Європейська рада надає статус кандидата за умови, що буде вжито низку заходів. Грудень 2024 року: Європейська рада вважає, що дії уряду Грузії поставили під загрозу шлях Грузії до ЄС, що призвело до зупинки процесу вступу.

Додаток Е

Таблиця 4.1.2.

Кількість Рекомендацій Європейської комісії за розділами

Кластер	Розділ	Кількість Рекомендацій Європейської комісії
Кластер 1 «Основи процесу вступу до ЄС»	Розділ 23. Судова влада та основоположні права	20
	Розділ 24. Юстиція, свобода та безпека	12
	Розділ 5. Публічні закупівлі	3
	Розділ 18. Статистика	2
	Розділ 32. Фінансовий контроль	5
Кластер 2 «Внутрішній ринок»	Розділ 1. Вільний рух товарів	3
	Розділ 2. Свобода переміщення працівників	2
	Розділ 3. Свобода підприємництва і надання послуг	3
	Розділ 4. Свобода руху капіталу	3
	Розділ 6. Корпоративне право	2
	Розділ 7. Право інтелектуальної власності	3
	Розділ 8. Конкурентна політика	2
	Розділ 9. Фінансові послуги	3
	Розділ 28. Захист прав споживачів та охорона здоров’я	3
Кластер 3 «Конкурентоспромож-ність та інклюзивний розвиток»	Розділ 10. Цифрова трансформація та медіа	3
	Розділ 16. Оподаткування	3
	Розділ 17. Економічна та монетарна політика	3
	Розділ 19. Соціальна політика та зайнятість	3

Кластер	Розділ	Кількість Рекомендацій Європейської комісії
	Розділ 20. Підприємництво та промислова політика	3
	Розділ 25. Наука та дослідження	3
	Розділ 26. Освіта та культура	3
	Розділ 29. Митний Союз	4
Кластер 4 «Зелений» порядок денний та стале з'єднання»	Розділ 14. Транспорт	4
	Розділ 15. Енергетика	7
	Розділ 21. Транс'європейські мережі	4
	Розділ 27. Довкілля та зміни клімату	7
Кластер 5 «Ресурси, сільське господарство та політика згуртованості»	Розділ 11. Сільське господарство та розвиток сільських територій	4
	Розділ 12. Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика	5
	Розділ 13. Рибальство та водний промисел	4
	Розділ 22. Регіональна політика та координація структурних інструментів	4
	Розділ 33. Фінансові та бюджетні положення	1
Кластер 6 «Зовнішні відносини»	Розділ 30. Зовнішні зносини	2
	Розділ 31. Зовнішня політика та політика безпеки і оборони	3

Додаток Ж

Таблиця 4.2.1.

Рівень імплементації актів acquis ЄС в Україні станом на 2023 рік

Розділ	Загальна кількість актів переговорного розділу	Кількість актів, що повністю імплементовані	Кількість актів, що не потребують імплементації	Кількість актів, що підлягають імплементації
Свобода руху товарів	970	50	631	289
Свобода переміщення працівників	180	2	159	19
Свобода підприємництва та надання послуг	646	13	350	283
Свобода руху капіталу	44	1	28	15
Публічні закупівлі	74	1	66	7
Корпоративне право	50	9	24	17
Право інтелектуальної власності	67	3	38	26
Антимонопольна політика	1 969	2	1 944	23
Фінансові послуги	471	11	244	216
Цифрова трансформація та медіа	499	29	371	99
Сільське господарство та розвиток сільських територій	1 370	11	1 275	84
Продовольча	2 607	80	2 223	304

Розділ	Загальна кількість актів переговорного розділу	Кількість актів, що повністю імплементовані	Кількість актів, що не потребують імплементації	Кількість актів, що підлягають імплементації
безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика				
Рибальство та аквакультура	705	4	667	34
Транспортна політика	1 654	47	1 208	399
Енергетика	550	49	433	68
Оподаткування	249		233	16
Економічна та монетарна політика	569	2	536	31
Статистика	574	245	235	94
Соціальна політика та зайнятість	576	21	478	77
Підприємництво та індустріальна політика	326	10	289	27
Транс'європейські мережі	43		26	17
Регіональна політика та координація структурних інструментів	418		414	4
Судова влада та фундаментальні права	95	2	88	5
Правосуддя, свобода та безпека	924	13	805	106
Наука та дослідження	114	4	104	6
Освіта та	258	2	226	30

Розділ	Загальна кількість актів переговорного розділу	Кількість актів, що повністю імплементовані	Кількість актів, що не потребують імплементації	Кількість актів, що підлягають імплементації
культура				
Довкілля та зміна клімату	911	13	717	156
Захист прав споживачів та охорона здоров'я	2 362	67	2 159	136
Митний союз	1 205	742	446	17
Зовнішні відносини	5 189	160	4 974	55
Зовнішня, безпекова та оборонна політика	797	4	729	64
Фінансовий контроль	71		71	
Фінансові та бюджетні положення	314		311	3
Інституції	969	3	954	12

Джерело: складено автором за [440].

Додаток З

Таблиця 4.2.2.

Прогрес імплементації актів acquis ЄС в Україні, які підлягають впровадженню станом на 2023 рік

Розділ	**Кількість актів, що підлягають імплементації**	**Не імплементовано**	**Розпочато імплементацію (до 20 %)**	**Деякий рівень імплементації (до 40 %)**	**Імплементовано частково (до 60 %)**	**Добрий рівень імплементації (до 80 %)**	**Значний рівень імплементації (більше 80 %)**
Свобода руху товарів	289	156	15	42	27	7	42
Свобода переміщення працівників	19	6	7	0	2	4	0
Свобода підприємництва та надання послуг	283	227	8	16	15	7	4
Свобода руху капіталу	15	6	4	1	3	0	1
Публічні закупівлі	7	3	0	0	1	2	1
Корпоративне право	17	8	2	4	3	-	-
Право інтелектуальної власності	26	2	0	2	6	7	9
Антимонопольна політика	23	4	1	2	5	5	6

Розділ	Кількість актів, що підлягають імплементації	Не імплементовано	Розпочато імплементацію (до 20 %)	Деякий рівень імплементації (до 40 %)	Імплементовано частково (до 60 %)	Добрий рівень імплементації (до 80 %)	Значний рівень імплементації (більше 80 %)
Фінансові послуги	216	176	5	14	11	8	2
Цифрова трансформація та медіа	99	47	2	11	19	6	14
Сільське господарство та розвиток сільських територій	84	66	2	4	3	3	6
Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика	304	211	4	24	23	19	23
Рибальство та аквакультура	34	23	2	7	1	1	0
Транспортна політика	399	274	6	39	44	17	19
Енергетика	68	37	4	2	9	3	13
Оподаткування	16	7	3	2	1	1	2
Економічна та монетарна політика	31	26	1	0	1	0	3

Розділ	**Кількість актів, що підлягають імплементації**	**Не імплементовано**	**Розпочато імплементацію (до 20 %)**	**Деякий рівень імплементації (до 40 %)**	**Імплементовано частково (до 60 %)**	**Добрий рівень імплементації (до 80 %)**	**Значний рівень імплементації (більше 80 %)**
Статистика	94	29	7	5	29	11	13
Соціальна політика та зайнятість	77	23	2	9	8	10	25
Підприємництво та індустріальна політика	27	12	1	1	8	0	5
Транс'європейські мережі	17	17	-	-	-	-	-
Регіональна політика та координація структурних інструментів	4	2	-	-	1	1	-
Судова влада та фундаментальні права	5	1	1	1	0	1	1
Правосуддя, свобода та безпека	106	48	6	16	9	11	16
Наука та дослідже-	6	1	4	0	0	0	1

Розділ	**Кількість актів, що підлягають імплементації**	**Не імплементовано**	**Розпочато імплементацію (до 20 %)**	**Деякий рівень імплементації (до 40 %)**	**Імплементовано частково (до 60 %)**	**Добрий рівень імплементації (до 80 %)**	**Значний рівень імплементації (більше 80 %)**
ння							
Освіта та культура	30	17	4	1	3	3	2
Довкілля та зміна клімату	156	67	10	38	14	12	15
Захист прав споживачів та охорона здоров’я	136	85	6	15	11	11	8
Митний союз	17	2	2	3	5	3	2
Зовнішні відносини	55	41	7	2	2	2	1
Зовнішня, безпекова та оборонна політика	64	33	5	3	15	5	3
Фінансовий контроль	-	-	-	-	-	-	-
Фінансові та бюджетні положення	3	2					1
Інституції	12	4	2	1	0	2	3

Джерело: складено автором за [442].

Додаток К

ПРОЄКТ

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
РОЗПОРЯДЖЕННЯ
від «_» **_____ 20___** р. № ___
Київ

Про затвердження Стратегічної дорожньої карти вдосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС)

З метою забезпечення ефективної підготовки України до вступу в Європейський Союз, враховуючи нову методологію розширення ЄС 2020 року, результати офіційного скринінгу та необхідність виконання зобов'язань у межах інструменту Ukraine Facility, Кабінет Міністрів України **постановляє**:

1. Затвердити Стратегічну дорожню карту удосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (далі – Дорожня карта), (Додаток 1).

2. Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади забезпечити виконання заходів, передбачених цією Дорожньою картою.

Додаток 1

СТРАТЕГІЧНА ДОРОЖНЯ КАРТА
вдосконалення механізму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС)

І. Загальні положення та оцінка поточного стану

Набуття Україною статусу кандидата та відкриття переговорного процесу актуалізувало необхідність переходу від лінійної адаптації до глибокої динамічної апроксимації законодавства. Аналіз поточного стану виявляє ризики інституційної фрагментації, «розриву імплементації» (прийняття законів без фінансового забезпечення) та загрозу «надлишкової імплементації». Метою цієї Дорожньої карти є створення централізованої моделі управління євроінтеграцією, здатної забезпечити виконання вимог *acquis communautaire* в умовах обмежених ресурсів та безпекових викликів.

ІІ. Інституційна реформа координаційного механізму

Мета: забезпечення єдності планування та контролю відповідності проєктів актів праву ЄС.

2.1. Трансформація Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції:

- наділення Урядового офісу повноваженнями «гармонізаційного фільтра» з правом блокуючого вето щодо нормативно-правових актів, які суперечать праву ЄС;
- запровадження інституційної моделі на базі Кабінету Міністрів України, що передбачає автономність центру прийняття рішень та його функціональне розмежування з Міністерством закордонних справ;
- встановлення імперативної вимоги наявності декларації відповідності проєкту нормативного акта актам ЄС та завірених таблиць відповідності для реєстрації будь-якої законодавчої ініціативи.

2.2. Посилення адміністративної спроможності:

- створення у структурі міністерств постійних переговорних груп, захищених від політичних ротацій, для збереження інституційної пам’яті;

- обов’язкове залучення інструментів TAIEX (експертних місій) для верифікації законопроєктів перед їх внесенням до Верховної Ради України.

III. Удосконалення законодавчої процедури (парламентські процедури)

Мета: прискорення розгляду пріоритетних законів та запобігання викривленню змісту acquis під час другого читання.

3.1. Зміни до Регламенту Верховної Ради України:

- запровадження спеціального маркування (статусу) для євроінтеграційних законопроєктів, спрямованих на виконання Національної програми адаптації законодавства та Ukraine Facility;

- встановлення пріоритетного порядку розгляду маркованих законопроєктів.

3.2. Уникнення штучного затягування процесу прийняття маркованого нормативного акта:

- впровадження заборони на внесення та голосування депутатських поправок, які суперечать *acquis communautaire*, якщо таку невідповідність підтверджено висновком Комітету з питань інтеграції України до ЄС;

- надання висновку профільного Комітету з питань інтеграції України до ЄС статусу фінального документа перед голосуванням.

IV. Стратегічне планування та фінансова верифікація

Мета: усунення розриву між юридичним прийняттям актів та їх практичною імплементацією.

4.1. Консолідація стратегічних документів:

- розробка та затвердження єдиної національної програми адаптації законодавства, що інтегрує зобов'язання за Угодою про асоціацію, Планом Ukraine Facility та результатами офіційного скринінгу в єдину матрицю;

- забезпечення відповідності структури національної програми адаптації законодавства кластерному підходу методології розширення ЄС.

4.2. Бюджетна синхронізація:

- запровадження механізму обов'язкової фінансової верифікації: жоден пункт національної програми адаптації законодавства не може бути імплементований без погодження з Міністерством фінансів та детального розрахунку вартості впровадження;

- встановлення вимоги щодо дотримання принципу «мінімальної необхідної адаптації» для уникнення невиправданого навантаження на бізнес та «надлишкової імплементації».

V. Пріоритезація Кластера 1 «Основи» та моніторинг

Мета: виконання фундаментальних вимог для уникнення блокування переговорного процесу через механізм «застереження про дисбаланс».

5.1. Спеціальний механізм для Кластера 1:

- запуск системи моніторингу судових рішень та вироків у справах про топкорупцію, що дозволяє демонструвати реальні результати правозастосування, а не лише законодавчі зміни;

- забезпечення щоквартального звітування перед Європейською Комісією щодо прогресу у розділах 23 «Судова влада» та 24 «Юстиція, свобода та безпека».

5.2. Комунікація та цифровізація:

- використання ІТ-інструменту «Пульс Угоди» для забезпечення публічного доступу до даних про стан виконання індикаторів у режимі реального часу;

- впровадження практики регулярних звітів щодо відсутності загроз демократичним інститутам для запобігання активації механізму реверсивності (призупинення переговорів).

VI. Зовнішньополітичний супровід (дипломатичні механізми)

Мета: нейтралізація політичних ризиків та протидія білатералізації переговорної рамки.

6.1. Робота з державами-членами ЄС:

- формування «коаліції адвокатів» членства України в ЄС серед держав-членів для протидії застосуванню права вето з політичних мотивів;

- проведення превентивних двосторонніх консультацій з країнами-сусідами для уникнення включення двосторонніх історичних чи культурних питань до офіційних умов переговорних кластерів.

6.2. Лобіювання поетапної інтеграції:

– просування моделі раннього доступу до Єдиного ринку ЄС у закритих кластерах (зокрема, «Внутрішній ринок») ще до набуття повноправного членства.